

CĂRȚI POPULARE

III

CĂLĂTORIA LUI ZOSIM
LA BLAJINI
•
BERTOLDO

EDITURA MINERVA

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN“

CELE MAI VECHI CĂRȚI POPULARE ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Coordonatori

ION GHEȚIE și ALEXANDRU MAREȘ

859.0.09
C34

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN“

CELE MAI VECHI CĂRȚI POPULARE ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

III

CĂLĂTORIA LUI ZOSIM LA BLAJINI

Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de
MARIA STANCIU-ISTRATE

BERTOLDO

Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție și glosar de
MAGDALENA GEORGESCU

EDITURA MINERVA

București • 1999

Coperta seriei: D. VERDEȘ
Ilustrația copertei: gravură din *Fiore di virtù*, Florența, 1498.

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
„MIHAIL SADOVEANU”
Inventar Nr. 516. 599

821.135.1.09.-91-34=135.1

ISBN 973-21-0621-2

IZVOARE ȘI LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

- AUB „Revista Universității «C. I. Parhon»“, București, anul I, 1954 ș. u., din 1964, „Analele Universității București”.
- BALRV Mihai Moraru și Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, București, vol. I, partea I, 1976, partea a II-a, 1978.
- Bogdan, *Scrieri* Ioan Bogdan, *Scrieri alese*, cu o prefață de Emil Petrovici. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, București, 1968.
- Bogrea, *Pagini* V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, cu o prefață de acad. Constantin Daicoviciu. Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Mircea Borcilă și Ion Mării, Cluj, 1971.
- BRV I. Bianu, N. Hodoș, D. Simonescu, *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, București, vol. I, 1903, vol. II, 1910, vol. III, 1912-1936, vol. IV, p. 1944.
- Cartoian, *Cărțile populare* 1929, vol. II, 1938.
- Chițimia-Simonescu, I. C. Chițimia și Dan Simonescu, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I – II, București, 1963.
- DA *Dicționarul limbii române*, Tom I, Partea I-III, Tom II, Partea I-II, București, 1913-1949.
- Densusianu, IHLR, II Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tome II. *Le seizième siècle*, Paris, 1938.
- DEX *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975.
- DIGROM *Dicționar neogrec-român*. Coordonare și redactare finală: Lia Brad-Chisacof. Autori: Margarita Kondoghiorghi, Eugen Dobroiu, Ștefan Stupca, Antița Augustopoulos-Jucan, [București, 1996].

- DLR *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, București, Tom VI, 1965-1968, Tom VII, Partea I-II, 1969-1971, Tom VIII, Partea I-V, 1972-1984, Tom IX, 1975, Tom X, Partea I-V, 1986-1994, Tom XI, Partea I-III, 1978-1983, Tom XII, Partea I, 1994.
- DLRTR Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640-1780). Termeni regionali*, București, 1987.
- Fochi, *Datini și eresuri populare* Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, București, 1976.
- Gaster, *Literatura* M. Gaster, *Literatura populară română*, București, 1883.
GCR, I-II M. Gaster, *Chrestomatie română*, vol. I-II, Leipzig-București, 1891.
- Gheție, BD Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975.
- Gheție-Mareș, GD Ion Gheție și Al. Mareș, *Graiturile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974.
- ILRLEV *Istoria limbii române literare. Epoca veche. (1532-1780)* Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheție, București, 1997.
- Iorga, SD N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I-XXXI, București, 1901-1916.
- Lackner, Bertoldo Irmgard Lackner, *Ein Versuch zur literarischen Entwicklung und zum Werdegang eines Volksbuches. Das Volksbuch Bertoldo von Giulio Cesare Croce in Italien und in Rumänien*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Salzburg, Salzburg, 1979.
- LL „Limba și literatură“, București, vol. I, 1955 ș. u.
- LR *Limba română*, București, anul I, 1952 ș. u.
- Marian, SR S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*. Studiu etnografic. Vol. III: *Cîncîzecimea*. București, 1901.
- Marinescu, Marina Marinescu, *Mythologikon Syntipas, Bertoldo, Genovefa. Zur Geschichte der Volksbücher und ihrer Leserschaft in Südosteuropa*, Frankfurt (Main), 1992.
- RITL „Revista de istorie și teorie literară“. București, anul I, 1956 ș. u.

- RRI. „Revue roumaine de linguistique“, București, anul I, 1950 ș. u.
- SCI. „Studii și cercetări lingvistice“, București, anul I, 1950 ș. u.
- Ștrempel, G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I-IV, București, 1978-1992.
- Ștrempel, G. Ștrempel, *Contribuțiuni la cunoașterea legendei blajinilor*, in RITL, XXIV, 1975, nr. 2, p. 263-273
- Tihonravov N. Tihonravov, *Памятники отреченной русской литературы*, Tom II. Moscova, 1863.

ABREVIERI

ac.	= acuzativ	nehot.	= nehotărât
adj.	= adjectiv	ngr.	= limba neogreacă, neogrec(esc)
adv.	= adverb	nom.	= nominativ
aor.	= aorist	pers.	= persoană, personal
art.	= articol	p. ext.	= prin extensiune
aux.	= auxiliar	pf. c.	= perfect compus
BAR	= Biblioteca Academiei Române	pl.	= plural
bg.	= limba bulgară, bulgar, bulgăresc	pol.	= limba polonă, polonez
conj.	= conjuncție	pos.	= posesiv
CRV	= carte românească veche	prep.	= prepoziție
dat.	= dativ	prez.	= prezent
expr.	= expresie	rom.	= limba română, român(esc)
f.	= filă	rus.	= limba rusă, rus(esc)
fem.	= feminin	s.	= substantiv
fig.	= figurat	sg.	= singular
gen.	= genitiv	sl.	= slav
gr.	= limba greacă, grec(esc)	sârb.	= limba sârbă, sârbesc
hot.	= hotărât	scr.	= limba sârbocroată, sârbocroat
imper.	= imperativ	subst.	= substantiv
imperf.	= imperfect	suf.	= sufix
ind.	= indicativ	s. v.	= sub voce
lat.	= limba latină, latin(esc)	tc.	= limba turcă, turc(esc)
m.	= masculin	ucr.	= limba ucraineană, ucrainean
masc.	= masculin	ung.	= unguresc
ms.	= manuscris	v.	= vezi
magh.	= limba maghiară, maghiar	vb.	= verb(al)
n.	= neutru	viit.	= viitor
neart.	= nearticulat	v. sl.	= limba slavă veche, vechi slav

CĂLĂTORIA LUI ZOSIM LA BLAJINI

Studiu filologic, studiu lingvistic
și ediție de
MARIA STANCIU-ISTRATE

STUDIU FILOLOGIC

INTRODUCERE

Citenie a lu s<ve>ti Zosim reprezintă singura versiune românească a unui text de literatură apocrifă al cărui subiect îl reprezintă viața unei populații necunoscute. Cei care o alcătuiesc sunt cunoscuți sub denumirea de *blajini* sau *rohmani* (*rahmani*). Din motive neștiute manuscrisul care conține scrierea de față nu a cunoscut o circulație prea mare în trecut. O explicație a acestei stări de fapt a încercat să ofere Gabriel Ștrempel¹. Într-un articol dedicat legendei blajinilor, autorul, după ce constată similitudinile existente între aceasta și textul *Citeniei lu s<ve>ti Zosim*, avansează ipoteza că răspândirea acestei cărți populare a fost probabil împiedicată de către biserica oficială. Aceasta putea interzice difuzarea textului, așa cum s-a întâmplat și în cazul altor legende apocrife și apocaliptice².

Oricare ar fi explicația, suntem puși astăzi în fața situației de a nu avea decât o singură versiune scrisă a unei legende care în folclor a avut un ecou deosebit. Legenda blajinilor poartă în ea o puternică încărcătură emoțională. Mesajul ei, despre o populație caracterizată printr-o bunătate ieșită din comun – trăsătură care a atras cu sine acordarea unui apelativ pe măsură pentru cei care o alcătuiesc – a produs o puternică impresie. Pentru aceasta blajinilor li s-a consacrat o sărbătoare – *Paștele blajinilor* sau *Paștele rohmanilor* – și o serie de datini care o precedă.

Originea legendei și a obiceiurilor pe care ea le-a generat i-a preocupat pe mulți dintre cercetătorii români. Din păcate nici unul dintre aceștia nu a cunoscut varianta ei scrisă. Tocmai de aceea în studiile și articolele consacrate sursei legendei nu se vorbește decât despre variantele ei orale care au circulat în folclor. Astfel, istoricii literaturii noastre populare, folcloriștii ori etnografii au considerat legenda fie ca derivând dintr-o altă carte populară, fie ca provenind din folclorul altor popoare. În sensul celor spuse mai sus, Nicolae Cartoian³

¹ Ștrempel, *Contribuțiuni*, p. 263 – 273.

² *Ibidem*, p. 270.

³ Cartoian, *Cărțile populare*, vol I, p. 227-228.

consideră că sărbătoarea și datinile legate de blajini ar avea drept sursă un episod desprins din celebrul roman popular *Alexandria*. La aceeași concluzie ajunge și Vasile Bogrea care afirmă destul de tranșant că „originea *blajinilor* sau *rohmanilor* e în «Alexandrie»”⁴. În ceea ce privește transmiterea legendei și a obiceiurilor legate de ea de la un popor la altul, S. Fl. Marian⁵ constată că acestea sunt specifice atât românilor din nordul teritoriului dacoromân, cât și populațiilor de origine slavă care locuiau alături de ei, în speță hușulilor și rutenilor. Făcând o analiză a denumirilor de *blajini* sau *rohmani*, autorul încearcă să descopere originea legendei.⁶ Metoda onomastică a fost aplicată și de către alți cercetători. Faptul că nu s-a ajuns la o soluție unanim acceptată dovedește că argumentele aduse în discuție sunt nesigure și insuficiente. Cunoașterea variantei scrise a legendei oferă noi date în rezolvarea problemei. Gabriel Ștrempel⁷, văzând similitudinile dintre text și legenda care a circulat în folclorul românesc și nu numai, și-a propus să afle de unde vine legenda, stabilind în felul acesta și originea textului. Comparând diferite variante ale legendei cu textul manuscrisului, precum și cu un episod din *Istoria lui Alexandru Macedon*, asemănător întrucâtva cu legenda blajinilor, autorul ajunge la concluzia că ele diferă în ciuda unor elemente care uneori le apropie. Astfel încât merge mai departe cu investigația sa, descoperind în final că „textul românesc nu este altceva decât traducerea din rusește, cu puține modificări, a legendei *rahmanilor*, făcută fie după un text din sec. XIV, fie, mai degrabă, după un text din sec. XVII”⁸. Textele despre care vorbește Gabriel Ștrempel au fost publicate de către N. Tihonravov într-o culegere dedicată celor mai vechi monumente de literatură rusă apocrifă⁹.

Aruncând o privire asupra *Istoriei literaturii ruse* publicate în 1945¹⁰ vom vedea că scrierile conținând elemente ale „călătoriei” sau „vieții” se încadrează în seria creațiilor literare traduse, aparținând secolelor al XIII-lea – al XIV-lea. Acestea sunt moșteniri ale Rusiei nord-estice din perioada kieveană¹¹. Printre

⁴ V. Bogrea, *Pagini*, p. 451.

⁵ Marian, SR, vol III, p. 171-188.

⁶ Despre toate acestea vezi mai jos la p. 27-28.

⁷ Ștrempel, *Contribuțiuni*, p. 263-264.

⁸ *Ibidem*, p. 269.

⁹ Tihonravov, *Памятники* p. 78-92.

¹⁰ *История русской литературы*, том II, *Литература 1220-х 1580-х гг.*, partea I, Leningrad, p. 143-156.

¹¹ *Ibidem*, p. 143.

ele se numără și *Călătoria lui Zosim la rahmani*. Fără a-și propune în mod explicit aflarea descendenței legendei, lucrarea amintită constată unele asemănări între subiectul *Călătoriei lui Zosim* și alte două legende biblice: una despre „fiii lui Moise”, alta despre „urmașii lui Recab”, cea din urmă prezentând cele mai multe asemănări cu textul în discuție¹². Concluzia la care se ajunge este că legenda *rohmanilor* ar fi rezultatul prelucrării mai multor scriitori creștini medievali, probabil greci, care au adunat de-a lungul timpului legende despre recabiși-rohmani, le-au sintetizat și le-au inclus în subiectul călătoriei pustnicului Zosim.¹³ Deși lucrarea nu face nici o referire la manuscrisul din care au fost extrase citatele supuse analizei, toate contextele aduse în discuție corespund scrierii din secolul al XIV-lea, editată de către Tihonravov. Către acest manuscris, invocând în plus și pe cel corespunzător din secolul al XVII-lea, ne trimite *Dicționarul enciclopedic*¹⁴ rusesc, s.v. *rahmani*. Astfel, se pare că și în vechea Rusie circulația versiunilor scrise ale legendei blajinilor a fost, dintr-un motiv sau altul, interzisă, de vreme ce astăzi există doar două atestări ale acesteia.

DESCRIEREA MANUSCRISULUI

Aflată cu mulți ani în urmă în biblioteca lui Simeon Florea Marian și intrată ulterior, la 10 ianuarie 1963, în patrimoniul Bibliotecii Academice Române, *Citenie a lui s<ve>ti Zosim*, reprezintă singura versiune românească ajunsă până la noi a acestei scrieri.

Textul este cuprins într-un miscelaneu româno-ucrainean și poartă cota 5318. Manuscrisul este de format în -8° și conține 104 file. Legătura volumului este modernă. În interior au fost legate laolaltă următoarele texte¹⁵:

f. 1-4^v: <Fragment de slujbă religioasă>, în limba ucraineană;

f. 5-16^v: *De viața preacuviosului Alexei, omul lui Dumnădzău*, în limba română;

f. 16^v-25^v: *Citenie a lui s<ve>ti Zosim*, în limba română;

шм

f. 25^v-41: *Слово ѿ строно сѣдѣ*, „Cuvânt despre judecata înfricoșată”, în limba română;

¹² *Ibidem*, p. 155.

¹³ *Ibidem*, p. 156.

¹⁴ *Энциклопедический словарь*, том XXVI, S.-Petersburg, 1899, p. 382-383.

¹⁵ Cf. Ștrempel, *Catalogul*, vol. IV, p. 267.

- f. 41-53: *Cuvântul sfântului Ioan Bogoslov de vinire Domnului nostru Iisus Hristos*, în limba română;
- f. 53-54^v: *<Învățăături pentru prescuri și proscomidie>*, în limba română;
- f. 54^v-55: *<Fragment de Pateric>*, în limba română;
- f. 55^v-56^v: „Așe grăiaște Dumnădzău: «De tri<i> lucruri să scârbește sufletul meu»...“, în limba română;
- f. 56^v: *Liac de șerpe*, în limba română;
- f. 56^v-58: *<Fragment eshatologic>*, în limba română;
- f. 58-61: *Cunoștința tainii pocăinței și a ispovedani<i>i, cum și în ce chip să cade a ști și a cunoaște când au greșit Adam; <Învățăături morale>*, în limba română;
- f. 61-64^v: *<Testamentul lui Avraam>*, text fragmentar în limba română, fără sfârșit¹⁶;
- f. 65-99^v: *<Catehism>*, text în limba ucraineană, fără sfârșit;
- f. 100-102^v: *<Cântări bisericești>*, text fragmentar, în limba ucraineană;
- 103-104^v: *<Cazanie>*, text fragmentar, în limba ucraineană, fără sfârșit.

De format in-8°, manuscrisul 5318 are file de dimensiunea 150 x 95 mm.

Textul *Citeniei lu s<ve>ti Zosim* este cuprins între f. 16^v-25^v. Un rând are, în medie, 8 cm, iar cele 18 rânduri, caracteristice în general fiecărei file, se întind pe un spațiu de aproximativ 135 mm. Fila 20 totalizează pe ambele fețe câte 19 rânduri. Din nefericire, primul rând al fiecărei părți de pe fila 20 a fost tăiat și nu mai poate fi reconstituit. Tăierea ulterioară a filelor în vederea legării manuscrisului a afectat într-o oarecare măsură și celelalte file, mai ales în cazul slovelor suprascrise de pe primul rând, care au putut fi totuși reconstituite. Marginea inferioară variază de la 10 mm la 15 mm, astfel încât operația de legare a manuscrisului nu a dăunat textului decât cel mult în privința înlăturării slovelor-cifra prin care s-au numerotat caietele. Singurul caiet care păstrează semnatura chirilică este caietul al treilea. Celelalte, fie nu au fost numerotate, fie au pierdut acest număr cu ocazia prinderii la un loc a textelor manuscrisului, când porțiunile periferice ale filelor au fost tăiate.

Începând cu f. 5 și până la f. 64 hârtia pe care textele au fost scrise aparține aceluiași sort, constatare dedusă din examinarea filigranelor. Fiecare caiet cuprinde opt file. Din primul caiet, între f. 5 și f. 6, și, respectiv, între f. 10 și f. 11 lipsește câte o filă. Totodată, fila care poartă numărul 6 a fost greșit lipită

¹⁶ Publicat de Mihai Moraru, *Texte și versiuni românești necunoscute ale unor apocrife veterotestamentare*, în RITL, XXXIX, 1991, nr. 3-4, p. 297-298.

după f. 5. în realitate, așa cum conținutul manuscrisului o demonstrează, locul ei fiind după f. 10. Textul supus atenției noastre ocupă ultimele trei file ale celui de-al doilea caiet, continuând, de la f. 19 la f. 26, pe cel de-al treilea caiet. Filele nu prezintă numerotație chirilică. Ele au fost numerotate ulterior, după legarea laolaltă, cu cifre arabe. Coperta sub care este păstrat manuscrisul este modernă.

Scrierea, cu cerneală neagră, imită tiparul. Un rând cuprinde între 19 și 23 de semne. Titlul este scris cu slove îngroșate. Prima slovă cu care începe textul este ușor stilizată, având dimensiuni mai mari decât celelalte.

DATAREA

Printre însemnările din cuprinsul manuscrisului, una singură, aflată la fila 60^v, menționează anul scrierii. Însemnarea respectivă apare în interiorul unui text ce cuprinde sfaturi morale: „*V leato 7184 (1676). Evg(l)ie 29 glava*“ (60^v/7).

În continuare, același scrib, referindu-se la una din învățăturile anterioare care îi îndemna pe mai marii „oblăduitori“ ai lumii să-și învețe supușii să nu lenevească, recunoaște cu smerenie că este unul dintre cei care nu trebuie să cuteze să-i judece pe cei aflați deasupra sa: „*Pren aceasta dojănală înfricoșată, dumnădzăiască, nu cutedz eu, smeritul, a mă apuca de hirea mai mare cuiva, pentru că cunosc eu singur că nu-s harnic a intra în cesta chip*“ (60^v/7-14). Finalul însemnării este evidențiat prin invocația simbolică (x), după care textul se încheie în spiritul aceluiași povește cu care a început.

Împotriva anului 1676, ca dată posibilă a scrierii, s-a pronunțat G. Ștrempel¹⁷. După părerea sa, textele ms. rom. 5318 ar fi fost copiate la începutul secolului al XVIII-lea de mai multe mâini. În sprijinul afirmației sale, autorul invocă faptul că „limba unora dintre texte este mult prea curată, inteligibilă, curgătoare, ca să fie admisă ca aparținând celei de-a doua jumătăți a secolului XVII“¹⁸. Ulterior, același autor¹⁹ a revenit asupra datării propuse, acceptând anul 1676 ca dată la care au fost copiate textele din prima parte a manuscrisului, de la f. 5 la f. 64^v. După părerea lui Mihai Moraru²⁰, care nu invocă nici un argument, manuscrisul este databil ante 1700.

¹⁷ G. Ștrempel, *Contribuțiuni*, p. 267.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Ștrempel, *Catalogul*, vol. IV, p. 261.

²⁰ *Op. cit.* p. 291.

Ținând seama de particularitățile grafice, am ajuns la concluzia că toate textele românești aflate în cuprinsul manuscrisului 5318 au fost scrise de aceeași mână. De asemenea, aceluiași scrib îi aparține și însemnarea de la fila 60^v. În ceea ce privește hârtia pe care aceste texte au fost copiate, ea aparține aceluiași sort, diferind de cea corespunzătoare filelor 1-4 și 65-104, care prezintă alt filigran. Din păcate filigranul textelor românești este prea neclar pentru a putea servi ca bază în operația de datare.

Având în vedere toate aceste aspecte nu ne rămâne decât să acceptăm anul 1676 ca fiind data la care *Citenia* lui Zosim a fost copiată, asemeni celorlalte manuscrise românești alături de care a fost legată.

LOCALIZARE

Ne propunem în continuare ca, pe baza particularităților lingvistice ale textului, să stabilim locul de unde provine textul supus atenției noastre. Din păcate însemnarea copistului nu specifică, alături de anul copierii, și localitatea unde s-a efectuat transcrierea.

Examinarea limbii textului a scos la iveală un număr mare de trăsături specifice ariei nordice a teritoriului dacoromân. Cele mai multe din fenomenele lingvistice prezentate în continuare erau specifice în secolul al XVII-lea Moldovei și Transilvaniei, o parte dintre ele regăsindu-se și în Banat-Hunedoara.

Fonetică

Vocalism

- 1) [ă] păstrat în *spărie* (19^v/3), *mă spărieiu* (17^v/13)²¹;
- 2) [e] > [ă] în *Dumnădzău* (17^v/2), *dumnădzăiești* (23^v/3-4)²²;
- 3) [e] medial aton > [i] în cuvinte de tipul: *ficiorul* (19^v/13, 20^v/16-17), *peștiri* (17^v/12), *soarile* (17^v/5), *sălașile* (21^v/18)²³;
- 4) [e] > [i] în *trii* (22^v/11, 22^v/12)²⁴;

²¹ Gheție, BD, p. 98-99.

²² *Ibidem*, p. 103.

²³ *Ibidem*, p. 106-107.

²⁴ *Ibidem*, p. 106.

- 5) [e] medial aton conservat în *besearică* (23^v/3)²⁵.
- 6) [e] final aton > [i]: *după ci* (20^v/4-5), *ferici* (25^v/2)²⁶; cf. *dzile* (17^v/4), *lemne* (17^v/9), *lucrurile* (21^v/15);
- 7) [i] „nediftongat” în *pâne* (16/4)²⁷;
- 8) [i] conservat în *îmbălă* (17/4)²⁸;
- 9) [ɛa] > [é] ([ê]) în: *ace* (18^v/8), *n-ave* (17^v/18), *pute* (17^v/2, 17^v/4) *me* (19^v/18), *șede* (17^v/18)²⁹; cf. situațiile în care, în poziție atonă, [ɛa] nu este redus la ([ê]) *mâncarea* (21^v/4-5) *mierea* (18^v/16);
- 10) [u-ă] > [u-o] în *nuor*³⁰;

Consonantism

- 11) [f] palatalizat în stadiul [h']: *să hiu* (24^v/11), *va hi* (24^v/10)³¹; cf. *feri* 917/11), *fiară* (17^v/7), *va fi* (19^v/12);
- 12) [m] dur în *mărgând* (17^v/17-18) *mărși* (17^v/4)³²;
- 13) [v] etimologic în *svântul* (19^v/6), *svinți<i>i* (22^v/8)³³;
- 14) [t] dur: *vă veți mestăca* (20^v/7) *tămniță* (20^v/12, 20^v/13)³⁴; cf. *să să mestice* (20^v/10-11), *temniță* (20^v/14) și grafiile hipercorecte: *cântind* (23^v/3), *împină* (23^v/4-5);
- 15) [s], [dz], [t] duri: *mă dusă* (17^v/16), *dzisăm* (20^v/13), *însăle* (21^v/2); *Dumnădzău* (16^v/7, 16^v/9, 17^v/2), *dzua* (22^v/9) *patrudzăci* (16^v/4); *curățanie* (21^v/15), *înțălegem* (22^v/18), *sășioasă* (21^v/4)³⁵; cf. *pasirile* (17^v/4), *sine* (17^v/10), *soseaște* (22^v/3); *dzic* (22^v/18) *dzile* (18^v/10), *dzisă* (19^v/10); *dezbrăcași-vă* (19^v/15-16), *sășioasă* (18^v/17); cf. și grafiile hipercorecte: *sint* (18^v/16, 20^v/9, 21^v/18, 22^v/7-8), *sintem* (21^v/11), *sintefi* (20^v/12); *tindzindu-ș* (22^v/4), *șădzind* (18^v/4)³⁶;

²⁵ *Ibidem*, p. 107-108.

²⁶ *Ibidem*, p. 109.

²⁷ *Ibidem*, p. 112-113.

²⁸ *Ibidem*, p. 113-114.

²⁹ *Ibidem*, p. 119-120.

³⁰ *Ibidem*, p. 119.

³¹ *Ibidem*, p. 122-123.

³² *Ibidem*, p. 125-126.

³³ *Ibidem*, p. 130; cf. Gheție, Mareș, GD, p. 139.

³⁴ Gheție, BD, p. 133.

³⁵ *Ibidem*, p. 137-138.

³⁶ *Ibidem*, 139-140; cf. și Gheție – Mareș, GD, p. 169-173.

- 16) [ʃ] moale: *aşe* (19^v/13, 20^v/6), *şapte* (24^v/15)³⁷;
 17) [ʃ] dur, care a antrenat trecerea lui [e] la [ă]: *cenuşă* (19^v/9), *înfrumuşătate* (18^v/3), *şădzind* (18^v/4)³⁸ sau reducerea diftongului [ɛa] la [a]: *deşartă* (17^v/6, 18^v/10, 18^v/6), *greşala* (19^v/13)³⁹;
 18) africata [dz]: *dzile* (17^v/5), *dzisă* (16^v/10), *să vadză* (16^v/6)⁴⁰;
 19) africata [g̃] (< j + o, u lat.): *agiunge* (22^v/8-9), *agiutor* (25^v/1), *gios* (24^v/16), *giură* (24^v/15)⁴¹;
 20) [r] moale: *lature* (17^v/15, 24^v/18), *peştirea* (17^v/2)⁴²;
 21) [r] dur: *întrăstedze* (16^v/17)⁴³;

Morfologie

- 22) forma de plural *mânule* (22^v/4)⁴⁴;
 23) articolul posesiv invariabil *a*⁴⁵: *a cui ficii sinteţi* (20^v/11), *om a lui Dumnădzău* (19^v/11), *părintele nostru*, *a cetăţii Ierusalimului* (20^v/5-6); cf. *de ai tăi sântem* (20^v/13);
 24) pronumele negative *nime* (18^v/9), *nemic* (22^v/15)⁴⁶;
 25) numerale ordinale terminate în *le*⁴⁷: *al 7-le* (18^v/14), *al noale* (18^v/14);
 26) adverbul *acmu* (20^v/6)⁴⁸;

Lexic

- 27) Datorită dimensiunilor mici ale textului, exemplele din domeniul lexicului sunt puţine la număr, fapt pentru care nu vom menţiona decât forma

³⁷ Gheţie, BD, p. 144.

³⁸ *Ibidem*, p. 140-141.

³⁹ *Ibidem*, p. 142.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 146-148.

⁴¹ *Ibidem*, p. 149.

⁴² *Ibidem*, p. 151-152.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 159.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 166; cf. Gheţie – Mareş, GD, p. 234.

⁴⁶ Gheţie, BD, p. 164.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 165.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 175.

rahmani (23^v/16). Potrivit răspunsurilor la chestionarele lui Nicolae Densuşianu publicate de Adrian Fochi⁴⁹, varianta *rohmani* „blajini” este folosită numai de către locuitorii satului Stroeşti, judeţul Suceava.

Ținând seama de zona în care a circulat legenda și în care se mai păstrează încă amintirea blajinilor vom exclude din discuție posibilitatea ca textul să provină din zona Banatului sau a Hunedoarei, întrucât obiceiul prăznuirii *Paștelui Blajinilor* nu îi este specific.

Cu toate că nici în aria sudică a teritoriului dacoromân nu putem vorbi despre existența unor tradiții privitoare la blajini, sau despre legenda corespunzătoare acestora, nu putem ignora acele particularități ligvistice specifice acestei zone și care apar în textul nostru:

Fonetică

Vocalism

- 1) [e] final netrecut la [i] în: *dzile* (17^v/4), *lemne* (17^v/9), *lucrurile* (21^v/15)⁵⁰;

Consonantism

- 2) [t] nealterat în: *fiară* (17^v/7), *feri* (17^v/11), *va fi* (19^v/12)⁵¹;
 3) timbrul moale al lui [s], [dz], [ʃ]: *sine* (17^v/10), *soseaste* (22^v/3); *dzic* (22^v/18); *dezbrăcați-vă* (19^v/15-16), *săfioasă* (18^v/17)⁵²;
 4) rostirea dură a lui [r] în: *cer* (17^v/7), *ceruri* (24^v/15-16)⁵³.

Morfologie

- 1) articolul hotărât proclitic masculin *lu* (16^v/1)⁵⁴;
 2) conjuncțiile *deca* (23^v/1, 23^v/17), *decă* (23^v/5)⁵⁵.

⁴⁹ Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare*, p. 31; cf. și DLR, s.v. *rohmani*.

⁵⁰ Gheţie, BD, p. 109-110.

⁵¹ *Ibidem*, p. 122-123.

⁵² *Ibidem*, p. 137-140.

⁵³ *Ibidem*, p. 154-155.

⁵⁴ Ion Gheţie, Alexandru Mareş, GD, p. 229-230.

⁵⁵ Gheţie, BD, p. 177-178; cf. Ion Gheţie, Alexandru Mareş, GD, p. 89.

Particularitățile enumerate mai sus aveau curs în secolul al XVII-lea în aria sudică a teritoriului dacoromân, însă prezența lor este înregistrată și în documentele moldovenești din această perioadă. Textul nostru prezintă atât forme cu [e] final conservat cât și contexte în care acest sunet apare trecut la [i]⁵⁶. Această oscilație se întâlnește și în documentele românești din secolul al XVI-lea. Fenomenul este pus de Ion Gheție și Alexandru Mareș⁵⁷ fie pe seama unei tradiții care le impunea scribilor notarea lui [e], aceștia notând doar accidental închiderea lui [-e] la [i], fie pe seama existenței în graiurile copiștilor a unui [e] perceput când ca un [e], când ca un [i]. La fel stau lucrurile și cu labio-dentala [f], care apare în textul nostru atât în forma intactă cât și în cea palatalizată ([h'])⁵⁸, sau cu [s], [dz], [ʃ], care se înregistrează atât cu timbru moale cât și cu timbru dur⁵⁹, situație asemănătoare cu cea a altor texte moldovenești din secolul al XVII-lea⁶⁰. În ceea ce privește rostirea dură a lui [r] din *cer, ceruri*, deși aceasta era specifică, după 1600, mai ales Munteniei, fenomenul nu este cu desăvârșire exclus din Moldova. Observând că grafiile care conțin un [r] dur apar, în epoca despre care vorbim, în scrierile unor persoane provenite din zone în care [r] era rostit moale, Ion Gheție avansează ipoteza că am putea avea a face cu erori ale dicierilor care, din neatenție, au scris ș în loc de ѣ, sau au neglijat să-l noteze pe ѣ⁶¹. Având în vedere toate aceste argumente vom exclude din operația de localizare a textului aria sudică, întrucât aceasta nu prezintă particularități relevante pentru scopul propus.

Restrângerea ariei de investigație a localizării textului este favorizată de existența a două însemnări din cuprinsul manuscrisului care ne trimit la localități specifice nordului Moldovei. Prima însemnare, cu lectura numelui incertă, indică satul Trestiana <județul Storojineț>⁶². Cea de-a doua aparține lui S. Fl. Marian, care notează localitatea unde a găsit manuscrisul: Ropcea, <județul Storojineț>⁶³. Acest județ făcea parte din teritoriul țării noastre, înainte de desprinderea nordului Bucovinei de restul patriei și avea granițe comune cu județele Suceava și Botoșani.

⁵⁶ Vezi mai sus la p. 17.

⁵⁷ Ion Gheție, Alexandru Mareș, GD, p. 95-99.

⁵⁸ Vezi mai sus la p. 17.

⁵⁹ Vezi mai sus la p. 17.

⁶⁰ Ion Gheție, BID, p. 288.

⁶¹ *Ibidem*, p. 154-155.

⁶² Cf. Ștrempel, *Catalogul*, vol IV, p. 261.

⁶³ *Ibidem*.

Luând în considerație elementele analizei întreprinse mai sus, suntem de părere că textul *Citeniei* lu *s<ve>ti* Zosim a fost transcris de către un scrib originar din nordul Bucovinei.

ORIGINALUL STRĂIN

În legătură cu originalul străin care a stat la baza traducerii *Citeniei*, nu avem decât o opinie, cea a lui G. Ștrempel, semnalată deja de noi⁶⁴, și anume că povestirea lui Zosim ar proveni dintr-un original slavon de redacție rusească. Afirmatia lui Ștrempel are drept fundament identitatea de conținut existentă între textul românesc și corespondentele lui slavone, autorul nepropunându-și realizarea unui studiu de filiație.

Cele două texte slavone, editate de către Tihonravov⁶⁵, au fost incluse de către acesta la capitolul *Хождение Зосимы к Рахманамъ* „Călătoria lui Zosim la rahmani“. Primul dintre ele face parte din colecția de manuscrise din secolul al XIV-lea a lui Silvestrovski⁶⁶ și se intitulează *Житие оца нашего Изосима* „Viața părintelui nostru Izosim“. Cel de-al doilea text slavon reproduce un manuscris al lui Miliutinski⁶⁷, reprezentând un fragment dintr-un minei corespunzător lunii iunie. Ca dată corespunde unui an cuprins între 1646 – 1654. Titlul său este

А

А

Житие и жизнь принаго оца нашего Зосимы како ходи к рахману „Viața și petrecerea preacuviosului nostru părinte Zosim, cum s-a dus la rahmani“.

Comparând aceste două versiuni am constatat, așa cum era și de așteptat, având în vedere distanța în timp care le separă, că între ele nu se poate stabili o relație directă. Ambele texte vorbesc despre același lucru – călătoria lui Zosim la rahmani, în ciuda titlului, potrivit căruia ar fi trebuit să întâlnim în interior elemente privitoare la biografia personajului. Forma în care se redă subiectul este mai concentrată în cazul primului text (V_s).

În ceea ce privește descendența versiunii românești din unul dintre cele două texte slavone, în urma cercetării în paralel a mai multor pasaje comune, am ajuns la concluzia că nu se poate susține o asemenea opinie. Pentru a

⁶⁴ Vezi mai sus la p. 12.

⁶⁵ Tihonravov, *Памятники* p. 78-92.

⁶⁶ Pentru acest text vom folosi abrevierea V_s = versiunea Silvestrovski.

⁶⁷ Pentru acest text vom folosi abrevierea V_M = versiunea Miliutinski.

evidenția diferențele existente între textul românesc și cele două redacții rusești, redăm mai jos următoarele pasaje:

Изъ же Изосима
идохъ ѿ пещеры бѣ моєго.
И не ведахъ сѧ камо ида
идохъ днѣмъ. изнеможе
дхъ мой и сокрушисѧ тѣло
моє помолыхсѧ гдѣ.

V_s, p. 78

„Iar eu, Izosim,
am plecat de la peștera
Dumnezeului meu. Și
nu am știut încotro să
merg. Am unblat 40 de
zile și duhul meu nu mai
putea și trupul meu s-a
istovit și m-am rugat
Domnului Dumnezeu de
trei ori.“

Изъ же дивихсѧ о
гласѣ томъ гдѣ ми всѧ
только молящюмисѧ и се
два древа възрастоста ѿ
земли доврозрачна и
украшѧ зѣло исполнено
доброуханна.

V_s, p. 79

Iar eu m-am mirat
de tot ce mi-a spus acel
glas, atât m-am rugat și
acele două lemne cres-
cură din pământ arătoase,
și se foarte împodobiră,
pline de bună mireasmă.

Изъ же Изосима
изидохъ отъ пещеры Бога
моєго и поидохъ и не
вѣдѣйсѧ камо идѣи днѣмъ
40: изнеможе дхъ мой и
скрушисѧ тѣло моє и ту
молыхъ три дни Господу
Богу своему.

V_m, p. 82

„Iar eu, Izosim,
am ieșit din peștera
Dumnezeului meu. Și
am plecat și nu am știut
încotro să merg 40 de
zile. Nu mai putea duhul
meu și s-a istovit trupul
meu. M-am rugat acolo
trei zile Domnului Dum-
nezeului meu.“

И молящюже ми ся
къ Господу Богу, и
взидоста два древа отъ
земля, доврозрачна и
украшена зѣло исполнено
плодъ а благоуханна.

V_m, p. 82-83

Și, rugându-mă că-
tră Domnul Dumnezeu,
și au ieșit două lemne
din pământ, arătoase și
foarte împodobite, pline
de rod bine mirositor.

Și mă sculai dentr-
aceea peștirea și purceș și
nu știe încotro mă duc. Și
mărși 40 de dzile și deci
nu mai pute; ce ședzui
3 dzile și mă rugai lui
Dumnădzău.

Ms. rom. 5318 f. (17/1-6)

Și eu mă rugai lui
Dumnădzău, iar ele ieșiră
doo lemne din pământ.

Ms. rom. 5318 f.
17/8-9

Снѣе написавши
житиѣ своѣ блаженши и
дахомъ брату нашему
Изосимѣ. И проведихомъ
и до рѣки коумели. и до
дрѣву. азъ же Изосима
помолыхсѧ блаженымъ.
Давыша мѧтву створиан
гдѣ бѣ о мнѣ. Да быста
мѧ приимѣ древѣ на
пренесение рѣкы.

V_s, p. 80

„Astfel, scriind via-
ța noastră, a blajinilor,
am dat-o fratelui nostru
Izosim. Și l-am dus și
până la râul Ieumeli și
până la lemn.“

«Iar eu, Izosim,
i-am rugat pe blajini să
facă rugăciune Domnului
Dumnezeu pentru mine,
să mă ia cele două lemne
la trecerea râului».

Се все написавши
житиѣ блаженшии дахомъ
брату нашему Зосимѣ и
проведихомъ его до рѣкы
бумелин, додревѣ.

Иже Зосима
помолыхъ къ блаженнымъ
давыша молитву створиан
къ Господу Богу о мнѣ,
дабы мѧ приими дрѣвесана
врѣхъ своѣхъ на пренесение
рѣкы.

V_m, p. 89

„Toate acestea
scriind, viața blajinilor
am dat-o fratelui nostru
Zosim și l-am dus până
la râul Eumeali, până la
niște lemne.“

«Iar eu, Zosim,
i-am rugat pe blajini
să facă rugăciune către
Domnul Dumnezeu pen-
tru mine, să mă ia lemne-
le deasupra lor la trecerea
râului».

Luând în considerație diferențele existente între versiunea românească și cele două texte slavone, suntem de părere că *Cătenie a lu s<ve>ti Zosim* nu derivă direct din nici unul dintre acestea. Originalul traducerii românești îl reprezintă o versiune slavonă de redacție răsăriteană, foarte probabil ucraineană. În lipsa acesteia am apelat, în cazul pasajelor obscure sau nespecifice limbii române, la comparația cu cele două texte slavone amintite, fapt care, de cele mai multe ori, a condus la rezultate satisfăcătoare.

Aceste toate scri-
sără. Și mă luo îngerul de
mână și mă adusă în 40 de
dzile până la peștirea ce
fui dentâi într-însa.

Ms. rom. 5318
f. 23/4-8

COPIE SAU ORIGINAL?

Existența unor omisiuni de slove sau cuvinte în interiorul textului dovedește faptul că ne aflăm în prezența unei copii și nu a originalului traducerii.

Omisiuni de slove: și <n>i aruncă (20^v/11-12), vo<m> muri (22^v/13), până<-n> cer (17^v/7), <dzi>să lor (18^v/4).

Omisiuni de cuvinte: Aceasta audzi părintile nostru, Rahmanul, ficiorul lui Asafuvu și ne <dzisă>: „Ascultă (...)” (19^v/12-14); nouă <nu> ni-i rușine unul de altul (21^v/3-4)⁶⁸;

Prezența unor greșeli constând în confuzia anumitor slove vine în sprijinul afirmației că *Citenia* reprezintă o copie. Este vorba despre scrierea slovei а în

locul lui д în sintagma: а дидасъ (23^v/9-10), redată de noi prin *îmi dideasă*, așa cum o cere contextul, și despre notarea lui а în locul lui д în următorul caz:

$\text{авъ образъ грозникъ}$ (23^v/13-14), pentru *având obraz groaznic*; cf. V_M : опразъ имѣа дини ⁶⁹. În aceeași categorie a greșelilor datorate copistului se încadrează sintagma *și cu dâns și alți îngeri* careia îi corespunde în text grafia:

$\text{ши кѣд ши аци аверн}$ (24^v/3); cf. V_M : $\text{и нини ангели съ нимъ}$ ⁷⁰.

CALITATEA TRADUCERII

Așa cum am constatat într-un capitol anterior⁷¹, sub raportul conținutului traducerea românească a povestirii lui Zosim este destul de fidelă textelor slavone cu care a fost comparată. Limba textului este în general clară și nu ridică probleme deosebite în privința înțelegerii mesajului. Există totuși unele situații în care originalul a fost reprodus în mod servil, fapt care a generat construcții nespecifice limbii române. Exemplele date de noi în capitolul consacrat sintaxei vor ilustra în suficientă măsură acest aspect⁷².

⁶⁸ Cf. *не съидимся другъ друга*, Tihonravov, *Памятники*, p. 87 (V_M).

⁶⁹ Tihonravov, *Памятники*, p. 90.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 91.

⁷¹ Vezi mai sus la p. 21.

⁷² Vezi mai jos la p. 47-48.

Vom încerca în continuare să descifrăm câteva pasaje obscure, generate fie de traducerea improprie a unor cuvinte, fie de înțelegerea greșită a sensului în cazul unor fraze. Pentru clarificarea contextelor respective am apelat la cele două texte slavone menționate anterior.

Pe prima filă a *Citeniei* întâlnim următorul pasaj: „Zosime, omul lui Dumnădzău, iată că m-au trimis Dumnădzău să-m spui cuvânte-ți de la toată vederea lui Dumnădzău. Credință să-ți spui, că ai și tu credință, cătră oamenii lui Dumnădzău; ce însă numai să nu lăcuiești cu dânsii, să nu să întrăstedze inima ta” (f. 16^v/10-17); cf. *Изосима чаице нѣи. Се посланъ кемъ ѿ ка кѣниного повѣдати тобѣ нѣдѣши буди Изосима тако ити имани ко блжннмъ нъ не пребуди с ними ни да възнесетса срце твоѣ* (V_S)⁷³; «Изосима, человекъ пожим! Се посланъ есмь отъ Бога кѣниного повѣдати тебѣ, яко ити имаше къ блаженнымъ, но не пребудеши съ ними, ни да не вознесетса сердце твоѣ». (V_M)⁷⁴.

După cum se poate observa textele slavone nu cuprind porțiunea de text redată de noi cu litere aldine. În al doilea rând, traducătorul a confundat verbul slav *ити* „a merge” cu *ити* „și tu”, ceea ce face textul de neînțeles. Din dorința de a face mai clar contextul, el adaugă cuvântul *credință*, care prezintă astfel două ocurențe în aceeași frază, în vreme ce în textele slavone acesta apare o singură dată. Astfel, în loc de *Credință să-ți spui că ai a merge cătră oamenii lui Dumnădzău*, a rezultat *Credință să-ți spui, că ai și tu credință*.

De neînțeles este și pasajul: *Eu spunând lor, iar svântul meu nu mai pute cu trupul* (19^v/6-7). Acest fragment lipsește din V_S . În V_M îi corespunde următorul context: *И неможъ но мнѣ духъ мой и тѣло и помозишася человекъку божию, у негожъ пребывая, прѣхъ ему*⁷⁵. „Și, nemaiputând în mine sufletul și trupul meu, și îl rugai pe omul lui Dumnădzău, la care locuiam, și îi spusei”. Astfel, traducătorul a redat greșit pe *духъ* prin *svânt* și nu prin *suflet*, așa cum ar fi trebuit.

BLAJINII – ECOURI ÎN FOLCLOR ȘI ÎN LITERATURA SCRISĂ

Printre numeroasele legende care au circulat în folclorul românesc se numără și aceea a blajinilor, ce a antrenat în jurul ei o serie de datini și credințe păstrate în anumite părți ale teritoriului dacoromân. Astfel, în urma unei anchete

⁷³ Tihonravov, *Памятники*, p. 78.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 82.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 84.

dialectale având ca subiect prăznuirea *Paștelui blajinilor*, S. Fl. Marian⁷⁶ constată că sărbătoarea este specifică românilor din partea nord-estică a Transilvaniei, celor din Maramureș și Bucovina și celor din Basarabia și Moldova nordică. Localizarea în aria nordică a teritoriului românesc a credinței referitoare la blajini și a practicilor implicite rezultă și din răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu⁷⁷.

Concentrând elementele comune ale credințelor românilor din satele anchetate de S. Fl. Marian, reiese că rohmanii ar fi fost creștini și ar fi locuit lângă apele cele mari, în care se varsă toate râurile, pâraiele și pâraiașele. Ei se trag din seminția lui Sit, feciorul lui Adam. Nu au case și trăiesc la umbra pomilor, umblând goi și hrănindu-se cu poamele pustiului. Sunt foarte buni și evlavioși, fapt pentru care oamenii i-au numit, pe lângă rohmani, și blajini. Își petrec viața numai în rugăciuni și de aceea sunt feriți de orice păcat, după moarte mergând direct în rai. Cu femeile lor se întâlnesc o singură dată pe an, când își serbează Paștele. Cu această ocazie își căsătoresc și copiii. Data Paștelui o află văzând cojile de ouă, albe și roșii, plutind pe apele curgătoare, aruncate acolo de creștini pentru a-i vesti pe blajini că a sosit ziua Învierii Domnului. Văzând aceste coji de ouă, lăsate de gospodine să plutească pe pâraie în Vinerea Mare sau în sâmbăta Paștilor, blajinii se adună laolaltă și încep să sărbătorească Paștele lor, pe care creștinii îl numesc *Paștele rohmanilor* sau *Paștele blajinilor*. Data acestei sărbători variază de la o localitate la alta. Cei mai mulți români cred că ea coincide cu ziua de luni după duminica Tomii, zi pe care o serbează cu pietate în amintirea blajinilor.

Aceasta este, în linii mari, legenda blajinilor. După cum se poate lesne observa, între conținutul ei și povestirea lui Zosim există unele deosebiri. În primul rând, nicăieri în text nu se pomeneste despre faptul că rohmanii ar fi descendenții lui Sit, feciorul lui Adam. În al doilea rând, o deosebire destul de însemnată o reprezintă felul în care rohmanii află de apropierea zilei de Înviere. Varianta scrisă nu cuprinde nici o referire la cojile de ouă care ar trebui să-i vestească pe blajini că a sosit vremea Paștelui. Acest rol revine în povestirea lui Zosim manei cerești, care le este trimisă blajinilor de Dumnezeu pentru a le da de știre fie că le-a ascultat rugile și i-a iertat pe păcătoși pentru păcatele lor, fie că se apropie vremea să-și serbeze Paștele: *Deca sosește ruga noastră la Dumnădzău, noi știm că atunci cade noao mană de la Dumnădzău, cee ce a fost*

⁷⁶ Marian, SR, vol III, p. 183.

⁷⁷ Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare*, p. 34.

dată Dumnădzău părinților noștri în pustii. După aceea înțelegem când să schimbă aii și va veni dzua de Viere (22/ 2-10). Sensul complet al acestui pasaj ni-l dezvăluie fragmentul corespunzător din textul slavon din secolul al XVII-lea. Potrivit acestuia, când vine vremea postului, din rădăcinile copacilor nu mai izvorăște hrană așa cum se întâmplase până atunci. Dumnezeu le trimite acum mană cerească, cu care ei se hrănesc până la sfârșitul postului:

Егдаж придетъ година поста, и тогда престануть вся плоды древныя и падеть на ны манна съ небесе, юже въ далъ Господь отцемъ нашимъ въ пустыни: есть во слажшѣ меду манна та; потому разумѣмъ, яко измѣнился лѣто и время. Егдаж приблизится день воскресения господня, тогда пустятъ древа плоды добровольны и тако разумѣмъ, яко начатокъ лѣту бываеъ; а въ службы мѣсто воскресения господня бѣдѣна бывають въ насъ: пребываемъ бѣдѣхъ днѣхъ ношн. (V_M)⁷⁸

Prin aceste elemente *Citenia* se depărtează de varianta ei orală, fiind fidelă în acest caz originalului slavon din care derivă.

Probabil că obiceiul sărbătoririi *Paștelui blajinilor* este anterior legendei, iar legenda precedă, desigur, în timp, manuscrisul. Se naște astfel întrebarea: de unde a apărut această legendă? Unii cercetători au încercat să dea un răspuns apelând la analiza denumirilor sub care blajinii sunt cunoscuți.

După cum observă S. Fl. Marian⁷⁹, românii denumesc în mod diferit această populație necunoscută. Astfel, unii le spun *rocmani*, *rohmani*, *răgmani*, *rugmani* etc., iar alții *blajini*. Numele *rocmani* și *rohmani* se întâlnesc mai ales la românii din nordul și nord-vestul Bucovinei, adică în satele mărginașe cu huțulii și rutenii. În satele cu populație română și ruteană se întâlnește fie apelativul *rocmani* sau *rohmani*, fie denumirea *blajini*. În fine, în localitățile populate exclusiv de români, din sudul Bucovinei, și în cele din Basarabia și nordul Moldovei nu se întâlnește decât apelativul *blajini*. Atât la români, cât și la huțuli și ruteni există aceeași credință în rohmani și aceleași datini. Însă, deși slavi, nici huțulii, nici rutenii nu se folosesc niciodată de numele de origine slavă *blajini*. Pentru români, atât cuvântul *blajini*, cât și cuvântul *rohmani*, cu toate celelalte variante, sunt străine. Se poate presupune astfel că românii au preluat legenda de la ruteni sau de la huțuli. Însă și pentru aceștia din urmă termenul este străin. După părerea lui Hanush⁸⁰, numele *rahman* ar fi o metateză

⁷⁸ Tihonravov, *Памятники*, p. 88.

⁷⁹ Marian, S R, vol. III, p. 186.

⁸⁰ Joh. Hanusch, *Die Wissenschaft des slawischen Mythos im weitesten, des altpreussisch-lithauischen Mythos mit umfassenden Sinne*, Lemberg 1842, p. 197; ap. S. Fl. Marian, *op.cit.* p. 186.

a termenului *brahman* „om sfânt”. De aceeași părere este și N. Cartoian⁸¹ care consideră termenul *rahman* o formă coruptă a prototipului *brahman*. La rândul său, V. Bogrea⁸² afirmă că denumirea *brahman* a fost foarte curând coruptă în *rahman*. Observând că legenda rahmanilor este cunoscută numai de către românii care au trăit în imediata apropiere a hufurilor, S. Fl. Marian⁸³ ajunge la concluzia că legenda ar fi fost adusă de către acest popor în momentul în care s-a așezat în munții din nord-vestul Bucovinei și în cei mărginași din Galiția. De la hufuri, legenda și cultul prăznuirii *Paștelui blajinilor* ar fi fost preluate atât de către români cât și de către ruteni.

Plecând de la asemănarea legendei cu un episod din binecunoscutul roman popular *Alexandria*, unii cercetători au ajuns la concluzia că tradițiile legate de blajini și-ar avea sursa în această scriere. Astfel, Nicolae Cartoian⁸⁴, referindu-se la datele culese de S. Fl. Marian cu privire la blajini, afirmă: „În această descriere a Blajinilor avem toate notele cu care sunt prezentați în *Alexandrie* Nagomudrii, (red. slav. *Ногомудри*), pe care-i află în preajma raiului Alexandru Machedon. Nagomudrii trăiesc și ei despărțiți de femeile lor, întâlnindu-se cu ele doar o dată pe an, și petrecând împreună – ca și Blajinii – 30 de zile. Pe băieți îi cresc bărbații, pe fete femeile. Petrec viața în rugăciuni către Dumnezeu Savaot; se hrănesc cu poame și trăiesc goi (de aci și numele: *Нарк* în slavonește „gol” și *мжарт* „înțelept”, traducerea literală a prototipului bizantin *γυμνοσοφισταί*). De la Evant, împăratul Nagomudrilor, află Machedon și povestea lor. Adam și Eva, izgoniți din Rai, au locuit câțva timp pe locurile lor. După 500 de ani însă Dumnezeu, „scârbit” de răutățile seminției lui Adam, a trimis pe îngerul său, de a luat pe Adam cu toți ai săi și i-a dus în pământul, din care a venit Machedon. În preajma raiului a rămas numai fiul cel drept al lui Adam, *Sit*. Urmașii lui sunt ei, Nagomudrii.”⁸⁵

Problema originii blajinilor fiind lămurită, Nicolae Cartoian se ocupă în continuare de denumirile sub care aceștia sunt cunoscuți. El constată că apelativele de *rocmăni*, *rohmani* sau *rogmani*, întâlnite în special în părțile

⁸¹ N. Cartoian, *Alexandria în literatura românească*, București, 1910, p. 98-101; Cartoian, *Cărțile populare*, vol. I, p. 227-228.

⁸² V. Bogrea, *Pagini*, p. 451.

⁸³ Marian, SR, p. 187.

⁸⁴ N. Cartoian, *Alexandria în literatura românească*, p. 99-100; Cartoian, *Cărțile populare*, vol. I, p. 227-228.

⁸⁵ Cartoian, *Alexandria în literatura românească*, p. 100.

nordice ale Bucovinei aflate în vecinătatea rutenilor, nu pot fi despărțite de forma ruteană corespunzătoare *rahman*, care nu este decât o formă coruptă din numele *brahman*. Forma *brahman* este proprie redacțiilor bizantine ale *Alexandriei* (*Βραχμᾶνες*). Acesteia îi corespunde în redacțiile slavone și române forma *nagomudri* („înțelepții goi”). În ceea ce privește apelativul *blajin* (<sl. *блаженъ*, „fericit”), Cartoian⁸⁶ constată că acesta este epitetul pe care Alexandru li-l atribuie rahmanilor, deoarece aceștia merg după moarte direct în rai.

Date noi în rezolvarea problemei originii legendei a oferit Andrei Oișteanu⁸⁷. După părerea sa, legenda blajinilor reprezintă o reminiscență a unui vechi cult autohton al morților și strămoșilor. După ce constată la rândul său asemănările pe care legenda le prezintă în raport cu episodul amintit din *Alexandria*, autorul ajunge la concluzia că acesta nu trebuie socotit drept punct de plecare pentru tradițiile și credințele românești privindu-i pe *rohmani* și Paștele lor. După părerea sa tradiția românească nu a împrumutat din această sursă decât anumite denumiri (*rohmani*, *Ivant*, *Insula Macaronului*) și anumite elemente caracteristice (starea de goliciune, castitatea întreruptă o dată pe an, descendența din Sit, faptul că blajinii sunt considerați pustnici). Toate acestea, afirmă autorul, s-au suprapus pe o structură a unui cult autohton trecut al strămoșilor. Suprapunerea în discuție a fost posibilă, afirmă autorul, grație difuzării și succesului popular al povestirilor legate de expediția lui Alexandru Macedon în Orient. Pe de altă parte, Oișteanu consideră că românii i-au numit pe strămoșii lor *blajini* („buni”, „fericiți”) chiar înainte ca ei să fi cunoscut legenda legată de expedițiile lui Alexandru. Faptul că versiunile sârbe ale *Alexandriei* au drept corespondent pentru apelativul *nagomudri* termenul *blajini* a produs sau a favorizat în psihologia populară suprapunerea celor două semnificații: strămoșii din credințele populare și blajinii din romanul lui Alexandru.

În urma tuturor acestor constatări se impun câteva concluzii. În primul rând termenul de *rohmani* cu care unii români îi denumesc pe blajini reprezintă o formă coruptă a apelativului *brahmani*. Acest termen a devenit cunoscut românilor datorită contactului cu populațiile de origine slavă cărora le era cunoscută această legendă (este vorba despre hufuri și ruteni) și care foloseau

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ Andrei Oișteanu, *Rohmans – brahmanes. Le voyage d'un motif à travers l'espace et le temps*, în „*Ethnologica*”, I, București, 1983, p. 138-142.

termenul în discuție. Originea apelativului *rohmani* nu poate fi decât în romanul *Alexandria*. În al doilea rând, asemănările pe care legenda blajinilor le prezintă în raport cu fragmentul din *Alexandria* în care este vorba despre expediția lui Alexandru Macedon în Orient sunt destul de evidente și ele nu pot fi neglijate. Însă existența unor tradiții legate de această legendă contrazice opinia conform căreia descendența ei s-ar afla direct în romanul *Alexandria*. Afirmatia lui Andrei Oișteanu potrivit căreia am avea de-a face cu un străvechi cult al morților nu este lipsită de adevăr. După cum reiese din *Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu* publicate de Adrian Fochi⁸⁸, *Paștele blajinilor* este o sărbătoare dedicată morților. Cu acest prilej „se dau de pomană ouă roșii“, „se fac ectenii la cimitir pentru cei morți“, „iese lumea la cimitir și face pomană pentru morți“, „se duc la cimitir femeile cu mâncări și băuturi, de se împărtășesc pentru morți, ca să mănânce și să bea și ei“ etc.⁸⁹ În ceea ce privește popoarele cărora le este specifică această sărbătoare a morților, în lucrarea amintită se afirmă că: „acest obicei se practică mai ales la popoarele slave: bulgari și ruși.“

Unde se situează în acest caz textul cuprins în ms. rom. 5318? După cum am observat deja, conținutul său este diferit atât față de legenda care a circulat în folclor, cât și față de episodul respectiv din *Alexandria*. Celebrul roman popular nu a influențat textul decât cel mult în privința apelativului *rohmani* și a unora dintre datele referitoare la traiul blajinilor. Diferențele în cauză dispar în cazul comparării *Citeniei* cu cele două versiuni slavone semnalate.

Luând în considerație aceste aspecte suntem de părere că legenda blajinilor era deja cunoscută pe teritoriu românesc la data la care variantele ei scrise, având la bază un original slavon, începuseră să circule. Către această concluzie ne trimite faptul că având în vedere circulația redusă a manuscrisului, acesta nu putea să dea naștere unei legende ale cărei ecouri se mai păstrează și astăzi.

⁸⁸ Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare*, p. 33-34.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 33.

STUDIU LINGVISTIC

GRAFIA

Cele mai multe slove existente în inventarul de semne al textului denumit *Citenie a lu s<ve>ti Zosim* corespund unei valori unice: $\text{б} = \text{b}$, $\text{в} = \text{v}$, $\text{г} = \text{g}$, $\text{д} = \text{d}$, $\text{ж} = \text{j}$, $\text{ѕ} = \text{dz}$, $\text{з} = \text{z}$, $\text{к} = \text{c}$, $\text{м} = \text{m}$, $\text{н} = \text{n}$, $\text{п} = \text{p}$, $\text{р} = \text{r}$, $\text{с} = \text{s}$, $\text{ш} = \text{ș}$, $\text{т} = \text{t}$, $\text{ф} = \text{f}$, $\text{х} = \text{h}$, $\text{ц} = \text{ț}$, $\text{ч} = \text{č}$, $\text{ш} = \text{st}$, $\text{ю} = \text{iu}$, $\text{ѣ} = \text{i}$, $\text{у} = \text{ğ}$.

În privința modalității de reproducere a slovei а , scribul are de multe ori tendința de a-i da forma corespunzătoare alfabetului latin: (20^v/1, 22^v/5 etc.).

La slovele enumerate mai sus se adaugă altele a căror valoare este multiplă. Despre acestea vom vorbi în continuare.

а

Cel mai adesea, slovei а îi corespunde sunetul [a]. Într-un număr redus de cazuri, а notează diftongul [ɛa]. Această valoare este specifică situațiilor în care

р

л

в

а este notat după д : ааву (18^v/2), н : наму (21^v/10), на [шс] „ne-au dzis“

т

(20^v/20), sau м : ма кема „te-au chemat“ (22^v/1). Către această interpretare ne trimite faptul că primele două sunete, respectiv [d] și [n], nu sunt atestate în text prin timbru dur. În ceea ce îl privește pe [t], contextele în care acesta apare reflectă cel mai adesea rostirea moale.

е

Slova е notează fie vocala [e], fie diftongul [ie].

р

Cu valoarea [e] îl întâlnim pe е atât în poziție inițială: еманисла (17^v/18),

р

н

cât și în poziție medială: оменило (16^v/7), пещирн (23^v/11), вени (24^v/17), sau

р

н

finală: кате (23^v/9), социле (24^v/12), суте (22^v/8).

Diftongul [ie] apare notat prin ϵ la inițială de silabă, atât la începutul, cât și în interiorul cuvântului: ϵ и $\overset{\rho}{\text{не}}$ (18^v/15), ϵ с $\overset{\rho}{\text{ъ}}$ (21^v/3), $\text{дѣи}\overset{\rho}{\text{н}}\text{ѣи}\overset{\rho}{\text{н}}\text{а}$ (24^v/6),
и $\overset{\text{ш}}{\text{тѣ}}$ (24^v/14), с $\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{у}\overset{\text{ш}}{\text{л}}\text{ѣи}$ (16^v/15-16).

Semnalăm și situația în care ϵ apare notat pentru [ă] în $\epsilon\text{л сѣрн}$ (= „ei-l sărută”; 23^v/5). Ținând cont de faptul că textul prezintă exemple care atestă pronunțarea dură a lui [t]¹, este posibil ca în cazul de față să avem de-a face cu o grafie hipercorectă.

и, ѝ

Cu aceste slove sunt notați [i], [i] (plenison sau semivocalic).

La inițiala cuvântului nu l-am înregistrat decât pe и: ии $\overset{\text{ш}}{\text{ма}}$ (16^v/17) и $\overset{\text{ш}}{\text{мѣ}}$ (19^v/4-5), и $\overset{\text{ш}}{\text{рн}}\text{не}$ (20^v/18). În interiorul cuvintelor, и apare în variație liberă cu ѝ, având cel mai adesea valoarea [i]: $\text{аи}\overset{\text{ш}}{\text{рн}}\text{нѣ}$ (22^v/3), $\text{ви}\overset{\text{ш}}{\text{не}}$ (22^v/14), $\text{си}\overset{\text{ш}}{\text{ле}}$ (16^v/4, 22^v/11), $\text{фи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣсѣ}$ (25^v/7), $\text{и}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (24^v/15), ви (22^v/16).

Semivocala [i] apare notată prin ѝ: $\text{дѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (23^v/13), $\text{мѣи}\overset{\text{ш}}{\text{сѣ}}$ (25^v/4), $\text{иѣи}\overset{\text{ш}}{\text{ца}}$ (16^v/7).

ѡ, ѡ

Cu excepția poziției inițiale, unde apare întotdeauna ѡ, cele două slove sunt înregistrate în alternanță, notându-l pe [o] și diftongii [oa], [uā] ([uo]).

1. [o]: $\text{а ѡи}\overset{\text{ш}}{\text{ма}}$ (24^v/3), $\text{аи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}$ (18^v/17), $\text{рѣи}\overset{\text{ш}}{\text{ла}}\text{сѣи}\overset{\text{ш}}{\text{а}}$ (22^v/15-16, 23^v/2), $\text{вѡи}\overset{\text{ш}}{\text{трн}}$ (19^v/15, 21^v/11);

2. [oa]: до (18^v/6), ѡтѡсѣ (20^v/3), $\text{нѡи}\overset{\text{ш}}{\text{трѣ}}$ (19^v/5), пѡсѣ (21^v/9), $\text{тѡи}\overset{\text{ш}}{\text{тѣ}}$ (18^v/1), $\text{вѡи}\overset{\text{ш}}{\text{трѣ}}$ (19^v/18, 19^v/6);

3. [uā] ([uo]): доѡ (17^v/9), лѡѡ (17^v/11), нѡѡѡ (22^v/11), нѡѡ (21^v/3, 22^v/5).

¹ Vezi mai jos, la p. 39.

În privința frecvenței, remarcăm că în poziție medială, diftongul [oa] este redat cel mai adesea prin ѡ, slova ѡ apărând cu această valoare doar în cuvântul $\text{сѡи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣсѣ}$ (18^v/17), întâlnit și în grafia $\text{сѡи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣсѣ}$ (21^v/3). Redarea diftongului [oa] prin ѡ sau ѡ reprezintă o caracteristică generală a textului; cf. puține exemple de notare a diftongului în: нѡѡѡ (22^v/11), $\text{ѡи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (25^v/16), $\text{тѡи}\overset{\text{ш}}{\text{тѣ}}$ (16^v/12, 19^v/3-4).

v, ѣ

Slovele v și ѣ redau fie vocala [u], fie semivocala [y]. La inițiala cuvântului nu se înregistrează decât slova ѣ: ѣ, (16^v/2, 17^v/15, 17^v/7), ѣи $\overset{\text{ш}}{\text{н}}$ (17^v/17), ѣ $\overset{\text{ш}}{\text{ле}}$ (17^v/18). În interiorul cuvintelor, ea și în poziție finală, cele două semne apar în variație liberă, având valoare vocalică: $\text{вѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (19^v/17), $\text{дѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣ}$ (18^v/2), $\text{лѣи}\overset{\text{ш}}{\text{трн}}$ (18^v/8), $\text{дѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (18^v/9), лѣ (16^v/9, 16^v/10), лѣѡ (17^v/15) sau semivocalică: ѣ (17^v/17), ѣа (18^v/7). În ceea ce privește frecvența, v este mult mai des întâlnit decât ѣ. În puținele situații în care este notat, [u] final este redat cel mai adesea prin prin v: $\text{дѡѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (24^v/10), $\text{ѡи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (16^v/2), $\text{сѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (18^v/16), $\text{ви}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (24^v/4); cf. $\text{сѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (18^v/12),

ѣ, ѣ

De regulă, slovele de mai sus apar după o consoană și corespund, cel mai adesea, vocalelor [ă] și [i] din limba română contemporană.

Cu valoarea [ă], slova ѣ apare notată atât în poziție medială, cât și la finala cuvântului: $\text{сѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (16^v/16), $\text{сѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (16^v/8), $\text{вѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (21^v/8), respectiv $\text{ѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (19^v/9), $\text{ѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (16^v/13), $\text{дѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (17^v/10), $\text{ѣи}\overset{\text{ш}}{\text{н}}\text{ѣи}$ (16^v/15).

[ă] apare trecut la [e] în *biserică* (23^v/3).

[ă] proton apare trecut la [a] în *catate* (19^v/5).

Atunci când nu este scris prescurtat, cuvântul *Dumnădzău* (17^v/2) atestă trecerea lui [e] la [ă] după [n]. Acest fenomen poate fi interpretat printr-o asimilare vocalică (e – ă > ă – ă): *Dumnedzău* – *Dumnădzău*. Explicarea acestui fapt ca urmare a rostirii dure a lui [n] are, după părerea lui Ion Gheție, mai puține șanse de a fi adevărată, întrucât forma *Dumnădzău* nu apare în zona în care [n] este rostit dur. Trecerea lui [e] la [ă] apare frecvent în documentele moldovenești din secolul al XVI-lea și de după 1600.³

[e] medial aton a trecut la [i] în *ficiorul* (19^v/13), *făgăduiești-te* (24^v/13), *păcatile* (22^v/2), *părintile* (19^v/12), *peștiri* (17^v/12), *soarile* (17^v/15); cf. *dezbrăcați-vă* (19^v/15-16), *oameni* (19^v/4), *oamenii* (20^v/7-8), *părintele* (20^v/5, 20^v/18), *veni* (17^v/14).

[e] > [i] în *trii* (20^v/11), în mod spontan sau sub influența lui [i] final.

[e] a trecut la [i] în *trimiș* (24^v/18, 24^v/4-5), prin asimilare vocalică.

[e] apare trecut la [i] prin disimilare vocalică și nesincopat în *drept* (21^v/8), *dirăpți* (21^v/16); cf. forma sincopată *dreptii* (21^v/8).

În câteva situații, [e] final aton s-a închis la [i]: *după ci* (20^v/4-5), *ferici* (25^v/2), *ni-i rușine* (21^v/3); cf. *câte* (16^v/4), *dzile* (17^v/16), *niște* (17^v/12), *părinte* (20^v/2), *soarile* (17^v/5), *trece* (18^v/9), *fărurile* (17^v/17).

Forma *den* (17^v/6, 18^v/4, 22^v/3, etc.) apare în alternanță cu *din* (17^v/9, 18^v/14, 18^v/16), în vreme ce *dentr(u)* (17^v/2, 17^v/7, 22^v/13 etc.) nu este concurat niciodată de *dintru*.

[i] „nediftongat” este notat în forma *pâne* (16^v/4).

[i] apare conservat în *îmblă* (17^v/4). Același sunet a trecut la [i], prin asimilare, în *înimă* (16^v/17).

[u] final apare în câteva situații, fiind notat după consoană: *omu* (16^v/2), *rogu* (18^v/16), după un grup consonantic: *suptu* (18^v/12) sau după iot, împreună cu care formează diftong: *căutaui* (18^v/7), *mă spărieiu* (17^v/13), *vruiu* (17^v/18). Având în vedere că astfel de grafii alternează cu cele care prezintă consoana precedentă suprascrisă sau urmată de ier mare, este greu de precizat dacă [u] era în asemenea cazuri notat în virtutea unei tradiții grafice sau pentru a reda o realitate fonetică.

³ Gheție, BD, p. 103.

Diftongii

În poziție medială [ɛa] > [e] în contexte de tipul: *aceste* (23^v/4-5), *fecem* (20^v/3), *lege* (19^v/12), *lemne* (17^v/9, 18^v/13), *putere* (17^v/3), *șapte* (24^v/15, 25^v/7); cf. *soseaște* (22^v/3), *vom treace* (20^v/9).

[ɛa] final apare deseori trecut la [é] ([e]): *ace* (18^v/8), *atunce* (23^v/2), *ave* (17^v/18), *be* (20^v/8), *me* (19^v/18), *pute* (17^v/v, 17^v/2), *șede* (17^v/18), *vede* (16^v/5); cf. *atuncea* (22^v/18).

Diftongul [ja] apare conservat în poziție inițială, sau trecut la [ie]: *east* (17^v/3, 22^v/10), *iasă* (22^v/2); *iesă* (21^v/4), *ele* (17^v/8), *este* (24^v/1, 24^v/8, 25^v/9).

În poziție finală, [ja] > [ie]: *aceie* (19^v/4, 20^v/12, 21^v/13 etc), *cee* (21^v/7, 22^v/5), *mânie sa* (20^v/4), *slujie* (19^v/8).

Consoanele

Labiale

Singura labială care a suferit un proces de palatalizare este [f], trecut la [h]: *să hii* (24^v/11), *va hi* (24^v/10). Mult mai numeroase sunt exemplele cu labiala intactă: *fiară* (17^v/7), *feră* (17^v/11), *ficiorul* (19^v/13), *să fie* (18^v/6), *fî<i>i* (19^v/2, 19^v/14), *va fi* (19^v/6). Palatalizarea lui [f] în stadiul [h] este caracteristică în secolul al XVI-lea și în următorul Moldovei, unde apare frecvent și [f]⁴.

În puține cazuri întâlnim durificarea lui [m] sau a lui [v]: *mărgând* (17^v/17-18), *mărși* (17^v/4), *vășimânturile* (19^v/7), *veșmănte* (21^v/3), cf. *ar merge* (25^v/12), *mergem* (22^v/14, 23^v/3); *veni* (17^v/6, 17^v/14) *veșminte* (24^v/18), *veșmănte* (21^v/3), *veșmintile* (19^v/16).

Dentale

[t] dur apare foarte rar: *tămnîță* (20^v/12, 20^v/14), *vă veți mestăca* (20^v/7); cf. *temniță* (20^v/14), *să să mestice* (20^v/10-11). Alături de aceste exemple consemnăm și grafiile hipercorecte: *atita* (24^v/9), *cântind* (24^v/3), *timpină* (23^v/4-5).

Trecerea lui [n'] la [i] s-a produs în: *ai* (22^v/11, 24^v/4, 24^v/13), *aii* (22^v/8), *ailor* (24^v/12), *pustii* (16^v/2, 17^v/7, 22^v/7).

⁴ Gheție, BD, p. 122-123.

[n] a fost înregistrat numai cu timbrul moale⁵: *ne* (19°/14, 21°/1 etc.), *nici* (21°/7, 21°/8 etc.), *rădăcinele* (21°/3-4).

Cel mai adesea [s] este dur: *mă dusă* ((17°/16), *dzisăm* (20°/13), *iesă* (21°/4), *însăle* (21°/2), *plinsă* (23°/15), *răspunsă* (18°/11-12), *sântem* (19°/3-4); cf. grafiile hipercorecte: *sint* (18°/16, 21°/18, 20°/9, 22°/7-8), *sintem* (21°/11), *sinteș* (20°/12).

Africata [dz] a fost notată în mod consecvent: *dzac* (21°/1), *dzile* (17°/9 etc.), *dzisa* (20°/9), *dzisă* (24°/8).

[dz] dur apare întotdeauna notat în cuvântul *Dumnădzău* (16°/4, 16°/7, 16°/9, 17°/2), sau în derivatele acestuia: *dumnădzăiești* (23°/3-4), *dumnădzăieștilor* (24°/6). Alături de aceste exemple mai notăm formele: *dzua* (22°/9) și *patrudzăci* (16°/4). În ceea ce privește pe [dz] moale, contextele în care acesta apare sunt mult mai numeroase: *audzi* (24°/7), *dzile* (17°/5, 17°/16 etc.), *dzisă* (16°/10, 18°/12 etc.), *dzisăm* (20°/13, 20°/8), *dziș* (19°/17). Remarcăm și grafiile hipercorecte: *șădzind* (18°/4), *tindzindu-ș* (22°/4).

În poziție finală [r] este întotdeauna rostit moale: *lature* (17°/15), *peștirea* (17°/2, 25°/9). În poziție medială, timbrul său este de cele mai multe ori moale: *dirept* (21°/11-12), *dreptii* (21°/8), *greșala* (19°/13), *treace* (20°/9), *țărnișile* (17°/17); cf. *dirăpfi* (21°/16), *lacrămi* (21°/17-18), *să trăc* (17°/18-17°/1).

[t] urmat de [e] este întotdeauna dur, situații de acest tip întâlnindu-se numai în poziție medială: *curățanie* (21°/15), *înmulțăște* (21°/4), *înfălegem* (22°/8). Urmat de [i], [t] aflat în interiorul cuvântului este dur: *săfioasă* (21°/4); cf. *săfioasă* (18°/17), și moale de cele mai multe ori în poziție finală: *alți* (19°/2), *ceialalți* (18°/15-16), *dirăpfi*, (21°/16), *mulți* (19°/2); cf. două exemple în care grafia indică, prin ierul mare notat la finala cuvântului, timbrul dur al lui [t] *иуѣ* (= *iuf* „iuț”;

17°/11), *ѣѣѣ ѣѣѣ* (= *să-ț facem*; 19°/17).

Prepalatale

[g] este notat peste tot: *agiunge* (22°/8-9), *agiutor* (25°/1), *giură* (24°/15).

[ș] apare rostit dur în *cenușă* (19°/9), *șădzind* (18°/4), situații în care a antrenat trecerea lui [c] la [ă]; cf. *ședzui* (17°/5). Caracterul dur al prepalatalei a antrenat și reducerea diftongului [ɕa] la [a] în *deșartă* (17°/6). Rostirea moale e

⁵ În ceea ce privește formele: *namul* (21°/10), *n-au [dzis]* (10°/20), vezi mai sus, la p. 31.

consemnată în formele *șede* (17°/18), *șapte* (24°/15, 25°/7), unde diftongul [ɕa] a trecut la [c] în poziție moale. Urmat de [i], [ș] este întotdeauna moale: *dânșii* (16°/16), *mărși* (17°/4), *săvârșim* (23°/4), *și* (17°/4, 17°/5). În forma *vășimânturile* (19°/7), considerăm că avem de-a face cu o hipercorectitudine. În poziție finală, atunci când [ș] nu apare suprascris, grafia indică de cele mai multe ori existența unui timbru moale: *aye* (19°/13), *dânșii* (16°/16), *mărși* (17°/4), *și* (17°/9 etc.); cf. un singur exemplu în care timbrul dur al prepalatalei a fost marcat prin notarea la finală a ierului mare: *ѣѣѣѣѣѣ* (= *aciiaș*; 23°/12-13).

Grupuri de consoane

Grupul consonantic [sv] este consecvent notat în: *svântul* (19°/6), *svântului* (25°/14-15), *svinți* <e> i (23°/8). O singură excepție întâlnim în cazul cuvântului *svârșitul* (24°/12) unde după grupul [sv] copistul a adăugat un [l], neanulându-l pe [v]. Probabil că scribul nota acest grup consonantic în virtutea unei tradiții grafice, în rostirea sa [v] fiind trecut la [f].

MORFOLOGIA

Substantivul

Numărul. Fier, cu accepțiunea de „metal”, prezintă forma de plural *fieri* (21°/8), în locul celei dialectale *fiară*, *fieră*. Substantivul omonim, *fiară*, ce denumește un animal sălbatic, înregistrează la plural forma *fere* (17°/11).

Pe lângă pluralul în -i, literar în limba română actuală: *băuturile* (19°/17), *limbi* (19°/17), *slugile* (18°/9), consemnăm la subsantivele feminine și o formă de plural etimologic în -e: *rădăcinele* (18°/16, 21°/4-5).

Femininul *mână* este consemnat cu pluralul *mânule* (22°/4).

Substantivele neutre prezintă la plural desinența -uri: *locurile* (18°/11-12), *trupurilor* (22°/17), *țărnișile* (17°/17). Cuvântul *veșminte* apare înregistrat atât în forma *veșmintile* (19°/16), cât și în forma *vășimânturile* (19°/7) sau *vășmânturi* (21°/9).

Cazul. Substantivele feminine cu pluralul în -i prezintă la genitiv-dativ singular desinența -ii: *a cetății* (20°/5-6), *peștirii* (25°/7), *a vieții* (22°/7).

La vocativ singular, întâlnim frecvent forme cu desinența -e: *frate* (18°/11, 19°/8), *împărate* (20°/9), *Zosime* (16°/10), *Zosine* (17°/1). Alteori același caz

împrumută formele specifice nominativului: „*Spune-m, omul lui Dumnădzău* (18°/13-14). Substantivul *fiu* înregistrează la acest caz forma *fii*: *Și iar ascultă, fii omenesc!* (21°/5-6).⁶

Articolul

Cel mai adesea, substantivele masculine prezintă articolul hotărât enclitic -l: *ceastul* (22°/12), *svântul* (19°/6), *trupul* (19°/7). Semnalăm și un exemplu în care -l este omis: *săvârșitu* (18°/1).

Articolul hotărât masculin proclitic apare, de cele mai multe ori, în forma lui: *Și să ruga lui Dumnădzău* (16°/6), *Și mă rugai lui Dumnădzău* (17°/13-14), *ficiorul lui Asafuvu* (19°/13). Forma *lu* cunoaște o singură apariție: *a lu s<ve>ti* (16°/1).

Substantivele feminine apar în forma articulată enclitic chiar și atunci când sunt precedate de un adjectiv demonstrativ: *această citiniia* (24°/5), *aceea peștirea* (17°/2) *acea viața* (25°/1-2).

Articolul posesiv prezintă atât formă variabilă cât și invariabilă, cea din urmă prezentând o frecvență mai bogată: *nu este întru noi numărul ailor, nici a lunilor, nici a ceasurilor* (21°/15-17), *Părintele nostru, a cetății Ierusalimului* (20°/5-6), *A cui ficiori sinte?* (20°/15), *De ai tăi sântem, a cetății Ierusalimului* (20°/13-14); cf. *al 7-le ceas* (18°/14), *al noa<o>le ceas* (18°/14), *de ai tăi sântem* (20°/13).

Pronumele

Pronumele personal. Pentru persoana a treia singular și plural înregistrăm și formele: *îns* (22°/14), *însăle* (21°/2).

Pronumele de întărire cunoaște două ocurențe: *însuș* (23°/7), *însi<și>* (22°/16).

Pronumele (adjectivul) posesiv. Pentru masculin singular persoana întâi nu am înregistrat decât forma *mieu* (19°/6, 25°/4, 25°/5), iar pentru persoana a doua forma *tău* (22°/7) și nu *teu*, formă analogică după *meu*, adeseori întâlnită în textele vechi. La persoana a treia singular și plural pentru feminine consemnăm pe *sa* (20°/4, 20°/4), *sale* (18°/11-12, 18°/18, 19°/7-8, 19°/11). Tot cu valoare posesivă apar pronumele personale *lui* (18°/9) și *lor* (23°/12).

⁶ Cf. DA s.v. *fiu*.

Pronumele (adjectivul) demonstrativ. Pentru pronumele (adjectivul) demonstrativ de apropiere am înregistrat pe: *acest* (24°/1-2), *acesta* (24°/17), *aceasta* (17°/1, 19°/12, 23°/12), *această* (18°/17-18, 20°/18), *aceste* (23°/4-5), iar pentru cel de depărtare pe: *acel* (19°/11, 20°/16), *acela* (22°/10), *acee* (19°/4) *acelor* (18°/16). Alături de aceste forme consemnăm și exemple cu afereza lui *a-*, mult mai rare decât primele: *cest* (18°/5, 18°/10), *cestor* (21°/5), *celuie* (19°/7), *cee* (21°/7).

Pronumele reflexiv. Forma de acuzativ *sine* apare în locul pronumelui de persoana a treia singular: *mă luă pre sine* (17°/8-9, 17°/15-16), *mă descălică de pre sine* (17°/10).

Consemnăm pronumele negative *nime* (18°/9), respectiv *nemic* (22°/15).

Numeralul

Numeralul ordinal prezintă terminația -le: *al 7-le ceas* (18°/14), *al noa<o>le ceas* (18°/14).

Verbul

Verbul *a descăleca* apare ca verb tranzitiv: *Și atunci mă descălică de pre sine* (17°/9-10).

Diateza. Verbul *a se odihni* apare la diateza activă, neînsoțit prin urmare de pronumele reflexiv: *și odihnii într-acel loc* (17°/15-16).

Moduri și timpuri.

La **indicativ prezent**, formele *vei* (19°/16) și *voi* (19°/17) ale verbului *a vrea*, folosite astăzi ca auxiliare, apar cu valoare predicativă: „*ce bine vei să-ți facem?*“ (19°/16-17), „*Voi să știu viața voastră*“ (19°/17-18).

Imperfect. La persoana întâi singular nu se înregistrează decât forme fără -m: *nu știe* (17°/3), *nu mai pute* (17°/4), *n-ave* (17°/18), în care -e a rezultat din reducerea diftongului *ga* (*ja*). Persoana a treia plural nu prezintă la acest timp forma analogică în -u: *mânca* (18°/13).

Perfectul simplu. Textul nostru prezintă un număr considerabil de forme de perfect simplu tare: *aduș* (18°/7), *dziș* (18°/6), *deade* (18°/9), *feci* (24°/6), *mârși* (17°/4), *purceș* (17°/2-3), *spuș* (18°/15), *vișu* (18°/15).

Perfectul compus. La persoana a treia singular nu am întâlnit decât forma *au* a auxiliarului: *el au aruncat* (19°/7), *m-au trimis Dumnădzău* (16°/11).

Vîitorul. Pentru persoana a treia singular a auxiliarului nu am consemnat decât forma *va*: *va audzi* (20°/2), *să va duce* (18°/7), *va fi* (19°/12), *va peri*

(20°/19). Într-un număr redus de cazuri auxiliarul apare notat după verb: *face-vom* (20°/2), *fi-va* (18°/12-13).

Imperativul. Cu o singură excepție în care forma verbală de singular apare folosită în locul celei de plural („*Ascultă, fi<i>i tatălui vostru Rahmanul*”; 19°/14-15), imperativul este corect întrebuițat: *ascultă* (19°/2), *bucură-te* (18°/11), *pădzi* (18°/9). Pentru persoana a doua plural am înregistrat două forme de imperativ prohibitiv: *[nu mân]careți* (20°/2), *nu vă temereți* (18°/4).

Verbele de conjugarea a doua și a treia cu radicalul în *d* și *n* au la conjunctiv prezent și la gerunziu forme iotacizate: *să spui* (19°/15), *să-ți spui* (16°/13-14), *spuind* (19°/6); *să mă vadă* (19°/9), *să vădă* (17°/1).

Locuțiuni verbale. Redăm mai jos locuțiunile verbale întâlnite în textul nostru, însoțindu-le de contextul în care apar și de sensul lor. Pentru construcțiile aservite originalului străin, vom consemna în paralel situația întâlnită în textul salvon:

a face rugă „a se ruga”: *feci rugă* (24°/6);

a-i fi (cuiva) minune de ceva „a se minuna”: *le era minune de mine* (19°/5);

cf. *яко чудно имъ быше* (V_M)⁷;

a înceta mânia „a ierta”: *și rugăm Dumnădzău și să încete mânia sa despre voi* (21°/18 – 22°/1); cf. *молимся къ Господу Богу, дабы утѣшилъ гнѣвъ свой* (V_M)⁸;

a întoarce mânia „a ierta”: *și întoarsă de noi mânia sa Dumnădzău* (20°/3-4);

cf. *и отирати гнѣвъ свои отъ насъ* (V_M)⁹;

a lua credință „a crede”: *vor lua credință întru sine* (25°/17).

a-și lua muiere „a se însura”: *cine-ș ia muierea* (21°/12); cf. *Иже поимаетъ жену себѣ* (V_M)¹⁰.

Adverbul

Dintre adverbele care apar am selectat câteva, interesante prin sensul și forma pe care o au:

aciiăș „imediat, îndată”: *Și aciiăș stătu diiavolul, având obraz groaznic* (23°/12-14);

acmu „acum”: *cu noi acmu vă veți mătăca* (20°/6-7);

⁷ Cf. Tihonravov, *Памятники*, p. 84.

⁸ *Ibidem*, p. 88.

⁹ *Ibidem*, p. 86.

¹⁰ *Ibidem*, p. 87.

încă „chiar”: *Ascultă, fi<i>i mei, omul lui Dumnădzău, că noi încă sântem de aceie oameni* (19°/2-4);

Cu valoare adverbială apar uneori conjuncțiile:

deci „după aceea”: *Și mârși 40 de dzile și deci nu mai pute* (17°/3-4);

iar „din nou”: *să va duce iar de la voi* (18°/7);

și: îi și sapă gropnița (22°/16-17).

Prepoziția

Dintre prepozițiile specifice textului și care astăzi prezintă sensuri diferite le consemnăm pe următoarele:

de „de la”: *Și întoarsă de noi mânia sa Dumnădzău* (20°/3-4);

de „din”: „*De ruda ta, a păratului Rohman, ficiorul lui Asafou*” (20°/15-17); *Și apoi iar să înturna la locurile sale de care și mânca* (18°/17-19°/1);

de la „despre”: *și grăiră lui de la noi* (20°/8);

de cătră „lângă”: *Și unul ce fu de cătră mine, el să plecă până la mine și mă luă pre sine* (17°/11-12);

despre „dinspre”: *Și întoarsă Dumnădzău mânia sa despre noi* (20°/4-5);

dirept „pentru”: *Că drept acie ne lasă pre noi Dumnădzău într-această fară* (21°/11-13);

în „pe”: *mă pusă în țărmurile unii ape ce să chema Ermilisul* (17°/17-18);

întru „în”: *să dusă de la mine la alte fere iuș ca dânsa, întru niște peștiri mari* (17°/11-13); *întru sălașile noastre dzac flori* (21°/18-21°/1);

întru „printre”: *Întru noi vie nu-i, nici vaci, nici fieri* (21°/6-7);

pre „la”: *Până-l duc îngerii sufletul pre locul răpaosului* (22°/14-16);

Conjuncția

Ca și în cazul prepozițiilor vom reda mai jos doar câteva dintre conjuncțiile cu sens sau formă diferite de corespondentele lor actuale:

au „oare”: „*Au doar să păduche, sau va fi diiavol?*” (18°/6-7);

ce „ci”: *ce însă să nu lăcuiești cu dânsii să nu să întrăstedze inima ta* (16°/15-17);

deca (decă) „când”: *Deca iesă sufletul den trup, atunci îngerii înalță sufletul cântînd cântice dumnădzăiești* (23°/1-4), *Și, decă-l duc în loc, unde vor să-l închine lui Dumnădzău, Svinția sa, însuși Hristos, Fiul lui Dumnădzău celui viu, cu îngerii Svinți<i>i sale, iau sufletul nostru* (23°/5-9); vezi și 23°/17-23°/1, 24°/5-6, 24°/7-11 etc., unde conjuncția *deca* are aceeași valoare.

SINTAXA

La nivel sintactic *Citenia* se caracterizează în primul rând prin oralitate. Asemenea unei povestiri spuse, textul se distinge prin preferința acordată raportului de coordonare copulativă sau adversativă. Cel mai adesea frazele au plasată la început fie conjuncția *iar*, fie conjuncția *și*, ceea ce constituie una din trăsăturile vorbirii populare în care naratorul folosește foarte des aceste conjuncții pentru a marca legătura cu cele spuse anterior. Redăm mai jos câteva contexte ilustrative în acest sens: *Și mă sculai dentr-aceea peștirea și purceș și nu știe încotro mă duc. Și mărși 40 de dzile și deci nu mai pute; ce ședzui 3 dzile și mă rugai lui Dumnădzău. Iar ea veni la mine o fiară iute dentr-acei pustii și să plecă de mă luo pre sine și mă dusă în 40 de zile. Și atunce mă descălică de pre sine și să dusă de la mine la alte fere iuț ca dânsa, într-u niște peștiri mari. (17'/1-13); Și să apropiie cătră ingeri tindzindu-ș mânuile. Iar ei dzic ingerii: «Pasă acmu, fericite suflete, la Dumnădzăul tău». Și a vieții acei lumi sint trii sute. (22'/3-8); Și iar, când cântă ingerii în cer, iar noi audzim glasul lor. Iar când cântăm noi pre pământ, ei încă aud glasul nostru. (23'/10-14). Iar eu mărgând, eu n-ave unde șede, că era acel pământ pli[n] de apă și de toată bunătate. Și nu era daluri, ce era tot șes și cu flori înfrumușătate. Și într-un loc vădzui un om șădzind numai cu piele. (17'/17-18'/5). Iar noi dzisăm împăratului: «Nu vom treace dzisa împăratului nostru». Iar împăratul să mânia pre noi și <n>i aruncă în tămnită. Și ne luo pre noi ingerul de păr den temniță și ne dusă pre un nuor. Și ne adusă acel nuor cu apă dedesuptu. Și ne adusă cu ingerul aci, într-această țară. Și veni nuor den cer, de stătu până-n pământ. (20'/8-19)*

Caracterul oral, narativ este dat și de prezența conjuncțiilor *că*, *ce* sau a locuțiunii adverbiale *după acee*, care au, de asemenea, rolul de a marca legătura cu ceea ce s-a spus mai înainte: *Că de namul vostru sintem și noi. Că drept acie ne lasă pre noi Dumnădzău într-această țară, să locuiască și ingerii cu noi (21'/10-14); Ce-m aduș aminte că-m dzisă ace apă: „Nu mă poate trece nime, nici diavolul den lume deșartă”. Ce mă duș la dânsul și dzis: „Bucură-te frate”. (18'/7-11), Și eu spus lui și dzis: „De ceialalți oameni sint. Ce am venit să rogu Dumnădzău aice, de sine. Arată-m această ascunsă viață și cum le este săvârșitu acestora” (18'/15-18'/1); Și după acie mă sculai și purceș (17'/16-17). După acee să impart, de locuiesc în curățanie (21'/13-14), Și după acee ne rugăm noi lui Dumnădzău trii dzile și trii nopți. După acee știm ceasul morții când vo<n> muri” (22'/10-13).*

Făcând abstracție de unele situații ambigue datorate probabil dificultăților cu care traducătorul s-a confruntat în transpunerea textului în limba română, fraza este destul de clară și nu pune probleme majore în privința înțelegerii mesajului. Anacolutul este rar întâlnit: „Iar când vinu ingerii lui Dumnădzău, cine va lua dentru noi, iar noi mergem și noi cu îns, până-l duc ingerii sufletul la locul răpaosului” (22'/12-16).

În privința particularităților sintactice remarcăm faptul că, datorită întinderii modeste a textului, ele nu sunt numeroase. Am fost astfel determinați să ne abatem de la abordarea tradițională a acestui capitol care presupunea analizarea fiecărei părți de propoziție sau a fiecărui tip de subordonată în parte. Trăsăturile sintactice surprinse de noi au fost încadrate în două categorii distincte. În prima dintre acestea am inclus acele construcții care se datorează servilismului față de originalul slavon, în vreme ce pe cealaltă am rezervat-o acelor particularități care se sustrag acestei influențe, fiind specifice limbii române vechi.

1. Redăm în continuare câteva exemple caracteristice primei categorii, însoțindu-le de contextele care le corespund în versiunile slavone și de explicațiile aferente:

*gândind într-u mine și dzis (18'/5-6); cf. помыслихъ и рѣхъ въ себе (V_s)¹¹; помысли въ себѣ и рѣхъ (V_s)¹². Întru mine redă în acest caz sintagma *въ себе*, respectiv *въ себѣ*. Mai apropiată de spiritul limbii române ar fi fost o construcție de tipul: *mă gândii* sau *gândindu-mă*.*

*cee ce a fost dată Dumnădzău părinților noștri în pustii (22'/5-7); cf.: юже еѣ дааѣ Господь отцемъ нашимъ въ пустыни (V_M)¹³. Exprimarea complementului de agent fără prepoziția *de* a fost influențată de modelul slavon unde această parte de propoziție se exprimă sintetic, și nu analitic.*

Remarcăm și apariția acuzativului numelor și pronumelor neînsoțite de prepoziția *pe*, în situația în care complementul direct este exprimat prin substantiv sau pronume nehotărât: *Ascultați, fi<i>i mei, omul lui Dumnădzău (19'/2-3); cf. услышите, услышите, сынове чловѣчестии, чловѣкъ нашихъ житие (V_M)¹⁴; Și rugând Dumnădzău cu plângere (20'/2-3); cf. по плачемъ великомъ*

¹¹ Тихонравов, Памятники. p. 79.

¹² Ibidem, p. 83.

¹³ Ibidem, p. 88.

¹⁴ Ibidem, p. 85.

плакахоуся, моляничеся Господу Богу (V_M)¹⁵; *Ce-î voi eu arăta cum te voi pierde și toți ceia ce vor lua carte aceasta* (23^v/16-18); cf. *Нѣ азъ покажю како та погубахъ и всажехъ принесѣхъ кси тасловеса* (V_S)¹⁶.

Negația este dublă, situație similară, de asemenea modelului slavon: *Și nu-i nici o boală întru noi* (22^v/13-14); cf. *нѣ во мукы, ни труда, ни болѣзни тѣлу нашему* (V_M)¹⁷. Atunci când versiunea străină cuprinde negația simplă, aceasta se reflectă întocmai în textul românesc: *nici vede acolo față de om acolo* (16^v/4-5); cf.: *ни члѣчка лица види* (V_S)¹⁸; *ни лица человека видѣ* (V_M)¹⁹.

În privința topicii, consemnăm situația în care complementul direct precedă predicatul aflat la formă negativă: *bănturile nu beți* (19^v/17-18); cf.: *Ивина ни оу не шите* (V_M)²⁰.

2. Specifică limbii române vechi și impusă probabil din dorința de a aduce un spor de claritate contextului este repetarea subiectului, întâlnită foarte des în textul nostru: *„Ei mă luară, slugile, și mă dusă ră la locurile sale* (18^v/10-12); *„Elu-i chemă, împăratul, la sine* (20^v/11-12); *„iar noi mergem și noi cu îns”* (22^v/13-14).

Atributul apozitional, frecvent folosit, este de cele mai multe ori acordat cu substantivul pe care îl determină: *să vadză viața oamenilor lui Dumnădzău, rolmanilor* (16^v/6-8), *citiniia a dumnădzăieștilor oameni, rahmanilor* (24^v/5-7).

Într-o singură situație am întâlnit elipsa vebului „a fi”: *„După aceea veni la mine îngerul lui Dumnădzău, de fu cu mine aice, și cu dâns fură și alți îngeri”* (24^v/1-3).

Complementul direct exprimat printr-un pronume personal a fost anticipat prin formele atone ale acestuia: *ne luo pre noi* (20^v/13-14), *t-au chemat pre tine* (22^v/1-2), *ne lasă pre noi Dumnădzău* (21^v/12); cf. *până va audzi Dumnădzău pre noi* (20^v/2-3). Astfel de construcții sunt edificatoare și pentru faptul că, atunci când este exprimat prin pronume, complementul direct este precedat de prepoziția *pre*.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, p. 81.

¹⁷ Ibidem, p. 88.

¹⁸ Ibidem, p. 78.

¹⁹ Ibidem, p. 81.

²⁰ Ibidem, p. 85.

O construcție aparte o reprezintă anticiparea complementului direct întâlnită în următorul context: *până-l duc îngerii sufletul pre locul răpaosului* (22^v/14-16).

Complementul indirect aflat în cazul dativ apare reluat sau anticipat prin formele conjuncte pronominale: *ne spun noa de lucrurile voastre* (21^v/14-15), *noao <nu> ni-i rușine unul de altul* (21^v/3-4); cf. *atunce cade noao mană de la Dumnădzău* (22^v/4-5), situație influențată, probabil de modelul slavon: *и падетъ намъ мана съ небесе* (V_M)²¹.

Dativul adnominal este întâlnit o singură dată: *vindecare betegilor* (25^v/11).

O caracteristică generală a textului este alternarea vorbirii directe cu cea indirectă. Cel mai adesea stilul direct este anunțat de verbele de declarație – *verba dicendi*: *Ce-m aduș aminte că-m dzisă acea apă: „Nu mă poate trece nime, nici diavolul den lume deșartă”* (18^v/7-10), *Și dzisă: „Spune-m, omul lui Dumnădzău, cine ești tu?”* *Și eu spus lui și dziș: „De ceialți oameni sint”* (18^v/13-16), *Iar după ci muri părintele nostru, a cetății Ierusalimului, și fu al împărat și să adunară oamenii la dâns și grăiră lui de la noi: „Împărate, sint aice a celuie împărat niște oameni. Cu noi nu vor să să mestice». Elu-i chemă, împăratul, la sine și dzisă lor: „Cine sinteș voi?”* *Noi dzisăm: „De ai tăi sântem, a cetății Ierusalimului”*. *Iar împăratul dzisă: „A cui ficii sinteș?”* *Noi dzisăm: „De ruda ta, a păratului Rolman, ficiorul lui Asafou”* (20^v/4-17).

În două situații după conjuncția „că”, plasată în urma vebului „a zice”, narațiunea continuă în stilul direct și nu indirect, așa cum ar fi fost de așteptat: *El dzise că „postesc. Câte 40 de dzile n-am/ mâncat pâne să vă[dz] aceasta”* (16^v/17-17^v/1), *Și plinsă cu amar și dzisă că „ce îmblaș, la rolmani îmblaș? Ce-î voi eu arăta cum te voi pierde și toți ceia ce vor lua carte aceasta . ce e[s]te adu[să] de acolo”* (23^v/15-24^v/1).

LEXICUL

Elementul latin este preponderent în componența vocabularului, în care se mai înregistrează și unele slavonisme și maghiarisme.

Pentru a nu încărea expunerea, vom enumera în continuare doar acele cuvinte care prezintă o situație specială, împărțindu-le în două categorii:

²¹ Ibidem, p. 88.

1. Cuvinte dispărute din limba actuală, mai puțin cunoscute sau folosite regional

a) de origine latină:

aciuș „îndată, imediat“ (*aciu* < *ad-hicce* + *-și*); vezi mai sus, la p. 44;

acmu „acum“ (< *eccu mō[do]*); vezi mai sus, la p. 44;

au „oare“ (< *aut*); vezi mai sus p. 45;

drept „om fără păcate“ (< *directus*): „Și noi de dirăpți ne bucurăm, iar de păcătoș plângem cu lacrimi“ (21^v/15-18);

a purcede „a porni“ (< *procedere*): „Și după acie mă sculai și purceș“ (17^v/16-17)

b) de origine slavă:

citenie „crisoare, învățătură“ (< sl. *чѣтєніє*): *ferice de oameni* < *i* *aceia ce aud citenie svântului Zosin* (25^v/13-15);

*gropniță*²² „mormânt“ (< bg. *гробница*): „Și inger < *i* înș < *i* sapă gropnița“ (22^v/16-17);

libov „iubire“, „prietenie“ (< sl. *любовь*): „ce-i tot bine și libov“ (22^v/14-15);

prilești „a ademeni“ (< sl. *прѣлєстити*): „Cum cât om de prelestim atita lume dobândescu, iar ruga ta mă birui“ (24^v/8-11);

rohman „blajin“ (< ucr. *раҳман*): *să vadză viața oamenilor lui Dumnădzău, rohmanilor*“ (16^v/6-8).

2. Cuvinte cu sensuri diferite față de limba actuală

a) de origine latină:

cuvânt „cuvântare, discurs“ (< lat. *conventus*, *-um*): „Și dzisă acest cuvânt“ (24^v/1-2);

împârți (*a se ~*) „a trăi separat“ (< lat. *impartio*, *-ire*): „După acee să împart, de locuiesc în curățânie“ (21^v/13-14);

limbă „popor“ (< lat. *lingua* *-am*; sens calchiat după sl. *кѣлыкъ* „grai, popor“: „prădat va fi de alte limbi“ (19^v/6-7);

mesteca (*a se ~*) „a trăi împreună“ (< lat. * *amm*□*xt*□*care*): „Cu noi nu vor să să mestice“ (20^v/10-11);

perde „a distruge, a nimici“ (< lat. *perdere*): „Ce-ț voi eu arăta cum te voi pierde“ (23^v/16-17);

trece „a încălca“ (< lat. *traicere*): „Nu vom treace dzisa împăratului nostru“ (20^v/9-10);

²² Forma cuvântului se explică prin influența lui *groapă*; cf. DA, s.v. *gropniță*.

zăcea „a se afla“ (< lat. *jacere*²³): „Și întru sălașile noastre dzac flori“ (21^v/18-21^v/1);

b) de origine slavă:

cin „chip“ (< sl. *чѣмъ*): „După acee într-acela cin să dusă sufletul meu den trupul meu“ (25^v/3-5);

iute „feroce“ (< sl. *лютъ*; sârb., bg. *лют*) *lar ea veni la mine o fiară iute dentr-acel pustii* (17^v/6-8);

rudă „neam“ (< bg. *род*): «De ruda ta, a păratului Rohman» (20^v/15-16).

c) de origine maghiară:

beteag „bolnav“ (< ung. *beteg*): *Și este acolo multă vindecare betegilor de toate bolile* (25^v/10-12);

neam „seminție“ (< magh. *nem*): «Că de namul vostru sântem și noi» (21^v/10-11);

sălaș „așezare mică“ (< magh. *szállás*): „Și întru sălașile noastre dzac flori“ (21^v/18-21^v/1).

Sinonimia

Ne vom referi în continuare doar la acele sinonime care în textul slavon au același correspondent. Distingem astfel două serii sinonimice:

1. *a grăi* (20^v/8) – *a spune* (18^v/15) – *a dzice* (18^v/15);

2. *a merge* (17^v/4) – *a purcede* (17^v/2-3) – *a îmbla* (234^v/16) – *a păsa* (22^v/5).

Majoritatea acestor termeni sunt de origine latină. Singura formă a cărei etimologie diferă este *a grăi* (< bg. *грати*, scr. *grajati*).

Nume proprii

Textul nostru cuprinde opt nume proprii dintre care șase sunt antroponime (*Adam*, 19^v/14, *Asafuvu*, 19^v/14, *Asafou*, 20^v/17, *Dumnădzău*, 16^v/6, 16^v/7 etc., *Hristos*, 22^v/2, 23^v/7, *Rahman*, 19^v/13, *Rohman* 20^v/6, *Zosim*, 16^v/3, 16^v/10 etc., *Zosin*, 17^v/1, 25^v/15), iar două sunt toponime (*Ermilis* 17^v/18, *Ierusalim* 19^v/5-6, 20^v/14).

²³ Cf. Densusianu, HLR, vol II, p. 38-39, unde se avansează ipoteza că la baza lui *a zăcea* ar putea sta compusul **dijacere*.

17^v ședzui 3 dzile și mă rugai lui Dumnădzău. Iar ea veni la mine o fiară iute dentr-ace/ pustii și să plecă de mă luo pre⁷ sine și mă dusă în 40 de dzile. Și atunci mă descălică de pre sine și să dusă de la mine la alte fere⁸ iu⁹ ca dânsa, întru niște peștiri mari. Și eu mă spărieu și mă rugai lui Dumnădzău. Și la mine veni un vânt mare și mă luo pre sine și mă dusă 12 dzile și mă pusă în țarmurile unii ape ce să chema Ermilisu/. Și vruiu să / trăc, ia[r] apa s[t]rigă și d[zi][să]: „Zosine, omu/ lui Dumnădzău, nu mă veri pute, că nu easte putere să tracă de acolo nici¹ pasirile ce îmblă în vânt, nici vântu/, nici soarile¹⁰, nici diiavolu/ den lume deșartă“. Și căutaiu¹¹ un nuor dentr-apă până<-n> cer. Și eu mă rugai lui Dumnădzău, iar ele ieșiră¹², doo lemne din pământ. Și unu/ ce fu de cătră mine, e/ să plecă până la mine și mă luo pre sine și mă dusă până la mijlocu/ apii și mă tâmpină alt lemnu și mă luo pre⁷ sine. Și mă pusă în lature sa și odihnii într-ace/ loc 3 dzile. Și după acie mă sculai și puceș.

18^r Iar eu mărgând, eu n-ave unde șede, că era ace/ // pământ pli[n] de apă și de toată¹³ bunătate. Și nu era daluri,

⁷ Seris: нрѣ.

р

⁸ Seris: ѡе.

⁹ Seris: юцѣ. Altă lecțiune posibilă: iuță.

и

¹⁰ Seris: сорле.

у и

¹¹ Seris: кѣпаю.

¹² Seris: жширѣ.

¹³ Seris: ментѣ.

ce era tot șes și cu flori înfrumusețate. Și într-un loc vădzui un om șădzind numai cu piele. Și gândind întru mine și d[zi]: „Au doar¹⁴ să păduchea, sau va fi diiavo/!“ Ce-m aduș aminte că-m dzisă ace apă: „Nu mă poate¹⁵ trece nime, nici diiavolu/ den lume deșartă“. Ce mă duș la dânsu/ și d[zi]: „Bucură-te, frate“. Și e/ în răspunsă și dzisă: „Binele lui Dumnădzău fi-va cu tine“. Și dzisă: „Spune-m, omul lui Dumnădzău, cine ești¹⁶ tu?“ Și eu spuș lui și d[zi]: „De ceialaltă oamini¹⁷ sint. Ce am venit să rogu Dumnădzău aice, de sine. Arată-m această ascunsă viață și cum le este / 18^r săvârșitu acestora“.

Și ne sculăm împreună și ne rugăm lui Dumnădzău. Și veni îngerul lui Dumnădzău den cer și <dzi>să lor: „Nu vă temere/ de cest om, că l-au trimis Dumnădzău la voi să fie numai șapte dzile. Deci să va duce iar de la voi“.

Și mă luo unu/ dentru ei și mă deade¹⁸ la s<lu>gile lui și dzisă: „Pădzi/ cest om 7 dzile“. Ei mă luară, slugile, și mă dusără la locurile sale. Și eu vădzui suptu niște lemne lăcuind. Și mânca din a/ 7-le ceas în a/ noa<o>le ceas. Și ieșie niște apă dulce ca mierea din rădăcinele acelor lemne și sățioasă¹⁹ și apoi iar să întu[rna] la locurile sale // de care 19^r și mânca. Și audzi și alți mulți de mine că am venit de aice.

р

¹⁴ Seris: до.

те

¹⁵ Seris: по.

¹⁶ Seris: ерпипи.

и

¹⁷ Seris: ѡмн.

¹⁸ Seris: деаѣ.

¹⁹ Seris: сѣтиѡсь.

Și să²⁰ spărie toată ace țară și vinie to! să mă vadză, că le era minune de mine.

Eu spuind lor, iar svântu/ meu nu mai pute cu trupul. Ce dзіș celuie ce-*m* slujie: „Frate, de va mai veni cineva și alți să mă vadză, iar tu dзі: «Nu este aice», să mă răpaos²¹. El dзіsă, ace/ om a lui Dumnădzău: „O, vai de mine ce va fi de voi face așe, că mă voi arăta cu greșala²² lui Adam²³. Și să rugă e/ să spui eu cum ne rugăm noi lui Dumnădzău. Și iar dзіsă: „Spune-*m* noa, în ce bine vei să-ț facem?“ Eu dзіș lor: „Voi să știu viața voastră²⁴. Ei să bucurară foarte²⁵. / Și lua[ră o hârtie și scrisără viița sa și grăi:

„Asculta!, fi<i>i mei, omu/ lui Dumnădzău, că noi încă sântem de aceie oameni²⁶. Ce, când spusă Irimie proroc că ceatate noastră²⁷, Ierusalimu/, prădat va fi de alte limbi, e/ au aruncat vășimânturile sale în foc și presără²⁸ capu/ său cu cenușă și spusă oamenilor²⁹ tuturor să să³⁰

²⁰ Seris: шисъ.

²¹ Seris: рѣинала.

²² Seris: вомръ.

²³ Seris: фоме.

²⁴ Seris: ѿме.

²⁵ Seris: вомръ.

²⁶ Seris: рѣкѣръ.

²⁷ Seris: ѿменило.

²⁸ Seris: съ; altă lecțiune posibilă: să se.

întoarce²⁹ din lucrurile sale ce-au făcut fără lege. Aceasta audzi părintele nostru, Rahmanu/, ficioru/ lui Asafuvu, și ne <dзіsă>: «Ascultă, fi<i>i tatălui vostru, Rahmanu/, dezbrăcați-vă veșmintile voastre³⁰ cele bune și băuturile nu be!, până va audzi Dumnădzău ruga me.» Noi // [spus-am părintelui nostru]³¹: «Părinte, noi face-vom». Și rugând Dumnădzău cu plângere, și întoarsă³² de noi mânie sa Dumnădzău.

Iar după ci muri părintele nostru, a cetății Ierusalimului, și fu alt împărat și să adunare oamenii³³ la dâns și grăiră lui de la noi: «Împărate, sint aice a celuie împărat niște oameni³⁴. Cu noi nu vor să să³⁵ mestice». Elu-i³⁵ chemă, împăratu/, la sine și dзіsă lor: «Cine sinte/ voi?» Noi dзіsăm: «De ai tăi sântem, a cetății Ierusalimului». Iar împăratu/ dзіsă: «A cui ficii sinte/?» Noi dзіsăm: «De ruda ta, a păratului Rohman, ficioru/ lui Asafou. Deci când spusă Irimie proroc, părintele nostru, că va peri cetate Ierusalimului, el n-au / [dзіs: ‘Băuturile nu beți și nu

²⁹ Seris: ꙗкожъ.

³⁰ Seris: вомре.

³¹ Cf. Tihonravov, Памятники, p. 85, V_M: И рекохомъ отцу своему Режому: «Якожъ намъ велиш, отче, то створимъ».

³² Seris: ꙗкожъ.

³³ Seris: ѿмени.

³⁴ Seris: ѿме.

³⁵ Seris: еав.

mân|careți³⁶ pânc, până va audzi Dumnădzău pre noi'. Iar noi fecem așe. Și întoarsă⁴² Dumnădzău mânîe sa despre noi». Și dzisă împăratu/ «Bine-ț făcut așe, ce încă cu noi acmu vă veț mestăca, de veț mânca și veț be». Iar noi dzisăm împăratului: «Nu vom treace dzisa împăratului nostru». Iar împăratu/ să mânîe pre⁷ noi și <n>i aruncă în tămniță. Și ne luo pre noi îngeru/ de păr den temniță, și ne dusă pre⁷ un nuor. Și ne adusă ace/ nuor cu apă dedesuptu. Și ne adusă cu îngerul aci⁴⁷, într-această țară. Și veni nuor
 21¹ den cer, de stătu până-n pământ. Și // ne asămănăm noi pre această țară a noastră²⁵. Hrană este bună și sățaoasă³⁸. Și iesă din rădăcinele cestor lemne apă dulce ca miere, de bem noi aice.

Și iar ascultă, fii omenesc! Întru noi vie nu-i, nici¹ vaci, nici fieri, nici¹ casă, nici vășmânturi, nici cuțite, nici argint, nici aur, nici¹ ploaie³⁹, nici¹ tunet, nici¹ altăceva de aur întru noi. Iar cine-ș ia muiere⁴⁰ aice, el face numai doi ficiori cu dânsa. După acee să împart, de lăcuiesc în curățanie. Și nu este întru noi numărul ailor, nici¹ a lunilor, nici¹ a ceasurilor, ce toate⁴¹ dzilile noastre⁴² sint ca o dzi. Și

³⁶ Cf. Tihonravov, *op. cit.*, p. 86, V_M: «Хлѣба отъ огня да не ядите, и чаши вина да не пинете».

и

³⁷ Seris: ачи.

³⁸ Seris: същѣсь.

³⁹ Seris: плае.

⁴⁰ Seris: мверѣ.

те

⁴¹ Seris: мо.

с

⁴² Seris: номрѣ.

întru sălașile noastre⁴³ / dzac flori dentr-aceste lemne și 21^v
 scăldămu-ne pre⁷ însăle. Deci, cee ce n-avem veșmântă
 noao⁴⁴ <nu> ni-i rușine unu/ de altu/. Și să înmulțăste
 mâncarea și băutura în toate⁴⁵ dzile, de mâncăm și bem și
 ne însătoșăm⁴⁶.

Și știm de cee lume și de voi, dreptii⁴⁷, și de păătoș.
 În toate⁴¹ dzile vin îngeri de ne spun de voi. Că de namu/
 vostru sintem și noi. Că drept acie ne lasă pre⁷ noi
 Dumnădzău într-această țară, să lăcuiască și îngerii cu noi,
 de ne spun noa de lucrurile voastre³⁰. Și noi de dirăpți ne
 bucurăm, iar de păătoș plângem cu lacrimi și rugăm
 Dumnădzău și să // încete mânîe sa despre voi, să fie iertate
 22^r păcatile voastre³⁰. Decă sosește ruga noastră²⁵ la Dumnădzău,
 noi știm că atunce cade noao⁴⁴ mană de la Dumnădzău, cee
 ce a fost dată Dumnădzău părinților noștri în pustii. După
 acee înțălegem când să schimbă aii și când va veni dzua de
 Viere⁴⁸. Și știm acela an. Și după acee ne rugăm lui
 Dumnădzău trii dzile și trii nopti. După acee știm ceasu/
 morții când vo<m> muri. Și nu-i⁴⁹ nici¹ o boală întru noi,
 ce-i tot bine și libov și nu dorim de nemic.

с

⁴³ Seris: номре.

⁴⁴ Seris: номѣ.

⁴⁵ Seris: моме.

и

⁴⁶ Seris: ꙗсъщѣсьм.

и и

⁴⁷ Seris: дрѣви.

⁴⁸ Seris: вверѣ.

и

⁴⁹ Seris: ном.

Îngeri vin bucuroș după sufletele noastre⁴³. Svinți<i>îngeri, dacă sosesc⁵⁰ ei la noi, la suflet, ei dzic așe: /
22^v «Purcede, că t-au chemat pre⁷ tine Hristos». Atunce iasă sufletu/ den trup. Și să apropie cătră îngeri tindzindu-ș mânuile. Iar ei dzic îngerii: «Pasă acmu, fericite suflete, la Dumnădzău/ tău». Și a vieții acei lumi sint trii sute. Deci, cine agiunge atâte ai, atunce moare⁵¹.

Iar viața noastră²⁵ easte 1080 de ai, date noao de la Dumnădzău. Iar când vinu îngerii lui Dumnădzău, cine va lua dentru noi, iar noi mergem și noi cu îns, până-/ duc
23^v îngerii sufletu/ pre⁷ locu/ răpaosului. Și înger<i>î înși<și> sapă gropnița a trupurilor noastre⁴³. Și noi ne adunăm atunce, // și mic și mare. Deca ie[să] sufletul den trup, atunce îngerii înalță⁵² sufletu/ cântind cântice dumnădzăiești. Și când îngeri î/ timpină, ei-l sărută⁵³. Și decă-/ duc în loc unde vor să-/ închine lui Dumnădzău, Svinția sa, însuș Hristos, Fiiu/ lui Dumnădzău celui viu, cu înger<i>î svinți<i>î sale, iar sufletu/ nostru de-/ duc la scaunu/ părintelui de veci. Și iar, când cântă îngerii în cer, iar noi audzim glasu/ lor. Iar când cântăm noi pre pământ, ei încă aud glasu/ nostru. Și când ne închinăm noi sufletu/ nostru lui Dumnădzău, atunce noi cădem cu fața la pământ. Deca primește Dumnădzău ace/ suflet, atunce ne sculăm noi de la /
23^v pământ. Deca⁵⁴ cade ace/ suflet în locu/ răpaosului, atunce

c

⁵⁰ Seris: сѡкъ; altă lecțiune posibilă: *sosăsc*.

⁵¹ Seris: морѣ.

и а

⁵² Seris: рѣицѣ.

те

⁵³ Seris: сѣрѣ.

⁵⁴ Seris: де дека.

și noi mergem în besearică și săvârșim ruga cătră Dumnădzău.“

Aceste toate⁴⁵ scrisără. Și mă luo îngeru/ de mână și mă adusă în 40 de dzile până la peștirea ce fui dentâi într-însa. Și-m pusă acce mâncare⁵⁵ și-m pusă și cartc ce în⁵⁶ dideasă <de> la oamenii³³ lui Dumnădzău, pe masa peștirii mele. Și să dusă de la mine îngeru/.

Și aciaș stătu diavolul, având⁵⁷ obraz groaznic⁵⁸ în lână. Și plinsă cu amar și dzisă că „ce îmblaș, la rohmani îmblaș? Ce-/ voiu⁵⁹ cu arăta⁶⁰ cum te voiu⁵⁹ perde și to/ ceia ce vor
24^v lua cartc aceasta // ce e[s]te adu[să] de acolo“. Și dzisă acest cuvânt și să dusă de la mine. Și când fu a opta dzi e/ adusă cu sine 8 draci să mă apuce din peștire⁶¹. Eu, deca-i⁶² vădzui, feci rugă în 40 dzile. Și diavolul stătu înainte⁴ peșter<i>î⁶³ mele. El plânsă și dzisă: „Cum, cât om de

и

⁵⁵ Seris: мѣкарѣ.

м

⁵⁶ Seris а, din cauza confuziei slovei а cu ѣ.

и а

⁵⁷ Seris: ꙗвѣ, din cauza confuziei slovei ꙗ cu а.

з

⁵⁸ Seris: грѡицѣ.

и

⁵⁹ Seris: вою.

⁶⁰ Seris: аерѣта.

и

⁶¹ Seris: пещирѣ.

к и

⁶² Seris: дека.

⁶³ Seris: пещари.

prelestim atita lume dobâdescu, iar ruga ta mă birui?⁶⁴. Și începu a purcede de la mine, cu soțiile sale. Și iar să plânsă diavolu/, plânge cu amar mare și dzisă: „Făgăduiești-te și te giură cu tărie a șapte ceruri că viața ta gios este. Deci nu voi⁶⁵ mai veni într-acesta loc⁶⁶. Atunce cu-l trimiș în focu// de veci.

După aceea veni la mine îngerul lui Dumnădzău, de fu cu mine aice⁶⁴, și cu dâns și⁶⁵ alți îngeri. Și vișu acie în 38 de ai. Și trimiș în lume această citiniia a dumnădzăieștilor oameni²⁴, rahmanilor.

Și deca audzi diavolu/ că este citinie ce este de la fereciții oameni²⁴, rahmani, el plânsă diavolu/ pentru ce va hi în lume: „Și eu voi să hiu într-însa⁶⁷. Și după svârșitul⁶⁶ ailor 38 de ai, el veni la mine de la Dumnădzău, ace/ înger, ce mă trecu înapoi⁶⁷, preste aceea apă, de la oamenii³³ lui Dumnădzău, de la rahmani. Și atunce să adunară dentru ceia laturca, în veșminte // călugărești și citi aceea viața, a oamenilor²⁷ lui Dumnădzău. După acce într-acela⁶⁸ cin să dusă sufletu/ meu den trupu/ meu.

и
⁶⁴ Seris: анче.

и
⁶⁵ Seris greșit: ни кѣди; cf. Tihonravov, *op. cit.* V_s, p. 81 și V_m, p. 91: *нима*, sintagmă căreia îi corespunde traducerea *cu dâns*.

р а
⁶⁶ Seris: свѣшннѣ.

и и
⁶⁷ Seris: ꙗно.

и
⁶⁸ Seris: ꙗтра ꙗтрачела.

Iar îngerii păziră trupu/ sufletului Zosim până cresc un finie în gura peșterii, cu șapte gemănări. Și cresc până acoperi toată¹³ peșterea. Și este până astăzi. Și acolo este multă vindecare betegilor de toate⁴¹ bolile, cine ar merge acolo.

Dirept aceea, fericite de oameni<i>i⁶⁹ aceia ce aud citenie svântului Zosim și a veț<i>i ferăciților oameni rahmani și vor lua credință întru sine. Acelora fi-va milostivu/ / Dumnădzău, mâ[n]tuito[r] și agiuto[r] de toate⁴¹ nevoile. Și fericite de omu/ cela ce va citi citenie svântului Zosim.

A Domnului caste slava și închinăciune și tăria, Părintelui și Fiului și Duhul<ui> Svânt. Și acmu <și> pu<ru>rea întru veci de veci. Amin!

⁶⁹ Seris: ѿмени.

BERTOLDO

Studiu filologic, studiu lingvistic,
ediție și glosar de
MAGDALENA GEORGESCU

STUDIU FILOLOGIC

INTRODUCERE

Bertoldo este o carte populară, ale cărei motive tematice își au rădăcinile în vechea literatură indiană, de unde au cunoscut o largă difuziune nu numai în Orient, ci și în Occident. În literatura română, această narațiune a intrat relativ târziu. Cele mai vechi versiuni românești datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și toate se întemeiază pe o bine cunoscută operă literară, *Astudie sottilissime di Bertoldo, dove si scorge un villano accorto, e sagace, il quale dopo vari, e strani accidenti a lui intervenuti, alla fine per il suo raro, et acuto ingegno vien fatto huomo di corte, et regio consigliere*, datorată italianului Giulio Cesare Croce dalla Lira și publicată pentru prima dată în anul 1592¹. Primele traduceri în limba română au fost răspândite în copii manuscrise, iar prima ediție românească a văzut lumina tiparului în anul 1799 la Sibiu, în tipografia lui Petru Bart². Anterior tipăririi, povestirea a cunoscut câteva versiuni manuscrise datând din anii 1774 (ms. 328 (fost Zabelin 230) de la Muzeul Istoric din Moscova), 1775 (ms. rom. BAR 1417), 1779 (ms. rom. BAR 1067), 1794 (ms. II 24 (inv. 4249) de la Biblioteca Națională – București), 1793-1795 (ms. rom. BAR 2088)³. Ulterior versiunii tipărite au fost executate alte copii dateate la începutul secolului al XIX-lea (ms. rom. BAR 1759), în anul 1813 (ms. rom. BAR 2189)⁴ și în anul 1819 (ms. 275 de la BCU Iași)⁵. Pe lângă acestea, în legătura ms. rom. BAR 134, pe coperta a doua interioară, „pe scoarța legăturii de la sfârșit se află descrierea persoanei Jupânul Bertold”⁶. Precizăm că este vorba despre prima filă dintr-un manuscris necunoscut al *Vieții lui*

¹ Cartoian, *Cărțile populare*, II, p. 372, 381.

² CRV 618, apud BRV, II, p. 410-411.

³ Despre toate acestea, mai detaliat vezi în BALRV, I, p. 182-194 și Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 322-323, II, p. 162, 207.

⁴ BALRV, I, p. 194-196.

⁵ Chișimiu-Simonescu, CP, I, p. 238.

⁶ I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor românești*, Tomul I, București, 1907, p. 303; Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 43.

Bertoldo. În secolul al XIX-lea, cartea a cunoscut mai multe reeditări și prelucrări în anii 1835 (la Sibiu), 1836 sau 1837 (la București), 1875 (la Galați)⁷. Fragmente din diverse versiuni au publicat M. Gaster⁸, Ioan Bogdan⁹, I. C. Chițimia și Dan Simionescu¹⁰, Mircea Ciobanu¹¹, Irmgard Lackner¹².

Spre deosebire de alte cărți populare, puternic marcate de spiritul creștin și de morala creștină, *Bertoldo* este, în literatura noastră, prima producție de acest gen dominată în totalitate de spiritul laic și de conștiința morală dictată de bunul simț, fără a intra în divergență cu morala creștină. În plus, această carte oferă pentru prima dată în literatura română o altă perspectivă asupra faptelor narate, renunțând la inventarierea unor precepte morale și religioase rigide – în a căror prezentare un rol important revine amenințării cu pedeapsa divină – în favoarea înfățișării faptelor de viață într-o manieră plină de naturalețe, în care spiritul hâtru, mucalit, umorul, în general, sunt preponderente, iar concluzia morală decurge în mod firesc din desfășurarea firului epic.

Deschizând calea către alcătuirea unei literaturi laice, *Bertoldo*, alături de alte cărți populare, a „suplini lipsa unei literaturi de imaginație, formând gustul literar” al publicului cititor¹³ și a contribuit la cunoașterea evoluției mentalităților din diverse epoci istorice, căci din diversitatea oferită de literatura lumii „fiecare grup etnic și-a asimilat ceea ce era conform cu structura sa mentală și cu nivelul său spiritual”¹⁴.

⁷ BALRV, I, p. 194-196.

⁸ GCR, II, p. 118-122 (unde se publică un fragment din ms. rom. BAR 1067, f. 40^v, 51^r, 73^{r-v}) și 168-171 (unde se reproduce un fragment din ediția de la 1799).

⁹ Bogdan, *Scrieri*, p. 485-487 (unde se reproduce textul de la f. 1^r-5^r din ms. Zabelin 230 după transcrierea publicată inițial în *O traducere moldovenească din veacul al XVIII-lea* a *Vieții lui Bertold*, în „Convorbiri literare”, XXV, 1891, nr. 4, iulie, p. 320-323).

¹⁰ Chițimia-Simionescu, CP, I, p. 239-256 (unde se publică ediția din 1799, reluată de autori și în *Halima și alte cărți populare*, București, 1968, p. 217-238).

¹¹ *Viața lui Bertoldo și lui Bertoldino. Cărți populare*. Prefață de Mircea Ciobanu, București, 1968, p. 1-26 (unde este reluat textul publicat de Chițimia-Simionescu, CP, I, p. 1-26).

¹² Lackner, *Bertoldo*, p. 302-326 (unde se publică un fragment din ms. rom. BAR 1067, f. 34^v-46^r cu traducere în limba germană, p. 327-341).

¹³ Al. Piru, *Literatura română în perioada feudală (1400-1780)*, în LL, 1961, nr. 5, p. 137.

¹⁴ Mircea Eliade, *Cărțile populare în literatura românească*, în „Revista Fundațiilor Regale”, 1939, nr. 4, p. 2.

OPINII ASUPRA TEXTULUI

Primele opinii referitoare la această carte populară aparțin lui M. Gaster, care consideră că narațiunea „este de origină curat semitică, special talmudică”¹⁵. În urma răspândirii ei în Europa, cartea a cunoscut mai multe prelucrări, care au avut drept consecință îndepărtarea textului de prototip, apariția unei versiuni prescurtate, fără partea care conține întrebări și răspunsuri, și chiar pierderea conștiinței originilor ei¹⁶. În continuare, M. Gaster precizează că în literatura română s-au păstrat ambele versiuni – cea amplificată și cea prescurtată – și că acestea datează din secolul al XVIII-lea¹⁷. Opiniile lui Gaster vizează în mod special textul din ms. rom. BAR 1067 din anul 1779, despre care mai afirmă că este o traducere din limba greacă „sau o copie după o astfel de traducere”¹⁸. În decursul timpului, M. Gaster și-a reluat opiniile privitoare la cărțile populare, în general, și la *Bertoldo*, în special¹⁹.

În urma unei călătorii în Rusia, Ioan Bogdan descoperă la Moscova *O traducere moldovenească din veacul al XVIII-lea* a *Vieții lui Bertoldo*²⁰. În articolul publicat în „Convorbiri literare” în anul 1891, Ioan Bogdan arată că manuscrisul găsit de el, nr. 230 din colecția personală Zabelin, directorul Muzeului Istoric din Moscova, este mai vechi decât manuscrisul din 1779 cunoscut și prezentat de M. Gaster, fiind totodată o versiune independentă de acesta. După părerea aceluiași învățat, „traducerea este făcută fără îndoială de un moldovean, căci limba prezintă peste tot locul *dialectul moldovenesc din veacul al XVIII-lea*”²¹. În sprijinul afirmației sale, Ioan Bogdan trece în revistă principalele particularități fonetice și lexicale ale textului. După ce transcrie primele cinci file ale povestirii, el afirmă că ne aflăm în prezența redacției dezvoltate și că nu se poate preciza după ce versiune străină s-a făcut

¹⁵ Gaster, *Literatura*, p. 78.

¹⁶ Gaster, *Literatura*, p. 79-81.

¹⁷ Gaster, *Literatura*, p. 82.

¹⁸ Gaster, *Literatura*, p. 82.

¹⁹ M. Gaster, *Rumänische Literatur*, în *Grundriß der romanischen Literatur*, herausgegeben von G. Gröber, vol. II, Strasbourg, 1896; idem, *Romanian Literature*, în *Encyclopedia Britannica*, vol. XXVIII, Cambridge, 1911, p. 845-849.

²⁰ Vezi mai sus, nota 9 și Bogdan, *Scrieri*, p. 482-488.

²¹ Bogdan, *Scrieri*, p. 483.

traducerea. Indubitabil i se pare autorului că „traducerea este făcută din franțuzește sau italienește”²².

În cursul ținut la Universitatea din București, Ov. Densusianu reia opiniile exprimate de M. Gaster²³, arătând că din literatura italiană textul a trecut în literatura neogreacă și de aici în literatura română, influențând basmele lui Petre Ispirescu²⁴.

Ocupându-se de cărțile populare în sud-estul Europei, N. Iorga susține că din povestirea lui Giulio Cesare Croce s-a realizat o formă neogreacă, iar din aceasta a rezultat traducerea în limba română, alături de care a existat și o traducere din germană, tipărită la Sibiu în 1779²⁵.

Ca și antecesorii săi, S. Pușcariu consideră că literatura occidentală pătrunde la noi prin filieră neogreacă și germană²⁶.

N. Cartoian este cel care a consacrat problemei mai multe studii, care au culminat cu sinteza din anul 1938. Astfel, încă din 1926, N. Cartoian examinează și pune în lumină un fenomen nou în literatura română din secolul al XVIII-lea: pătrunderea elementelor occidentale, făcând referire directă la *Bertoldo*, idee asupra căreia va reveni în anul 1934²⁷. În cursul de literatură română ținut în anul universitar 1932-1934, capitole speciale sunt consacrate cărților populare, între care și *Bertoldo*²⁸. În acest curs, N. Cartoian atrage atenția asupra însemnării dintr-un manuscris din 1813, în care scribul mărturisește că a copiat manuscrisul după altul mai vechi, care a aparținut protopopului Ioan al mănăstirii Bodescului și care datează din 1781²⁹.

²² Bogdan, *Scrieri*, p. 488.

²³ Ov. Densusianu, *Istoria literaturii române*. Curs ... redactat de Filip Drăgescu, f. 1, 1898, p. 670-679.

²⁴ *Ibidem*, p. 676.

²⁵ N. Iorga, *Livres populaires dans le sud-est de l'Europe et surtout chez les Roumains*, în „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine”, XIV, 1928, p. 63.

²⁶ S. Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ediția a II-a, Sibiu, 1930, p. 189.

²⁷ N. Cartoian, *Elemente occidentale în literatura română veche*. Curs ținut în anul 1926-1927, [București], p. 186-206; idem, *Les premiers éléments occidentaux dans la littérature roumaine*, în „Revue de littérature comparée”, XIV, 1934, p. 25.

²⁸ Idem, *Literatura română în epoca fanariotă*. Curs ținut în anul 1932-1933, [București], p. 221-244.

²⁹ *Ibidem*, p. 224.

Informația se confirmă. În ms. rom. BAR 2189, f. 42^v se poate citi următoarea însemnare: *Acest Bertold este al meu. L-am scos cu slova me de pi altul a protopopului Ioan a mănăstirii Bodescului. 1781. ghenar, 22. Și eu acest Bertodor l-am scos cu slova me di pe altul, a dum<nealui> Iurdachi Miclescu ot Corlăteștii, țânutul Tutovii, în zilele preînălțatului domn Scarlat Calimah-voievod la velet 1813, avg. 30. Semnatarul acestor rânduri este N<icolae> Con<stan>d<in>*³⁰.

În lucrarea sa, fundamentală pentru istoricul problemei, *Cărțile populare în literatura română*, N. Cartoian își expune principalele opinii referitoare la *Bertoldo*. După ce amintește sursa acestei cărți populare și reproduce în linii mari subiectul, N. Cartoian prezintă elementele constitutive ale operei: „folclorul scris al vechiului Orient și tradițiile populare italiene ale veacului al XVI-lea”³¹. Privitor la versiunile românești, Cartoian combate opinia lui Bogdan, care susținuse traducerea din italiană sau franceză, și afirmă că *Bertoldo* a fost transpus în limba noastră după o ediție grecească în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar originalul traducerii nu a fost încă descoperit³². Traducerea din limba greacă reprezintă o versiune integrală a povestirii³³, alături de care la noi a circulat și o versiune prescurtată, tradusă din limba germană și tipărită pentru prima dată la Sibiu, în 1799³⁴.

Opiniile lui N. Cartoian sunt reluate de Al. Piru³⁵, I. D. Lăudat³⁶, I. C. Chișimă și Dan Simonescu³⁷, de autorii tratatului de istorie a literaturii române³⁸. Între cercetările consacrate cărților populare un loc aparte deține studiul lui Mihai Moraru³⁹, care își propune să le definească din punct de vedere

³⁰ Ștrempele, *Catalogul*, II, p. 208.

³¹ Cartoian, *Cărțile populare*, II, p. 369.

³² Cartoian, *Cărțile populare*, II, p. 373.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Cartoian, *Cărțile populare*, II, p. 373-374.

³⁵ Al. Piru, *Literatura română veche*, București, 1961, p. 516-518.

³⁶ I. D. Lăudat, *Istoria literaturii române vechi*, partea a II-a, București, 1962, p. 264-269.

³⁷ Chișimă-Simonescu, CP, I, p. 237-238.

³⁸ *Istoria literaturii române*. I. Folclorul. *Literatura română în perioada feudală (1400-1780)*. Ediția a II-a, revăzută, București, 1970, p. 681-683.

³⁹ Mihai Moraru, *Postfață* la ediția N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*. Cuvânt înainte de Dan Zamfirescu. Ediție îngrijită de Alexandru Chiriacescu, vol. II, București, 1974, p. 481-519.

structural cu scopul de a crea premisele metodologice necesare investigațiilor viitoare. În legătură cu *Viața lui Bertoldo*, Mihai Moraru observă pendularea motivelor între basm și snoavă, contaminarea trăsăturilor personajului cu acelea ale altor eroi de factură apropiată (Esop, Simplicius, Păcală, Nastradin)⁴⁰, complementaritatea acestui text cu altele similare (*Viața și pildele lui Esop, Archirie și Anadan*)⁴¹.

Luând ca punct de plecare al investigațiilor sale lucrarea lui Giulio Cesare Croce della Lira, Irmgard Lackner urmărește evoluția temei și subliniază că până la acest autor cartea cunoscuse o îndelungată tradiție având rădăcinile în secolul al XII-lea, în *Dialogus Solomonis et Marcolfi* din literatura medievală în limba latină⁴². Referitor la versiunile românești ale cărții, autoarea nu aduce puncte noi de vedere, dar, mergând pe urmele lui Gaster și Cartoian, operează distincția între manuscrise, pe de o parte, traduse din greacă⁴³, și tipăritura din 1799, pe de alta, tradusă din germană⁴⁴. Referindu-se la *Viața lui Bertoldo* din ms. rom. BAR 1417, Irmgard Lackner arată că versiunea românească are 63 de capitole, în timp ce cartea lui Croce are 66, dar textul românesc este o reproducere destul de fidelă a originalului⁴⁵. Ms. rom. BAR 1067 conține numai 60 de capitole, ale căror titluri diferă întru câțiva de cele din ms. 1417 prin aceea că unele sunt mai lungi și mai amănunțite. Totodată, autoarea observă că anumite formulări ale lui Croce pricinuesc dificultăți traducătorilor, chiar și celor greci, și dă ca exemplu traducerea a două titluri italiene. Primul, *Umor fantastico saltato nel capo delle donne...*, este tradus prin *Părere ce au intratu în capul*⁴⁶ *muierilor...* în ms. 1417 și prin *Cerire fimeilor ce poștia de la împăratul* în ms. 1067, iar al doilea, *Astuzia di Bertoldo per cavare questo capriccio del capo alle dette femine*, sună în românește astfel: *Vicleșug frumos a lui Bertoldu ca să scoată acest gând din capul femeilor* – în ms. 1417 – și *Vicleșugul lui Bertold ce-au făcut asupra ceririi muierilor* – în ms. 1067⁴⁷. În urma acestei constatări, autoarea ajunge la concluzia că cele două manuscrise

⁴⁰ *Ibidem*, p. 495.

⁴¹ *Ibidem*, p. 509-510.

⁴² Lackner, *Bertoldo*, p. 1.

⁴³ Lackner, *Bertoldo*, p. 222.

⁴⁴ Lackner, *Bertoldo*, p. 234.

⁴⁵ Lackner, *Bertoldo*, p. 224.

⁴⁶ Tipărit: *chipul*.

⁴⁷ Lackner, *Bertoldo*, p. 224-225.

nu au un prototip comun⁴⁸. După ce prezintă manuscrisele din anii 1794⁴⁹, 1793-1795⁵⁰, 1813⁵¹, precum și pe cel de la începutul secolului al XIX-lea⁵², cercetătoarea face considerații cu privire la calitatea traducerii din acest ultim manuscris, pe care îl consideră a fi o prelucrare⁵³.

În continuare este exprimată opinia că puținătatea manuscriselor *Bertoldo* în literatura română s-ar datora nu atât genului literar și conținutului tematic al cărții, cât mai degrabă stilului și tehnicii compoziționale, care presupun o construcție dramatică, scenic-dialogată, elemente care nu erau foarte familiare publicului românesc din vremea respectivă și care în procesul de receptare a operei literare nu răspundeau orizontului de așteptare al acestui public⁵⁴. Deși în acea perioadă limba română literară se găsea într-o perioadă de puternică dezvoltare, fondul lexical era insuficient pentru a depăși dificultățile traducerii unor astfel de texte⁵⁵.

O ultimă opinie asupra versiunilor manuscrise privește circulația acestora. Autoarea consideră că, deși toate aceste versiuni proveneau din Moldova, ele au circulat în „ambele” provincii românești⁵⁶. O bună parte a studiului este consacrată prezentării și comentării versiunilor tipărite începând cu ediția Petru Bart de la Sibiu din 1799 și terminând cu ediția Chițimia-Simonescu din 1963⁵⁷, asupra cărora nu insistăm, întrucât nu fac obiectul cercetării de față.

Într-o carte consacrată câtorva cărți populare, Marina Marinescu face inventarul traducerilor românești – manuscrise și tipărite – ale romanului lui Croce și afirmă că cele cinci versiuni manuscrise românești din secolul al XVIII-lea sunt traduse din limba greacă⁵⁸, iar ediția tipărită la Sibiu în anul 1799 transpune în limba română un text german⁵⁹. Despre manuscrisul pe care îl edităm aici Marina Marinescu afirmă că s-ar fi pierdut și că din această cauză

⁴⁸ Lackner, *Bertoldo*, p. 225.

⁴⁹ Lackner, *Bertoldo*, p. 227-229.

⁵⁰ Lackner, *Bertoldo*, p. 229-230.

⁵¹ Lackner, *Bertoldo*, p. 230-231.

⁵² Lackner, *Bertoldo*, p. 231.

⁵³ Lackner, *Bertoldo*, p. 231-232.

⁵⁴ Lackner, *Bertoldo*, p. 233.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Lackner, *Bertoldo*, p. 234.

⁵⁷ Lackner, *Bertoldo*, p. 235-252.

⁵⁸ Marinescu, *Mythologikon*, p. 76.

⁵⁹ Marinescu, *Mythologikon*, p. 80.

opiniile lui Ioan Bogdan – între care și traducerea directă din italiană – nu pot fi verificate⁶⁰.

DESCRIEREA MANUSCRISULUI

Manuscrisul descoperit de savantul Ioan Bogdan a intrat ulterior în colecțiile Muzeului Istorie din Moscova, unde a fost consultat de prof. G. Mihăilă în anul 1966⁶¹. Judecând după inscripția ЗАБЕЛ. 328 ПОЛНСТЫЮ inserată pe microfilmul Mm BAR 342, executat după originalul de la Moscova în anul 1978, este de presupus că în prezent cota sub care se păstrează cea mai veche versiune românească a *Vieții lui Bertoldo* este *Zabelin 328*, iar cuvântul care urmează cotei face referire la faptul că manuscrisul este păstrat în integralitatea sa. Autoarea prezentei ediții nu a avut prilejul de a cerceta originalul. De aceea, sumarele informații privind descrierea acestuia sunt furnizate de articolul publicat de Ioan Bogdan în „Convorbiri literare” și de însemnările vizibile și pe microfilm. Manuscrisul, spune Ioan Bogdan, „e scris pe hârtie în -8° și are 63 de file. Textul este întreg, titlul însă nu s-a păstrat. Dintr-o însemnare de pe scoarța de la sfârșit se vede că traducerea și copierea trebuiesc să fie cel puțin anterioare anului 1774, căci într-însa se citește: 62 рубля взялъ у жида завдаток за починку 1774 апреля (62 de ruble am luat de la jidan arvună pentru reparatură, 1774, aprilie)”⁶².

La cele spuse mai sus adăugăm observațiile noastre rezultate din examinarea microfilmului. Astfel, dacă urmărim numerotarea caietelor, constatăm că un caiet are patru file, fapt care constituie un indiciu sigur că formatul manuscrisului este în -4° și infirmă aserțiunea lui Ioan Bogdan, care susținea că manuscrisul ar avea formatul în -8°. Sunt 16 caiete a patru file

⁶⁰ Marinescu, *Mythologikon*, p. 74. Afirmatia produce nedumerire, întrucât pentru informațiile preluate de la Ioan Bogdan, cercetătoarea face trimiteri la volumul *Serieri*, apărut în 1968, unde editorul precizează că a văzut manuscrisul la Moscova în anul 1966. Dacă manuscrisul s-a pierdut în intervalul 1966, an în care a fost cercetat de G. Mihăilă, și 1992, an în care apare cartea Marinei Marinescu, autoarea ar fi trebuit să spună lucrul acesta mai clar. Vezi mai jos, în capitolul *Descrierea manuscrisului*. De altminteri, acest interval în care manuscrisul s-ar fi putut pierde trebuie redus, prin stabilirea termenului *a quo* la anul 1778, an în care manuscrisul a fost microfilmă pentru Biblioteca Academiei.

⁶¹ Bogdan, *Serieri*, p. 684, nota 1.

⁶² Bogdan, *Serieri*, p. 482.

fiecare, numerotate cu cifre arabe plasate central în partea de jos a primei file a caietului. Pe microfilm numerotarea începe cu caietul 2 de la fila 4' și continuă cu regularitate până la caietul 16 de la f. 60'. Excepție face caietul 5, al cărui număr apare pe fila greșit numerotată cu cifra 14, în loc de 16', cum este corect. Filele, în număr de 63, sunt numerotate cu cifre arabe plasate în colțul din dreapta sus al filei recto. Atât caietele, cât și filele sunt numerotate de mână care a scris și textul.

Fiecare pagină conține un număr de rânduri variind între 19 și 24. Excepție face fila 1', care conține doar 12 rânduri, deoarece textul începe cam de pe la jumătatea ei. Pe verticală textul este amplasat la egală distanță de margini, dar pe orizontală amplasarea variază, fiind uneori la egală distanță față de margine și legătura cărții, alteori mai apropiat de de una din cele două părți. Manuscrisul pare a fi extrem de bine conservat. Nu există file rupte sau tăieturi, nu se văd urmele care se întâlnesc de obicei pe manuscrise ca rezultat al unei îndelungi și repetate folosiri. Scrisul este cursiv, elegant executat cu o peniță subțire. Câteva pete de cerneală apar la f. 5^v, 7^r, 8^v.

Textul este organizat în 51 de capitole, ale căror titluri sunt marcate, de obicei, prin așezarea în pagină, după cum urmează:

- f. 1^r: *Alegirea între împărat și între Bertoldu.*
- f. 5^r: *Vicleșugul lui Bertoldu.*
- f. 6^r: *Judecata muierescă.*
- f. 7^r: *Dreaptă hotărâre a împăratului.*
- f. 7^v: *Înțelepciunea împăratului.*
- f. 8^r: *Împăratul laudă pe muieri.*
- f. 9^r: *Marghioliia lui Bertold.*
- f. 10^r: *Turburare muierilor din oraș pentru acea minciună.*
- f. 11^r: *Împăratul se învrăjbește cu muierile și Bertold se bucură foarte.*
- f. 11^v: *Împăratul gonește pre muieri și blastămă împreunarea lor.*
- f. 13^v: *Împăratul să căiești că au grăit rău pentru muieri și pentru aceasta să întorace iară spre lauda muierilor.*
- f. 14^v: *Împărăteasa trimite să ceie la împăratul pe Bertoldu cu poștă să-l vază.*
- f. 15^v: *Bertold s-au adus la împărăteasa.*
- f. 16^r: *Vicleșugul lui Bertoldu ca să nu-i ude curul.*
- f. 16^v: *Bertold scapă de a-l uda cu apă.*
- f. 17^r: *Împărăteasa poștește ori cu ce chip Bertoldu să fie bătut.*
Vicleșugul lui Bertoldu ca să nu-l bată străjarii.

- f. 17^v: *Slugile s-au bătut în locul lui Bertoldu.*
 f. 18^r: *Bertold să întoarcă la împăratul și face un meșteșug frumos cu un logoși măscăriciu.*
 f. 18^v: *Neorânduială unui logoș.*
 f. 21^r: *Marghiolie foa<r>te frumoasă a lui Bertold ca să se întoarcă înainte împăratului după chipul ce i-au poroncît.*
 f. 23^r: *Înșălăciunea lui Bertoldu ca să nu ie bătăie.*
 f. 23^v: *Fandăsie ce au intrat în capul muierilor din oraș.*
 f. 25^v: *Vicleșugu plin de dar a lui Bertoldu ca să scoată din minte pre muieri, acea minte fără socoteală, muierească, nebuună.*
 f. 26^v-27^r: *Dorirea acelor de mai sus muieri pe[n]tru că le-au // fugit păsăruica.*
 f. 27^r: *Hotărârea celor mai îndrăznețe muieri.*
 f. 28^r: *Muierile să duc la împărăteasa și ie le va duce înainte împăratului.*
Împărăteasa spune pentru fugirea puilui.
 f. 29^r: *Împăratul să arată foarte turburat și defaimă pe muieri pentru această faptă. Mai pe urmă, iertându-le, le trimite pe la casă.*
 f. 32^v: *Tălpîjiicul lui Bertoldu ca să nu să plece împăratului.*
 f. 33^r: *Povestea racului și a garidii ce au spus Bertoldu împăratului.*
 f. 36^r: *Vicleșugul lui Bertold ca să se arate înaintea împăratului pe cum i s-au poroncît.*
 f. 38^r: *Împărăteasa trimite să ceie pe Bertoldu la împăratul.*
 f. 39^r: *Bertoldu cu o frumoasă marghiolie scapă de cea dintâiu urgie a împărăteasei.*
 f. 41^r: *Împărăteasa poroncește să puie pe Bertoldu într-un sac.*
 f. 41^v: *Vicleșug minumat a lui Bertoldu ca să iasă din sac.*
 f. 42^r: *Dărăbanul au început a să prinde în cursă.*
 f. 45^r: *Dărăbanul scoate pe Bertold afară din sac.*
 f. 47^r: *Dărăbanul începe a cădea în mreajă.*
Bertoldu să face a nu vrea să între în sac dărăbanul ca să-l facă să poștească mai cu deadînsul.
 f. 47^v: *Dărăbanul au hotărât să între în sac.*
 f. 51^v: *Bertold șade ascunsu în cuptoriu.*
 f. 52^r: *Bertoldu să vădește de o babă că iaste în cuptoriu și să vestească peste tot tîrgul că easte împărăteasa în cuptoriu.*
 f. 55^r: *Strigarea lui Bertoldu pentru hotărârea ce au dat împăratul asupra lui.*

- f. 55^v: *Vicleșugul lui Bertoldu cel mai de pre urmă ca să scape de moarte.*
 f. 56^r: *Bertoldu nu găsește pom, nici copaci să-i placă, iară slugile împăratului, supărându-să, l-au lăsat.*
Împăratul trimite iar să caute pe Bertoldu și, dacă l-au aflat, s-au dus singur împăratul acolo unde era și cu multă rugăminte și cu multe daruri l-au făcut să să întoarcă iară la curte.
 f. 57^r: *Moartea lui Bertoldu și îngroparea lui.*
 f. 57^v: *Stihurile ce s-au scris cu sloave de aur pe peatra mormântului <lui> Bertoldu.*

f. 58^r: *Învățăturile lui Bertold până a nu muri.*

f. 58^v: *Bertoldu face diată mică la prietenii săi.*

Pe fila 1^r, în jumătatea superioară, unde copistul a lăsat un spațiu alb, se observă un număr imprimat cu mașina: № 45641. În dreapta numărului, o mână modernă a caligrafiat de-a lungul paginii *Библ. Ивана Егоровича Забелина*. Tot pe prima filă, în partea de sus, centrat, o altă mână modernă a scris, probabil cu creionul, un text care pare a fi titlul dat manuscrisului de bibliotecari și din care am putut descifra doar primele două cuvinte: *Бертоло научивший*. După ceea ce presupunem a fi un titlu, aceeași mână a adăugat: № 6 Библ. Забюлина № 230 годъ 1774 (в книге)⁶³.

La la f. 14^r, într-un spațiu neocupat de text, și la f. 62^v, imediat după încheierea textului, apare însemnarea *Библиотека Ивана Егоровича Забелина* scrisă tot de mână care a făcut însemnarea similară pe f. 1^r. În partea de jos a filei 62^v altă mână modernă a făcut o însemnare, care ulterior a fost ștearsă; din cele trei sau patru cuvinte ale însemnării nu se mai văd decât câteva slove: ж 8(и) та(р)ге ма. În partea de jos a filei 63^r, citim însemnarea: *Această filandă am citit-o eu Alixandru Beldiman cu voia mea*. Cealaltă însemnare despre care vorbește Ioan Bogdan și care conține informații privind datarea manuscrisului nu apare pe microfilmul de la Biblioteca Academiei Române.

DATAREA

În absența posibilităților de examinare a hârtiei, datarea noastră nu se poate întemeia decât pe informațiile oferite de Ioan Bogdan privind existența unei însemnări din luna aprilie a anului 1774. Bogdan nu precizează unde anume se află această însemnare. Dacă însemnarea mai există, ea nu poate fi

⁶³ Rus.: în traducere: Nr. 6, Bibl<ioteka> lui Zabelin, nr. 230, anul 1774 (în carte).

plasată decât pe foaia de gardă sau pe una din copertele interioare ale manuscrisului. Este evident că manuscrisul a fost tradus și copiat înaintea acestei date. Cât de mult poate fi împins înapoi acest moment nu se va putea ști înainte de efectuarea unui examen filigranologic.

LOCALIZAREA

Din cele spuse mai sus a rezultat că toți cei care s-au ocupat de textul editat aici consideră că versiunile manuscrise sunt moldovenești. Singurul care și-a argumentat opinia, invocând cu precădere fenomene din domeniul foneticii și al lexicului, a fost Ioan Bogdan⁶⁴, dar cercetarea sa nu este exhaustivă. Beneficiind de achizițiile ultimelor cercetări în domeniu, localizarea vechilor monumente ale limbii române se întemeiază pe criterii lingvistice, iar scopul urmărit este acela de a identifica regiunea al cărei grai este reflectat de textul (tipărit sau manuscris) datorat unui alcătuitor (autor, traducător, copist, diortositor sau revizor), de cele mai multe ori anonim, și de a stabili dacă în limba textului nu se interferează particularități ce caracterizează graiuri diferite⁶⁵.

Examinarea romanului popular *Viața lui Bertoldo* sau, mai scurt, *Bertoldo*, pune în lumină faptul că, așa cum vom mai avea prilejul să spunem⁶⁶, manuscrisul editat aici prezintă numeroase dublete fonetice și morfologice, explicabile prin existența a două straturi de limbă: unul sudic și altul nordic⁶⁷. Înainte de a trece la înregistrarea faptelor de limbă pe baza cărora se va face localizarea textului, este necesar să precizăm că selectarea fenomenelor lingvistice a urmărit nu numai respectarea unei anume expansiuni în spațiu a

⁶⁴ Bogdan, *Scrieri*, p. 483-485.

⁶⁵ I. Gheție, *Localizarea textelor vechi românești după criterii lingvistice*, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 391-406; idem, *Les particularités linguistiques, moyen de localisation des anciens textes roumains*, în RRL, XI, 1966, nr. 4, p. 325-337; I. Gheție, Al. Mareș, *Introducere în filologia românească. Probleme. Metode. Interpretări*, București, 1974, p. 108-125.

⁶⁶ Vezi *Studiul lingvistic*, capitolele *Grafia și Fonetica*.

⁶⁷ Menționăm că delimitarea celor două straturi de limbă se întemeiază aproape în totalitate pe lucrarea lui Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, precum și pe ILRLV. Pentru a economisi spațiul tipografic, sursele nu vor mai fi citate pentru fiecare fenomen în parte.

acestora, ci și punerea în lumină a existenței unor „entități” antitetice formate din doi termeni opozabili de tipul: *câne* – *câine*, *curând* – *curund*, *giudecată* – *judecată*, *îndărăt* – *îndărăpt*, *ră* – *rea*, *știe* – *știa*, unde fiecare termen caracterizează una din cele două arii lingvistice menționate mai sus. Nu în toate exemplele se întâlnește această opoziție netă. Să luăm, de pildă, o particularitate de tip nordic, și anume trecerea lui [a] aton la [ă], care a fost frecvent notată în documentele moldovenești din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea⁶⁸, în timp ce în cele muntenești ea apare cu totul sporadic⁶⁹. Prin urmare, este indubitabil că fonetismele *pălătul*, *pălaturi*, *zădar* din textul nostru erau caracteristice graiurilor moldovenești, care sunt graiuri de tip nordic. Dar textul nostru consemnează, uneori în aceleași cuvinte, conservarea intactă a lui [a] în *batjocorescu*, *palatul*, *palaturi* (vezi mai jos particularitatea de tip sudic de sub nr. 1). Această este o caracteristică a graiurilor de tip sudic, pentru că, așa cum s-a arătat mai sus, în aria sudică, practic, trecerea lui [a] aton la [ă] nu prezintă atestări⁷⁰, ceea ce nu înseamnă că fenomenul păstrării lui [a] intact în contextul fonetic menționat avea curs numai aici; în realitate, el putea să aibă și chiar avea difuziune și în aria nordică sau în graiurile asimilabile ariei nordice⁷¹. În acest caz, menținerea lui [a] aton intact a fost înregistrată printre particularitățile caracteristice graiurilor de tip sudic pentru că, în cazul în care fenomenul nu constituie o infiltrare din sud, el reprezintă, cu siguranță, o oscilație a normei. Au fost examinate circa 100 de particularități fonetice, morfologice și lexicale considerate a fi relevante pentru localizarea textului.

Dintre particularitățile lingvistice de tip nordic ale *Vieții lui Bertoldo* ne-am oprit asupra celor care urmează:

Fonetică

Vocale

1. Evoluția lui [a] aton [ă] în *pălătul* (4^v/19-20), *pălaturi* (28^v/19), *zădar* (55^v/4).
2. Conservarea lui [ă] provenit dintr-un [a] latin neaccentuat netrecut la [e]: *blăstămat* (44^v/21), *blăstămată* (45^v/13).

⁶⁸ Gheție, BD, p. 97.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 96.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ Cf. Iorga, SD, XIII, p. 255, unde găsim o atestare nord-hunedoreană din 1765: *batgiocurind*.

3. Conservarea lui [ă] netrecut la [i] (prin stadiul [e]): *prăvește* (54°/22).
4. Închiderea lui [e] medial aton la [i]: *amestică* (25°/13) *amestici* (11°/15), *nebunilor* (= nebunelor, 11°/19), *săciră* (22°/10).
5. Închiderea lui [e] final aton la [i]: *aceli* (26°/4), *acești* (24°/15), *să rabdi* (20°/20). Fenomenul este semnalat cu precădere în cuvintele de legătură, neaccentuate în frază: *di* (6°/22, 9°/21, 26°/7) *oari* (23°/8), *pesti* (21°/16).
6. Conservarea lui [i] netrecut la [u] în: *îmblă* (5°/13, 33°/3, 4), *au îmblat* (33°/6, 35°/4), *să îmble* (33°/1).
7. Conservarea lui [i] netrecut la [i] în: *între* (8°/6, 12°/7), *au intrat* (10°/13, 10°/6), *întrași* (29°/17) *întrându* (35°/8), *să între* (32°/17), *să întri* (32°/16-17). Fonetisme cu [i] nu au fost consemnate.
8. Menținerea lui [i] etimologic în: *câne* (25°/9, 58°/2), *câni* (40°/4), *cânile* (24°/21), *cânilor* (40°/18-19), *mânile* (18°/1, 54°/13), *pâne* (33°/3). Menționăm că fonetismele cu [i] „nediftongat” sunt mai numeroase decât cele care prezintă inserția lui [i].
9. Trecerea fonetismului etimologic [i] la [u] în *curund* (25°/5-6).
10. Conservarea lui [u] netrecut la [i] în: *frumsața* (44°/18), *frumușel* (45°/7), *porunca* (17°/13, 20°/17), *poruncă* (2°/17, 11°/17).
11. Asimilarea lui [u] la [o] în: *poroncescu* (5°/11), *poroncești* (11°/14), *poronci* (8°/11), *poroncii* (9°/5).
12. Trecerea hiatului [e~e] prin disimilare la [i~e] în: *crieri* (3°/13).
13. Trecerea diftongului [gă] aflat sub accent în poziție finală la [é (e)]: *ave* (13°/7, 20°/16, 33°/2), *e* („ea”, 28°/10), *me* (2°/2, 40°/20, 45°/9), *a pute* (53°/1), *ai pute* (30°/17), *ar pute* (44°/17), *ași pute* (32°/12), *oi pute* (7°/15), *a vre* (46°/13), *va vre* (14°/14, 32°/17).
14. Închiderea diftongului [ia] la [ie]: *ie* (=ia, 23°/8, 37°/8), *să ieu* (50°/6), *încuietă* (29°/1), *spăriet* (28°/14); fenomenul se manifestă frecvent în formele vechi ale imperf. ind., pers. a 3-a sg. și pl. al verbelor de conjugarea a IV-a: *știe* (24°/6), *venie* (40°/4), *vorovie* (38°/3).

Consoane

15. Palatalizarea unor labiale: labiala [p] apare palatalizată la [k']: *chisezi* (55°/4), *chișcă* (30°/5), iar labiodentală [f] trece la [h] în: *herbinte* (38°/11), *herbinți* (38°/20).
16. Rostirea dură a unor labialelor aflate în poziție „tare”: [b] în: *să păgubască* (59°/12), *zdrobăscu* (37°/3); [m] în: *să margă* (17°/10, 27°/1), *netocmală* (28°/14), *numască* (8°/15, 14°/4), *să primască*

- (24°/14-15), *tocmală* (51°/12), *trimată* (38°/5-6; [v] în: *învălit* (21°/12), *lovască* (15°/1, 36°/22), *otrăvască* (16°/19), *zăbovască* (38°/7, 19).
17. Rostirea moale a labialei [p] în *pe* (41°/8).
18. Epenteza lui [p] în *îndărăpt* (35°/6), *îndărăptu* (35°/15, 35°/1, 4, 52°/3); cf. și *îndărăt* (49°/2).
19. Rostirea moale al dentalei [d]: *adevărat* (8°/21), *adevărul* (4°/19), *adiverescu* (42°/12-13), *de* (1°/6), *deșteptată* (36°/4), *din* (1°/19).
20. Pronunțarea dură a dentalei [t] în: *aștaptă* (39°/6), *blastămă* (11°/22), *cutăie* (29°/1), *cutăii* (26°/10).
21. Rostirea dură a lui [r]: *odoară* (61°/13), *putrăzătoriu* (4°/12), *ră* (3°/12, 10°/7, 34°/2), *răci* adj., f., pl. (38°/21), *răle* (61°/5), *spră* (60°/8), *vro* (37°/16), *vrodată* (46°/6-7), *zgârâie* (3°/6).
22. Pronunțarea dură a lui [r] în: *razămă-mă* (48°/14), *răzima* (4°/8), *răzimat* (48°/17).
23. Rostirea moale a lui [r] în cuvinte de origine latină terminate în -orium, precum și în cuvintele formate cu suf. -ar și -tor: *bucătariul* (59°/9), *croitoriul* (58°/20-21), *cuptoriu* (51°/19, 52°/12), *datoriu* (59°/18), *fărmăcătoriu* (54°/19), *grădinariul* (59°/2), *voitori* (61°/1).
24. Rostirea moale a lui [r] în poziție finală în cuvinte precum: *ceriu* (45°/10), *măgariu* (45°/23), *să moriu* (60°/1), *tâlhariu* (39°/1).
25. Rostirea moale a lui [r] în: *hotărîrea* (8°/10).
26. Prezența unui [r] (lung sau apical vibrant) în *ppră* (=rră, 3°/12).
27. Rostirea dură a siflantelor [s]: *găsăște* (21°/10), *pedepsască* (60°/17), *sara* (49°/13), *să sântă* (35°/5) *sângur* (22°/15); [z]: *Dimnezău* (47°/11, 19), *zama* (19°/11), *zăce* (32°/2, 55°/20, 59°/1), *zăcându* (38°/18).
28. Rostirea moale a consoanelor [ș] și [j] în poziție „tare”: *așezare* (51°/12), *ajutoriu* (9°/3), *ași* (pute) (32°/12), *greșit* (16°/21), *înșelătoriu* (8°/6), *leneși*, sg. (58°/18), *orași*, sg. (13°/19, 62°/3), *săvârșit* (57°/20), *străjerii* (35°/2), *vrăjit* (13°/8).
29. Conservarea africatei [g] provenite din lat. [d] + iot + [ó], [ú] sau din lat. [j] + [o], [u], precum și în unele cuvinte cu etimologie necunoscută neevoluată la [j] în: *au agiuns* (5°/23, 10°/15, 17°/13, 33°/7), *au agiunsu* (5°/7, 17°/23, 33°/14, 19), *agiutoriu* (30°/23), *gios* (11°/1, 28°/18), *giuca* (34°/3), *giumătate* (9°/6), *giupănese* (28°/6, 38°/10-11), *giurământ* (18°/7), *giurământu* (35°/2), *încungiurându* (33°/6).
30. Conservarea grupului [sv] în: *svaturile* (29°/14-15).

Morfologie

31. Pluralul de la *mână* este *mânule* (17^v/18).
32. Utilizarea formei invariabile a articolului posesiv: *ciudat chip a lui* (15^v/19), *vecin a ei* (21^v/19), *moșiile a unui boier* (43^v/18), *musteți ca a tale* (20^v/15), *nenorociri a mele* (42^v/6).
33. Întrebuințarea pronumelui negativ *nimică* (9^v/3).
34. Aux. viit. la pers. a 3-a sg. este exprimat prin *a*: *îndată ce a intra* 39^v/18, *ce a vrea Dumnezeu* (46^v/13), *doară a veni mireasa* (49^v/1), *până a veni vremea* (47^v/2-3), *cându a agiunge copilul* (59^v/6).
35. Prezența adverbului *acmu* (7^v/1, 35^v/20).
36. Prezența adverbului *cani* (17^v/11).
37. Prezența prepoziției *după* (19^v/21).
38. Prezența conjuncției *dacă* (10^v/1, 33^v/19, 44^v/21).

Lexic⁷²

39. *asuda* (39^v/22)⁷³
40. *barilcă* (39^v/1)⁷⁴
41. *cârșmariu* (6^v/14)
42. *chelbe* (15^v/18)
43. *chelbos* (45^v/9)
44. *colb* (15^v/17)
45. *jalobă* (6^v/9)⁷⁵
46. *levadă* (28^v/5)⁷⁶
47. *megieșiță* (10^v/2)⁷⁷

⁷² Precizăm că pentru a atribui ariei nordice cuvintele neincluse în lucrarea menționată mai sus (Gheție, BD), am apelat la DLRTR, unde se indică repartitia teritorială a cuvântului, la DA și DLR, de unde am luat principalele informații (atestările și etimologia) pe baza cărora am considerat întemeiată includerea cuvântului în aria graiurilor de tip nordic.

⁷³ DLRTR, s. v.

⁷⁴ DLRTR, s. v.

⁷⁵ Cf. DA, unde pentru Moldova se indică etimonul rus. sau pol. *žaloba*, iar forma cu o cunoaște doar atestări moldovenești.

⁷⁶ Cf. DA, unde pentru Moldova se indică etimonul ucr. *левада*.

⁷⁷ Cuvântul este înregistrat în DLRTR cu o singură atestare, preluată din chiar textul de față. În DLRTR se mai precizează că elementele lexice înrudite *megieșă*, *megieșesc*, *megieși*, *megieșie* au circulație în Moldova.

48. *meserniță* (39^v/22)
49. *omăt* (22^v/24)
50. *pișca* (30^v/5)
51. *povești* (48^v/15)⁷⁸
52. *stopi...* (20^v/5)
53. *șagă* (32^v/14)
54. *voloc* (21^v/12)⁷⁹
55. *vorovă* (42^v/1)
56. *vorovi* (8^v/10)

După cum se poate observa cu ușurință, elementele specifice graiurilor de tip nordic, în număr de 56, dețin o pondere semnificativă. Între acestea, distingem prezența unor fonetisme vechi, cum ar fi [f] „lung“ (apical-vibrant), care a circulat în secolul al XVI-lea în unele zone din Moldova, Transilvania, Banat-Hunedoara și Țara Românească (mai ales în vest)⁸⁰. După 1600 această particularitate fonetică nu mai cunoaște atestări⁸¹, ceea ce a îndreptățit concluzia că fenomenul era „dispărut sau ... pe punctul de a dispărea“⁸². Afirmatia ar trebui nuanțată în sensul că atestările de după 1600 sunt extrem de rare; astfel, pe lângă acest manuscris, existența lui [f] „lung“ (apical-vibrant) a mai fost notată într-un text brașovean din 1708 copiat după un model moldovenesc⁸³. Grafiile *ppn* (= *rră*, 3^v/12), *ppk* (= *rrea*, 10^v/11) reprezintă un fonetism arhaic, așa cum mai sunt și altele, ca, de pildă, *prăvește*, alături de care se întâlnește și *privește*, ori *blăstăma*, care nu cunoaște nici un exemplu de trecere a lui [ă] la [e].

Caracterul arhaic al fonetismului în ansamblul său este susținut și de fenomene care nu au fost incluse în lista de mai sus, și anume menținerea lui *e* în *besică* (1^v/4) și *cămeșă* (19^v/20, 21^v/21), precum și menținerea lui [ă] în *mulțămescu* (56^v/12) și *rădica* (19^v/20). În toate aceste cazuri, graiurile de tip

⁷⁸ Cf. DLRTR, s. v., unde se indică etimonul ucr. *новедь* (pers. 1, sg. prez. ind. a verbului *новесну*).

⁷⁹ Pentru ultimele trei cuvinte am avut în vedere etimologia rusă și/sau ucraineană.

⁸⁰ Gheție-Mareș, GD, p. 215.

⁸¹ Gheție, BD, p. 156.

⁸² ILRLEV, p. 278.

⁸³ *Archirie și Anadan*. Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Magdalena Georgescu, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, II, București, 1997, p. 130.

sudic au inovat, astfel încât [e] a trecut la [ă] în *bășică*⁸⁴, [e] a trecut la [a] în *cămașă*⁸⁵, [ă] a trecut la [u] în *mulțumesc*⁸⁶, iar [ă] a trecut la [i] în *ridica*⁸⁷. În rândul particularităților vechi moldovenești, conservate până în zilele noastre, amintim și genitivul *furnicăi* (58%/4). Terminația *-ăi* pentru genitivul singular al substantivelor feminine a fost consemnată în secolul al XVIII-lea într-un text copiat în anul 1703 de Costea Dascălul din Brașov după un model moldovenesc⁸⁸: *cușcăi* (ms. rom. 1436, f. 85^v/11, 13).

Examinarea particularităților lingvistice înfățișate mai sus pune în evidență apartenența acestora la diverse arii lingvistice din zona de nord a teritoriului dacoromân. Pentru a identifica spațiul geografic al cărui grai era vorbit de copistul manuscrisului, este necesară cunoașterea modului în care se repartizează pe arii mai restrânse fenomenele cercetate aici. În cele ce urmează le prezentăm grupate după criteriul extinderii teritoriale:

– Moldova, Transilvania de nord, Banat-Hunedoara și eventual nordul și nord-vestul Olteniei: nr. 2, 3, 4, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 18, 20, 25, 27, 29, 30, 32, 33, 35, 37, 50.

– Moldova: nr. 15, 21, 22, 23, 24, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 51, 52, 54, 55.

– Moldova și nordul Transilvaniei: nr. 11, 28, 31, 49.

– Moldova și Transilvania: nr. 1, 19, 34.

– Moldova, Transilvania și Banat: nr. 6, 7.

– Moldova, Banat-Hunedoara, eventual Transilvania de sud-vest, sudul Crișanei și vestul Olteniei: nr. 5.

– Moldova, Transilvania de sud-vest și Banat: nr. 48 și 53.

– Moldova de nord, nord-estul și sud-estul Transilvaniei, Banat-Hunedoara și unele zone din Țara Românească: nr. 17.

– Moldova (unele zone), Transilvania, Banat-Hunedoara și Țara Românească (mai ales în vest): nr. 26.

– Moldova, Banat, Transilvania de nord: nr. 39.

⁸⁴ Gheție-Mareș, GD, p. 134-135.

⁸⁵ Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 158.

⁸⁶ Gheție, BD, p. 102.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 100; ILRLEV, p. 272.

⁸⁸ *Sindipa*. Text stabilit, studiu lingvistic și filologic, glosar de Magdalena Georgescu, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*. I, București, 1996, p. 209, 231.

Repartiția pe zone dialectale evidențiază faptul că toate cele 56 de particularități proprii graiului nordic se regăsesc în Moldova, iar dintre acestea, 19 sunt proprii în exclusivitate graiului moldovenesc. Sunt comune cu cele moldovenești 24 de particularități consemnate în Transilvania de nord, 22 – în Banat-Hunedoara, 22 – în Oltenia, 6 – în Transilvania, 4 – în Banat, 3 – în Transilvania de sud-vest, și câte una în nord-estul și sud-estul Transilvaniei, sudul Crișanei și Țara Românească. De vreme ce ponderea cea mai mare o dețin particularitățile proprii Moldovei, s-ar părea că problema localizării a fost rezolvată. Existența unui al doilea strat lingvistic, cu pondere semnificativă, reprezentat de particularități fonetice și morfologice de tip sudic, impune lărgirea sferei de investigații pentru a găsi explicația prezenței acestuia într-un text, după toate aparențele, moldovenesc.

Vom examina în continuare particularitățile de tip sudic:

Fonetică

Vocale

1. Conservarea lui [a] proton netrecut la [ă]: *batjocorescu* (8^v/10), *palatul* (29^v/11), *palaturi* (4^v/16).
2. Conservarea lui [ă] proton în poziția *a* neevoluat la [a]: *bărbat* (8^v/14), *împărat* (1^v/17), *lăsat* (17^v/22), *păcatul* (22^v/7), *rămas* (28^v/12). În această poziție nu se înregistrează niciodată trecerea lui [ă] la [a].
3. Conservarea lui [ă] etimologic în: *privindu* (15^v/18).
4. Disimilarea lui [ă] la [o] în: *să se zăbovască* (38^v/1), *zăbovește* (55^v/15), *zăboviți* (54^v/15).
5. Asimilarea lui [ă] la [o] în: *noroc(ul)* (4^v/1, 39^v/21, 41^v/21).
6. Conservarea lui [e] medial neaccentuat netrecut la [i]: *amestecarea* (10^v/13), *feciori* (33^v/2), *oamenii* (3^v-5,8^v/13), *oamenilor* (15^v/1, 22^v/9), *săcerea* (22^v/10).
7. Conservarea lui [e] final neînchis la [i]: *are* (16^v/20, 31^v/16), *acele* (56^v/3, 57^v/9), *aceste* (46^v/18, 47^v/19), *bine* (34^v/21, 47^v/1), *mare* (50^v/1, 52^v/1).
8. Evoluția lui [e] la [i] în *niște* (3^v/13, 27^v/20, 34^v/3-4, 10, 40^v/5).
9. Anticiparea elementului palatal: *câinii* (39^v/19, 40^v/4), *câinilor* (40^v/11), *mâini* (seris: *мѣниѣ*, 34^v/12), *pâinea* (36^v/2).
10. Conservarea fonetismului etimologic [i] în *curând* (50^v/20).
11. Trecerea lui [i] etimologic la [u]: *umbla* (33^v/2), *umblă* (19^v/21), *umblându* (49^v/4), *să umble* (15^v/24).

Și să²⁰ spărie toată ace țară și vinie to/ să mă vadză, că le era minune de mine.

Eu spuind lor, iar svântu/ meu nu mai pute cu trupu/. Ce dзіș celuic ce-*m* slujie: „Frate, de va mai veni cineva și alți să mă vadză, iar tu dзі: «Nu este aice», să mă răpaos²¹. El dзіsă, ace/ om a lui Dumnădzău: „O, vai de mine ce va fi de voi face așe, că mă voi arăta cu greșala²¹ lui Adam²¹. Și să rugă el să spui eu cum ne rugăm noi lui Dumnădzău. Și iar dзіsă: „Spune-*m* noa, în ce bine vei să-ț facem?“ Eu dзіș lor: „Voi să știu viața voastră²²“. Ei să bucurară foarte²³. / Și lua[ră o hârtie și scrisă ră viiața sa și grăi:

„Asculta, fi<i>i mei, omu/ lui Dumnădzău, că noi încă sântem de accie oameni²⁴. Ce, când spusă Irimie proroc că ceatate noastră²⁵, Ierusalimu/, prădat va fi de alte limbi, el au aruncat vășimânturile sale în foc și presăra²⁶ capu/ său cu cenușă și spusă oamenilor²⁷ tuturor să să²⁸

²⁰ Seris: *ни съ.*

²¹ Seris: *грѣшала.*

²² Seris: *вопрѣ.*

²³ Seris: *ѡме.*

²⁴ Seris: *ѡме.*

²⁵ Seris: *попрѣ.*

²⁶ Seris: *прѣсѣрѣ.*

²⁷ Seris: *ѡмениа.*

²⁸ Seris: *съ*; altă lecțiune posibilă: *сă se*.

întoarcă²⁹ din lucrurile sale ce-au făcut fără lege. Aceasta audzi părintele nostru, Rahmanu/, ficioru/ lui Asafuvu, și ne <dзіsă>: «Ascultă, fi<i>i tatălui vostru, Rahmanu/, dezbrăcați-vă veșmintile voastre³⁰ cele bune și băuturile nu beț, până va audzi Dumnădzău ruga me.» Noi // [spus-am părintelui nostru]³¹: «Părinte, noi face-vom». Și rugând Dumnădzău cu plângere, și întoarsă³² de noi mânia sa Dumnădzău.

Iar după ci muri părintele nostru, a cetății Ierusalimului, și fu alt împărat și să adunare oamenii³³ la dâns și grăiră lui de la noi: «Împărate, sint aice a celuic împărat niște oameni³⁴. Cu noi nu vor să să²⁸ mestice». Elu-i³⁵ chemă, împăratu/, la sine și dзіsă lor: «Cine sinte/ voi?» Noi dзіsăm: «De ai tăi sântem, a cetății Ierusalimului». Iar împăratu/ dзіsă: «A cui ficii sinte/?» Noi dзіsăm: «De ruda ta, a păratului Rohman, ficioru/ lui Asafou. Deci când spusă Irimie proroc, părintele nostru, că va peri cetate Ierusalimului, el n-au / [dзіs: ‘Băuturile nu beți și nu

²⁹ Seris: *ѡпокрѣ.*

³⁰ Seris: *вопрѣ.*

³¹ Cf. Tihonravov, *Памятники*, p. 85, V_M: *И рекохомъ отцу своему Реѡму: «Якожъ намъ велиш, отче, то створимъ».*

³² Seris: *ѡпокрѣ.*

³³ Seris: *ѡмени.*

³⁴ Seris: *ѡме.*

³⁵ Seris: *елу.*

mân|care³⁶ pâne, până va audzi Dumnădzău pre noi⁷. Iar noi fecem așe. Și întoarsă⁴² Dumnădzău mânie sa despre noi». Și dzisă împăratul: «Bine-! făcut așe, ce încă cu noi aciu vă ve! mestăca, de ve! mânca și ve! be». Iar noi dzisăm împăratului: «Nu vom treace dzisa împăratului nostru». Iar împăratul să mânie pre⁷ noi și <n>i aruncă în tămniță. Și ne luo pre noi îngerul de păr den temniță, și ne dusă pre⁷ un nuor. Și ne adusă acel nuor cu apă dedesuptu. Și ne adusă cu îngerul aci⁴⁷, într-această țară. Și veni nuor
 21' den cer, de stătu până-n pământ. Și // ne asămănăm noi pre această țară a noastră²⁵. Hrană este bună și sățaoasă³⁸. Și iesă din rădăcinele cestor lemne apă dulce ca miere, de bem noi aice.

Și iar ascultă, fii omenesc! Întru noi vie nu-i, nici¹ vaci, nici fieri, nici¹ casă, nici văsmânturi, nici cuțite, nici argint, nici aur, nici¹ ploaie³⁹, nici¹ tunet, nici¹ altăceva de aur întru noi. Iar cine-ș ia muiere⁴⁰ aice, el face numai doi ficii cu dânsa. După acee să împart, de lăcuiesc în curățanie. Și nu este întru noi numărul ailor, nici¹ a lunilor, nici¹ a ceasurilor, ce toate⁴¹ dzilile noastre⁴² sint ca o dzi. Și

³⁶ Cf. Tihonravov, *op. cit.*, p. 86, V_M: «Хлѣба отъ огня да не ядите, и чаши вина да не пиите».

и

³⁷ Seris: ачи.

³⁸ Seris: същѣсь.

³⁹ Seris: плое.

⁴⁰ Seris: мверѣ.

те

⁴¹ Seris: мо.

с

⁴² Seris: номрѣ.

întru sălașile noastre⁴³ / dzac flori dentr-aceste lemne și
 scăldămu-ne pre⁷ însăle. Deci, cee ce n-avem veșmântă
 noao⁴⁴ <nu> ni-i rușine unu/ de altu/. Și să înmulțăște
 mâncarea și băutura în toate⁴⁵ dzile, de mâncăm și bem și
 ne însățoșăm⁴⁶.

Și știm de cee lume și de voi, dreptii⁴⁷, și de păcătoș.
 În toate⁴¹ dzile vin îngeri de ne spun de voi. Că de namu/
 vostru sintem și noi. Că drept acie ne lasă pre⁷ noi
 Dumnădzău într-această țară, să lăcuiescă și îngerii cu noi,
 de ne spun noa de lucrurile voastre³⁰. Și noi de dirăpți ne
 bucurăm, iar de păcătoș plângem cu lacrimi și rugăm
 Dumnădzău și să // încete mânie sa despre voi, să fie iertate
 22' păcatile voastre³⁰. Decă sosește ruga noastră²⁵ la Dumnădzău,
 noi știm că atunce cade noao⁴⁴ mană de la Dumnădzău, cee
 ce a fost dată Dumnădzău părinților noștri în pustii. După
 acee întâlegem când să schimbă aii și când va veni dzua de
 Viere⁴⁸. Și știm acela an. Și după acee ne rugăm lui
 Dumnădzău trii dzile și trii nopți. După acee știm ceasu/
 morții când vo<m> muri. Și nu-i⁴⁹ nici¹ o boală întru noi,
 ce-i tot bine și libo v și nu dorim de nemic.

с

⁴³ Seris: номре.

⁴⁴ Seris: ноѡ.

⁴⁵ Seris: номте.

и

⁴⁶ Seris: дсѣщѣмъ.

и и

⁴⁷ Seris: дрѣци.

⁴⁸ Seris: мверѣ.

и

⁴⁹ Seris: но.

Îngeri vin bucuroși după sufletele noastre⁴³. Svinți<i>îngeri, dacă sosese⁵⁰ ei la noi, la suflet, ei dzic așa: /
22^v «Purcede, că t-au chemat pre⁷ tine Hristos». Atunce iasă sufletu/ den trup. Și să apropie cătră îngeri tindzindu-ș mânule. Iar ei dzic îngerii: «Pasă acmu, fericite suflete, la Dumnădzău/ tău». Și a vieții acei lumi sint trii sute. Deci, cine agiunge atâte ai, atunce moare⁵¹.

Iar viața noastră²⁵ easte 1080 de ai, date noao de la Dumnădzău. Iar când vinu îngerii lui Dumnădzău, cine va lua dentru noi, iar noi mergem și noi cu îns, până-/ duc îngerii sufletu/ pre⁷ locu/ răpaosului. Și înger<i>își<și> sapă gropnița a trupurilor noastre⁴³. Și noi ne adunăm
23^v atunce, // și mic și mare. Deca ie[să] sufletul den trup, atunce îngerii înaltă⁵² sufletu/ cântind cântice dumnădzăiești. Și când îngeri îl timpină, ei-l sărută⁵³. Și decă-/ duc în loc unde vor să-/ închine lui Dumnădzău, Svinția sa, însuș Hristos, Fiiu/ lui Dumnădzău celui viu, cu înger<i>își<și> sale, iar sufletu/ nostru de-/ duc la scaunu/ părintelui de veci. Și iar, când cântă îngerii în cer, iar noi audzim glasu/ lor. Iar când cântăm noi pre pământ, ei încă aud glasu/ nostru. Și când ne închinăm noi sufletu/ nostru lui Dumnădzău, atunce noi cădem cu fața la pământ. Deca primește Dumnădzău ace/ suflet, atunce ne sculăm noi de la /
23^v pământ. Deca⁵⁴ cade ace/ suflet în locu/ răpaosului, atunce

с

⁵⁰ Seris: сокъ; altă lecțiune posibilă: sosăse.

⁵¹ Seris: морѣ.

и л

⁵² Seris: ꙗицѣ.

те

⁵³ Seris: съръ.

⁵⁴ Seris: де дека.

și noi mergem în bescarică și săvârșim ruga cătră Dumnădzău.

Aceste toate⁴⁵ scrisără. Și mă luo îngeru/ de mână și mă adusă în 40 de dzile până la peștirea ce fui dentâi într-însa. Și-m pusă acee mâncare⁵⁵ și-m pusă și carte ce în⁵⁶ dideasă <de> la oamenii³³ lui Dumnădzău, pe masa peștirii mele. Și să dusă de la mine îngeru/.

Și aciaș stătu diavolul, având⁵⁷ obraz groaznic⁵⁸ în lână. Și plinsă cu amar și dzisă că „ce îmblaș, la rohmani îmblaș? Ce-ț voi⁵⁹ eu arăta⁶⁰ cum te voi⁵⁹ perde și toț ceia ce vor lua carte aceasta // ce e[s]te adu[să] de acolo“. Și dzisă acest
24^v cuvânt și să dusă de la mine. Și când fu a opta dzi e/ adusă cu sine 8 draci să mă apuce din peștire⁶¹. Eu, deca-i⁶² vădzui, feci rugă în 40 dzile. Și diavolul stătu înainte⁴ peșter<i>își<și> mele. E/ plânsă și dzisă: „Cum, cât om de

и

⁵⁵ Seris: мѣкарѣ.

м

⁵⁶ Seris а, din cauza confuziei slovei а cu ꙗ.

и а

⁵⁷ Seris ꙗвѣ, din cauza confuziei slovei ꙗ cu а.

з

⁵⁸ Seris: гроникѣ.

и

⁵⁹ Seris: вѣю.

⁶⁰ Seris: аерѣта.

ш

⁶¹ Seris: неширѣ.

к и

⁶² Seris: дека.

⁶³ Seris: нецѣри.

prelestim atita lume dobâdescu, iar ruga ta mă birui?". Și începu a purcede de la mine, cu soțiile sale. Și iar să plânsă diavolu/, plânge cu amar mare și dzisă: „Făgăduiești-te și te giură cu tărie a șapte ceruri că viața ta gios este. Deci nu voi⁵⁹ mai veni într-acesta loc“. Atunce eu-l trimiș în focu// de veci.

După aceea veni la mine îngerul lui Dumnădzău, de fu cu mine aice⁶⁴, și cu dâns și⁶⁵ alți îngeri. Și vișu acie în 38 de ai. Și trimiș în lume această citiniia a dumnădzăieștilor oameni²⁴, rahmanilor.

Și deca audzi diavolu/ că este citinie ce este de la fereciții oameni²⁴, rahmani, el plânsă diavolu/ pentru ce va hi în lume: „Și eu voi să hiu într-înșă“. Și după svârșitul⁶⁶ ailor 38 de ai, el veni la mine de la Dumnădzău, ace/ înger, ce mă trecu înapoi⁶⁷, preste acca apă, de la oamenii³³ lui Dumnădzău, de la rahmani. Și atunce să adunară dentru ceia laturca, în veșminte // călugărești și citi acea viața, a oamenilor²⁷ lui Dumnădzău. După aceea într-acela⁶⁸ cin să dusă sufletu/ meu den trupu/ meu.

И

⁶⁴ Seris: анче.

И

⁶⁵ Seris greșit: шннѣдшн; cf. Tihonravov, *op. cit.* V_s, p. 81 și V_m, p. 91: *сѣ шннѣ*, sintagmă căreia îi corespunde traducerea cu *dâns*.

Р А

⁶⁶ Seris: свѣшннннн.

И И

⁶⁷ Seris: ꙗнаѣ.

И

⁶⁸ Seris: ꙗтра ꙗтрачела.

Iar îngerii păziră trupu/ sufletului Zosim până crescun finie în gura peșterii, cu șapte gemănări. Și crescun până acoperi toată¹³ peștirea. Și este până astăzi. Și acolo este multă vindecare betegilor de toate⁴¹ bolile, cine ar mierge acolo.

Dirept aceea, fericite de oameni<i>i</i>⁶⁹ aceea ce aud citenie svântului Zosim și a veț<i>i</i> ferăciților oameni rahmani și vor lua credință întru sine. Acelora fi-va milostivu/ / Dumnădzău, mă[n]tuito[r] și agiuto[r] de toate⁴¹ nevoile. Și fericite de omu/ cela ce va citi citenie svântului Zosim.

A Domnului easte slava și închinăciune și tăria, Părintelui și Fiiului și Duhul<ui> Svânt. Și acmu <și> pu<ru>rea întru veci de veci. Amin!

⁶⁹ Seris: ѿмешн.

BERTOLDO

Studiu filologic, studiu lingvistic,
ediție și glosar de
MAGDALENA GEORGESCU

STUDIU FILOLOGIC

INTRODUCERE

Bertoldo este o carte populară, ale cărei motive tematice își au rădăcinile în vechea literatură indiană, de unde au cunoscut o largă difuziune nu numai în Orient, ci și în Occident. În literatura română, această narațiune a intrat relativ târziu. Cele mai vechi versiuni românești datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și toate se întemeiază pe o bine cunoscută operă literară, *Astutie sottilissime di Bertoldo, dove si scorge un villano accorto, e sagace, il quale dopo vari, e strani accidenti a lui intervenuti, alla fine per il suo raro, et acuto ingegno vien fatto huomo di corte, et regio consigliere*, datorată italianului Giulio Cesare Croce dalla Lira și publicată pentru prima dată în anul 1592¹. Primele traduceri în limba română au fost răspândite în copii manuscrise, iar prima ediție românească a văzut lumina tiparului în anul 1799 la Sibiu, în tipografia lui Petru Bart². Anterior tipăririi, povestirea a cunoscut câteva versiuni manuscrise datând din anii 1774 (ms. 328 (fost Zabelin 230) de la Muzeul Istoric din Moscova), 1775 (ms. rom. BAR 1417), 1779 (ms. rom. BAR 1067), 1794 (ms. II 24 (inv. 4249) de la Biblioteca Națională -- București), 1793-1795 (ms. rom. BAR 2088)³. Ulterior versiunii tipărite au fost executate alte copii datate la începutul secolului al XIX-lea (ms. rom. BAR 1759), în anul 1813 (ms. rom. BAR 2189)⁴ și în anul 1819 (ms. 275 de la BCU Iași)⁵. Pe lângă acestea, în legătura ms. rom. BAR 134, pe coperta a doua interioară, „pe scoarța legăturii de la sfârșit se află descrierea persoanei Jupânul Bertold”⁶. Precizăm că este vorba despre prima filă dintr-un manuscris necunoscut al *Vieții lui*

¹ Cartoian, *Cărțile populare*, II, p. 372, 381.

² CRV 618, apud BRV, II, p. 410-411.

³ Despre toate acestea, mai detaliat vezi în BALRV, I, p. 182-194 și Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 322-323, II, p. 162, 207.

⁴ BALRV, I, p. 194-196.

⁵ Chițimia-Simonescu, CP, I, p. 238.

⁶ I. Bianu, *Catalogul manuscriselor românești*, Tomul I, București, 1907, p. 303; Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 43.

Bertoldo. În secolul al XIX-lea, cartea a cunoscut mai multe reeditări și prelucrări în anii 1835 (la Sibiu), 1836 sau 1837 (la București), 1875 (la Galați)⁷. Fragmente din diverse versiuni au publicat M. Gaster⁸, Ioan Bogdan⁹, I. C. Chițimia și Dan Simonescu¹⁰, Mircea Ciobanu¹¹, Irmgard Lackner¹².

Spre deosebire de alte cărți populare, puternic marcate de spiritul creștin și de morala creștină, *Bertoldo* este, în literatura noastră, prima producție de acest gen dominată în totalitate de spiritul laic și de conștiința morală dictată de bunul simț, fără a intra în divergență cu morala creștină. În plus, această carte oferă pentru prima dată în literatura română o altă perspectivă asupra faptelor narate, renunțând la inventarierea unor precepte morale și religioase rigide – în a căror prezentare un rol important revine amenințării cu pedeapsa divină – în favoarea înfățișării faptelor de viață într-o manieră plină de naturelețe, în care spiritul hâtru, mucalit, umorul, în general, sunt preponderente, iar concluzia morală decurge în mod firesc din desfășurarea firului epic.

Deschizând calea către alcătuirea unei literaturi laice, *Bertoldo*, alături de alte cărți populare, a „suplinit lipsa unei literaturi de imaginație, formând gustul literar” al publicului cititor¹³ și a contribuit la cunoașterea evoluției mentalităților din diverse epoci istorice, căci din diversitatea oferită de literatura lumii „fiecare grup etnic și-a asimilat ceea ce era conform cu structura sa mentală și cu nivelul său spiritual”¹⁴.

⁷ BALRV, I, p. 194-196.

⁸ GCR, II, p. 118-122 (unde se publică un fragment din ms. rom. BAR 1067, f. 40^r, 51^r, 73^{r-v}) și 168-171 (unde se reproduce un fragment din ediția de la 1799).

⁹ Bogdan, *Scrieri*, p. 485-487 (unde se reproduce textul de la f. 1^r-5^r din ms. Zabelin 230 după transcrierea publicată inițial în *O traducere moldovenească din veacul al XVIII-lea* a *Vieții lui Bertold*, în „Convorbiri literare”, XXV, 1891, nr. 4, iulie, p. 320-323).

¹⁰ Chițimia-Simonescu, CP, I, p. 239-256 (unde se publică ediția din 1799, reluată de autori și în *Halima și alte cărți populare*, București, 1968, p. 217-238).

¹¹ *Viața lui Bertoldo și lui Bertoldino. Cărți populare*. Prefață de Mircea Ciobanu, București, 1968, p. 1-26 (unde este reluat textul publicat de Chițimia-Simonescu, CP, I, p. 1-26).

¹² Lackner, *Bertoldo*, p. 302-326 (unde se publică un fragment din ms. rom. BAR 1067, f. 34^r-46^r cu traducere în limba germană, p. 327-341).

¹³ Al. Piru, *Literatura română în perioada feudală (1400-1780)*, în LL, 1961, nr. 5, p. 137.

¹⁴ Mircea Eliade, *Cărțile populare în literatura românească*, în „Revista Fundațiilor Regale”, 1939, nr. 4, p. 2.

OPINII ASUPRA TEXTULUI

Primele opinii referitoare la această carte populară aparțin lui M. Gaster, care consideră că narațiunea „este de origină curat semitică, special talmudică”¹⁵. În urma răspândirii ei în Europa, cartea a cunoscut mai multe prelucrări, care au avut drept consecință îndepărtarea textului de prototip, apariția unei versiuni prescurtate, fără partea care conține întrebări și răspunsuri, și chiar pierderea conștiinței originilor ei¹⁶. În continuare, M. Gaster precizează că în literatura română s-au păstrat ambele versiuni – cea amplificată și cea prescurtată – și că acestea datează din secolul al XVIII-lea¹⁷. Opiniile lui Gaster vizează în mod special textul din ms. rom. BAR 1067 din anul 1779, despre care mai afirmă că este o traducere din limba greacă „sau o copie după o astfel de traducere”¹⁸. În decursul timpului, M. Gaster și-a reluat opiniile privitoare la cărțile populare, în general, și la *Bertoldo*, în special¹⁹.

În urma unei călătorii în Rusia, Ioan Bogdan descoperă la Moscova *O traducere moldovenească din veacul al XVIII-lea* a *Vieții lui Bertoldo*²⁰. În articolul publicat în „Convorbiri literare” în anul 1891, Ioan Bogdan arată că manuscrisul găsit de el, nr. 230 din colecția personală Zabelin, directorul Muzeului Istoric din Moscova, este mai vechi decât manuscrisul din 1779 cunoscut și prezentat de M. Gaster, fiind totodată o versiune independentă de acesta. După părerea aceluiași învățat, „traducerea este făcută fără îndoială de un moldovean, căci limba prezintă peste tot locul *dialectul moldovenesc din veacul al XVIII-lea*”²¹. În sprijinul afirmației sale, Ioan Bogdan trece în revistă principalele particularități fonetice și lexicale ale textului. După ce transcrie primele cinci file ale povestirii, el afirmă că ne aflăm în prezența redacției dezvoltate și că nu se poate preciza după ce versiune străină s-a făcut

¹⁵ Gaster, *Literatura*, p. 78.

¹⁶ Gaster, *Literatura*, p. 79-81.

¹⁷ Gaster, *Literatura*, p. 82.

¹⁸ Gaster, *Literatura*, p. 82.

¹⁹ M. Gaster, *Rumänische Literatur*, în *Grundriß der romanischen Literatur*, herausgegeben von G. Gröber, vol. II, Strasbourg, 1896; idem, *Romanian Literature*, în *Encyclopedia Britanica*, vol. XXVIII, Cambridge, 1911, p. 845-849.

²⁰ Vezi mai sus, nota 9 și Bogdan, *Scrieri*, p. 482-488.

²¹ Bogdan, *Scrieri*, p. 483.

traducerea. Indubitabil i se pare autorului că „traducerea este făcută din franjuzeste sau italieneste”²².

În cursul ținut la Universitatea din București, Ov. Densusianu reia opiniile exprimate de M. Gaster²³, arătând că din literatura italiană textul a trecut în literatura neogreacă și de aici în literatura română, influențând basmele lui Petre Ispirescu²⁴.

Ocupându-se de cărțile populare în sud-estul Europei, N. Iorga susține că din povestirea lui Giulio Cesare Croce s-a realizat o formă neogreacă, iar din aceasta a rezultat traducerea în limba română, alături de care a existat și o traducere din germană, tipărită la Sibiu în 1779²⁵.

Ca și antecesorii săi, S. Pușcariu consideră că literatura occidentală pătrunde la noi prin filieră neogreacă și germană²⁶.

N. Cartoian este cel care a consacrat problemei mai multe studii, care au culminat cu sinteza din anul 1938. Astfel, încă din 1926, N. Cartoian examinează și pune în lumină un fenomen nou în literatura română din secolul al XVIII-lea: pătrunderea elementelor occidentale, făcând referire directă la *Bertoldo*, idee asupra căreia va reveni în anul 1934²⁷. În cursul de literatură română ținut în anul universitar 1932-1934, capitole speciale sunt consacrate cărților populare, între care și *Bertoldo*²⁸. În acest curs, N. Cartoian atrage atenția asupra însemnării dintr-un manuscris din 1813, în care scribul mărturisește că a copiat manuscrisul după altul mai vechi, care a aparținut protopopului Ioan al mănăstirii Bodescului și care datează din 1781²⁹.

²² Bogdan, *Scrieri*, p. 488.

²³ Ov. Densusianu, *Istoria literaturii române*. Curs ... redactat de Filip Drugescu, f. 1, 1898, p. 670-679.

²⁴ *Ibidem*, p. 676.

²⁵ N. Iorga, *Livres populaires dans le sud-est de l'Europe et surtout chez les Roumains*, în „Bulletin de la Section Historique de l'Academie Roumaine”, XIV, 1928, p. 63.

²⁶ S. Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ediția a II-a, Sibiu, 1930, p. 189.

²⁷ N. Cartoian, *Elemente occidentale în literatura română veche*. Curs ținut în anul 1926-1927, [București], p. 186-206; idem, *Les premiers éléments occidentaux dans la littérature roumaine*, în „Revue de littérature comparée”, XIV, 1934, p. 25.

²⁸ Idem, *Literatura română în epoca fanariotă*. Curs ținut în anul 1932-1933, [București], p. 221-244.

²⁹ *Ibidem*, p. 224.

Informația se confirmă. În ms. rom. BAR 2189, f. 42¹ se poate citi următoarea însemnare: *Acest Bertold este al meu. L-am scos cu slova me de pi altul a protopopului Ioan a mănăstirii Bodescului. 1781, ghenar, 22. Și eu acest Bertodor l-am scos cu slova me di pe altul, a dum<nealui> liurdachi Miclescu ot Corlătești, ȣanutul Tutovii, în zilele preînălțatului domn Scarlat Calimah-voievod la velet 1813, avg. 30. Semnatarul acestor rânduri este N<icolae> Con<stan>d<in>*³⁰.

În lucrarea sa, fundamentală pentru istoricul problemei, *Cărțile populare în literatura română*, N. Cartoian își expune principalele opinii referitoare la *Bertoldo*. După ce amintește sursa acestei cărți populare și reproduce în linii mari subiectul, N. Cartoian prezintă elementele constitutive ale operei: „folclorul scris al vechiului Orient și tradițiile populare italiene ale veacului al XVI-lea”³¹. Privitor la versiunile românești, Cartoian combate opinia lui Bogdan, care susținuse traducerea din italiană sau franceză, și afirmă că *Bertoldo* a fost transpus în limba noastră după o ediție grecească în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar originalul traducerii nu a fost încă descoperit³². Traducerea din limba greacă reprezintă o versiune integrală a povestirii³³, alături de care la noi a circulat și o versiune prescurtată, tradusă din limba germană și tipărită pentru prima dată la Sibiu, în 1799³⁴.

Opiniile lui N. Cartoian sunt reluate de Al. Piru³⁵, I. D. Lăudat³⁶, I. C. Chițimia și Dan Simonescu³⁷, de autorii tratatului de istorie a literaturii române³⁸. Între cercetările consacrate cărților populare un loc aparte deține studiul lui Mihai Moraru³⁹, care își propune să le definească din punct de vedere

³⁰ Strempel, *Catalogul*, II, p. 208.

³¹ Cartoian, *Cărțile populare*, II, p. 369.

³² Cartoian, *Cărțile populare*, II, p. 373.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Cartoian, *Cărțile populare*, II, p. 373-374.

³⁵ Al. Piru, *Literatura română veche*, București, 1961, p. 516-518.

³⁶ I. D. Lăudat, *Istoria literaturii române vechi*, partea a II-a, București, 1962, p. 264-269.

³⁷ Chițimia-Simonescu, CP, I, p. 237-238.

³⁸ *Istoria literaturii române. I. Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780)*. Ediția a II-a, revăzută, București, 1970, p. 681-683.

³⁹ Mihai Moraru, *Postfață* la ediția N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*. Cuvânt înainte de Dan Zamfirescu. Ediție îngrijită de Alexandru Chiriacescu, vol. II, București, 1974, p. 481-519.

structural cu scopul de a crea premisele metodologice necesare investigațiilor viitoare. În legătură cu *Viața lui Bertoldo*, Mihai Moraru observă pendularea motivelor între basm și snoavă, contaminarea trăsăturilor personajului cu acelea ale altor eroi de factură apropiată (Esop, Simplicius, Păcală, Nastradin)⁴⁰, complementaritatea acestui text cu altele similare (*Viața și pildele lui Esop, Archirie și Anadan*)⁴¹.

Luând ca punct de plecare al investigațiilor sale lucrarea lui Giulio Cesare Croce della Lira, Irmgard Lackner urmărește evoluția temei și subliniază că până la acest autor cartea cunoscuse o îndelungată tradiție având rădăcinile în secolul al XII-lea, în *Dialogus Solomonis et Marcolfi* din literatura medievală în limba latină⁴². Referitor la versiunile românești ale cărții, autoarea nu aduce puncte noi de vedere, dar, mergând pe urmele lui Gaster și Cartoian, operează distincția între manuscrise, pe de o parte, traduse din greacă⁴³, și tipăritura din 1799, pe de alta, tradusă din germană⁴⁴. Referindu-se la *Viața lui Bertoldo* din ms. rom. BAR 1417, Irmgard Lackner arată că versiunea românească are 63 de capitole, în timp ce cartea lui Croce are 66, dar textul românesc este o reproducere destul de fidelă a originalului⁴⁵. Ms. rom. BAR 1067 conține numai 60 de capitole, ale căror titluri diferă întru câțiva de cele din ms. 1417 prin aceea că unele sunt mai lungi și mai amănunțite. Totodată, autoarea observă că anumite formulări ale lui Croce pricinuesc dificultăți traducătorilor, chiar și celor greci, și dă ca exemplu traducerea a două titluri italiene. Primul, *Umor fantastico saltato nel capo delle donne...*, este tradus prin *Păreră ce au intratu în capul⁴⁶ muierilor...* în ms. 1417 și prin *Cerire fimeilor ce poftia de la împăratul* în ms. 1067, iar al doilea, *Astuzia di Bertoldo per cavare questo capriccio del capo alle dette femine*, sună în românește astfel: *Vicleșug frumos a lui Bertoldu ca să scoată acest gând din capul femeilor* – în ms. 1417 – și *Vicleșugul lui Bertold ce-au făcut asupra ceririi muierilor* – în ms. 1067⁴⁷. În urma acestei constatări, autoarea ajunge la concluzia că cele două manuscrise

⁴⁰ *Ibidem*, p. 495.

⁴¹ *Ibidem*, p. 509-510.

⁴² Lackner, *Bertoldo*, p. 1.

⁴³ Lackner, *Bertoldo*, p. 222.

⁴⁴ Lackner, *Bertoldo*, p. 234.

⁴⁵ Lackner, *Bertoldo*, p. 224.

⁴⁶ Tipărit: chipul.

⁴⁷ Lackner, *Bertoldo*, p. 224-225.

nu au un prototip comun⁴⁸. După ce prezintă manuscrisele din anii 1794⁴⁹, 1793-1795⁵⁰, 1813⁵¹, precum și pe cel de la începutul secolului al XIX-lea⁵², cercetătoarea face considerații cu privire la calitatea traducerii din acest ultim manuscris, pe care îl consideră a fi o prelucrare⁵³.

În continuare este exprimată opinia că puținătatea manuscriselor *Bertoldo* în literatura română s-ar datora nu atât genului literar și conținutului tematic al cărții, cât mai degrabă stilului și tehnicii compoziționale, care presupun o construcție dramatică, scenic-dialogată, elemente care nu erau foarte familiare publicului românesc din vremea respectivă și care în procesul de receptare a operei literare nu răspundeau orizontului de așteptare al acestui public⁵⁴. Deși în acea perioadă limba română literară se găsea într-o perioadă de puternică dezvoltare, fondul lexical era insuficient pentru a depăși dificultățile traducerii unor astfel de texte⁵⁵.

O ultimă opinie asupra versiunilor manuscrise privește circulația acestora. Autoarea consideră că, deși toate aceste versiuni proveneau din Moldova, ele au circulat în „ambele” provincii românești⁵⁶. O bună parte a studiului este consacrată prezentării și comentării versiunilor tipărite începând cu ediția Petru Bart de la Sibiu din 1799 și terminând cu ediția Chișimie-Simonescu din 1963⁵⁷, asupra cărora nu insistăm, întrucât nu fac obiectul cercetării de față.

Într-o carte consacrată câtorva cărți populare, Marina Marinescu face inventarul traducerilor românești – manuscrise și tipărite – ale romanului lui Croce și afirmă că cele cinci versiuni manuscrise românești din secolul al XVIII-lea sunt traduse din limba greacă⁵⁸, iar ediția tipărită la Sibiu în anul 1799 transpune în limba română un text german⁵⁹. Despre manuscrisul pe care îl edităm aici Marina Marinescu afirmă că s-ar fi pierdut și că din această cauză

⁴⁸ Lackner, *Bertoldo*, p. 225.

⁴⁹ Lackner, *Bertoldo*, p. 227-229.

⁵⁰ Lackner, *Bertoldo*, p. 229-230.

⁵¹ Lackner, *Bertoldo*, p. 230-231.

⁵² Lackner, *Bertoldo*, p. 231.

⁵³ Lackner, *Bertoldo*, p. 231-232.

⁵⁴ Lackner, *Bertoldo*, p. 233.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Lackner, *Bertoldo*, p. 234.

⁵⁷ Lackner, *Bertoldo*, p. 235-252.

⁵⁸ Marinescu, *Mythologikon*, p. 76.

⁵⁹ Marinescu, *Mythologikon*, p. 80.

opiniile lui Ioan Bogdan – între care și traducerea directă din italiană – nu pot fi verificate⁶⁰.

DESCRIEREA MANUSCRISULUI

Manuscrisul descoperit de savantul Ioan Bogdan a intrat ulterior în colecțiile Muzeului Istorie din Moscova, unde a fost consultat de prof. G. Mihăilă în anul 1966⁶¹. Judecând după inscripția ЗАБЕЛ. 328 ПОЛНСТЫЮ inserată pe microfilmul Mm BAR 342, executat după originalul de la Moscova în anul 1978, este de presupus că în prezent eota sub care se păstrează cea mai veche versiune românească a *Vieții lui Bertoldo* este *Zabelin 328*, iar cuvântul care urmează cotei face referire la faptul că manuscrisul este păstrat în integralitatea sa. Autoarea prezentei ediții nu a avut prilejul de a cerceta originalul. De aceea, sumarele informații privind descrierea acestuia sunt furnizate de articolul publicat de Ioan Bogdan în „Convorbiri literare” și de însemnările vizibile și pe microfilm. Manuscrisul, spune Ioan Bogdan, „e scris pe hârtie în -8° și are 63 de file. Textul este întreg, titlul însă nu s-a păstrat. Dintr-o însemnare de pe scoarța de la sfârșit se vede că traducerea și copierea trebuie să fie cel puțin anterioare anului 1774, căci într-însa se citește: 62 рубля взялъ у жида завдаток за починку 1774 апреля (62 de ruble am luat de la jidan arvonă pentru reparatură, 1774, aprilie)”⁶².

La cele spuse mai sus adăugăm observațiile noastre rezultate din examinarea microfilmului. Astfel, dacă urmărim numerotarea caietelor, constatăm că un caiet are patru file, fapt care constituie un indiciu sigur că formatul manuscrisului este în -4° și infirmă aserțiunea lui Ioan Bogdan, care susținea că manuscrisul ar avea formatul în -8°. Sunt 16 caiete a patru file

⁶⁰ Marinescu, *Mythologikon*, p. 74. Afirmatia produce nedumerire, întrucât pentru informațiile preluate de la Ioan Bogdan, cercetătoarea face trimiteri la volumul *Scrieri*, apărut în 1968, unde editorul precizează că a văzut manuscrisul la Moscova în anul 1966. Dacă manuscrisul s-a pierdut în intervalul 1966, an în care a fost cercetat de G. Mihăilă, și 1992, an în care apare cartea Marinei Marinescu, autoarea ar fi trebuit să spună lucrul acesta mai clar. Vezi mai jos, în capitolul *Descrierea manuscrisului*. De altminteri, intervalul în care manuscrisul s-ar fi putut pierde trebuie redus, prin stabilirea termenului *a quo* la anul 1778, an în care manuscrisul a fost microfilmă pentru Biblioteca Academiei.

⁶¹ Bogdan, *Scrieri*, p. 684, nota 1.

⁶² Bogdan, *Scrieri*, p. 482.

fiecare, numerotate cu cifre arabe plasate central în partea de jos a primei file a caietului. Pe microfilm numerotarea începe cu caietul 2 de la fila 4° și continuă cu regularitate până la caietul 16 de la f. 60°. Excepție face caietul 5, al cărui număr apare pe fila greșit numerotată cu cifra 14, în loc de 16°, cum este corect. Filele, în număr de 63, sunt numerotate cu cifre arabe plasate în colțul din dreapta sus al filei recto. Atât caietele, cât și filele sunt numerotate de mână care a scris și textul.

Fiecare pagină conține un număr de rânduri variind între 19 și 24. Excepție face fila 1°, care conține doar 12 rânduri, deoarece textul începe cam de pe la jumătatea ei. Pe verticală textul este amplasat la egală distanță de margini, dar pe orizontală amplasarea variază, fiind uneori la egală distanță față de margine și legătura cărții, alteori mai apropiat de una din cele două părți. Manuscrisul pare a fi extrem de bine conservat. Nu există file rupte sau tăieturi, nu se văd urmele care se întâlnesc de obicei pe manuscrise ca rezultat al unei îndelungi și repetate folosiri. Scrisul este cursiv, elegant executat cu o peniță subțire. Câteva pete de cerneală apar la f. 5°, 7°, 8°.

Textul este organizat în 51 de capitole, ale căror titluri sunt marcate, de obicei, prin așezarea în pagină, după cum urmează:

- f. 1°: *Alegirea între împărat și între Bertoldu.*
- f. 5°: *Vicleșugul lui Bertoldu.*
- f. 6°: *Judecata muierescă.*
- f. 7°: *Dreaptă hotărâre a împăratului.*
- f. 7°: *Înțelepciunea împăratului.*
- f. 8°: *Împăratul laudă pe muieri.*
- f. 9°: *Marghiolita lui Bertold.*
- f. 10°: *Turburare muierilor din oraș pentru acea minciună.*
- f. 11°: *Împăratul se învârbeste cu muierile și Bertold se bucură foarte.*
- f. 11°: *Împăratul gonește pre muieri și blastă împreunarea lor.*
- f. 13°: *Împăratul să căiești că au grăit rău pentru muieri și pentru aceasta să întorceri iară spre lauda muierilor.*
- f. 14°: *Împărăteasa trimite să ceie la împăratul pe Bertoldu cu poftă să-l vază.*
- f. 15°: *Bertold s-au adus la împărăteasa.*
- f. 16°: *Vicleșugul lui Bertoldu ca să nu-i ude curul.*
- f. 16°: *Bertold scapă de a-l uda cu apă.*
- f. 17°: *Împărăteasa pofteste ori cu ce chip Bertoldu să fie bătut.*
Vicleșugul lui Bertoldu ca să nu-l bată străjarii.

- f. 17^v: *Slugile s-au bătut în locul lui Bertoldu.*
 f. 18^v: *Bertold să întoarcă la împăratul și face un meșteșug frumos cu un logoși măscăriciu.*
 f. 18^v: *Neorânduială unui logoș.*
 f. 21^r: *Marghiolie foa<r>te frumoasă a lui Bertold ca să se întoarcă înainte împăratului după chipul ce i-au poroncît.*
 f. 23^v: *Înșălăciunea lui Bertoldu ca să nu ie bătaie.*
 f. 23^v: *Fandăsie ce au intrat în capul muierilor din oraș.*
 f. 25^v: *Vicleșugu plin de dar a lui Bertoldu ca să scoată din minte pre muieri, acea minte fără socoteală, muierescă, nebună.*
 f. 26^v-27^r: *Dorirea acelor de mai sus muieri pe[n]tru că le-au // fugit păsăruica.*
 f. 27^r: *Hotărârea celor mai îndrăznețe muieri.*
 f. 28^r: *Muierile să duc la împărăteasa și ie le va duce înainte împăratului.*
Împărăteasa spune pentru fugirea puiului.
 f. 29^r: *Împăratul să arată foarte turburat și defaimă pe muieri pentru această faptă. Mai pe urmă, iertându-le, le trimite pe la casă.*
 f. 32^v: *Tălpîjicul lui Bertoldu ca să nu să plece împăratului.*
 f. 33^v: *Povestea racului și a garidii ce au spus Bertoldu împăratului.*
 f. 36^v: *Vicleșugul lui Bertold ca să se arate înaintea împăratului pe cum i s-au poroncît.*
 f. 38^v: *Împărăteasa trimite să ceie pe Bertoldu la împăratul.*
 f. 39^v: *Bertoldu cu o frumoasă marghiolie scapă de cea dintâiu urgie a împărăteasei.*
 f. 41^r: *Împărăteasa poroncește să puie pe Bertoldu într-un sac.*
 f. 41^v: *Vicleșug minunat a lui Bertoldu ca să iasă din sac.*
 f. 42^v: *Dărăbanul au început a să prinde în cursă.*
 f. 45^v: *Dărăbanul scoate pe Bertold afară din sacu.*
 f. 47^v: *Dărăbanul începe a cădea în mreajă.*
Bertoldu să face a nu vrea să între în sac dărăbanul ca să-l facă să poștească mai cu deadînsul.
 f. 47^v: *Dărăbanul au hotărât să între în sac.*
 f. 51^v: *Bertold șade ascunsu în cuptoriu.*
 f. 52^v: *Bertoldu să vâdeaște de o babă că iaste în cuptoriu și să vestească peste tot târgul că easte împărăteasa în cuptoriu.*
 f. 55^v: *Strigarea lui Bertoldu pentru hotărârea ce au dat împăratul asupra lui.*

- f. 55^v: *Vicleșugul lui Bertoldu cel mai de pre urmă ca să scape de moarte.*
 f. 56^v: *Bertoldu nu găsește pom, nici copaci să-i placă, iară slugile împăratului, supărându-să, l-au lăsat.*
Împăratul trimite iar să caute pe Bertoldu și, dacă l-au aflat, s-au dus singur împăratul acolo unde era și cu multă rugăminte și cu multe daruri l-au făcut să să întoarcă iară la curte.
 f. 57^r: *Moartea lui Bertoldu și îngroparea lui.*
 f. 57^v: *Stihurile ce s-au scris cu sloave de aur pe peatra mormântului <lui> Bertoldu.*
 f. 58^r: *Învățăturile lui Bertold până a nu muri.*
 f. 58^v: *Bertoldu face diată mică la prietenii săi.*

Pe fila 1^r, în jumătatea superioară, unde copistul a lăsat un spațiu alb, se observă un număr imprimat cu mașina: № 45641. În dreapta numărului, o mână modernă a caligrafiat de-a lungul paginii *Библ. Ивана Егоровича Забелина*. Tot pe prima filă, în partea de sus, centrat, o altă mână modernă a scris, probabil cu creionul, un text care pare a fi titlul dat manuscrisului de bibliotecari și din care am putut descifra doar primele două cuvinte: *Бертольд научившийся*. După ceea ce presupunem a fi un titlu, aceeași mână a adăugat: № 6 Библ. Забюлина № 230 годъ 1774 (в книге)⁶³.

La la f. 14^r, într-un spațiu neocupat de text, și la f. 62^v, imediat după încheierea textului, apare însemnarea *Библиотека Ивана Егоровича Забелина* scrisă tot de mâna care a făcut însemnarea similară pe f. 1^r. În partea de jos a filei 62^v altă mână modernă a făcut o însemnare, care ulterior a fost ștearsă; din cele trei sau patru cuvinte ale însemnării nu se mai văd decât câteva slove: ж 8(и) та(р)ге ма. În partea de jos a filei 63^r, citim însemnarea: *Această filandă am citit-o eu Alixandru Beldiman cu voia mea*. Cealaltă însemnare despre care vorbește Ioan Bogdan și care conține informații privind datarea manuscrisului nu apare pe microfilmul de la Biblioteca Academiei Române.

DATAREA

În absența posibilităților de examinare a hârtiei, datarea noastră nu se poate întemeia decât pe informațiile oferite de Ioan Bogdan privind existența unei însemnări din luna aprilie a anului 1774. Bogdan nu precizează unde anume se află această însemnare. Dacă însemnarea mai există, ea nu poate fi

⁶³ Rus.; în traducere: Nr. 6, Bibl<ioteka> lui Zabelin, nr. 230, anul 1774 (în carte).

plasată decât pe foaia de gardă sau pe una din copertele interioare ale manuscrisului. Este evident că manuscrisul a fost tradus și copiat înaintea acestei date. Cât de mult poate fi împins înapoi acest moment nu se va putea ști înainte de efectuarea unui examen filigranologic.

LOCALIZAREA

Din cele spuse mai sus a rezultat că toți cei care s-au ocupat de textul editat aici consideră că versiunile manuscrise sunt moldovenești. Singurul care și-a argumentat opinia, invocând cu precădere fenomene din domeniul foneticii și al lexicului, a fost Ioan Bogdan⁶⁴, dar cercetarea sa nu este exhaustivă. Beneficiind de achizițiile ultimelor cercetări în domeniu, localizarea vechilor monumente ale limbii române se întemeiază pe criterii lingvistice, iar scopul urmărit este acela de a identifica regiunea al cărei grai este reflectat de textul (tipărit sau manuscris) datorat unui alcătuitor (aător, traducător, copist, diortositor sau revizor), de cele mai multe ori anonim, și de a stabili dacă în limba textului nu se interferează particularități ce caracterizează graiuri diferite⁶⁵.

Examinarea romanului popular *Viața lui Bertoldo* sau, mai scurt, *Bertoldo*, pune în lumină faptul că, așa cum vom mai avea prilejul să spunem⁶⁶, manuscrisul editat aici prezintă numeroase dublete fonetice și morfologice, explicabile prin existența a două straturi de limbă: unul sudic și altul nordic⁶⁷. Înainte de a trece la înregistrarea faptelor de limbă pe baza cărora se va face localizarea textului, este necesar să precizăm că selectarea fenomenelor lingvistice a urmărit nu numai respectarea unei anume expansiuni în spațiu a

⁶⁴ Bogdan, *Scrieri*, p. 483-485.

⁶⁵ I. Gheție, *Localizarea textelor vechi românești după criterii lingvistice*, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 391-406; idem, *Les particularités linguistiques, moyen de localisation des anciens textes roumains*, în RRL, XI, 1966, nr. 4, p. 325-337; I. Gheție, Al. Mareș, *Introducere în filologia românească. Probleme. Metode. Interpretări*, București, 1974, p. 108-125.

⁶⁶ Vezi *Studiul lingvistic*, capitolele *Grația* și *Fonetica*.

⁶⁷ Menționăm că delimitarea celor două straturi de limbă se întemeiază aproape în totalitate pe lucrarea lui Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, precum și pe ILRLEV. Pentru a economisi spațiul tipografic, sursele nu vor mai fi citate pentru fiecare fenomen în parte.

acestora, ci și punerea în lumină a existenței unor „entități” antitetice formate din doi termeni opozabili de tipul: *câne* – *câine*, *curând* – *curund*, *giudecată* – *judecată*, *îndărăt* – *îndărăpt*, *ră* – *rea*, *știe* – *știia*, unde fiecare termen caracterizează una din cele două arii lingvistice menționate mai sus. Nu în toate exemplele se întâlnește această opoziție netă. Să luăm, de pildă, o particularitate de tip nordic, și anume trecerea lui [a] aton la [ă], care a fost frecvent notată în documentele moldovenești din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea⁶⁸, în timp ce în cele muntenești ea apare cu totul sporadic⁶⁹. Prin urmare, este indubitabil că fonetismele *pălatul*, *pălaturi*, *zădar* din textul nostru erau caracteristice graiurilor moldovenești, care sunt graiuri de tip nordic. Dar textul nostru consemnează, uneori în aceleași cuvinte, conservarea intactă a lui [a] în *batjocorescu*, *palatul*, *palaturi* (vezi mai jos particularitatea de tip sudic de sub nr. 1). Această este o caracteristică a graiurilor de tip sudic, pentru că, așa cum s-a arătat mai sus, în aria sudică, practic, trecerea lui [a] aton la [ă] nu prezintă atestări⁷⁰, ceea ce nu înseamnă că fenomenul păstrării lui [a] intact în contextul fonetic menționat avea curs numai aici; în realitate, el putea să aibă și chiar avea difuziune și în aria nordică sau în graiurile asimilabile ariei nordice⁷¹. În acest caz, menținerea lui [a] aton intact a fost înregistrată printre particularitățile caracteristice graiurilor de tip sudic pentru că, în cazul în care fenomenul nu constituie o infiltrație din sud, el reprezintă, cu siguranță, o oscilație a normei. Au fost examinate circa 100 de particularități fonetice, morfologice și lexicale considerate a fi relevante pentru localizarea textului.

Dintre particularitățile lingvistice de tip nordic ale *Vieții lui Bertoldo* ne-am oprit asupra celor care urmează:

Fonetica

Vocale

1. Evoluția lui [a] aton [ă] în *pălatul* (4^v/19-20), *pălaturi* (28^v/19), *zădar* (55^v/4).
2. Conservarea lui [ă] provenit dintr-un [a] latin neaccentuat netrecut la [e]: *blăstămat* (44^v/21), *blăstămată* (45^v/13).

⁶⁸ Gheție, BD, p. 97.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 96.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ Cf. Iorga, SD, XIII, p. 255, unde găsim o atestare nord-hunedoreană din 1765: *batjiocurind*.

3. Conservarea lui [ă] netrecut la [i] (prin stadiul [e]): *prăvește* (54°/22).
4. Închiderea lui [e] medial aton la [i]: *amestică* (25°/13) *amestici* (11°/15), *nebunilor* (= nebunelor, 11°/19), *săciră* (22°/10).
5. Închiderea lui [e] final aton la [i]: *aceli* (26°/4), *acești* (24°/15), *să rabdi* (20°/20). Fenomenul este semnalat cu precădere în cuvintele de legătură, neaccentuate în frază: *di* (6°/22, 9°/21, 26°/7) *oari* (23°/8), *pesti* (21°/16).
6. Conservarea lui [i] netrecut la [u] în: *îmblă* (5°/13, 33°/3, 4), *au îmblat* (33°/6, 35°/4), *să îmble* (33°/1).
7. Conservarea lui [i] netrecut la [i] în: *între* (8°/6, 12°/7), *au intrat* (10°/13, 10°/6), *întrași* (29°/17) *întrându* (35°/8), *să între* (32°/17), *să întri* (32°/16-17). Fonetisme cu [i] nu au fost consemnate.
8. Menținerea lui [i] etimologic în: *câne* (25°/9, 58°/2), *câni* (40°/4), *cânile* (24°/21), *cânilor* (40°/18-19), *mânile* (18°/1, 54°/13), *pâne* (33°/3). Menționăm că fonetismele cu [i] „nedifongat” sunt mai numeroase decât cele care prezintă inserția lui [i].
9. Trecerea fonetismului etimologic [i] la [u] în *curund* (25°/5-6).
10. Conservarea lui [u] netrecut la [i] în: *frumsața* (44°/18), *frumușel* (45°/7), *porunca* (17°/13, 20°/17), *poruncă* (2°/17, 11°/17).
11. Asimilarea lui [u] la [o] în: *poroncescu* (5°/11), *poroncești* (11°/14), *poronci* (8°/11), *poroncît* (9°/5).
12. Trecerea hiatului [e~e] prin disimilare la [i~e] în: *crieri* (3°/13).
13. Trecerea diftongului [gă] aflat sub accent în poziție finală la [é (e)]: *ave* (13°/7, 20°/16, 33°/2), *e* („ea”, 28°/10), *me* (2°/2, 40°/20, 45°/9), *a pute* (53°/1), *ai pute* (30°/17), *ar pute* (44°/17), *ași pute* (32°/12), *oi pute* (7°/15), *a vre* (46°/13), *va vre* (14°/14, 32°/17).
14. Închiderea diftongului [ia] la [ie]: *ie* (=ia, 23°/8, 37°/8), *să ieu* (50°/6), *încuietă* (29°/1), *spăriet* (28°/14); fenomenul se manifestă frecvent în formele vechi ale imperf. ind., pers. a 3-a sg. și pl. al verbelor de conjugarea a IV-a: *știe* (24°/6), *venie* (40°/4), *vorovie* (38°/3).

Consoane

15. Palatalizarea unor labiale: labiala [p] apare palatalizată la [k']: *chisezi* (55°/4), *chișcă* (30°/5), iar labiodentală [f] trece la [h] în: *herbinte* (38°/11), *herbinți* (38°/20).
16. Rostirea dură a unor labialelor aflate în poziție „tare”: [b] în: *să păgubască* (59°/12), *zdrobăscu* (37°/3); [m] în: *să margă* (17°/10, 27°/1), *netocmală* (28°/14), *numască* (8°/15, 14°/4), *să priimască*

- (24°/14-15), *tocmală* (51°/12), *trimată* (38°/5-6; [v] în: *învălit* (21°/12), *lovască* (15°/1, 36°/22), *otrăvască* (16°/19), *zăbovască* (38°/7, 19).
17. Rostirea moale a labialei [p] în *pe* (41°/8).
18. Epenteza lui [p] în *îndărăpt* (35°/6), *îndărăptu* (35°/15, 35°/1, 4, 52°/3); cf. și *îndărăt* (49°/2).
19. Rostirea moale al dentalei [d]: *adevărat* (8°/21), *adevăru* (4°/19), *adiverescu* (42°/12-13), *de* (1°/6), *deșteptată* (36°/4), *din* (1°/19).
20. Pronunțarea dură a dentalei [t] în: *aștaptă* (39°/6), *blastămă* (11°/22), *cutâie* (29°/1), *cutâii* (26°/10).
21. Rostirea dură a lui [r]: *odoară* (61°/13), *putrăzitoriu* (4°/12), *ră* (3°/12, 10°/7, 34°/2), *răci* adj., f., pl. (38°/21), *răle* (61°/5), *spră* (60°/8), *vro* (37°/16), *vroată* (46°/6-7), *zgârâie* (3°/6).
22. Pronunțarea dură a lui [r] în: *razămă-mă* (48°/14), *răzima* (4°/8), *răzimat* (48°/17).
23. Rostirea moale a lui [r] în cuvinte de origine latină terminate în *-orium*, precum și în cuvintele formate cu suf. *-ar* și *-tor*: *bucătariul* (59°/9), *croitoriul* (58°/20-21), *cuptoriu* (51°/19, 52°/12), *datoriu* (59°/18), *fărâncătoriu* (54°/19), *grădiniariul* (59°/2), *voitoriu* (61°/1).
24. Rostirea moale a lui [r] în poziție finală în cuvinte precum: *ceriu* (45°/10), *măgariu* (45°/23), *să moriu* (60°/1), *tâlhariu* (39°/1).
25. Rostirea moale a lui [r] în: *hotărîrea* (8°/10).
26. Prezența unui [r] (lung sau apical vibrant) în *ppr* (=rră, 3°/12).
27. Rostirea dură a siflantelor [s]: *găsăște* (21°/10), *pedepsască* (60°/17), *sara* (49°/13), *să sântă* (35°/5) *sângur* (22°/15); [z]: *Dumnezeu* (47°/11, 19), *zama* (19°/11), *zăce* (32°/2, 55°/20, 59°/1), *zăcându* (38°/18).
28. Rostirea moale a consoanelor [ș] și [j] în poziție „tare”: *așezare* (51°/12), *ajutoriu* (9°/3), *ași (pute)* (32°/12), *greșit* (16°/21), *înselătoriu* (8°/6), *leneși*, sg. (58°/18), *orași*, sg. (13°/19, 62°/3), *săvârșit* (57°/20), *străjerii* (35°/2), *vărăjit* (13°/8).
29. Conservarea africateri [ğ] provenite din lat. [d] + iot + [ó], [ú] sau din lat. [j] + [o], [u], precum și în unele cuvinte cu etimologie necunoscută neevoluată la [j] în: *au agiuns* (5°/23, 10°/15, 17°/13, 33°/7), *au agiunsu* (5°/7, 17°/23, 33°/14, 19), *agiutoriu* (30°/23), *gios* (11°/1, 28°/18), *giuca* (34°/3), *giumătate* (9°/6), *giupânese* (28°/6, 38°/10-11), *giurământ* (18°/7), *giurământu* (35°/2), *încungiurându* (33°/6).
30. Conservarea grupului [sv] în: *svaturile* (29°/14-15).

Morfologie

31. Pluralul de la *mână* este *mânule* (17^v/18).
32. Utilizarea formei invariabile a articolului posesiv: *ciudat chip a lui* (15^v/19), *vecin a ei* (21^v/19), *moșiile a unui boier* (43^v/18), *musteși ca a tale* (20^v/15), *nenorociri a mele* (42^v/6).
33. Întrebuițarea pronumelui negativ *nimică* (9^v/3).
34. Aux. viit. la pers. a 3-a sg. este exprimat prin *a*: *îndată ce a intra* 39^v/18, *ce a vrea Dumnezeu* (46^v/13), *doară a veni mireasa* (49^v/1), *până a veni vremea* (47^v/2-3), *cându a agiunge copilul* (59^v/6).
35. Prezența adverbului *acmu* (7^v/1, 35^v/20).
36. Prezența adverbului *cani* (17^v/11).
37. Prezența prepoziției *după* (19^v/21).
38. Prezența conjuncției *dacă* (10^v/1, 33^v/19, 44^v/21).

Lexic⁷²

39. *asuda* (39^v/22)⁷³
40. *barîlcă* (39^v/1)⁷⁴
41. *cârșmariu* (6^v/14)
42. *chelbe* (15^v/18)
43. *chelbos* (45^v/9)
44. *colb* (15^v/17)
45. *jalobă* (6^v/9)⁷⁵
46. *levadă* (28^v/5)⁷⁶
47. *megieșiță* (10^v/2)⁷⁷

⁷² Precizăm că pentru a atribui ariei nordice cuvintele neincluse în lucrarea menționată mai sus (Gheție, BD), am apelat la DLRTR, unde se indică repartitia teritorială a cuvântului, la DA și DLR, de unde am luat principalele informații (atestările și etimologia) pe baza cărora am considerat întemeiată includerea cuvântului în aria graiurilor de tip nordic.

⁷³ DLRTR, s. v.

⁷⁴ DLRTR, s. v.

⁷⁵ Cf. DA, unde pentru Moldova se indică etimonul rus. sau pol. *žaloba*, iar forma cu o cunoaște doar atestări moldovenești.

⁷⁶ Cf. DA, unde pentru Moldova se indică etimonul ucr. *neгада*.

⁷⁷ Cuvântul este înregistrat în DLRTR cu o singură atestare, preluată din chiar textul de față. În DLRTR se mai precizează că elementele lexicale înrudite *megieșa*, *megieșesc*, *megieși*, *megiește* au circulație în Moldova.

48. *meserniță* (39^v/22)
49. *omăt* (22^v/24)
50. *pișca* (30^v/5)
51. *povești* (48^v/15)⁷⁸
52. *stopi...* (20^v/5)
53. *șagă* (32^v/14)
54. *voloc* (21^v/12)⁷⁹
55. *vorovă* (42^v/1)
56. *vorovi* (8^v/10)

După cum se poate observa cu ușurință, elementele specifice graiurilor de tip nordic, în număr de 56, dețin o pondere semnificativă. Între acestea, distingem prezența unor fonetisme vechi, cum ar fi [r̥] „lung“ (apical-vibrant), care a circulat în secolul al XVI-lea în unele zone din Moldova, Transilvania, Banat-Hunedoara și Țara Românească (mai ales în vest)⁸⁰. După 1600 această particularitate fonetică nu mai cunoaște atestări⁸¹, ceea ce a îndreptățit concluzia că fenomenul era „dispărut sau ... pe punctul de a dispărea“⁸². Afirmația ar trebui nuanțată în sensul că atestările de după 1600 sunt extrem de rare; astfel, pe lângă acest manuscris, existența lui [r̥] „lung“ (apical-vibrant) a mai fost notată într-un text brașovean din 1708 copiat după un model moldovenesc⁸³. Grafiile *pp̃r̃* (= *rră*, 3^v/12), *pp̃k̃* (= *rrea*, 10^v/11) reprezintă un fonetism arhaic, așa cum mai sunt și altele, ca, de pildă, *prăvește*, alături de care se întâlnește și *privește*, ori *blăstăma*, care nu cunoaște nici un exemplu de trecere a lui [ă] la [e].

Caracterul arhaic al fonetismului în ansamblul său este susținut și de fenomene care nu au fost incluse în lista de mai sus, și anume menținerea lui *e* în *beșică* (1^v/4) și *cămeșă* (19^v/20, 21^v/21), precum și menținerea lui [ă] în *mulțămescu* (56^v/12) și *rădica* (19^v/20). În toate aceste cazuri, graiurile de tip

⁷⁸ Cf. DLRTR, s. v., unde se indică etimonul ucr. *nobody* (pers. 1, sg. prez. ind. a verbului *nobecnu*).

⁷⁹ Pentru ultimele trei cuvinte am avut în vedere etimologia rusă și/sau ucraineană.

⁸⁰ Gheție-Mareș, GD, p. 215.

⁸¹ Gheție, BD, p. 156.

⁸² ILRLEV, p. 278.

⁸³ *Archirie și Anadan*. Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Magdalena Georgescu, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, II, București, 1997, p. 130.

sudic au inovat, astfel încât [e] a trecut la [ă] în *bășică*⁸⁴, [e] a trecut la [a] în *cămașă*⁸⁵, [ă] a trecut la [u] în *mulțumesc*⁸⁶, iar [ă] a trecut la [i] în *ridică*⁸⁷. În rândul particularităților vechi moldovenești, conservate până în zilele noastre, amintim și genitivul *furnicăi* (58%/4). Terminația *-ăi* pentru genitivul singular al substantivelor feminine a fost consemnată în secolul al XVIII-lea într-un text copiat în anul 1703 de Costea Dascălul din Brașov după un model moldovenesc⁸⁸: *cușcăi* (ms. rom. 1436, f. 85^v/11, 13).

Examinarea particularităților lingvistice înfățișate mai sus pune în evidență apartenența acestora la diverse arii lingvistice din zona de nord a teritoriului dacoromân. Pentru a identifica spațiul geografic al cărui grai era vorbit de copistul manuscrisului, este necesară cunoașterea modului în care se repartizează pe arii mai restrânse fenomenele cercetate aici. În cele ce urmează le prezentăm grupate după criteriul extinderii teritoriale:

– Moldova, Transilvania de nord, Banat-Hunedoara și eventual nordul și nord-vestul Olteniei: nr. 2, 3, 4, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 18, 20, 25, 27, 29, 30, 32, 33, 35, 37, 50.

– Moldova: nr. 15, 21, 22, 23, 24, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 51, 52, 54, 55.

– Moldova și nordul Transilvaniei: nr. 11, 28, 31, 49.

– Moldova și Transilvania: nr. 1, 19, 34.

– Moldova, Transilvania și Banat: nr. 6, 7.

– Moldova, Banat-Hunedoara, eventual Transilvania de sud-vest, sudul Crișanei și vestul Olteniei: nr. 5.

– Moldova, Transilvania de sud-vest și Banat: nr. 48 și 53.

– Moldova de nord, nord-estul și sud-estul Transilvaniei, Banat-Hunedoara și unele zone din Țara Românească: nr. 17.

– Moldova (unele zone), Transilvania, Banat-Hunedoara și Țara Românească (mai ales în vest): nr. 26.

– Moldova, Banat, Transilvania de nord: nr. 39.

⁸⁴ Gheție-Mareș, GD, p. 134-135.

⁸⁵ Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 158.

⁸⁶ Gheție, BD, p. 102.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 100; ILRLEV, p. 272.

⁸⁸ *Sindipa*. Text stabilit, studiu lingvistic și filologic, glosar de Magdalena Georgescu, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*. I, București, 1996, p. 209, 231.

Repartiția pe zone dialectale evidențiază faptul că toate cele 56 de particularități proprii graiului nordic se regăsesc în Moldova, iar dintre acestea, 19 sunt proprii în exclusivitate graiului moldovenesc. Sunt comune cu cele moldovenești 24 de particularități consemnate în Transilvania de nord, 22 – în Banat-Hunedoara, 22 – în Oltenia, 6 – în Transilvania, 4 – în Banat, 3 – în Transilvania de sud-vest, și câte una în nord-estul și sud-estul Transilvaniei, sudul Crișanei și Țara Românească. De vreme ce ponderea cea mai mare o dețin particularitățile proprii Moldovei, s-ar părea că problema localizării a fost rezolvată. Existența unui al doilea strat lingvistic, cu pondere semnificativă, reprezentat de particularități fonetice și morfologice de tip sudic, impune lărgirea sferei de investigații pentru a găsi explicația prezenței acestuia într-un text, după toate aparențele, moldovenesc.

Vom examina în continuare particularitățile de tip sudic:

Fonetică

Vocale

1. Conservarea lui [a] proton netrecut la [ă]: *batjocorescu* (8^v/10), *palatul* (29^v/11), *palaturi* (4^v/16).
2. Conservarea lui [ă] proton în poziția a neevoluat la [a]: *bărbat* (8^v/14), *împărat* (1^v/17), *lăsat* (17^v/22), *păcatul* (22^v/7), *rămas* (28^v/12). În această poziție nu se înregistrează niciodată trecerea lui [ă] la [a].
3. Conservarea lui [ă] etimologic în: *privindu* (15^v/18).
4. Disimilarea lui [ă] la [o] în: *să se zăbovască* (38^v/1), *zăbovește* (55^v/15), *zăboviți* (54^v/15).
5. Asimilarea lui [ă] la [o] în: *noroc(ul)* (4^v/1, 39^v/21, 41^v/21).
6. Conservarea lui [e] medial neaccentuat netrecut la [i]: *amestecarea* (10^v/13), *feciori* (33^v/2), *oamenii* (3^v-5,8^v/13), *oamenilor* (15^v/1, 22^v/9), *săcerea* (22^v/10).
7. Conservarea lui [e] final neînchis la [i]: *are* (16^v/20, 31^v/16), *acele* (56^v/3, 57^v/9), *aceste* (46^v/18, 47^v/19), *bine* (34^v/21, 47^v/1), *mare* (50^v/1, 52^v/1).
8. Evoluția lui [e] la [i] în *niște* (3^v/13, 27^v/20, 34^v/3-4, 10, 40^v/5).
9. Anticiparea elementului palatal: *câinii* (39^v/19, 40^v/4), *câinilor* (40^v/11), *mâini* (scris: *мѣни*, 34^v/12), *pâinea* (36^v/2).
10. Conservarea fonetismului etimologic [i] în *curând* (50^v/20).
11. Trecerea lui [i] etimologic la [u]: *umbla* (33^v/2), *umblă* (19^v/21), *umblându* (49^v/4), *să umble* (15^v/24).

12. Vocalele din hiatul [ă-u] nu au evoluat la [o] în: *dînlăuntru* (29°/14, 36°/15), *înlăuntru* (28°/14, 32°/10).
13. Conservarea diftongului [ea] aflat în poziție finală, netrecut la [é (e)]: *avea* (17°/8, 37°/3), *s-ar putea* (37°/12), *vei rămânea* (46°/16, 50°/18), *șădea* (12°/2, 38°/3), *vom vedea* (51°/19), *ar vrea* (38°/16).
14. Diftongul [ia] s-a menținut netrecut la [ie]: *ia* (49°/21, 50°/18, 58°/15, 59°/14, 16), *iau* (42°/13).

Consoane

15. Păstrarea intactă (nealterată) a labialelor: *bine* (14°/16), *fie* (26°/20), *fierbe* (3°/11), *fierbu* (2°/8), *mic* (37°/21), *pisa* (17°/23), *pisați* (18°/2).
16. Rostirea moale a labialelor în poziție „tare”: *meargă* (39°/10), *mergându* (35°/7, 52°/12), *mergu* (17°/1), *pentru* (41°/8).
17. Rostirea dură a labialei [p] în: *pă* (15°/5, 44°/22).
18. Conservarea fonetismului original, fără epenteza lui [p], în: *îndărăt* (49°/2).
19. Durificarea dentalei [d]: *adăvăr* (54°/1), *adăvărat* (53°/15), *adăvărul* (54°/18, 55°/9), *îndămână* (48°/17).
20. Rostirea moale a dentalei [t]: *aștepta* (3°/1), *așteptând* (10°/20), *socoteaște* (58°/10).
21. Rostirea moale a lui [r]: *rea* (22°/19, 23°/6, 43°/7), *strica* (31°/17), *strigă* (54°/12), *vreodată* (16°/2).
22. Rostirea moale a lui [s], [z], [j] în poziție „tare”: *auzind* (16°/5), *îmblânzească* (45°/21), *păzit* (24°/12), *puțin* (12°/21), *singur* (41°/19-20, 56°/10 *slobozenie* (56°/19), *au fesut* (15°/20).
23. Evoluția africateri [g] provenite din lat. [d] + iot + [ó], [ú] sau lat. [j] + [o], [u] la [j]: *ajutor* (9°/2), *ajungându* (35°/1), *batjocorescu* (8°/10), *joc* (58°/5), *jos* (1°/8, 10), *juca* (58°/5), *judcata* (6°/13), *judcătoriu* (6°/18), *jurământ* (50°/1); fenomenul este înregistrat și în cuvintele cu etimologie necunoscută: *jumătate* (5°/2).
24. Evoluția africateri [dz] provenite din lat. [d] + [e], [i] la [z]: *zece* (58°/20), *zile* (46°/18), *zioa* (49°/11).
25. Rostirea dură a lui [ș] și [j] aflați în poziție „moale”: *deșarte* (39°/2), *greșale* (29°/5), *greșaste* (55°/14-15), *săvârșaste* (6°/1), *sfârșaste* (22°/21), *șade* (15°/18), *slușaste* (38°/7, 55°/9).
26. Trecerea grupului [sv] la [sf] în: *sfada* (7°/18), *sfaturile* (24°/1).

Morfologie

27. Pluralul de la *mână* este *mânilor* (18°/1).
28. Întrebuințarea pronumelui negativ *nimenia* (14°/15), *niminea* (53°/19).
29. Prezența formelor variabile ale art. pos. (genitiv): *drum al muncii* (12°/9), *râvnă a dragostei* (47°/20), *înfricoșării dinți ai cânilor* (40°/18), *slugi ale tale* (56°/4).
30. Prezența terminației *-lea* la numeralul ordinal: *al doilea* (56°/18).
31. Utilizarea formelor de ind. prez. ale verbului *a voi*: *voi(u)*, *vei*, *va*, *vor* cu funcție predicativă: *eu voi să-i dăruiesc* (37°/19 *nu vei tu să le crezi* (8°/4), *nu va să mi-o dea* (6°/2), *vor să mi-o dea* (43°/14).
32. Întrebuințarea formei *a* pentru aux. pf. c., pers. a 3-a sg.: *Bertoldu ... a zis* (7°/20), *cavure a început a călca boierește* (35°/18).
33. Folosirea adverbului *acum* (22°/1, 25°/19).
34. Folosirea adverbului *înainte* (27°/7).
35. Prezența prepoziției *dupe* (56°/8).
36. Frecvența folosire a conjuncției *daca* (10°/1, 12°/1, 21°/1).

Particularitățile lingvistice proprii graiurilor de tip sudic vorbite în Muntenia propriu-zisă, Dobrogea și cea mai mare parte a Olteniei se extind și în zonele limtrofe: sud-estul Transilvaniei, sudul Moldovei; câteva dintre acestea se regăsesc și în zone mai îndepărtate: Banat, Hunedoara, sudul Crișanei, Bihor. Le prezentăm în continuare grupate pe arii dialectale:

- Țara Românească: nr. 5, 10, 13, 15, 18, 20, 25, 29, 31.
- Muntenia: nr. 6, 7, 11, 12, 14, 26, 30, 34, 35, 36.
- Muntenia și Transilvania de sud-est: nr. 22.
- Țara Românească și Transilvania de sud și sud-est au fost notate: nr. 3, 9, 28.
- Țara Românească și Banat-Hunedoara: nr. 16.
- Țara Românească și Transilvania de sud: nr. 32.
- Țara Românească, Transilvania de sud și sud-est, Moldova de sud și Banat: nr. 33.
- Muntenia, sud-estul și nord-estul Transilvaniei, Moldova, Banat - Hunedoara (unele zone): nr. 2.
- Muntenia, sudul Transilvaniei și Banat: nr. 4, 27.
- Țara Românească, Transilvania: nr. 17.
- Țara Românească și Moldova de sud: nr. 8.
- Țara Românească și Moldova (unele zone): nr. 1.
- Muntenia, estul Olteniei, Bihor și sudul Crișanei: nr. 19.

- Muntenia și Transilvania de sud: nr. 21, 24.
- Muntenia, Transilvania de sud și Crișana: nr. 23.

Din totalul de 92 de particularități examinate, 36 sunt de tip sudic. Dintre acestea din urmă, 29 au fost consemnate în Muntenia propriu-zisă (10), Țara Românească (9), sudul și sud-estul Transilvaniei (10). Celelalte șapte particularități se regăsesc grupate pe arii diverse: Țara Românească și Banatul (1), Țara Românească și Moldova învecinată (2), Muntenia și Crișana (1), Muntenia și Banat (2), Muntenia, estul Olteniei, Banatul și Crișana (1). Din considerente metodologice, prezentarea particularităților lingvistice caracteristice atât sudului, cât și nordului, conține o doză de schematism. Astfel, s-a făcut o departajare netă între labiale palatalizate – pentru ariile nordice și labiale intacte – pentru ariile sudice. În realitate, lucrurile sunt mai nuanțate, căci, de pildă, [f] cunoaște palatalizarea în stadiul [h] nu numai în Moldova, ci și în Muntenia⁸⁹. De aceea nu suntem foarte siguri că exemplele noastre *herbinte* (38'/11), *herbinți* (38'/20) provin din Moldova, atâta vreme cât ele pot fi foarte bine explicate și prin circulația lor muntenească. Tot așa pot fi aduse emendări repartiției privind labialele dure – în Moldova – și labialele moi – în Țara Românească –, căci și aici realitatea lingvistică era ceva mai complicată. Astfel, se știe că în zonele moldovenești unde astăzi labialele sunt rostite moale, grafiile cu *e*, *ea* apar încă din secolul al XVII-lea, iar frecvența lor crește după 1700⁹⁰, adică într-o perioadă din care datează și manuscrisul nostru. Prin urmare labialele moi din text nu ar trebui atribuite neapărat și exclusiv sudului, de vreme ce ele puteau avea curs și în Moldova. Pe de altă parte, nu putem ignora inovații sudice de tipul trecerii lui [dz] la [z], a lui [ǵ] la [j] sau „difongarea” lui [i] la [ii] în cuvinte de tipul *câine*, *mâine*, *pâine*. Referitor la primul fenomen invocat mai sus trebuie făcută observația că [z] este general în manuscrisul editat aici; într-un text de o asemenea întindere scribul nu „greșește” niciodată și nu „scapă” nici măcar un singur [dz]. În legătură cu celelalte două fenomene, trebuie spus că ele sunt majoritare ca frecvență.

Analiza particularităților lingvistice confirmă impresia produsă de simpla lectură a textului: în el se interferează fenomene aparținând unor straturi lingvistice diferite, dintre care unul este moldovenesc, iar celălalt muntenească, preponderent fiind primul. În aceste condiții este greu de precizat dacă avem a face cu un text moldovenesc copiat de un muntean sau de o copie moldovenească

⁸⁹ Gheție, BD, p. 122-123; ILRLEV, p. 272.

⁹⁰ Gheție, BD, p. 125.

după un original muntenească. Prezența celor două uzuri lingvistice în text se poate explica fie prin extinderea fenomenului de unificare lingvistică observat la jumătatea acestui secol în cărțile tipărite⁹¹ de la acestea la cărțile manuscrise, fie, prin influența muntenească puternic exercitată după 1700 asupra Moldovei în plan lingvistic⁹². Ipoteza cea mai plauzibilă pare a fi aceasta din urmă, întrucât ea se verifică și în cazul altor două manuscrise *Bertoldo* databile în anii 1775 și, respectiv, 1779, care prezintă, alături de particularități specifice graiului moldovenesc și o puternică înrăurire a graiului muntenească, exercitată prin activitatea desfășurată de unii cărturari, tipografi, traducători și copişti în ambele provincii românești⁹³.

COPIE SAU ORIGINAL?

Cercetătorii care s-au ocupat de textul nostru nu au luat în discuție această problemă. Aspectul general – fără ștersături, îngrijit, elegant chiar – al cărții este primul indiciu că textul este o copie. Lectura manuscrisului pune în evidență existența a două straturi de limbă, fapt care nu ar putea fi explicat în cazul unui original, căci grafiile duble explicabile prin factorul spațiu nu pot exista în uzul uneia și aceleiași persoane. Omisiunile de slove sau cuvinte constituie, de asemenea, indicii că textul în discuție este o copie. Dintre slove cel mai adesea sunt omise cele care ar fi trebuit să fie supraserise. Amintim câteva omisiuni de slove: *că<te>* (13'/20) *foa<r>te* (21'/8), *stră<n>su* (13'/20), *u<n>de* (20'/5) și de cuvinte: *<cine>* (23'/18), *<fără>* (13'/18), *<împărăteasa>* (50'/9), *<unde>* (20'/2). Sunt, de asemenea, frecvente omisiunile slovelor (sau grupurilor de slove) de același fel plasate la sfârșitul unui cuvânt și începutul

⁹¹ I. Gheție, *Contribuții la problema unificării limbii române literare. Momentul 1750*, în LR, XX, 1971, nr. 2, p. 113-124; Alexandra Roman, *Psaltirile românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Probleme de filiație*, în LR, XXIII, 1974, nr. 3, p. 233-242; Magdalena Georgescu, *Despre edițiile succesive ale Moltivnicului în secolul al XVIII-lea*, în LR, XXIV, 1975, nr. 6, p. 609-615.

⁹² Gheție, BD, p. 112.

⁹³ Un exemplu de acest fel avem în persoana ieromonahului Macarie, autorul unei gramatici și al mai multor lexicoane slavo-române, despre care am publicat recent două contribuții: „Lexiconasele” ieromonahului Macarie, în LR, XLIV, 1995, nr. 9-12, p. 455-463 și *Contribuții la cunoașterea Lexiconului slavo-român al lui Macarie*, în „Buletinul Societății de Studii Neoeleene”, București, 1999, p. 189-195.

celui următor: *al* <*al*> *tuia* (3^v/21), *a*<*s*> *ști* (12^v/18), precum și cuvintele repetate fie în propoziții diferite: ... *că ești* <*împărat*>. *Împăratul*... (4^v/10), fie în pagini diferite (este cazul cuvintelor din custode, care nu sunt reluate pe fila următoare): <*Bertold*> (23^v/1), <*ferbu*> (1^v/1).

În concluzie, se poate afirma că aspectul îngrijit al scrierii, prezența a două straturi de limbă și omisiunile de cuvinte și de slove ne îndreptătesc să afirmăm că cel mai vechi manuscris al *Viefii lui Bertoldo* este o copie.

RAPORTUL CU ALTE VERSIUNI

Foarte apropiate ca dată a scrierii sunt ms. rom. BAR 1417 din anul 1775 și ms. rom. BAR 1067 din anul 1779, care conțin romanul popular *Bertoldo*. Înainte a încerca elucidarea raporturilor în care se află versiunile din cele mai vechi manuscrise românești ale *Viefii lui Bertoldo*, credem că nu este lipsită de interes comparația filei din ms. rom. BAR 134 cu porțiunile corepunzătoare din aceste manuscrise.

Ms. Zabelin

(1^v) În vremea lui *Albon Logonbat*, împăratul Italiei, aflându-să în curțile acestui împărat un mujic, anume *Bertoldu*, carele era la chipul lui, adică la cap, mare și rătundu ca o beșică; frunte lui – măciucată; ochii lui – roșii, sprâncenile – lungi, ca de sălbateci; părul capului – ca de porc; urechile lui – ca de măgar; gura mare și strâmbă; buzile mari, spânzurând în jos, ca de cal; barba rară și mult supt barbă, adecă suptu falcă, spânzurându în jos, ca de țap; nasul strâmbu și rădicat în sus; nările largi, dinții<*i*> lui – ieșiți afară, ca de mascur, și când grăia îți părea că *ferbu* oale; (1^v) picioarele – ca de țap, lungi și groasă; deci și tot trupul lui era flocos. Dar și îndrăzneși și fără nici o sfiială, mergea înaintea domnilor și a boierilor care șădea înaintea împăratului fără nici o sfiială și nici pălărie nu ș-eu luat înaintea împăratului, nici s-au închinat, ci au mersu îndată și au șezut toema lângă împăratul, lângă scaun, care împărat, fiindu di fire blând și milostiv, s-au veselit de talmășagurile lui; au socotit că <*mintea*> acestuia easte de om nebun, de vreamă că și firea este obicinuită de multe ori la aceste trupuri ciudate a vărsa oareșcare daruri carele de obște nu să dau la toți. Și dar nimică neschimbându-să, au început așa cu blândează și frumos a-l întreba împăratul.

Ms. rom. BAR 1417

(57^v) *Istoriile lui Bertoldu după cum să arată înainte*

În vremea lui *Alboin Logonbat*, împăratul care stăpâne deplin toată Italia și avea scaonul împărăției sali la Verona, aflatu-s-au în curte împăratului un țăran, anume *Bertoldu*, carele era un om scârnav și grozav la obraz, dar, acolo und-i lipsă frumuseța obrazului, prisosă deșteptarea minții, fiind foarte grabnicu și gata la răspunsuri și, osăbit de grabnica priceperi a minții, era încă și viclean, amăgitor și cu firi ră, după cum ce mai multă parti din țărani așa să află. Și podoaba trupului lui au fost după cum să vedi zugrăvit în cărțile grecești.

Frumusățile lui Bertold

Ticălosul Bertold au fost într-acest chip: mic la obraz, (57^v) cu capul mari și cu totul rătund ca o beșică; frunte lui – măciucată, ochii lui – roșii ca focu, sprâncenile – lungi și sălbatice ca părul de porc; urechile – lungi ca de măgar, gura mare și strâmbă, buzile mari, spânzurând în gios, ca de cal; barba rară, suptu falcă, spânzurând în gios, ca de țap, nasul strâmbu și rădicat în sus, nările largi, dinții lui – ieșiți afară, ca de mascur, care când grăia îți părea că *ferbu* niște oale; picioarele – ca de țap, lungi și groasă, ca de bivoli și tot trupul lui era flocos. Colțunii lui era de o materie foarte groasă și urâtă și tot cârpiți. Papucii lui era nalți și împodobiti cu groasă bucăți de piele, și, în scurt, acesta era tot cu totul împotriva narchisului.

Ms. rom. BAR 1069 omite acest pasaj.

Ms. rom. BAR 134

(Coperta a doua interioară) *Jupânul Bertold* într-acest chip era: mic la obraz, căpăținos, gogoneț ca o bășică, fruntea zgârcită, ochii roșii ca focul, sprâncenile lungi și sălbatice, ca părul de porc, urechile măgărești, gura mare și strâmbă, cu buzile lăsate în gios ca a calului, barba deasă și foartă gios pe supt bărbie și lăsată ca a țapului, nasul strâmbu și rădicat în sus cu nările late, cu dinții afară ca a rămătorului celui sălbatec, cu trei-patru dinți dedesupt, groș, carea când vorovie să părea atâte ulcele herbând. Era și picioarele ca ale țapului și tot trupul flocos. Și de harnic îl arăta ciorapii, că era de un lat de mână de groș, în pânză, că era tot petic preste petecu.

Comparația între aceste patru manuscrise, deși limitată doar la o filă, evidențiază diferențe care se pot explica prin folosirea unor modele diferite. Din analiza conținutului putem deduce că undeva a existat un prototip unic, dar acesta a suferit modificări datorate repetatelor traduceri și copierilor succesive ale acestora. Cum se poate explica absența pasajului introductiv din ms. rom. 1067? Prima explicație ar fi aceea că modelul care a stat la baza acestei copii nu

conținea acest pasaj, dar nu poate fi exclusă nici ipoteza că scribul l-a omis cu bună știință din motive numai de el știute. Alte concluzii ce se desprind din comparația celor patru manuscrise: avem în față patru versiuni independente, legate între ele printr-o trăsătură comună: toate sunt moldovenești.

Pentru a face mai convingătoare afirmația noastră privind caracterul independent al celor mai vechi versiuni ale *Vieții lui Bertoldo*, prezentăm în continuare câteva diferențe consemnate în aceste manuscrise:

Ms. Zabelin	Ms. rom. BAR 1417	Ms. rom. BAR 1067
<i>sfada</i> (f. 7 ^v /19)	<i>cearta</i> (f. 63 ^v /3)	omite (f. 37 ^v /15)
<i>măgieștele</i> (f. 10 ^v /2)	<i>prietene</i> (f. 66 ^v /5)	<i>mahalagițele</i> (f. 39 ^v /19)
<i>ai vrăjit</i> (f. 13 ^v /8-11)	<i>ai găcit</i> (f. 68 ^v /12)	pasaj omis (f. 40 ^v)
<i>tălpjic</i> (f. 20 ^v /8)	<i>gigitori</i> (f. 73 ^v /16)	<i>viclesuguri</i> (f. 44 ^v /24)
<i>ticăloșie și rea norocire</i> (f. 23 ^v /6)	<i>nenorocire și ticăire</i> (f. 76 ^v /2)	pasaj omis (f. 46 ^v ante 20)
<i>fandăsie</i> (f. 23 ^v /15)	<i>păreare</i> (f. 77 ^v /7)	<i>cerire</i> (f. 46 ^v /21)
<i>hotărârea</i> (f. 27 ^v /15)	<i>îndrăzneala</i> (f. 80 ^v /18)	<i>căiala</i> (f. 49 ^v /18)
<i>patriă</i> (f. 34 ^v /5)	<i>patriia</i> (f. 86 ^v /10)	<i>locurile</i> (f. 54 ^v /20)
<i>condică</i> (f. 34 ^v /13)	<i>catastihul</i> (f. 86 ^v /17)	<i>număr</i> (f. 54 ^v /2)
<i>ciohodarii</i> (f. 36 ^v /20)	<i>cei ce păzesc</i> (f. 89 ^v /13)	<i>slujitori</i> (f. 56 ^v /15)
<i>să se zăbovescă</i> (f. 38 ^v /7)	<i>să treacă vremea</i> (f. 90 ^v /5-6)	<i>să să iglindisască</i> (f. 57 ^v /6)

Examinarea deosebirilor menționate mai sus evidențiază existența unor soluții diferite de traducere și confirmă ideea că cele trei versiuni sunt independente.

Dacă extindem comparația, vom observa că ms. 1417 și 1067 au soluții comune de traducere, care se opun soluțiilor din ms. Zabelin:

Ms. Zabelin	Ms. rom. BAR 1417	Ms. rom. BAR 1067
<i>stele întunecate de viclesugu</i> (f. 4 ^v /20)	<i>stele întunecate de vârcolac</i> (f. 60 ^v /7)	<i>stele întunecate de vârcolac</i> (f. 35 ^v /1)
<i>minune</i> (f. 5 ^v /3)	<i>neomenie</i> (60 ^v /9)	<i>neomeniia</i> (f. 35 ^v /30)
<i>atacăt</i> (f. 10 ^v /12)	<i>pline de mânie</i> (f. 66 ^v /13)	<i>pline de mânie</i> (f. 39 ^v /1)
<i>aflătoriu</i> (f. 13 ^v /5)	<i>diiavol</i> (f. 69 ^v /5)	<i>diiavol</i> (f. 40 ^v /24)
<i>Fagost</i> (f. 19 ^v /4)	<i>glomoz</i> (f. 74 ^v /3)	<i>glomoz</i> (f. 44 ^v /23)
<i>leuchesiene</i> (f. 19 ^v /5)	<i>barbaghiian</i> (f. 73 ^v /5)	<i>barbaghiiani</i> (f. 43 ^v /25)
<i>mile</i> (f. 19 ^v /9)	<i>muieri</i> (f. 73 ^v /8)	<i>miluri</i> (f. 43 ^v /27)

<i>vulturul și uleul</i> (f. 19 ^v /21)	<i>musca și gândacul</i> (f. 73 ^v /9)	<i>musca și gândacul</i> (f. 44 ^v /17)
<i>colfunii</i> (f. 20 ^v /13)	<i>ciorapii</i> (f. 73 ^v /20)	<i>ciorapii</i> (f. 44 ^v /24)
<i>alegire</i> (f. 20 ^v /21)	<i>schimbare</i> (f. 74 ^v /6)	<i>schimbare</i> (f. 44 ^v /3)
pasaj omis (f. 22 ^v /post 10-ante11)	<i>Î.: Cari easti acel copil ce zmulge barba tătâne-său?</i>	<i>Î.: Cari easti acel copil ce zmulge barba tătâne-său?</i>
	<i>B.: Fusul</i> (f. 75 ^v /17-18)	<i>B.: Fusul ce sucește femeia tortul</i> (f. 45 ^v /20-21)
pasaj omis (f. 22 ^v /post14-ante15)	<i>Î.: Cari easte ace parte fâmeiască ce totdeauna gioacă în apă și niciodată nu-ș spală picioarele?</i>	<i>Î.: Care esti ace parte femeiască ce îmblă tot pân apă și niciodată picioarele nu-și spală?</i>
	<i>B.: Luntrea.</i> (f. 76 ^v /3-5)	<i>B.: Luntrea.</i> (f. 45 ^v /24-26)
<i>buhnace</i> (f. 24 ^v /9)	<i>bogză</i> (f. 77 ^v /18)	<i>bogză</i> (f. 47 ^v /3)
<i>Pentru că eu am mâncat pui de Indii și nu voiui să mă îndoiescu plecându-mă</i> (f. 32 ^v /5-6)	<i>Pentru că eu am mâncat pari de salce și pentru aceasta nu aș vrea să-i frângu îndoindu-mă.</i> (f. 84 ^v /12-13)	<i>Că eu am mâncat pai de salce și pentru aceasta nu aș vre să le frângu îndoindu-mă</i> (f. 52 ^v /30)
<i>garida</i> (f. 32 ^v /20)	<i>cavurlui</i> (f. 85 ^v /8)	<i>cavuru</i> (f. 53 ^v /7)
<i>hărțiș</i> (f. 33 ^v /4)	<i>la laturi</i> (f. 86 ^v /7)	<i>lăturiș</i> (f. 54 ^v /1)
<i>șara cunelilor</i> (f. 33 ^v /13-14)	<i>satul iepurilor</i> (f. 86 ^v /16)	<i>satul iepurilor</i> (f. 54 ^v /8)
<i>nefiță</i> (f. 33 ^v /16)	<i>nevăstuice</i> (f. 86 ^v /17)	<i>nevăstuice</i> (f. 54 ^v /10)
<i>șatrangi</i> (f. 34 ^v /3)	<i>culeșa și ronțăitul</i> (f. 87 ^v /6-7)	<i>culeșa și rănțăitul</i> (f. 54 ^v /12)
<i>barilci deșarte</i> (f. 39 ^v /2)	<i>buruienile săci</i> (91 ^v /18)	<i>bureile cele săci</i> (57 ^v /11)

Examinând asemnările și deosebirile dintre cele trei manuscrise, deducem că au existat două traduceri: una dintre ele – o vom nota cu A – este reflectată de ms. Zabelin, iar din cea de-a doua – o vom nota cu B – derivă ms. 1417 și 1067. Din cele câteva deosebiri existente între ms. 1417 și 1067, și anume: *cavurlui* – *cavuru*, *la laturi* – *lăturiș*, *ronțăitul* – *rănțăitul*, *muieri* – *miluri*, *buruienile* – *bureile*, primele trei sunt nesemnificative, iar cele două din urmă se explică prin greșeli de copist comise în decursul unor copieri succesive. *Buruienile* din ms. 1417 în loc de *bureile* ar putea fi explicată nu numai printr-o lecțiune greșită dată de copist, ci și prin faptul că acel copist nu cunoștea

cuvântul *bureile*, cu circulație în zonele nordice, în special în Moldova, și, crezând că este vorba de o greșeală, l-a „corectat”. Faptul nu este lipsit de semnificație, deoarece el ar putea fi un indiciu că textul a circulat și în sudul țării, de unde nu ne-au parvenit manuscrise. Lecțiunile *pari de salce* și *pai de salce* – opozabile lecțiunii *pui de Indii* – reflectă aceeași traducere, transmisă deformat într-unul dintre manuscrise ca urmare a unei inadvertențe de copist.

Materialul de care dispunem arată că selecția exemplelor dirijată într-un anume fel poate da imagini diferite ale raportului dintre versiuni. Dacă în exemplele menționate mai sus ms. 1417 părea mai apropiat de ms. 1067, din exemplele care urmează va rezulta că ms. Zabelin se grupează cu ms. 1067, opunându-se manuscrisului 1417:

Ms. Zabelin	Ms. rom. BAR 1417	Ms. rom. BAR 1067
<i>cineva</i> (f. 5 ^o /3)	<i>neștine</i> (f. 60 ^o /9)	<i>cineva</i> (f. 35 ^o /30)
<i>sănătoasă</i> (f. 7 ^o /18)	<i>zdravănă</i> (f. 63 ^o /8)	<i>sănătoasă</i> (f. 37 ^o /10)
<i>au hotărât</i> (f. 9 ^o /11)	<i>au socotit</i> (f. 65 ^o /11)	<i>au hotărât</i> (f. 38 ^o /18)
<i>au hotărât</i> (f. 9 ^o /12)	<i>au izbrănit</i> (f. 65 ^o /12)	<i>au hotărât</i> (f. 38 ^o /19)
<i>cântă</i> (f. 25 ^o /1)	<i>cârâie</i> (f. 78 ^o /8)	<i>cântă</i> (f. 47 ^o /13)
<i>pogorât</i> (f. 32 ^o /4-5)	<i>pitulat</i> (f. 85 ^o /12)	<i>pogorât</i> (f. 53 ^o /19)
<i>gura morții</i> (f. 55 ^o /4)	<i>gura leului</i> (f. 104 ^o /12)	<i>gura mâii</i> (66 ^o /3)
<i>bucatele încălzate al</i>	<i>bucatile încălzite de-al</i>	<i>caii încălțați și dragoste</i>
<i>doilea și dragoste</i>	<i>doile</i> (f. 105 ^o /12)	<i>întoarsă</i> (66 ^o /14-15)
<i>întoarsă</i> (f. 56 ^o /17-18)		

Lecțiunea *gura mâii* din ms. 1067 este, după toate probabilitățile, o greșeală de copist care transcria după un model în care *ρ* (suprascris) lipsea din cuvântul *morții*, iar *o* a fost fie confundat cu *κ* (*κ*), fie pur și simplu „corectat”. Lecțiunea *zdravănă* „sănătoasă” din ms. 1417 pune în discuție limba din care s-a făcut traducerea, căci doar slava veche și bulgara ori sârba ar fi putut permite confuzia dintre *zdravăn* și *sănătos*. Dintre exemplele de mai sus, cel mai interesant este ultimul, deoarece prima parte a textului din ms. Zabelin coincide cu textul din ms. 1417 și cu partea a doua a textului inserat în ms. 1067, în timp ce textele din ms. 1417 și 1067 sunt complet diferite. Dacă ipoteza existenței a două traduceri diferite se verifică prin numărul mare de asemănări dintre ms. 1417 și 1067 opozabile traducerilor din ms. Zabelin, atunci, în schema de filiație a textelor, unde este locul în care cele trei versiuni s-au întâlnit pentru a da naștere unei formulări ca aceea din ultimul nostru exemplu?

În sfârșit, prezentăm o serie de exemple din care va rezulta că ms. Zabelin se grupează cu ms. 1417, opunându-se manuscrisului 1067:

Ms. Zabelin	Ms. rom. BAR 1417	Ms. rom. BAR 1067
<i>trencă</i> (f. 19 ^o /1)	<i>treucă</i> (f. 73 ^o /18)	<i>albie</i> (f. 44 ^o /7)
<i>degrabă</i> 54 ^o /5	<i>degrabă</i> f. 102 ^o /21	<i>curund</i> f. 65 ^o /20
<i>Mai bine orb decât</i>	<i>Mai bine orb decât</i>	<i>Întâi orbul decât</i>
<i>fărmăcătoriu</i> (f. 54 ^o /19)	<i>fărmăcătoriu</i> (f. 103 ^o /8)	<i>vrăjitoriu</i> (f. 65 ^o /29)
<i>paramiei</i> (f. 54 ^o /21)	<i>paramii</i> (f. 103 ^o /8)	<i>pilda</i> (f. 65 ^o /14)
<i>Cine poștește binele</i>	<i>Cini poștești binile</i>	<i>Șini poștești bine stăpâ-</i>
<i>domniei poștește și binele</i>	<i>domnii poștești și binele</i>	<i>nului trebuiești să pof-</i>
<i>domnului</i> (f. 55 ^o /1)	<i>domnului</i> (f. 103 ^o /10-11)	<i>tească bine și stăpânii.</i>
		(f. 65 ^o /15)
<i>Ori slujăste ca o slugă,</i>	<i>Ori slujăști ca o slugă,</i>	<i>Au slujăști ca o slugă,</i>
<i>ori fugi ca un cerbu, că</i>	<i>ori fugi ca cerb, pentru</i>	<i>au fugi ca un rob, căci</i>
<i>cerbul cu cerbii nicio-</i>	<i>că cerbul cu cerbii nu-și</i>	<i>corbii a corbu nu-ș scoa-</i>
<i>dată nu-și scoate ochii</i>	<i>scot niciodată ochii</i>	<i>te ochii</i> (f. 65 ^o /21-22)
(55 ^o /9-11)	(f. 103 ^o /18-19)	
<i>bucatele încălzate al</i>	<i>bucatile încălzite de-al</i>	<i>caii încălțați și dragoste</i>
<i>doilea și dragoste</i>	<i>doile</i> (f. 105 ^o /12)	<i>întoarsă</i> (f. 66 ^o /14-15)
<i>întoarsă</i> (f. 56 ^o /17-18)		

În aceste condiții, este evident că un just raport între versiuni nu poate fi stabilit decât prin luarea în considerație a absolut tuturor asemănarilor și deosebirilor dintr-un text relativ amplu, operație care presupune un efort care nu s-ar justifica prin rezultate, oricare ar fi ele, atâta timp cât nu avem informații certe despre traducători, copişti și aria de circulație a manuscriselor. Totuși, unele indicii ne oferă și o cercetare parțială. Exemplele aduse în discuție pun în lumină existența unui original comun care a cunoscut cel puțin două traduceri, din care derivă direct sau prin intermediar cele mai vechi manuscrise care au ajuns până la noi.

ORIGINALUL STRĂIN

Deși acceptă în unanimitate ideea originalului grecesc după care s-a făcut traducerea românească, nici unul dintre cercetătorii care au abordat până acum această problemă nu au putut preciza care anume este acesta. Numărul mare de împrumuturi din limba greacă, precum și unele formații pe teren românesc din elemente de origine grecească, confirmă ipoteza traducerii dintr-un original

grecească. Un indiciu suplimentar ar fi și forma numelui propriu *Amvrosoy* (58^v/19) care reflectă forma de dativ a substantivelor masculine din limba greacă. Prezența grafiei *υῖα βαμπι(ν)* în contextul *las meșterului Bartol fiavatin, adică cârpitoriului* (f. 58^v/14) este, de asemenea, un indiciu că originalul după care s-a făcut arhetipul traducerii era grecesc, căci *fiavatin* este o formă coruptă a mai vechiului cuvânt grecesc *τζαβατινός*, sinonim cu lexemul literar actual *μαλωματης*, care în traducere înseamnă „cârpaci”⁹⁴. De observat că scribul consideră că are de-a face cu două cuvinte. Mai târziu, alți copişti, neînțelegând pasajul, l-au omis total (cf. ms. rom. BAR 1067, f. 69^v/14: *Meșterului Bartol ciobotariul îi las...*) sau parțial, eliminând doar *υῖα* și considerând că *βαμπι(ν)* e nume propriu (cf. ms. rom. BAR 1417, f. 110^v/4: *Las meșterului Bartol Vatin...*).

Încercând să explice unele greșeli de traducere din manuscrisele românești, Irmgard Lackner arată că încă din secolul trecut John M. Kemble observase în textele grecești greșeli datorate unei lecturi grăbite⁹⁵. Astfel, în pasajul din originalul italianesc *Mio padre d'un danno fa due*, traducătorul grec a citit *danno* „daună, prejudiciu, pagubă” ca *donna* „doamnă, femeie”. În continuare Irmgard Lackner observă că ms. rom. 1067 traduce cu *pagubă*, în timp ce ms. rom. 1417 traduce prin *femeie*.⁹⁶ Am urmărit pasajul în mai multe manuscrise românești, unde el se prezintă după cum urmează:

- ms. Zabelin, f. 21^v/7: *Tată-mieu dintr-o muiere face doao.*
- ms. 1417, f. 75^v/14: *Tată-meu dintr-o pagubă face doao.*
- ms. 1067, f. 45^v/25: *Tatul mieu dintr-o pagubă face doi.*
- ms. 2189, f. 15^v/27: *Tată-meu dintr-o bagubă face doi.*

Pe baza acestui exemplu se poate afirma că au existat cel puțin două traduceri românești diferite, una reproducând un original, grecesc de bună seamă, ce conținea eroarea menționată de Kemble în secolul trecut, și o a doua ce transpunea în românește un text – grecesc sau nu – care nu conținea această greșală. Se observă că greșeala de traducere apare numai în manuscrisul Zabelin, care, așa cum s-a văzut mai sus, se singularizează și prin alte soluții de traducere.

⁹⁴ Vezi Giulio Cesare Dalla Croce, *Ο Μπερτολδος και ο Μπερτολδινος. Επιμελεια Αλκις Αγγελου*, Αθينا, 1988, p. 82: Αφινω του ματρο Μπορτολου τζαβατινου...; cf. *Glosar*, p. 181 s. v. *τζαβατινός* și DIGROM s. v. *μαλωματης*. Am putut consulta această ediție grație amabilității doamnei dr. Lia Brad-Chisacof, cercetător la Institutul de Studii Sud-est Europene, căreia îi aducem și pe această cale mulțumirile noastre.

⁹⁵ John M. Kemble, *The Dialogue of Salomon and Saturnus*, London, 1848, p. 103, apud Lackner, *Bertoldo*, p. 225.

⁹⁶ Lackner, *Bertoldo*, p. 225-226.

După predarea manuscrisului la editură, am putut consulta o ediție recentă a textului grecesc tipărit în 1646 la Veneția⁹⁷. Din comparația sumară a acestuia cu textele românești rezultă că ediția de la 1646 este cel mai bine reflectată de ms. rom. 1417 și 1067.

PERSOANA COPISTULUI

Despre persoana copistului nu deținem alte informații decât cele reieșite din examinarea textului. Aspectul exterior al scrisului trădează mâna unui meșter care își cunoaște bine meseria. El folosea cu aceeași ușurință alfabetul slav și alfabetul latin. Judecând după frecvența particularităților moldovenești de limbă se poate afirma cu destulă certitudine că scribul era moldovean, iar dacă luăm în considerație și prezența trăsăturilor lingvistice din sudul teritoriului, se poate adăuga că moldoveanul își însușise o bună parte din uzul lingvistic muntenesc. Deși particularitățile lingvistice moldovenești sunt covârșitoare, nu este exclusă nici posibilitatea ca scribul să fi fost un muntean care își desfășura activitatea în Moldova. Cât de dificilă este opțiunea fermă pentru una din cele două ipoteze ne arată și grafia *Δι(ν)α88νμπ8* (29^v/14) corectată în *Δι(ν)α8νμπ8*, care ar putea fi un indiciu că: 1) scribul era un muntean care copia un model cu fonetismul moldovenesc *dinluntru*, pe care îl corectează în conformitate cu norma munteană sau că 2) scribul era un moldovean care copia un model muntenesc cu fonetismul *dinlăuntru*. În virtutea uzului moldovenesc, el vrea să scrie *dinluntru*, dar își dă seama că nu a respectat modelul și îl modifică pe primul 8 în ν.

Grafiile *Διελε3ν* (51^v/7) și *Διελε(3)* (38^v/13) pentru *înțelegi* pot fi reflexul unei rostiri străine, în cazul în care copistul ar fi fost grec, dar ele pot reflecta și rostirea defectuoasă a unui vorbitor dislalic.

CALITATEA TRADUCERII

Sub aspect lingvistic narațiunea este o împletire de elemente arhaice și inovatoare, care, în comparație cu limba celorlalte texte tipărite în această serie, oferă o cu totul altă imagine asupra posibilităților de exprimare artistică a limbii

⁹⁷ Giulio Cesare Dalla Croce, *op. cit.* Menționăm că în această ediție textul este organizat în 68 de capitole, cifră care diferă atât de aceea dată de Irmgard Lackner în studiul citat (66), cât și de numărul capitolelor din manuscrisul Zabelin (51).

La început de cuvânt sau de silabă e notează diftongul [ie]: еп8ре (3⁹/9), ерта(т) (8⁹/20), ертъчюне (17⁹/11), те ерт8 (5⁹/21), еши (17⁹/10), еши(н)д8ши (10⁹/18), м8ери (6⁹/14), м8ериле (11⁹/10), еале (39⁹/5).

e apare în locul lui ʔ în cuvinte de tipul *leage*, notând reducerea diftongului [gá] la [e] ([e]): алее (48⁹/1), алеере, (4⁹/16), лее (4⁹/1, 6⁹/22, 10⁹/6), ʔцелее (25⁹/6), меле (4⁹/18), мерее (8⁹/12), н8меере (2⁹/1); alteori notează fie o alternanță datorată manierei grafice: ʔачере (= facerea, 19⁹/9), ʔнаинте (= înaintea, 8⁹/9), л8ме (= lumea, 9⁹/8), fie, în sfârșit, în cuvinte de diverse origini, conservarea sunetului [e] etimologic: ʔереденле (19⁹/9-10), ме(н)дираш8ль (59⁹/14), поведи (48⁹/15), стенох8рие (27⁹/12).

и, ї, , й

Primele trei slove redau pe [i] (plenison) sau [i] (semivocalic), diferențiindu-se în mod special prin frecvența diverselor distribuții; и pentru [i] (plenison) apare cu cea mai mare frecvență în poziție medială interconsonantică: ʔре8ниле (41⁹/1), миле8тивь (12⁹/14), ʔорончипъ (36⁹/11), 8о8отинд8 (34⁹/1), стригъ (16⁹/5); în poziție medială и poate apărea și după vocale, unde prezintă ambele valori, atât [i] (plenison): ʔрев8иницъ (6⁹/10), cât și [i] (semivocalic): н8маин8тъ(н)д8 (= numaiputând, 10⁹/19). După vocale, la finală de cuvânt, и notează sunetul [i] (semivocalic): аче(ст)8и (14⁹/1), ен (30⁹/2, 31⁹/9), ʔи (8⁹/2), н8маи (41⁹/7), 8и (11⁹/19). După consoane, la finală de cuvânt, и notează atât sunetul [i] (plenison): кипи (35⁹/20), ʔъси (50⁹/2, 52⁹/6-7, 56⁹/5), юби (42⁹/14), липси (5⁹/15), м8ри (55⁹/18, 56⁹/6, 58⁹/1), зи (36⁹/3), cât și sunetul [i] (semivocalic): ници (54⁹/8), зъ8овици (54⁹/6); и apare și în compunerea diftongului [ii]: инимйи (7⁹/17), шарйи (41⁹/3). Diftongul [ii] este notat și prin ни: 8ъ8ени (19⁹/18). La inițială de cuvânt и îl concurează pe ї, față de care prezintă mai multe ocurențe: инима (8⁹/9, 47⁹/1, 54⁹/4), инимъ (39⁹/4-5), иншание (45⁹/20).

ї apare înaintea unui diftong, ca în: авйи (5⁹/6), дат8риѧ (3⁹/16), сфйалъ (1⁹/3); este primul element al unor diftongi: дйавол8алъ (54⁹/4), рошйи (1⁹/5), 8аменийи (3⁹/5, 8⁹/13, 15⁹/23), цйи (35⁹/21), dar apare și înaintea unei vocale cu care se află în hiat: палйи (1⁹/1), несъцйи8ъ (8⁹/14), зйи8а (9⁹/17).

apare rar; l-am notat doar în poziție medială, după o consoană și înainte de o vocală: чел еалте (13⁹/19).

й notează semivocala [j] în diftongii descendenți: дай. (3⁹/20), най (3⁹/15), л8й (1⁹/10, 3⁹/18), 8кйи (1⁹/5), 8лей (2⁹/9), рошйи (1⁹/5).

о, ъ

Ambele slove notează sunetele [o] și [ɔ], eventual [u], din diftongul [ɔa] (ѧa). ѧ apare în toate pozițiile, adică la inițială: 8але (39⁹/5), 8ала (54⁹/7), 8ален (2⁹/8), 8аменийи (8⁹/13, 15⁹/23), 8(р)че (8⁹/7), 8ри (24⁹/14), în interiorul cuvintelor, atât după vocale: мънйи8ъ (16⁹/10) несъцйи8ъ (8⁹/14), зйи8а (9⁹/17), cât și după consoane: ак8алѧ (34⁹/16), лѧ(к) (24⁹/17), лѧкъ (24⁹/19), лѧ(р) (8⁹/14), м8ерилѧ(р) (8⁹/1), нев8инилѧ(р) (5⁹/5), ʔо8елѧ(р) (5⁹/1), сл8инилѧ(р) (3⁹/12), precum și la finală de cuvânt: амънд8алѧ (7⁹/9), доалѧ (6⁹/9, 14), ʔоалѧ (18⁹/9, 23⁹/14, 41⁹/19, 54⁹/9), ʔоѧ (52⁹/18, 58⁹/6). În зйи8а (9⁹/19, 27⁹/18, 49⁹/11) ѧ notează [ɔ], eventual [u], din diftongii [ɔa] și [ua].

о a fost notat cu precădere în interiorul cuvintelor, atât cu valoare [o]: хотъръръ (7⁹/20), cât și cu valoare [ɔ], eventual [u]: 8оанъ (3⁹/19), ʔтоарче (6⁹/11), минчн8о8ъ (6⁹/9), 8оареле (4⁹/17), ʔоатъ (5⁹/1). În grafiile de tipul: съ к8и8и8е (8⁹/21), ʔо(р)те (7⁹/10), ʔто(р)че (5⁹/17, 19), пич8и8и8е (1⁹/1), о notează diftongul [ɔa].

8

Spre deosebire de marea majoritatea a vechilor monumente ale limbii române, în textul de față 8 nu este concurat de ѧ, acesta din urmă nefiind notat niciodată. În principiu, 8 notează fonemul [u] la inițiala cuvântului: 8на (27⁹/4), 8(н)де (11⁹/5, 12⁹/2, 21⁹/2), 8и8и (43⁹/18, 60⁹/12), 8и8алъ (54⁹/17), 8(р)мъ (7⁹/17, 26⁹/7), 8рмеле (35⁹/14), 8рмънд8 (16⁹/12), precum și în interiorul cuvântului: 88рри (2⁹/11) sau la finala acestuia: пенп8 (5⁹/21, 43⁹/9), 60⁹/14), т8 (9⁹/6). Problematică este stabilirea valorii fonetice a acestei slove la finală de cuvânt în situațiile în care limba de azi nu l-a conservat pe [u] final: дреп8 (60⁹/3), е8 (60⁹/12), фйнд8 (43⁹/18), лас8 (60⁹/8), рсг8 (43⁹/3), въд8 (50⁹/12), вънт8 (26⁹/11), з88рънд8 (26⁹/11). După cum se poate observa din exemplele de mai

sus, la finala cuvântului 8 apare atât după consoane simple, cât și după grupuri consonantice. În această poziție, 8 ar putea fi reflexul unei maniere grafice. Totuși, judecând după existența unor grafii de tipul: черю (45°/10, 58°/17), мѣгарю (5°/23, 5°/16, 40°/18), вѣрю (54°/9), вѣрю (4°/1, 6°/11, 9°/8), este de presupus că la finală, acolo unde [u] nu s-a conservat până în zilele noastre, -8 nota un [u] nesilabic.

к, п

Ambele slove notează diftongii [ɛa], [ja]. Ambele pot apărea în interiorul cuvântului, dar pentru alte poziții distribuția este diferită.

к a fost notat în poziție „moale”, atât în cuvinte de origine latină: лѣке (54°/3), cât și în cuvinte de alte origini: ювѣке (8°/9), вѣке (1°/12). к apare frecvent în situațiile sus-amintite, dar, uneori, este concurat de е: алеке (4°/16), ювѣке (8°/1) лѣке (25°/6), леке (4°/1, 6°/22, 10°/6), меле (4°/18), ме(р)ке (8°/12), вѣке (2°/15). Totodată se observă confuzia celor două slove. Astfel, к apare pentru [e] în: к8(р)мѣ (= curte, 10°/15), хотѣрѣк (= hotărâre, 7°/20), лѣрѣзнѣк (= îndrăznire, 6°/5), лѣкеуѣ (= înțelege, 6°/15), наинѣк (= nainte, 4°/22), iar е apare pentru [ɛa] în: лѣинѣ (= înaintea, 8°/9), unde ar putea acoperi și o rostire reală cu [e].

În poziție medială к a fost notat cu valoare [ɛa] în: кѣкѣкѣ (20°/7), лѣрѣмѣкѣ (16°/10), лѣрѣ(з)нѣкѣ (11°/13). Un caz particular al poziției mediale îl prezintă situațiile create prin fonetică sintactică, unde к are atât valoarea [ɛa]: лѣрѣ фи (23°/3), лѣ8 зи(с) (16°/18), мѣки фи лѣки(т) (23°/4-5), cât și valoarea [ja]: мѣ8 (45°/12), цѣмѣ зисѣ (21°/19).

La finală de cuvânt, к apare, de regulă, cu valoarea [ɛa]: лѣ(н)наинѣкѣ (5°/12), лѣрѣ(з)нѣкѣ (16°/9), мѣнѣмѣкѣ (8°/7), шѣлѣкѣ (12°/2).

п apare atât la inițială, cât și la finală de cuvânt cu valoarea [ja]: пѣ8лѣи (12°/10), пѣ(р) (16°/10), пѣрѣ (12°/2), пѣмѣ (5°/11), вѣсѣлѣи (8°/8). În interiorul cuvântului, п poate prezenta valoarea [ɛa]: пѣмѣ (16°/10), лѣрѣмѣпѣ = *împărâteasa* (16°/4). La finală de cuvânt п poate avea și valoarea [ɛa]: нимѣнѣ = *nimenea* (16°/1), пѣрѣ = *părea* (1°/12).

Segmentul *ia* din limba de azi este redat prin *ia*: лѣрѣлѣи (6°/17), лѣтѣрѣи (3°/16), мѣнѣпѣмѣ (16°/7), кѣлѣи (46°/20, 57°/20); cf. și notația *ia*: лѣлѣо(л) (53°/15), кѣлѣи (51°/18, 57°/12, 62°/2).

ъ, ь

Cele două ieruri au în comun valoarea zero la sfârșit de cuvânt: вѣрѣо(л)лѣ (16°/4), чѣлѣ (14°/8), сѣ мѣ лѣкѣ (50°/7-8), лѣ лѣчѣпѣмѣ (16°/21), лѣ лѣмѣмѣ (34°/2), сѣ8(р)мѣ (8°/14), сѣ8лѣмѣ (39°/4), сѣ вѣлѣ (7°/15), вѣ(р)вѣрѣ (54°/3). În mod excepțional, ierul mic are în această poziție valoarea [ă]: сѣ фѣкѣ (= să facă, 39°/4), пѣсѣ (= pasă, 25°/10). Ierul mare apare în poziție medială, notând atât sunetul [ă], cât și sunetul [â] din limba de azi, uneori cele două valori regăsindu-se în același cuvânt: лѣмѣлѣо(л) (7°/9), гѣ(н)лѣ8(л) (7°/17), гѣрѣлѣи (7°/1), мѣхѣнѣрѣ (27°/3), мѣнѣмѣмѣ (8°/7), пѣ(м)пѣлѣ (8°/18), пѣлѣхѣрѣи (6°/10). În această poziție, ь a fost notat în mod cu totul izolat, având valoarea [â (i)]: мѣхѣнѣмѣ (26°/13). La finală, ь prezintă frecvent valoarea [ă]: гоанѣ (3°/9), минѣнѣо(л) (6°/9), пѣлѣмѣ (5°/1).

Ambele ieruri pot apărea în poziție medială cu valoare zero: 8нѣлѣ (41°/22), к8рѣкѣ (42°/17).

În legătură cu grafiile лѣпѣкѣ (= apucați, 7°/7), нѣмѣ (= nu-mi, 14°/19), фѣлѣрѣ (= flori, 13°/18) este greu de precizat dacă ierul mic are valoare zero sau notează un [i] nesilabic.

ѣ

Este o slovă polifonică, putând nota un sunet ([i]): ѣи (2°/15, 8°/2, 9°/21, 15°/2, 16°/3, 21°/10) sau unul din grupurile de sunete [im] și [in], nefiind însoțită decât în anumite situații de slova care redă elementul nazalității: ѣ парѣ (51°/18), лѣрѣмѣмѣсѣи (39°/15) лѣрѣ8нѣрѣ (8°/9), лѣкѣ (51°/13), лѣлѣмѣи (8°/4), лѣлѣ8нѣрѣ8 (28°/15-16), лѣлѣлѣчѣи (8°/13), лѣлѣрѣчѣ (6°/11), лѣрѣ (8°/6), лѣрѣ8 (39°/12); cf. лѣи(н)мѣ (28°/10), лѣи(н)мѣ (1°/6), лѣи(н)мѣ (28°/6-7).

Pentru scrierea grupului [ps] se folosesc slova *у*: лѣуиѣ (60°/12), пѣдѣуѣлѣкѣ (61°/3) și grupul de slove *пс*: лѣпѣи(р) (11°/13).

Tipuri de greșeli

Tipurile de greșeli cel mai frecvent întâlnite constau în:

— omisiuni de slove: пѣ pentru *pă<nă>* (19°/9), рѣмѣмѣ pentru *ră<o>tate* (10°/4), сѣрѣкѣ8 pentru *stră<n>su* (13°/20);

– omisiuni de cuvinte: < cine > (23°/18), < împărăteasa > (50°/9), < lui > (57°/13), < minte > (1°/11);

– repetarea pe primul rând din fila nouă a unor cuvinte și/sau grupuri de slove din ultimul rând al filei precedente: *пре* (30°/23) ~ *превѣнницѣ* (30°/1), *кѣ* *днѣшнѣ* (38°/21) ~ *кѣ* *днѣшнѣ* (38°/1).

– anticipări grafice: *кѣ* *ка(з)* în loc de *сѣ* *ка(з)* (4°/8), *пѣ* *дѣ* în loc de *те* *дѣ* (6°/8), *ди(т)* *мо(т)* în loc de *ли(н)* *мо(т)* (10°/12), *ча* *па* în loc de *че* *па* (10°/13);

– înlocuiri de slove corectate de copist: *ли(н)лѣднѣ* scris inițial *ли(н)лѣднѣ* (29°/14), *фачере* scris inițial *фачеле* (19°/9), *пѣзипѣ* scris inițial *пѣзипѣ* (27°/7), *сѣлвѣтѣ* scris inițial *сѣлвѣтѣ* (25°/16);

– reduplicări de slove: *ааша* (14°/2-3), *дѣспѣ(р)цѣрѣ* (2°/1), *сѣвѣчѣю(а)* (18°/18);

– înlocuiri de slove necorectate de copist: *дѣлѣчѣюнкѣ* în loc de *дѣлѣчѣюнкѣ* (15°/14), *спѣрѣ(м)мѣ* în loc de *спѣрѣ(м)мѣ* (1°/10-11).

Cu excepția unor slove corectate de copist, toate celelalte greșeli au fost înregistrate în aparatul de subsol. În cazul în care înlocuirile de slove corectate de copist puteau avea o semnificație fono-morfologică sau lexicală, ele au fost menționate în note. Nu a fost înregistrată în aparat omiterea unor cuvinte sau grupuri de slove din custodele filei precedente prin nereluarea lor în primul rând al filei următoare: *верто(а)лѣ* (4°/1, nereluat din custodele filei 4°) (*фѣ(р)мѣ* (1°/1, nereluat din custodele filei 1°).

O greșeală de un tip aparte se întâlnește în *пре(н)кѣ* (19°/2) pentru *treucă* „troacă”, într-un context în care alte manuscrise notează *treucă* (ms. 1417, f. 73°/18) și *albie* (ms. 1067, f. 44°/7; ms. 2189, f. 14°/15). Confuzia dintre *u* și *n* ar fi fost posibilă în cazul în care scribul nostru – necunoscător al variantei *treucă* pentru *triucă*, *troacă* – copia un text scris de mână cu litere latine. Ipoteza nu este susținută de nici un alt indiciu.

Semne diacritice

Accentul are forma și este notat cu consecvență, fiind, de regulă, corect indicat: *арѣпѣнѣлѣ*¹ (29°/11), *мѣнкѣпѣрѣю* (16°/18), *ме(н)дѣрѣшѣлѣ* (59°/14).

¹ Din motive tehnice, vocalele însoțite în text de diverse semne diacritice vor fi indicate prin sublinierea grafemelor corespunzătoare.

пѣхѣмѣ (38°/7); unele marcări ale vocalelor accentuate pot constitui fie reflexul unei pronunții populare, fie pur și simplu o greșeală de copist: *препѣлѣцѣ* (59°/13), *сѣ цѣнѣцѣ* (29°/21).

Accentul grav apare pe unele vocale finale: *ерѣ* (50°/17), *шѣ* (34°/14).

Isonul are forma " și apare pe unele vocale inițiale: *арѣ* (54°/4), *еѣ* (50°/6),

Spiritul aspru are forma " și apare, de regulă, deasupra slovei *ѣ*: *ѣ* *тра(т)* (29°/6), dar și deasupra altor vocale *а* *че* *ле* (29°/13), *а* *кѣлѣ* (34°/16).

Punctuația

Principalele semne de punctuație folosite în text sunt punctul (.), virgula (,), punctul și virgula (;) și două puncte (:), dar criteriile de folosire a acestora nu pot fi stabilite: *Duceți-vă la lucrul vostru cel fâmeiescu de vă chivernisiți casăle(,) după cum sânteși obicinuite(;) și lăsați să chivernisască țara bărbații(,) că eu știu că toate lucrurile ar fi fost cu bune picioare(;) de v-ar fi intrat în mână, că n-ar fi fost(,) nici o taină(,) care să nu o fi știut într-un ceas toată țara(,) Sculați-vă dar și vă duceți la casăle voastre(,) că iată că vă iert greșala(,) și nu vă mai între aceste nebunii în capul vostru(;) (29°/2-10).*

Un alt semn folosit de copist este punctul subliniat cu o linie (.), care apare cu rolul punctului (.) sau al semnului întrebării (?): *Cine s-a fript o dată cu bucate herbinți suflă și peste cele răci(.) (39°/20-21). Spre ce pildă zici tu aceste(.) (39°/2).*

Scribul recurge la procedeul eliminării prin expunctație a unor cuvinte scrise din greșeală, așa cum se observă la 35°/6, unde inițial fusese scrisese *pe dâșii*, cuvinte înlocuite cu *pe dușmani*; cf. și f. 20°/20, unde pasajul *era cu cale să rabdi* este, de asemenea, eliminat prin expunctație.

Unele cuvinte omise sunt notate marginal, iar în text locul unde urmează a fi introduse este semnalat printr-o cruce: ✕, așa cum se procedează la f. 36°/9 cu adaosul marginal *împărat*.

FONETICA

Vocalele

[a]

[a] s-a păstrat intact în *(eu) sparii* (37°/21), *(eu) să sparii* (37°/1). [a] aton a evoluat la [ă] în *pălatul* (4°/19-20), *pălaturi* (28°/19), *zădar* (55°/4); cf. *batjocorească* (61°/11), *batjocorescu* (8°/10), *palatul* (29°/11), *palaturi* (4°/16).

[ă]

[ă] proton în poziția *a* a fost conservat în: *bărbat* (8°/14), *împărat* (1°/17), *lăsat* (17°/22), *păcatul* (22°/7), *rămas* (28°/12). În această poziție nu se înregistrează niciodată trecerea lui [ă] la [a].

În *lăcuia* (61°/6) [ă] etimologic nu a trecut la [o] prin analogie cu *loc*.

Când provine dintr-un [a] latin neaccentuat, [ă] a fost menținut în: *blăstămat* (44°/21), *blăstămată* (45°/13), *cătră* (26°/13, 29°/16) *fămeaie* (6°/21, 10°/8), *fămei* (24°/5), *părete* (48°/14), *rădica* (19°/17), *rădicare* (11°/5), *rădicat* (1°/11) *rădice* (21°/1), *spăriet* (28°/14).

Existența acestui fenomen se constată și în cazul lui [ă] provenit dintr-un [a] slav neaccentuat: *deznădăjduit* (27°/20), *s-au jăluit* (20°/11), *nădejde* (58°/17). [ă] a fost menținut și în *prăvește* (54°/22); cf. însă și *privindu* (16°/18).

Provenit dintr-un [e] latin, [ă] nu a trecut la [o] în *rătundu* (1°/4, 33°/19).

[ă] a fost consemnat și în: *rază-mă-mă* (48°/14), *răzima* (4°/8), *răzimat* (48°/17).

[ă] a trecut la [i] în: *au trimis* (17°/10), *trimisul* (14°/19-20, 23°/17), *să trimită* (25°/18), *trimite* (14°/11).

[ă] s-a asimilat la [o] în: *noroc(ul)* (4°/1, 39°/21, 41°/21), *norocire* (10°/7-8, 23°/6), *norocit* (4°/5), *norocitul* (16°/15), *norocul* (39°/2, 41°/21). De asemenea, în *folos* (29°/20, 46°/5), provenit din gr. *ωφέλος*, [ă] a fost asimilat la [o], ca și în: *folosea* (59°/11-12), *folosit* (42°/6, 51°/11-12).

Printr-un proces de disimilare [ă] a trecut la [o]: *norodul* (61°/1), *norodului* (29°/20), *zăbovască* (38°/7, 19), *zăbovește* (55°/15), *zăboviți* (54°/6).

[ă] nu a trecut la [u] în: *să mulțămască* (9°/9, 17), *mulțămescu* (56°/12), *mulțămii* (16°/21, 28°/20), *mulțămii* (7°/11, 37°/16).

[e]

[e] etimologic moștenit din latină a fost menținut în *beșică* (1°/4), dar a fost închis la [i] în *niște* (3°/13, 27°/20, 34°/3-4, 10, 40°/5) și *privighere* (8°/5). [e] etimologic provenit din slavă a fost păstrat în *ceti* (12°/7), *cețit* (24°/4, 38°/15), dar a trecut la [i] în *citește* (38°/6). A fost menținut [e] etimologic în *levada* (28°/5), cuvânt preluat din ucraineană. [e] etimologic dintr-un împrumut de origine turcă a fost conservat în *telpizului* (29°/17), dar, printr-un proces de velarizare, a trecut la [ă] în *tălpiz* (52°/20). În *strein* (6°/12, 37°/8), *streină* (2°/9, 54°/5) [e] nu a trecut la [ă] sau la [i]. [e] nu a trecut la [a] în *cămeșă* (19°/20, 21°/21).

Prin analogie cu formele verbului *a da*, [e] etimologic a evoluat la [a] în: *dator* (58°/10), *datoria* (3°/16), *datoriu* (59°/18).

[e] a evoluat la [ă] în: *îndărăptu* (35°/15, 35°/11), *îndărăt* (49°/2), *îndărătnică* (8°/17).

[e] medial aton a evoluat la [i]: *dimineața* (32°/3), *dimineață* (21°/11, 27°/11, 32°/14). În *inima* (8°/9, 25°/5, 47°/1), *inimă* (39°/4-5, 55°/12), *inimii* (7°/17) al doilea [i] apare în urma închiderii lui [e] neaccentuat. În *nimică* (25°/13, 39°/1, 9, 51°/11, 60°/11) primul [i] este rezultatul unui proces de asimilare regresivă a unui mai vechi [e].

În poziție nazală, [e] accentuat, precedat sau nu de o labială, a evoluat la [i]: *aminte* (24°/7), *aprinde* (14°/9), *aprindeți* (11°/5), *aprinsă* (14°/14), *minte* (7°/21, 23, 25°/12), *mințea* (2°/5, 35°/9), *prinde* (3°/12, 42°/17), *prinzi* (3°/9). [e] etimologic a trecut la [i] în prepoziția *din* (8°/13, 10°/21) și compuşii ei *dintre* (16°/18) *dintru* (3°/20, 26°/15); cf. *denapoi* (39°/1), *denapoi* (52°/16), *denainte* (39°/22), care sunt singurele atestări ale vechiului fonetism.

Ca regulă generală, în poziție medială [e] neaccentuat se conservă în: *amestecarea* (10°/13), *feciori* (33°/2), *oamenii* (3°-5, 8°/13), *oamenilor* (15°/1, 22°/9), *săcerea* (22°/10). În comparație cu acestea, cazurile de închidere a lui [e] medial aton la [i] sunt relativ rare: *amestică* (25°/13) *amestici* (11°/15), *nebulilor* (= nebunelor, 11°/19) *săciră* (22°/10). Închiderea lui [e] medial aton la [i] prezintă un număr mai semnificativ de ocurențe la pluralul cu articol enclitic al unor substantive de genul feminin și neutru, unde, pe lângă formele disimilate *bucătăliile* (7°/8), *clopotnișile* (4°/8), *muștile* (5°/12, 13), *picioarele* (39°/1, 22°/9), *poalile* (18°/23), *sprâncenile* (1°/5), semnalăm și existența unor forme nedisimilate: *picioarele* (30°/10, 12, 54°/15), *poalele* (22°/3), *prepișițele* (28°/5).

La finală de cuvânt, alături de conservarea lui [e]: *are* (16°/20, 31°/16), *acele* (56°/3, 57°/9), *aceste* (46°/18, 47°/19), *bine* (34°/21, 47°/1), *mare* (50°/1, 52°/1), este semnalată și închiderea lui [e] final aton la [i]: *aceli* (26°/4), *acești* (24°/15), *să rabdi* (20°/20). Fenomenul este semnalat cu precădere în cuvintele de legătură, neaccentuate în frază: *di* (6°/22, 9°/21, 26°/7) *oari* (23°/8), *pesti* (21°/16), unde majoritare sunt, totuși, formele cu [e] menținut: *de* (1°/1, 5°/1, 6°/1), *peste* (38°/21, 45°/16).

Peste tot [e] a fost sincopat în: *dreaptă* (7°/4), *dreptatea* (54°/13), *dreptății* (54°/22), *dreptu* (60°/3).

[i]

[i] neaccentuat a trecut la [e] în *sălbatec* (25°/8), *sălbateci* (1°/6); cf. *sălbătece* (57°/8). În silaba a doua a verbului încetățenit în limba literară actuală

cu forma *rezema*, apar atât [i]: *răzima* (4°/8), *răzimat* (48°/17), cât și [ă]: *razămă-mă* (48°/14).

[i] a trecut la [ă] în: *lacrămele* (8°/11), *lacrămi* (61°/5), *lacrămile* (7°/4-5).

Epenteza lui [i] a fost notată în: *însăimântată* (50°/14-15), *însăimântate* (26°/12), *spăimântat* (49°/14). Forma etimologică, fără [i], singura cunoscută în secolul al XVI-lea, nu a fost notată.

[i]

[i] a fost menținut în *întra* (8°/6, 12°/7), *au intrat* (10°/13, 10°/6), *întrași* (29°/17) *întrându* (35°/8), *să între* (32°/17), *să intri* (32°/16-17). Forme cu [i] nu au fost consemnate.

[i] a fost conservat și în: *îmblă* (5°/13, 33°/3, 4), *au îmblat* (33°/6, 35°/4), *să îmble* (33°/1), dar mai numeroase sunt notațiile cu [i] evoluat la [u]: *umbla* (33°/2), *umblă* (19°/21), *umblându* (49°/4), *să umble* (15°/24).

În *inimă* (55°/12) [i] inițial a trecut peste tot la [i].

Fonetismul etimologic [i] s-a păstrat în *curând* (50°/20), *curându* (25°/10, 41°/13 50°/7, 13, 58°/10), dar a trecut la [u] în *curundu* (25°/5-6).

[i] nu s-a „difongat” în *câne* (25°/9, 58°/2), *câni* (40°/4), *cânile* (24°/21), *cânilor* (40°/18-19), *mânile* (18°/1, 54°/13), *pâne* (33°/3). Anticiparea elementului palatal este consemnată în: *câinii* (39°/19, 40°/4), *câinilor* (40°/11), *mâini* (scris: *мѣниѣ*, 34°/12), *pâinea* (36°/2). Menționăm că fonetismele cu [i] „nedifongat” sunt mai numeroase decât cele care prezintă inserția lui [i].

Nu putem preciza dacă [i] s-a sincopat în *sfăr(ă)mată* (7°/16), *sfăr(ă)mași* (7°/7, 18°/3), unde, din cauza grafiei (cu *r* suprascris), ambele lecțiuni sunt posibile. Existența fonetismului *sfarme* (7°/14, 9°/5, 39°/19) cu [a] în prima silabă, pe de o parte, și neconsemnarea în DLR a unei variante *sfărâma*, pe de altă parte, sunt două elemente care ne fac să avansăm ipoteza că în textul nostru [i] din *sfărâma* se sincopase, cel puțin în unele cazuri.

[o]

[o] aton se închide la [u] în: *cucoșii* (25°/1, 41°/1), *ruși* (20°/19). Fenomenul apare izolat. În *săldași* (34°/5) [o] neaccentuat a trecut la [ă], probabil sub influența pronunției din limba rusă, una din cele câteva limbi din care a fost împrumutat cuvântul în limba română¹. Trecerea lui [o] aton la [ă] a fost notată și în *săcotin* <d> (14°/15), grafie singulară, care, dacă nu reprezintă o greșeală

¹ Rusă, franceză, italiană – după DLR, tomul X, partea a 4-a, Litera S, s. v. *soldat* sau franceză, italiană, germană – după DEX.

de copist, ar putea fi reflexul pronunției unui vorbitor de limba rusă, eventual ucraineană²; cf. *socotește* (25°/10), fonetism care cunoaște nu mai puțin de 50 de atestări în text.

În *curtu* („cort”, 35°/3), provenit din gr. *κορτη*, [o] a evoluat la [u]; cf. *cortul* (34°/23).

[o] apare difongat în [oa] în *nevoaie* (36°/7), *sloave* (57°/12), *voaie* (36°/7), *voarbă* (38°/19).

[u]

[u] nu a evoluat la [i] în: *porunca* (17°/13, 20°/17), *poruncă* (2°/17, 11°/17). În alte elemente din aceeași familie în locul lui [u] apare [o] în: *poroncescu* (5°/11), *poroncești* (11°/14), *poronci* (8°/11), *poroncît* (9°/5). Fenomenul a mai fost semnalat și în alte cuvinte, unele de origine latină, în situațiile în care [u] se află în fața unei nazale, urmate de altă consoană, ca în *poromb*, de pildă³. Totuși, în textul nostru, în această poziție, [u] s-a păstrat în *porumbi* (25°/11), ca și în *frumsașa* (44°/18), unde [o (u)] din a doua silabă s-a sincopat, dar primul [u], aflat în poziție nazală + consoană nu a trecut la [i]. [u] nu s-a sincopat nici în *frumuseșel* (45°/7).

[u] a trecut la [o] în: *mojie* (50°/10), dar fonetismul original este majoritar: *mujic* (54°/3), *mujicule* (53°/18-19).

Despre valoarea lui [u] la finală de cuvânt s-a vorbit în capitolul consacrat grafiei.

Vocale în hiat

Vocalele [ă~u] au fost menținute în: *dinlăuntru* (29°/14, 36°/15), *înlăuntru* (28°/14, 32°/10).

Hiatul [c~e] a trecut prin disimilare la [i~e] în *crieri* (3°/13).

Fonetismul [i~i] din elementele de origine slavă nu s-a contras la [i] în: *să priimască* (24°/14-15, 38°/21, 45°/18, 48°/5), *să priimescu* (60°/12), *să priimești* (51°/15), *voiu priimi* (45°/20), *primit* (60°/11).

În *nuor* (5°/6), *înnuorat* (18°/12) ne aflăm în prezența unui proces de acomodare vocalică, prin care [u~ă] a trecut la [u~o]; cf. *nori* (58°/16).

² Cuvântul ar putea fi un împrumut din ucr. *sokotyty* (cf. DEX) sau este unul moștenit din lat. **succutere* (cf. DLR, tomul X, partea a 4-a, Litera S, s. v. *socoti*).

³ Vezi DLR, tomul VIII, partea a 4-a, Litera P, s. v. *porumb*.

Diftongii

[ɛá]

[ɛá] sub accent, în poziție metafonică a trecut la [e] atât în cuvintele de origine latină: *lege* (6°/22, 42°/2), *merge* (8°/12, 27°/18), cât și în cele de origine slavă: *nădejde* (58°/17), *vremea* (1°/1, 2°/2); cf. și *leage* (54°/3), *puteare* (42°/12), *ureache* (49°/7), *vedeare* (34°/8), *vreama* (1°/12, 42°/11).

Un fenomen care creează frecvent confuzie între formele articulate și cele nearticulate ale unor substantive feminine este reducerea diftongului [ɛá] aflat în poziție finală la [e (ɐ)]: *lume* (9°/7), *moarte* (55°/15, 60°/10), *vedeare* (34°/8), *vulpe* (38°/21); cf. *lumea* (33°/7), *moartea* (2°/1, 57°/13). Sub accent, în această poziție diftongul cunoaște adeseori același tratament: *ave* (13°/7, 20°/16, 33°/2, 45°/22), *e* (= ea, 28°/10), *me* (2°/2, 40°/20, 45°/9), *a pute* (53°/1), *ai pute* (30°/17), *ar pute* (44°/17), *ași pute* (32°/12), *oi pute* (7°/15), *vede* (26°/17, 49°/3), *a vre* (46°/13), *va vre* (14°/14, 32°/17); cf. și *avea* (17°/8, 37°/3), *ea* (6°/1, 7°/1), *s-ar putea* (37°/12), *vei rămânea* (46°/16, 50°/18), *șădea* (12°/2, 38°/3), *vom vedea* (51°/19), *ar vrea* (38°/16).

Diftongul [ja] s-a menținut în: *ia* (49°/21, 50°/18, 58°/15, 59°/14, 16), *iau* (42°/13), dar în cazuri izolate a trecut la [je]: *ie* (=ia, 23°/8, 37°/8), *să ieu* (50°/6), *încuietă* (29°/1), *spăriet* (28°/14). Diftongul [ja] din formele vechi ale imperfectului indicativ, pers. 3 sg. și pl. al verbelor de conjugarea a IV-a, s-a închis la [je]: *știe* (24°/6), *venie* (40°/4), *vorovie* (38°/3), dar a fost conservat în *auziia* (52°/14), *să doftoriia* (57°/19), *dormiia* (35°/2-3, 49°/12), *gândiia* (51°/9), *să numiia* (57°/19) și *știia* (57°/18). În *viermi* (pl., 5°/2-3, 17) și *viespi* (pl., 5°/5) se constată aceeași inovație de închidere a lui [ja] la [je]; cf. și *vermele* (22°/17).

Un proces asemănător a fost consemnat și în unele cazuri de fonetică sintactică: *мен* (=mi-ai, 55°/20), *меѢ* (=și-au, 1°/6), *цемя* (=ți-am, 11°/7).

[ɔa]

Diftongul [ɔa] este menținut în marea majoritatea a cazurilor și apare notat prin *oa* sau *oa*: *aproape* (13°/1), *groasă* (1°/1), *oale* (1°/1), *oamenilor* (15°/1), *picioarele* (1°/1), *roabele* (49°/16, 49°/11). În unele situații, el pare a se fi redus la [o(ɔ)], întrucât este notat prin *o* sau *o*, așa cum s-a arătat în capitolul *Grafia*. El a fost conservat în *doao* (6°/9, 14), *noao* (54°/9). În grafiile de tipul *noao* (52°/18, 58°/6), nu putem preciza dacă *o* nota sunetul [ɔ] sau era o manieră grafică de a nota diftongul [ɔa].

[ya]

Diftongul [ya] din limba literară de azi a fost consemnat în *ziua* (23°/1), unde a fost notat prin *oa*.

[yã]

În *doao* (6°/9, 14), *noao* (54°/9), *noao* (52°/18, 58°/6), *oaao* (19°/12), [yã] a trecut prin acomodare la [yo].

Consoanele

Labiale

Ca regulă generală, labialele se păstrează nealterate. Am notat, totuși, trei cazuri în care labiala [p] apare palatalizată la [k]: *chisezi* (55°/4), *să chișe* (30°/9), *chișcă* (30°/5), iar labiodentală [f] trece la [h] în: *herbinte* (38°/11), *herbinți* (38°/20); cf. *fie* (26°/20), *fierbe* (3°/11), *fierbu* (2°/8), *pisa* (17°/23), *pișati* (18°/2), *să pișă* (31°/11, 54°/11). Labialele [b] și [m] nu au cunoscut fenomenul palatalizării: *bine* (14°/16), *mic* (37°/21).

[b] e moale în *beșică* (1°/4).

În poziție „tare” labialele au adeseori timbru durificat; astfel, sunt rostite dur: [b] în: *să păgubască* (59°/12), *zdrobăscu* (37°/3), [m]: în *să margă* (17°/10, 27°/1), *să primască* (24°/14-15), [v] în: *zăbovască* (38°/7, 19); în această poziție [m] apare și cu timbru moale în: *meargă* (39°/10), *mergându* (35°/7, 52°/12), *mergu* (17°/1); dintre labiale cel mai frecvent prezintă rostiri dure [m] în: *netocmală* (28°/14), *numască* (8°/15, 14°/4), *tocmală* (51°/12), *trimată* (38°/5-6 și [v] în: *învălit* (21°/12), *lovască* (15°/1, 16°/20, 34°/20, 36°/22), *otrăvască* (16°/19) și în exemplele citate mai sus. Pentru [p] rostirile moi sunt net preponderente în *pe* (45°/2, 46°/10), dar această labială apare și cu timbru durificat în *pă* (15°/5, 44°/22).

Prin acomodare cu dentală surdă următoare, [b] a trecut la [t] în: *dedesuptul* (15°/18), *supt* (49°/17), *suptu* (55°/19).

Epenteza lui [p] este consemnată în *îndărăpt* (35°/6), *îndărăptu* (35°/15, 35°/1, 4, 52°/3); cf. și *îndărăt* (49°/2).

Dentale

Timbrul moale al dentalei [d] este majoritar: *adevărat* (8°/21), *adevărul* (4°/19), *adiverescu* (42°/12-13), *de* (1°/6), *te deșchizi* (6°/21), *deșteptată* (36°/4), *din* (1°/19), dar au fost consemnate și rostiri cu durificarea dentalei: *adăvăr* (54°/1), *adăvărat* (53°/15), *adăvărul* (54°/18, 55°/9), *îndămână* (48°/17).

[d] a trecut la [z] în: *putrăzitoriu* (4°/12), *putrăzător* (4°/9-10).

Ca și perechea ei sonoră, dentala [t] are timbru moale: *aștepta* (3°/1), *așteptând* (10°/20); în mod cu totul izolat a fost notată și durificarea lui [t] în *aștaptă* (39°/6), *cutâie* (29°/1), *cutâii* (26°/10), *tă dă* (6°/8). În aceleași cuvinte, notațiile arată că rostirea moale este majoritară: *așteaptă* (47°/9), *cutie* (25°/17, 26°/1). Rostirea dură a fost notată și în *blastămă* (11°/22).

[t] a fost conservat în prepoziția *supt* (49°/17), *suptu* (55°/19).

[r] etimologic a fost menținut în: *meștersugu* (17°/4), *meștersugurile* (16°/7-8); cf. *meștesugit* (13°/10), *meștesugu* (8°/8).

De regulă, [r] este rostit moale: *rea* (22°/19, 23°/6, 43°/7), *strica* (31°/17), *strigă* (54°/12), *vreodată* (16°/2); cf. *odoară* (61°/13), *putrăzătoriu* (4°/12), *putrăzător* (4°/9-10), *ră* (3°/12, 10°/7, 34°/2), *răci* adj., f., pl. (38°/21), *răle* (61°/5), *spră* (60°/8), *vro* (37°/16), *vrodată* (46°/6-7), *zgârâie* (3°/6). Rostirea moale în *să hotărească* (60°/18) alternează cu cea dură în același cuvânt: *să hotărăscă* (61°/10). În *hotărîrea* (8°/10) grafia evidențiază, pe lângă timbrul moale al consoanei, și o pronunție hipercorectă; cf. *hotărârea* (8°/19).

[r] final este întotdeauna moale în: *bucătariul* (59°/9), *ceriu* (45°/10), *croitorul* (58°/20-21), *cuptoriu* (51°/19, 52°/12), *datoriu* (59°/18), *fărmăcătoriu* (54°/19), *grădinariul* (59°/2), *măgariu* (45°/23), *să moriu* (60°/1), *tâlharu* (39°/1), *voitoriu* (61°/1).

Grafiile *ppră* (=rră, 3°/12), *ppk* (=rrea, 10°/11) atestă existența unui [r] (lung sau apical vibrant).

[r] apare destul de frecvent în prepoziția *pre* (5°/3, 18, 9°/14), dar este concurat de *pe* (41°/8), care prezintă un număr mult mai mare de ocurențe. În mod excepțional [r] este conservat în *preste* (18°/8), dar fonetismul fără [r] este net majoritar în *peste* (10°/6, 7, 8, 38°/21, 39°/11, 46°/15, 57°/1).

În prepoziția *pentru* (41°/8), [r] a fost disimilat. Disimilarea lui [r] se mai constată în *pinur-* (62°/7) și în *pen* (39°/21). În aceste trei cazuri, fonetismul cu [r] conservat nu a fost consemnat. Prepoziția *prin* (15°/6) este concurată de *pin* (22°/6, 49°/5, 15). [r] nu a fost păstrat în *petutindinea* (30°/3-4).

Prin disimilare consonantică, [n] a trecut la [r] în *amăruntul* (24°/7, 28°/7-8, 34°/1, 43°/13).

Africană [dz] provenită din [d] + [c]. [i] latin a evoluat la [z]: *zece* (58°/20), *zilile* (46°/18).

Pentru [s], [z], [t] au fost notate atât timbrul moale, cât și timbrul dur, rostirile moi fiind preponderente.

[s] prezintă rostiri moi în exemple ca: *împărăteasei* (40°/20), *însemnează* (36°/9), *pedepsească* (61°/3), *scosesse* (49°/13), *semne* (26°/15-16), *singur*

(41°/19-20, 56°/10) și rostiri dure în: *dânsăle* (14°/20, 24°/19), *drăgăstoasă*, pl. (14°/18), *găsăște* (21°/10), *împărăteasăi* (52°/1), *însămnează* (36°/1), *nesămfindu* (34°/22), *oasăle* (37°/3-4), *pedepsască* (60°/17), *poroncisă* (39°/17), *sara* (49°/13), *sămne* (6°/2), *sănin* (18°/10), *să sântă* (35°/5) *sângur* (22°/15). Deși rostirile dure par a fi numeroase în exemplele date, trebuie să facem precizarea că în text ocurențele rostirilor moi predomină, lucru ușor de observat dacă se iau în considerație, de pildă, formele nesupraserise ale pronumelui reflexiv *se*.

Reflex al unei false regresii sau doar o probă de hipercorectitudine, grafia *sint* (60°/19) reproduce timbrul moale al consoanei; cf. și *sânt* (48°/2), *sântu* (51°/18). O situație similară găsim în morfemul conjunctivului *se nu se verse* (3°/22).

[z] prezintă rostiri moi în: *auzind* (16°/5), *îmblânzească* (45°/21), *păzit* (24°/12), *slobozenie* (56°/19), *zece* (58°/20), *zilile* (46°/18). În *aprinzindu* (17°/8) și *văzind* (16°/15), avem, probabil, de-a face cu o grafie hipercorectă, oricum, ea trădează timbrul moale al consoanei. Rostirile dure ale lui [z] au fost notate în: *Dumnezău* (47°/11, 19), *Dumnezăule* (6°/8), *încălzăsc* (56°/17), *să se întămpleză* (40°/20), *oglinzâi* (7°/6), *oglinzâle* (10°/12), *păzăști* (11°/14), *păzând* (61°/16), *seurteză* (38°/9), *slobozanie* (55°/20), *zama* (19°/11), *zăce* (32°/2, 55°/20, 59°/1), *zăcându* (38°/18), *zâua* (23°/4). De observat că uneori cele două rostiri alternează în același cuvânt. În *Dumnezău* [z] este întotdeauna dur. În *rezema*, verb cu etimologia nesigură, [z] prezintă ambele rostiri: atât *răzima* (4°/8), *răzimă* (48°/17), cât și *razămă-mă* (48°/14).

[j] a trecut la [j] în *dejgheață* (25°/4) și *praj* (59°/3).

[t] este moale în majoritatea covârșitoare a cazurilor în care a fost notat: *bețele* (17°/9), *(un) băți* (51°/7), *bețile* (18°/1), *bucățele* (7°/7), *desculți*, sg. (15°/24), *gătiți* (18°/11), *înțeleptu* (11°/16), *înfelesesă* (39°/17), *musteți* (59°/13, 20°/15), *nefiților* (34°/23), *nesămfindu* (34°/22), *(mult) preți* (61°/13), *puțin* (12°/21), *puținel* (12°/1), *au fesus* (15°/20), *ulițele* (61°/13). De observat că aici întâlnim cel mai mare număr de grafii hipercorecte de tipul: *înștiințându-să* (52°/17), *mulțemescu* (37°/11), *scofindu* (30°/7), *fermuri* (13°/18), *șințarilor* (33°/9).

[l] apare cu timbru dur în: *atâța* (37°/4), *beță* (35°/8), *brață* (45°/21), *bucățălile* (7°/8), *cățăle* (11°/5), *desfasă* (15°/22), *înșăleptu* (56°/8), *înșălepciune* (55°/5) *mulțamescu* (37°/16), *trimiț* (39°/20), *fășute* (15°/22). Din conjuncția formei de dativ a pron. pers. a 2-a sg. *fi* cu auxiliarul popular *oi* al viitorului rezultă forma *f-oi* având un număr considerabil de ocurențe care atestă timbrul exclusiv dur al consoanei în acest context: *f-oi bate* (47°/20), *f-oi da* (46°/4), *f-oi face* (45°/1), *f-oi sparge* (5°/20), *f-oi zbură* (5°/1).

Prepalatale

[č] a trecut la [š] în *cârșmariu* (6°/14), *cârșmariul* (39°/3).

[ğ] provenit din lat. [d] + iot + [ó], [ú] sau din lat. [j] + [o], [u], precum și în unele cuvinte cu etimologie necunoscută nu a evoluat la [j] în: *au agiuns* (5°/23, 10°/15, 17°/13, 33°/7), *au agiunsu* (5°/7, 17°/23, 33°/14, 19), *agiutoriu* (30°/23), *gios* (11°/1, 28°/18), *giuca* (34°/3), *giurământ* (18°/7), *giurământu* (35°/2), *incungiurându* (33°/6). Fenomenul se întâlnește și unele cuvinte cu etimologia necunoscută: *giumătate* (9°/6), *giupânese* (28°/6, 38°/10-11). Totuși, notațiile cu *j* nu lipsese din text: *ajutor* (9°/2), *ajungându* (35°/1), *batjocorescu* (8°/10), *imprejurul* (4°/8, 10), *joc* (58°/5), *joc* (1°/8, 10), *juca* (58°/5), *judecata* (6°/13), *judecătoriu* (6°/18), *jumătate* (5°/2), *jurământ* (50°/1).

În textul nostru, după [š], [j] roștiți moale [e] și [i] s-au menținut, *așezare* (51°/12), *greșit* (16°/21), *înșelăciunea* (15°/14), *înșelătoriu* (8°/6), *săvârșit* (57°/20), *trimiși* (62°/12); *mojicul* (19°/22, 20°/1, 5), *mujic* (18°/20), *străjerii* (35°/2), *străjilor* (15°/6), *tălpjic* (20°/8), *vitejie* (24°/12), *vrăjit* (13°/8); cf. *înșelăciune* (12°/9), *șad* (8°/10), *șadu* (30°/12), *șazându* (21°/20); *străjarii* (33°/20), *strajă* (17°/14), *străjări* (17°/12), *străjărilor* (17°/10, 17°/4-5, 20), *vrăjăscu* (16°/19, 30°/16), *vrăjăști* (35°/20). În *ajutoriu* (9°/3), *ji* ar putea nota un [ž] moldovenesc. Timbrul moale al prepalatalei [š] este evidențiat și de grafii de tipul: *ași (pute)* (32°/12), *înfricoșindu* (53°/9), *leneși*, sg. (58°/18), *orași*, sg. (13°/19, 62°/3); cf. *te-așu face* (9°/2).

În poziție „tare”, după [š] și [j] diftongul [ɛa] s-a redus la [a]: *greșală* (29°/1), *înfricoșază* (18°/6), *înșală* (38°/15), *să șază* (30°/10), *săvârșască* (7°/19); *slujască* (17°/9). Uneori diftongul [ɛa] s-a redus la [e] în: *așe* (28°/8, 45°/23); cf. *așa* cu peste 35 de ocurențe în text, precum și formele conjuncte ale pronumelui reflexiv cu auxiliarul perfectului compus: *ș-au păzit* (24°/10-11), *ș-au pierdut* (49°/5), *ș-au săvârșit* (57°/20).

În poziție moale ambele șuierătoare sunt întotdeauna dure: *deșarte* (39°/2), *greșale* (29°/5), *greșaste* (55°/14-15), *săvârșaste* (6°/1), *sfârșaste* (22°/21), *șade* (15°/18), *șapte* (10°/7); *slujaște* (38°/7, 55°/9).

La finală de cuvânt [š] se rostește dur în: *cămeșă* (19°/20, 21°/21) și în *să pișă* (31°/11, 54°/11). Notațiile cu *e* în această poziție sunt rarissime și ele au fost deja menționate⁴. Tot la finală de cuvânt [j] este dur în: *mreją* (47°/6), *strajă* (17°/14). În această poziție, [e] nu a fost notat.

⁴ Vezi mai sus, paragraful consacrat labialelor, p. 113.

Palatale

[ń] provenit din lat. [n] + iot a evoluat la [i] în: *întâi* (8°/1). În pluralul *ani* (5°/1), dentala a fost refăcută după forma de singular.

Laringala [h]

Laringala [h] a fost conservată în: *pohta* (4°/14, 59°/6), *pohtește* (38°/7). [h] etimologic a evoluat la [v] în *vicleanul* (32°/3), *vicleșugu* (4°/20, 5°/3) și în *vârul* (15°/1, 35°/17).

Grupuri de consoane

Grupul [ct] apare notat ca [ft] în: *doftorie* (54°/11), *doftorii* (57°/19), *doftorească* (18°/10) și ca [ht] în: *dohtorie* (50°/8), *dohtorească* (59°/15).

Grupul [sv] a fost conservat în *svaturile* (29°/14-15) și a trecut la [sf] în: *sfada* (7°/18), *sfaturile* (24°/1). Grafia *свѣзале* (61°/1) sugerează atât posibila existență a dubletului *svăzile* ~ *sfăzile*, cât și comiterea unei greșeli de copist, familiarizat cu ambele uzuri.

În grupul [šk'] procesul de diferențiere (eventual, asimilare) consonantică nu s-a produs, ceea ce face ca [š] să nu fi trecut niciodată la [s] în această poziție: *deșchiia* (26°/7), *deșchis* (23°/15), *deșchisă* (20°/9), *deșchidem* (26°/20), *deșchiză* (25°/21), *deșchizi* (6°/21).

Grupul [tl] a evoluat la [cl] în: *vicleșug* (16°/12), *vicleșuguri* (8°/13).

MORFOLOGIA

Substantivul

Radicalul. Pentru substantivul *copac* din limba de astăzi, sunt consemnate numai formele (*un*) *copaci* (56°/2), *copaciu* (13°/22, 54°/1).

Genul. Substantivul *slugă* este de genul masculin: *slugi care era gătiți pentru sărbătoare* (18°/10-11).

Numărul. Substantivul *mână* are la plural forma *mânule* (17°/18); cf. *mânile* (18°/1). Pentru *treabă* și *vreme*, formele de plural sunt: *trebile* (11°/15) *vremile* (24°/9). *Lacrimă* face pluralul în *e*: *lacrămele* (8°/11) sau în *i*: *lacrămi* (61°/6), *lacrămile* (7°/4-5), *lacrimile* (8°/1). *Piatră* are pluralul *petri* (38°/14). Tot în *-i* face pluralul și *slujnicile* (8°/4, 16°/11). De fapt, mai toate substantivele feminine care în limba de azi fac pluralul în *-e*, au în textul nostru desinența *-i*:

buzile, clopotnișile, muștile, sprâncenile, stelile, strunile ș. a. Face pluralul în *e* substantivul *boală*: *boale* (3'/14). Substantivul *grumaz* are la plural forma *grumazi* (48'/9).

Substantivele neutre fac pluralul în *-uri*: *veniturile* (11'/14), niciodată în *-ure*. Unele substantive neutre, care astăzi fac pluralul în *-e*, au în text pluralul în *-uri*: *palaturi* (4'/16), *pălaturi* (28'/19), *plânsuri* (12'/10), *roduri* (57'/8).

Cazul. Genitivul substantivului *turturea* este *turturii* (59'/12). Unele substantive feminine terminate în *-ie* și *-ia* fac genitiv-dativul singular în *-ei*: *domniei* (55'/1), *Italiei* (56'/1). Substantivele feminine terminată în *-că* au la genitiv singular desinența *-ăi*: *furnicăi* (58'/4); cf. *maicii* (3'/18). În locul cazului genitiv am notat o construcție prepozițională formată din prepoziția *a* și cazul acuzativ: *plânsul a tot neamul omenescu* (12'/14).

Dativul cunoaște construcții analitice cu prepoziția *la*: *nu să dau la toți* (1'/14), *au dat-o la aceli muieri* (26'/4), *să se plece la altu om* (31'/11), *să se închine la împărat* (32'/9), *face diată mică la prietenii săi* (58'/6-7) și cu prepoziția *cătră*: *zis-au vulpe cătră lupu* (40'/15), *zis-au lupul cătră măgariu* (40'/18).

Vocativul singular al substantivelor masculine cunoaște ambele desinențe: *e* în *împărate* (2'/18, 5'/8), *visternice* (37'/18), *Bertolde* (55'/12, 56'/14) și *-le* în: *cavalerule* (54'/22), *Dumnezăule* (6'/8).

Articolul

Articolul hotărât enclitic masculin singular nu este exprimat în: *căpitanu* (35'/3-4), *dinlăuntru*, (prep., 36'/15), *lucru* (2'/15, 19, 3'/1, 22'/11), *surdu* (11'/11), *vicleșugu* (5'/21). Precedat de anumite adjective, substantivul apare articulat: *blăstemat norocul* (41'/21).

Articolul posesiv (genitival) prezintă toate formele variabile: *drum al muncii* (12'/9), *răvnă a dragostei* (47'/20), *înfricoșății dinți ai cânilor* (40'/18), *slugi ale tale* (56'/4), *pentru a me mulțămită și pentru alor miei prieteni* (58'/10). Forma de genitiv-dativ plural *alor* apare o singură dată în text. Dintre formele variabile, cel mai frecvent apare *al*: *om al curții* (4'/22), *sufletul bun al omului* (37'/17). Mult mai numeroase sunt atestările cu forma invariabilă *a* articolului posesiv (genitival): *ciudat chip a lui* (15'/19), *vecin a ei* (21'/19), *moșiile a unui boier* (43'/18), *muștești ca a tale* (20'/15), *nenorociri a mele* (42'/6). Confuzia formelor, cu nerespectarea categoriilor gramaticale (gen., număr) și a concordanței dintre posesor și obiectul posedat se observă în: *cele*

mai mare ai lor (10'/16), *au rămas cu cele rupte ai lui* (53'/12), unde *ai* este folosit în locul formeii *ale* și în: *această poftă ai lor* (29'/3), unde *ai* este folosit în loc de *a*.

Articolul demonstrativ (adjectival) este folosit frecvent cu forme care acoperă întreaga sa paradigmă. La masc. sg. apare numai forma *cel*, fără deicticul *-a*: *scaunul cel împărătesc* (11'/1), *peștile cel mare* (40'/22). În general, este folosit înaintea unui adjectiv care însoțește un substantiv articulat: *ceasul cel rău* (12'/2), *curea mea cea lungă* (59'/7), *limba cea ră* (3'/12), *boierii cei mari* (59'/1), *cărbunii cei acoperiți* (38'/11), *cămeșile cele rupte* (3'/7), *locurile cele părintești* (33'/5), *oamenilor celor răi* (15'/1). În *muliere cea ră* (3'/12) substantivul este articulat⁵.

Uneori, articolul demonstrativ (adjectival) și adjectivul pe care îl însoțește sunt plasate în fața substantivului: *cea nesățioasă pohta lor* (8'/14), *cele trecute vicleșugurile lui* (53'/1). El poate, de asemenea, preceda unele locuțiuni adjectivale sau construcții prepoziționale care au rol de atribut: *cei mai de cinste boieri* (45'/6-7), *pălăria mea cea de paie* (59'/7).

Ca și în limba de azi, articolul demonstrativ (adjectival) substantivizează adjectivele: *cei bogați* (42'/1), *cei săraci* (42'/1), *(capul) celor chelboși* (37'/7) și construcțiile prepoziționale: *cei din barbă* (19'/20-21). Utilizat înaintea unor numere, se acordă ca în limba literară actuală: *cele 2000 de galbeni* (46'/4, 50'/7). În sfârșit, articolul demonstrativ (adjectival) este un formant al superlativului relativ: *cel mai mic* (37'/21).

Adjectivul

Adjectivul *mare* este variabil după număr: *mari* (1'/4); cf. *cele mai mare* (10'/16).

Pronumele

Pronumele personal. Formele neaccentuate de dativ și acuzativ ale pronumelui personal sunt protezate la toate persoanele: *îmi* (33'/13, 44'/5), *îți* (48'/17), *îi* (2'/15, 15'/1), *il* (18'/20). Pronumele *îns*, *însă* sunt articulate și apar în construcții prepoziționale cu *întru* și *dintru*: *într-însul* (16'/10), *într-însa* (22'/15), *într-însăle* (31'/9), *dintr-înșii* (35'/3). Mai frecvente sunt compusele cu

⁵ Pentru lămuriri, vezi capitolele *Grafia*, p. 104, și *Fonetica*, paragraful consacrat diftongilor, p. 112.

prepoziția *de*, care prezintă fonetismul cu [i] după [d], ca în limba de azi: *dânsul* (13°/2) *dânsa* (48°/5, 53°/5-6), *dânșii* (33°/18), *dânsăle* (14°/20, 24°/19). Fonetismul cu [i] nu a fost înregistrat în această poziție.

Pronumele reflexiv este reprezentat în text prin formele cunoscute, cu excepția formei *șie* (*și*)(*sie*, *sieși*). Forma accentuată *sine* apare precedată de prepozițiile *întru* și *pe* (*pre*): *întru sine* (9°/13), *pe sine* (19°/1), *pre sine* (16°/15). Forma neaccentuată de acuzativ *se* (4°/1), *-se* (24°/9) este puternic concurențată de *să* (1°/14, 2°/1, 5, 2°/1, 3°/10), *-să* (1°/2, 10°/10, 16°/17, 17°/19). Celelalte forme conjuncte apar în toate pozițiile, cu excepția celei finale: *s-* (3°/13, 5°/3, 9°/11, 10°/9), *-s-* (11°/3, 23°/9). La dativ formele neaccentuate ale pronumelui reflexiv sunt: *își* (22°/19, 30°/7, 58°/16), cu un număr relativ mic de ocurențe, *-și* (6°/1, 10°/18, 11°/15, 20°/19), *-ș* (8°/14, 10°/10, 40°/4).

Pronumele de întărire nu a fost notat în text. Cu valoare de pronume (adjectiv) de întărire apare de mai multe ori adjectivul *singur*: *sângur el* (au *hotărât*) (9°/12), *sângur împăratul mi-au poruncit* (37°/10), *nevăzând pecetea care sângură ea au pus* (49°/19), *cu adevărat că nu-i mai fugi, doară de-ai fi sângur diavolul* (53°/1-2).

Pronumele (adjectivul) posesiv are la persoanele I și a II-a forme identice cu cele acceptate de norma literară actuală, prezentând numeroase ocurențe; excepție face forma de la pers. I, masc. sg., care, pe lângă forma *meu* (59°/15), prezintă și forma *mieu* (59°/9), majoritară în text. La persoana a III-a, atât la singular, cât și la plural, se folosesc cu precădere formele preluate de la pronumele personal: *obiceiul lui* (32°/20), *casa lui* (44°/22), *dinții lui* (1°/11), *copoilor ei* (39°/18), *slugile ei* (18°/5-6), *iubirea lor* (42°/10). Dintre formele proprii pronumelui (adjectivului) posesiv, am notat pe (*al*) *său*, (*a*) *sa* urmând atât unor substantive nearticulate care denumesc grade de rudenie, cu care alcătuiesc o unitate: *maică-sa* (36°/3), *tată-său* (46°/17), cât și unor substantive articulate, alcătuind două unități distincte: *degetul său* (37°/15), *vecinul său* (59°/12). Formele (*a*) *sa*, (*ai*) *săi*, (*ale*) *sale* nu au fost notate în text.

Pronumele demonstrativ de apropiere prezintă în text forme de nom.-ac. sg. și pl. pentru toate genurile: *acesta* (20°/16), *aceasta* (5°/3), *aceștia* (7°/14, 34°/14), *aceste* (60°/1, 60°/13); la gen.-dat., sg. și pl. apar doar formele pentru genul masculin: *acestui* (1°/11), *acestora* (17°/23). Forma de pronume *acest* (54°/1) poate reflecta o omisiune a copistului, care a uitat să scrie în continuare substantivul la care se referea adjectivul.

Pentru adjectivul pronominal demonstrativ de apropiere (postpus și antepus) am notat, pe lângă formele curente și azi, ca: *acest mujic* (18°/20).

lucrul acesta (10°/17), *această minte* (7°/21), *oglindea aceasta* (7°/7), *acești doi tovarăși* (33°/19), *aceste trupuri* (1°/14), *aceste nebune* (12°/17), *acești muieri* (24°/15) și forme ca: *acestu chip* (18°/2), *acesta chip* (5°/9), *aceasta pricină* (23°/19), *aceasta hotărârea* (7°/20), *vecinica pomenirea* (57°/5) și *această femeia* (6°/18). La gen.-dat. f. sg. forma este *aceștii fapte* (7°/3), *aceștii greșale* (29°/4). Locuțiunea adverbială *pentru aceasta* (4°/3) apare de câteva ori.

Pronumele demonstrativ de depărtare prezintă forme care au circulație și în limba de azi: *acela* (51°/9), *aceea* (16°/19), *aceia* (54°/17). La nom.-ac. pl. m. am notat și forma *acei* (19°/20). Foarte frecventă este locuțiunea adverbială *pentru aceea* (51°/18). În funcție de poziția ocupată față de elementul regent, formele adjectivului pronominal demonstrativ de depărtare sunt: *acel mujic* (40°/14), *acel vas* (23°/17), *cânile acela* (24°/21), *acela Bertoldu* (57°/18-19), *acea oglindă* (6°/21-22), *mireasa aceea* (51°/4); *acei câni* (40°/12), *doștorii* (25°/1). La nom.-ac. pl. f. am notat și forma aferezată *cele muieri* (25°/20). La gen.-dat., sg. m. și f. am notat formele: *acelui dărăban* (41°/18), *făranului acelui* (51°/4), *aceii loviri* (34°/17). La gen.-dat. pl. am notat doar exemple pentru genul feminin: *acelor fâmei* (24°/5), *acelor muieri* (26°/22).

Din forma de feminin *aceea* și particula *-și* se formează pronumele demonstrativ de identitate *aceeași* (51°/11), consemnat o singură dată. Au fost, de asemenea, notate și forme ale pronumelui demonstrativ de diferențiere: *cealaltă* (6°/15), *celelalte* (16°/8) – pentru nom.-ac. f., sg. și pl. – și ale adjectivului pronominal demonstrativ: *cealaltă parte* (17°/5), *celelalte casă* (49°/15) – pentru nom.-ac., f. sg. și pl. –, *ceilalte muieri* (9°/6) – pentru gen.-dat. sg. f.

Pronumele și adjectivul interogativ-relativ au formele *care* (6°/18), *carea* (57°/15), *carele* (19°/1) *carile* (29°/17), *ce* (3°/18), *cine* (15°/24), *cât* (19°/3, 5). În continuare inventariem formele de genitiv-dativ, din a căror prezentare va rezulta și maniera în care se face acordul: *bătrân, a căruia spinare* (5°/1), *muirea aceea, cărtia împăratul îi dedeasă* (9°/20-21), *numele acela era, a căruia era oglinda, Aureliia* (6°/16), *prietenii, cărora eu mă aflu dator* (58°/10), *megieșităle ei, cărora arătându* (10°/3), *slugile cărora le poruncisă* (17°/19). *Cine* are la dativ forma *cui* (54°/3). Pronumele relativ prezintă și forma populară *de: unul dintr-aceștia de au fost trimis* (34°/4).

⁶ Amintim că formele de feminin ale pronumelui demonstrativ de depărtare au scrisă ultima silabă cu *a*. Pentru transcrierea cu *ea*, vezi *Nota editorului*, p. 153.

Pronumele relativ compus apare în formele *cela ce* (6¹/1), *cei ce* (59¹/20), *ceea ce* (43¹/11), *cele ce* (10¹/1). Am înregistrat și două forme de gen.-dat.: *a ceii ce* (7¹/3) – pentru fem. sg., și *celor ce* (54¹/15) – pentru masc. pl.

Pronumele și adjectivul pronominal nehotărât. Pe lângă formele comune cu limba de azi: *alt(ul)*, *altceva*, *altcineva*, *atât(a) ceva*, *cineva*, *oarecare*, *oarece*, *orice*, *tot(ul)*, *unul*, *vreun(ul)*, asupra cărora nu insistăm, textul conține unele forme vechi, populare și regionale, cum sunt: *fieștecare* (7¹/8, 51¹/8), *niscareva* (33¹/21), *oarecine* (16¹/21-22), *oareșcare* (1¹/13-14). Dintre formele cunoscute și azi, *atât* (39¹/20) apare o singură dată, în timp ce *atâta* cunoaște câteva zeci de notații. Particula *-a* se menține și la plural, dacă avem în vedere că o formă ca *atâța* (37¹/4) a rezultat din pronunțarea dură a lui [t] în *atâția*. Forma de genitiv-dativ plural a adjectivului pronominal nehotărât *tot* este *tuturor* (49¹/17, 58¹/8). Am mai reținut adjectivul pronominal nehotărât antepus în sintagma *atâta îndrăznirea* (6¹/5). Adjectivul pronominal nehotărât *tot* este folosit cu sensul „fiecare”: *toată muiare (să ia câte un bărbat)* (11¹/17), *tot omul să-ș ia câte 7 muieri* (10¹/10). A mai fost notat adjectivul pronominal nehotărât fem. sg. *ună: într-acea ună dată foarte să temea* (41¹/11).

Pronumele și adjectivul pronominal negativ. Forma pronominală cu cel mai mare număr de apariții este *nimică* (9¹/3). Alături de ea au mai fost notate: *nici unul* (56¹/21), *nimenia* (14¹/15), *niminea* (53¹/19). Singura formă de adjectiv pronominal negativ este *nici un (pripus)* (46¹/10).

Numeralul

Numeralul ordinal este atestat cu formele de masculin *întâiu* (27¹/18) și *al doilea* (56¹/18). Numeralul ordinal *întâiu* (8¹/1, 16¹/19) a fost consemnat de mai multe ori cu valoare adverbială. La feminin am notat formele: *a doo* (25¹/21, 26¹/7), *a doao* (26¹/18, 27¹/13, 49¹/4), *a patra* (54¹/16).

Numeralul adverbial este format ca în limba de azi: *de trei ori* (54¹/15), *de o mie de ori* (43¹/3).

Numeralul multiplicativ a fost notat cu forma *îndoită* (18¹/6). Forma de genul masculin a fost utilizată ca adverb: *îndoit* (12¹/7).

Verbul

Verbe auxiliare

Forma *easte* (8¹/18, 8¹/6), proprie limbii vechi la prez. ind. pers. a 3-a sg. a verbului *a fi*, este înlocuită cu forma *este* (7¹/21, 23, 8¹/6, 7, 19, 20, 8¹/9).

Auxiliarul *a avea* are la modul indicativ, pers. a 3-a sg. a pf. c. forma *au: au cinat* (9¹/12), *s-au friptu* (38¹/20), *au gândit* (39¹/3); cf. *Bertoldu ... a zis* (7¹/20), *cavure a început a călca boierește* (35¹/18).

La pers. a 3-a sg. a optativului-condițional prezent și trecut, auxiliarul are forma *ar: ar fierbe* (3¹/11), *ar fi fost* (11¹/18). Vechea formă *are (ară)* nu a fost consemnată. La pers. I a aceluiași mod, auxiliarul apare constant cu forma *ași: ași aștepta* (3¹/1), *ași zice* (9¹/7), *ași fi fost* (60¹/17); cf. *te-așu face* (9¹/2).

La pers. I a viitorului, auxiliarul nu cunoaște forma *voi*, ci doar formele (cu număr de apariții aproximativ egal) *voiu - voiu cere* (4¹/1) și *oi - oi face* (5¹/12) –, care apare și împreună cu formele neaccentuate ale pronumelui personal: *m-oi întoarce* (5¹/17), *t-oi sparge* (5¹/20). La pers. a 2-a sg. formele de auxiliar al viitorului sunt: *te vei întoarce* (5¹/19), *t-ei întoarce* (5¹/10). Menționăm că ultima formă apare o singură dată, în timp ce forma *vei* este utilizată frecvent. Pentru pers. I pl. am notat frecvent formele *vom: vom aduce* (50¹/2), *vom întoarce* (6¹/9) și, izolat, *om: om deschide* (26¹/4), *om vedea* (9¹/10). La pers. a 2-a și a 3-a pl., cu număr mare de ocurențe, au fost notate forme ca în limba literară de azi: *veți fi* (7¹/9), *vor fi* (24¹/19).

În câteva situații, auxiliarul viitorului la pers. a 3-a sg. este exprimat prin *a: îndată ce a intra* (39¹/18), *ce a vrea Dumnezeu* (46¹/13), *doară a veni mireasa* (49¹/1), *până a veni vremea* (47¹/2-3), *cându a agiunge copilul a fi de 25 de ani* (59¹/6).

Conjugări

Grafiile cu **t** la finală ar putea fi un indiciu că verbul *a înțelege* era de conjugarea a II-a: *a înțelegea* (6¹/15), *vei înțelegea* (44¹/9). Verbul *a să umple* (18¹/16) este de conjugarea a III-a. Dacă nu este o greșeală de copist, verbul *a vedea* este de conjugarea a 3-a: *a vede* (26¹/16-17); cf. *a vedea* (9¹/2).

Diateze

Verbul *a greși* apare însoțit de pronumele reflexiv: *s-au greșit* (16¹/21).

Verbul *a se însera* apare neînsoțit de pronumele reflexiv: *a însăra* (10¹/20), *au însărat* (9¹/10).

Unele verbe reflexive au valoare de verb la diateza pasivă: *înștiințindu-să împăratul de această veste* (52¹/17), *să se biruiască de amestecarea muielor* (10¹/12), *muștile ... să gonescu* (5¹/6), *slugile s-au bătu în locul lui Bertoldu* (17¹/18-19). Diateza pasivă este rar folosită: *ași fi fost urât de toți* (60¹/17). Totuși, am notat verbul *a se căi* folosit la diateza pasivă: *... am grăit împotriva*

mulierilor ... și sânt căit cu mare durere (13°/13-15); cf. căindu-să (52°/15), s-au căit (57°/3).

Moduri, timpuri

Indicativul prezent are unele forme iotacizate. Verbele cu tema în *d* prezintă forme iotacizate în *z*: *auz* (9°/17, 11°/4), *râz* (9°/15), *vâz* (9°/22), *văzu* (35°/18) cf. *eu aud* (45°/20), *eu văd* (4°/9), *eu vădu* (4°/19). Verbele cu tema în *n* prezintă forme iotacizate în *i*: *spui* (10°/15, 16°/2), *eu fiu* (5°/10).

Formele de ind. prez. ale verbului *a voi*: *voi(u)*, *vei*, *va*, *vor* au fost notate și cu funcție predicativă: *eu voi să-i dăruiesc* (37°/19), *eu voi ca să te pleci mie* (31°/21-32°/1), *nu vei tu să le crezi* (8°/4), *nu va să mi-o dea* (6°/2), *vor să mi-o dea* (43°/14).

Pers. a 3-a a ind. prez. pentru verbul *a acoperi* pare a fi *acopere* (21°/1) cu [o] nedifonizat sau cu diftongul [oa] redat în scris prin *o*.

Verbul *a (se) întâmpla* prezintă la ind. prez. atât forma „tare“, *să nu să tâmple* (10°/2), cât și forma sufixată *să se întâmpleză* (40°/20). Verbul *a trebui* se conjugă atât cu sufixul *-esc*: *trebuiește* (17°/22), cât și fără sufix: *trebuie* (9°/22).

Imperfectul menține la persoana a 3-a a verbelor de conjugarea a IV-a desinența *-iia*: *acoperiia* (34°/19), *auziia* (52°/14), *chivernisiia* (24°/8), *dormiia* (49°/12), *gândiia* (51°/9); cf. *știe* (24°/6, 27°/13). La același timp, am notat forma analitică *au fost avându* (28°/13). La pers. a 3-a pl. *-u* nu a fost notat: *avea* (17°/8), *chivernisiia* (24°/8), *era* (18°/10-11), *grăia* (33°/15), *șădea* (1°/4), *să ținea* (26°/2).

Mai-mult ca perfectul indicativului este format din perfectul compus al auxiliarului *a fi* și participiul verbului de conjugat: *au fost rămas* (52°/3), *s-au fost spăriet* (28°/11), *au fost trimis* (34°/14). Pe lângă acestea, apar și formele sintetice: *diprinsesă* (33°/5), *făcuse* (15°/14), *înfelesesă* (39°/17), *scoasese* (49°/13). Pentru verbul *a da* am notat forma *să dedeasă* (9°/21, 22°/1).

Perfectul compus prezintă uneori forme cu auxiliarul postpus: *întorsu-s-au* (11°/3).

Viitorul este folosit uneori cu auxiliarul postpus: *merge-vor* (27°/13).

Modul conjunctiv prezent cunoaște alterări ale radicalului. Verbele al căror radical se termină în *d*, *t* prezintă forme iotacizate în *z*, *ș*: *să cază* (8°/16), *să răză* (5°/3), *să scoață* (12°/21), *să văz* (9°/22); cf. *să cadu* (48°/15), *să scoată* (25°/12), *să scot* (44°/8), *să văd* (7°/15). Verbele cu radicalul în *n*, *r* au forme iotacizate în *i*: *să cei* (6°/11), *să piei* (54°/18), *să spui* (10°/15), *să vie* (50°/4). Verbul *a avea* prezintă la pers. a 2-a forma *să aibi* (32°/2).

Uneori, modul conjunctiv are valoare de prezumtiv: *au socotit că Bertoldu să fi adus pe împărăteasa într-acel cuptoriu* (52°/18-19).

Modul imperativ prezintă formele: *pasă* (25°/10), *păsați* (25°/10). Verbul *a avea* are la singular forma *aibi* (40°/18, 56°/14).

Modul infinitiv se folosește deopotrivă cu prepoziția *a*: *să răspundeți ... până a nu purcede* (10°/17), *mulieră ... este ... celebră a vorovi, curat a îndemna, cu bunătațe a poronci, ... cu orânduială a merge, cu înțelepciune a mânca, cu măsură a bea* (8°/10-13) și fără prepoziție: *poate răzima* (4°/8), *poate face* (32°/11). În construcțiile care conțin o succesiune de verbe, al doilea verb se pune adeseori la infinitiv: *învață-te a cunoaște* (46°/16-17), *începe a cădea* (47°/5), *să face a nu vrea* (47°/13), *îndeamnă slugile a lucra* (8°/4). În acest tip de construcții, infinitivul: *au poronci să zică* (17°/4), *au mersu să verse* (19°/1), *să-l facă să poștească* (47°/14-15). După verbe și construcții impersonale, este folosit cu precădere modul conjunctiv: *poate să fie trebuință* (6°/9), *trebuie să te văz* (9°/22), *trebuie să se descopere* (30°/9), *trebuie să intri în sac* (44°/20), *să cade să te aruncăm* (11°/22-11°/1), *să cade să dea* (37°/12); cf. *să cade a intra* (8°/6).

Modul gerunziu, asemenea altor moduri, prezintă forme iotacizate: *rămându* (50°/14), *spuindu* (33°/8, 43°/20), *viindu* (26°/19). Verbele la modul gerunziu apar frecvent în text, printre ele remarcându-se în mod deosebit formele negative: *neînțelegând*, *neschimbând*. Am notat și gerunzii care introduc adverbul *mai* între negație și verbul propriu-zis: *nemaiștiind* (20°/18); cf. *însă și nu mai putându* (10°/19).

Modul participiu conservă forma veche a verbului *a cere*: *cerșut* (6°/1, 38°/12). Verbul *a sta* are la participiu forma reduplicată *stăut* (13°/7, 13°/5, 20°/5, 21°/3, 24°/6-7, 54°/10). În cazul ambelor verbe, forma literară actuală nu a fost consemnată. Menționăm că *stat* apare doar în sintagma *gros la stat* (18°/16).

Modul supin a fost notat în sintagmele *iepure de vândut* (40°/1), *vreadnică de iertat* (8°/19-20).

Locuțiuni și expresii verbale

a aduce aminte „a aminti“: *aducându aminte împăratului cum că au stăut și altele din mulieră carile chivernisiia împărății și domni* (24°/6-8)
a avea gând „a gândi“: *am gându că-l foarte îl voi defăima* (18°/20).
a da credință „a crede, a se încrede“: *Împăratul, ... dând credință împărătesei, s-au întorsu spre Bertoldu* (38°/16).

- a face milă* „a se îndura”: *Ceriule, de ai face milă ...* (10°/2)
a face pedeapsă „a pedepsi”: *să-i facă altă pedeapsă* (41°/6-7).
a face protivire „a se împotrivi”: *de-ai cunoaște inima mea cea curată, n-ai face atâta protivire* (47°/1-2).
a fi cu cale „a se cuveni”: *Nu este cu cale cel mai mare să se supui celui mai mic spre dar și milostivire.* (37°/21).
a fi trebuință „a trebui”: *iaste trebuință* (27°/3).
a-și ieși din minți „a înnebuni, a-și pierde cumpătul”: *au rămas cu totul turburat, ieșindu-și din minți* (10°/17-19).
a întoarce cuvântul „a se răzgândi” *să întorci cuvântul* (9°/2-3).
a intra la mânia „a se mânia”: *a intrat la mare mânia* (10°/6).
a intra la pripus „a bănu”: *au intrat în pripus cum că dărbănul este acela ce au furat haina* (49°/19).
a lua (la) defăimare „a certa”: *acele giupânese au luat de la împăratul defăimare* (38°/10-11); *împăratul nu va lua la mare defăimare pentru această călcare de poruncă* (28°/2-4).
a lua muiere „a se însura”: *Nu doară că va lua cineva muiere este mai rău decât cele ce mi-ai zis* (43°/12).
a-și lua pălăria înaintea cuiva „a saluta”: *nici pălărie nu ș-eu luat înaintea împăratului* (1°/6).
a lua în răs „a desconsidera, a batjocori”: *tu mă iei în răs* (30°/2).
a pune la faptă „a înfăptui”: *să puie la faptă* (9°/17).
a pune gând „a intenționa, a plănu”: *au pus gându ... să-mi dea pe fiica lui muiere* (43°/21).
a pune purici în urechi „a bârfi, a face intrigi”: *i-au pus acest felu de purici în urechi* (10°/18-19).
a sta în chibzuri „a chibzui, a reflecta”: *cine stă mult în chibzuri ar vrea să stea și mai mult* (39°/16).
a vărsa veste „a vesti”: *peste un ceas s-au vărsat veste celui lucru* (10°/89).
a veni la mână „a prinde”: *dar ne-ai venit tu la mână* (40°/16).

Adverbul

Textul conține câteva forme vechi și regionale: *acmu* (7°/1, 35°/20), *curund* (25°/5-6), pe lângă care apar și formele literare de astăzi: *acum* (22°/1,

25°/19) *curând* (50°/20). *Acolo* (10°/19, 34°/1) și *încolo* prezintă și formele *acolea* (38°/3) și *încolea* (37°/5, 49°/4-5). Adverbul *dimpreună* (17°/2, 60°/11) cunoaște un mare număr de atestări, în timp ce forma literară actuală *împreună* (12°/19) este notată o singură dată.

Sunt conservate și alte forme vechi și regionale sau populare: *acu* (în loc. adv. *de acu înainte*, 35°/4), *cani* (17°/11), *încai* (54°/13), *nainte* (55°/18), *numa* (17°/9), *uniori* (59°/10).

Alături de adverbul *nicicum* (17°/17) apare și perechea sa *nicidecum* (26°/6).

Adverbul relativ *când* apare uneori cu sensul „dacă”: *Când ai face tu aceasta, ași zice că tu ești omul cel mai bun.* (9°/6).

Unele adverbe sunt notate atât cu particula deictică: *aicea* (5°/12, 55°/2, 55°/12), *așijderea* (13°/12-13), cât și fără aceasta: *aice* (61°/1), *așijdere* (33°/3). Adverbul *pururea* (5°/5, 7°/13, 15°/1, 40°/1) conține întotdeauna particula deictică -a.

Adverbul *foarte* are sensul „foarte mult, foarte tare, foarte rău”: *foarte iubesti* (8°/21), *foarte îl voiu defăima* (18°/20), dar apare și ca formant al superlativului absolut: *tu foarte mult te superi* (47°/21).

Dintre locuțiunile adverbiale am reținut: *ca când* „ca și când, de parcă” (57°/10), *cât de puțin lucru* „câtuși de puțin” (14°/15-16), *de amăruntul* (24°/7, 34°/1), *pe amăruntul* (28°/7-8, 43°/13), *de-a mână* „la îndemână” (11°/16), *la cea mai de pre urmă* (56°/21-57°/1), *la o parte* (10°/21, 48°/2), *pe cum* „precum, așa cum” (4°/5).

Prepoziția

Am notat câteva prepoziții și locuțiuni prepoziționale mai rar sau deloc folosite în limba literară actuală: *a* „în”: *Mujicului nu-i da toiag a mână.* (19°/15), *de* „despre”: *să Țineți o taină de un lucru* (29°/20), *despre* „din”: *le-au porocit despre parte împăratului* (26°/6), *dupe* (56°/8), (cf. *după* (19°/21) cu număr foarte mare de apariții), *fără de* „în afară de” (43°/20), *fără decât* (17°/22-23), *fără decât* „cu excepția” (21°/4-5), *fără numai* „decât” (12°/4), *împrotiva* (8°/17), *întru* „în” (2°/3), *înde* „între, laolaltă, împreună” (10°/11), *pen* „prin” (39°/21) *pentru* „pe” (8°/1), *pentru* „despre” (13°/1, 14, 14°/12), *pentru* „din cauza” (52°/2), *pîn* „prin” (49°/5). Alături de formele vechi: *aducând și o scrisoare a mână* (23°/18-19), în text se întâlnesc și forme actuale cu sens identic celor dispărute sau mai puțin folosite astăzi: *ține și o scrisoare în mână* (23°/10-11), *toiag în mână* (58°/15).

Prepoziția *între* (1^v/17) are sensurile „dintre”: *alegirea între împărat și între Bertoldu*, „între”: *chehăind între noi* (27^v/11) și „în”: *are otravă între tot trupul* (41^v/4).

Dintre prepozițiile compuse amintim prepoziția *fără de*, perfect sinonimă cu *fără* și *fără*, al căror sens este ilustrat de următorul pasaj: *omul carile este fă<ră> de muiere este ca o vie fără de gardu și ca o țarină fără sântână, gărlă fă<ră> de fermuri, grădină fără flori, dumbravă <fără> frunză, struguri fără de bobite, pom fără de rod, orași fără negușitori, cetate fără păzitori, palaturi fără de ferestre, turn fără de scară, trandafir fără miros, inel fără peatră scumpă, copaciu fără de umbră, mare fără pește, levadă fără pomi* (13^v/16-14^v/1).

Textul conține și locuțiuni prepoziționale: *cât pentru* „cât despre, cât privește” (32^v/11-12), *de vreme că* „de vreme ce” (9^v/12), *fără cât* „decât” (8^v/20), *fără de cât* „decât” (34^v/2), *fără numai* „decât” (12^v/4), *în loc de* (38^v/11, 61^v/17), *în locul* (18^v/6).

Sensuri speciale prezintă locuțiunea prepozițională *în loc de*, consemnată cu sensul „în locul”, având o nuanță adversativă, de opoziție sau chiar de excludere, așa cum se vede și din exemplul următor: *acele giupănease au luat de la împăratul desfăimare în loc de dar* (38^v/11), precum și sensul „ca, drept, în calitate de”, unde intervine o nuanță modală: *[împăratul] ... mulțămît va fi de la toți în loc de bun stăpân și dreptu*. (61^v/17-61^v/1), *pe dânsăle să le fie în loc de lucru de nimică* (24^v/17-18).

Conjuncția

A fost menținută vechea conjuncție *au* (4^v/6, 7^v/3, 27^v/4), alături de care apar conjuncțiile *ori* (19^v/7) și *sau* (30^v/22).

Cât apare frecvent cu sensul „încât”: *au intrat toate la mare mânia, cât îi părea că le-au dat foc* (10^v/6-7).

Dacă (10^v/1, 33^v/19, 44^v/21) apare cu o frecvență aproximativ egală cu cea a conjuncției *daca* (10^v/1, 12^v/1, 21^v/1).

De apare cu valorile „și”: *Veniți de vă împăcați* (7^v/6) și „dacă”: *Și să mira de iaste, trebuință să margă* (27^v/3); pentru sensul „dacă” vezi și *de* (10^v/2, 44^v/7).

Fiindcă apare foarte frecvent cu forma *fiindu că* (8^v/21).

Între locuțiunile conjuncționale amintim: *ca cum* „ca și cum” (4^v/16-17), *cum că* „că” (4^v/5, 13^v/17, 52^v/14-15), *după cum* „după ce” (9^v/15), *măcar că* „deși” (4^v/10, 42^v/9), *de vreme că* „de vreme ce, deoarece” (9^v/12).

Interjecția

Pe lângă interjecția *ni* (13^v/5), ieșită azi din uz, am mai consemnat interjecțiile: *eh* (42^v/5), *ia* (15^v/21) și *iată*, aceasta în construcțiile populare *iată-mă-s* (5^v/8, 45^v/7) și *iată-le-s* (36^v/21).

SINTAXA

Sintaxa propoziției

Coordonarea

La nivelul părților de propoziție, coordonarea se întâlnește cel mai des între numele predicative.

Coordonarea prin juxtapunere este relativ frecventă și poate fi ilustrată prin exemple ca următorul: *toate sânt... vesele, milostive, dragăstoasă, împodobite cu tot feliul de bunătați* (14^v/16-19).

Coordonarea copulativă între părți de propoziție de același fel se face prin intermediul conjuncțiilor *și* și *nici*: *această dulce tovarășie poate să să numască oglindă fără lumină și [u]n diamant fără strălucire* (13^v/16-14^v/4), *Nici dragoste, nici domnie nu suferă tovarășie*. (13^v/4), *Mâne să te întorci la mine, dar să nu fii nici gol, nici îmbrăcat*. (21^v/5-7), *n-au putut găsi nici un copaci, nici pom, nici butuc ca să-i fie după plăcere* (56^v/1-2). Uneori, în cadrul aceleiași propoziții, se întâlnesc ambele modalități de coordonare: *Muiere mânioasă, focul aprinsu cu pară și tigaie spartă sânt mari pagube la casă*. (15^v/8-9), *sântu foarte bogat de moșii, di dobitoace, de robi, de bani și de toate lucrurile* (44^v/8-10).

Coordonarea disjunctivă a fost notată între nume predicative: *tu ești un bivol ori un țap* (19^v/7), *sau iaste curată sau necurată* (16^v/22), între complemente: *ori pe poartă, ori peste prag să întru înlăuntru* (39^v/11-12).

Subiectul

Subiectul este exprimat prin substantive sau substitute ale substantivului, precum și prin infinitive. Subiectul poate fi simplu: *Bertoldu au purces* (39^v/16), *toți sântem din pământu* (31^v/16), *cealaltă o au furat* (7^v/6-7), *au venit un trimis* (38^v/3) sau multiplu: *racul și cavura ave mare prieteșugu și dragoste între dânsii* (33^v/17). Subiectul se exprimă prin infinitiv după o construcție

impersonală: *nu să cade a intra în casă* (8°/6), *a-ș freca cineva mâinile pare rău și păduchilor* (53°/13), însă, de regulă, după astfel de construcții apar propoziții subiective.

Predicatul

Predicatele verbale sunt exprimate prin verbe la toate diatezele: *Tu grăiești* (31°/20), *doftorii aceia s-au căit* (57°/3) *ași fi fost urât de toși* (60°/17), *locul meu este întru această lume* (2°/3-4) și prin locuțiuni verbale: *au intrat în pripiș cum că dărăbanul este acela ce au furat haina* (49°/19).

Predicatele nominale pot avea numele predicativ simplu: *firea mea este într-acesta chip* (5°/9), *cu adevărat nu este așa* (6°/3), *hotărârea ce-am dat este cu mare dreptate* (8°/19-20), sau multiplu: *aceasta este stricare părinților, pedeapsa maicilor, varga fraților, rușinea neamurilor, stricare casălor și, în scurtu, muierile sânt munca și plânsul a tot neamul omenescu* (12°/9-14). Verbul copulativ poate lipsi (mai ales în descrieri): *(era la chipul lui, adică la cap, mare și rătundu ca o beșică;) frunte lui - măciucată; ochii lui - roșii, sprâcenile - lungi, ca de sălbateci; părul capului - ca de porc; urechile lui - ca de măgar; gura mare și strâmbă; buzile mari, spânzurându în jos, ca de cal; barba rară și mult supt barbă, adecă suptu falcă, spânzurându în jos, ca de țap; nasul strâmbu și rădicat în sus; nările largi, dinți<i> lui - ieșiți afară, ca de mascur* (1°/4-12), *Vai de casăle acele.* (25°/1).

Ca regulă generală, predicatul este acordat cu subiectul: *I'ăzut-ai căp domni și boieri șad împrejurul meu...?* (4°/10), *acele slugi ... s-au supărat ...* *le au dezlegat și l-au slobozit.* (56°/3-5); vezi însă și *dedesuptul cușmii des șade ... chelbile* (15°/18), *apa lină și omul tăcut nu-m place* (14°/10), *Doftorii necunoscând firea lui Bertold, i-a făcut doftorie...* (57°/14-15), unde acordul nu se realizează.

Elementul predicativ suplimentar

Dintre aparițiile relativ frecvente ale acestei părți de propoziție am notat câteva exemple: *i-am lăsat <pe> toși adormiți* (2°/17), *îndrăzneți și fără nici o sfiială mergea înaintea domnului și a boierilor* (1°/2-4), *eu niciodată nu oi putea îngădui să văd sfârmată această frumoasă oglindă* (7°/15-16).

Atributul

Atributul adjectival se exprimă prin adjective propriu-zise sau prin adjective pronominale: *au aprinsu mânie îndoită împărăteasa asupra lui*

(18°/6). El poate fi antepus: *arată cu o mare osârdie* (7°/6), *el să întrecă pe ceilalși oameni* (4°/7-8), *nu va el să-ți dea ceva zăstre?* (44°/3), sau postpus: *trebuie să treacă pin casăle împărătești* (49°/5), *să margă ea la casa mea* (50°/8-9). Acordul în caz al atributului adjectival nu este întotdeauna realizat: *adăvărul aceștii fapte bune au rea* (7°/3). Exprimat prin adjectiv propriu-zis, atributul postpus este uneori precedat de articolul adjectival: *te aruncăm gios di pe scaumul cel împărătesc* (11°/1), *vă duceți la ceasul cel rău* (12°/2).

Atributul substantival este exprimat prin substantiv precedat de prepoziție însoțit și de articol adjectival: *au luat vasul cel cu apă încet* (16°/6), *vermele cel de mătăsă* (22°/17). În text există și construcții prepoziționale cu valoare de genitiv alcătuite dintr-un substantiv precedat de prepoziția *de*: *nesupunerea și călcarea de poruncă* (2°/17), *iaste aceea o margine de haina împărăteasei* (52°/5-6). În afară de atributul substantival prepozițional, am mai notat frecvent atributul substantival genitival: *după făptura oamenilor este cu cale să se caute orânduiala închinăciunii* (31°/13-14), *acesta este un drum al muncii iadului* (12°/9-10) și atributul substantival în dativ: *ea este stăpână oglinzâi* (7°/6), *muire iaste ... dezmerdare nopții* (8°/8), *nu le-au făcut cu nesupunere poruncii tale* (29°/1-2).

Atributul pronominal este exprimat prin pronume personal: *numele lui era Fagotos* (18°/18-19), *s-au veselit de talmășagurile lui* (1°/10), *au trimis să zică străjărilor ei* (17°/10), *au alergat iară la obicinuitul lui gând* (17°/18), prin pronume demonstrativ: *cunoscându cu înțelepciunea ta răutate aceștii ai hotărât drept ca un dreptu judecător* (7°/11-12), prin pronume nehotărât: *să fie el sângur stăpân peste toate* (59°/7-8), prin pronume negativ: *pe dânsăle să le fie în loc de lucru de nimică* (24°/17-18). Atributul pronominal în dativ este ilustrat de exemple ca: *du-te în treabă-ți* (9°/13), *să-și cerce norocul lui* (46°/5).

Atributul verbal poate fi exprimat și printr-un verb la supin: *este vreme de intrat în sac* (47°/9).

Apoziția este de cele mai multe ori neacordată: *Mai la<s>u moșului Savuc, grădinariul, pălăria mea* (59°/2), *mai lasu meșterului Amyrosou, împodobitoriul curții, zece bani* (58°/19); cf. însă și un exemplu cu apoziția acordată: *mai lasu mătășii mele Pandorii mendișul meu pe care dormiiam* (59°/14-15).

Când are rol de atribut, pronumele (adjectivul pronominal) relativ *care* prezintă adeseori forme diferite după gen și număr: *Bertoldu, carele era la chipul lui* (1°/3), *doftorie de carea făcea boierilor* (57°/15), dar acestea nu sunt întotdeauna acordate cu determinatul: *au venit un trimis de la împărăteasa cu o scrisoare, întru carile scrisoare scriia* (38°/4-5).

Complementul

Complementul direct este exprimat prin substantive: *i-au lovit pe dușmani* (35°/6), pronume personale: *dac-au văzut pe dânsul* (18°/18), pronume nehotărâte: *amăgea pe toți* (20°/23-21°/1), pronume negative: *eu nu postesc pe nimenea* (16°/1), numerale colective: *îndată i-au prinsu pe amândoi* (33°/21-22), verbe la infinitiv: *începe, dar, a-m spune toate pe amărutul* (43°/13).

După cum se poate observa din exemplele citate mai sus, complementul direct este introdus prin prepoziția *pe*. Când complementul direct exprimat prin pronume relativ *care* introduce o atributivă, prepoziția *pe* este omisă: *nevăzând pecetea care sângură ea au pus* (49°/18-19), *lucrurile acele carile le caută oamenii și nu vor să le găscă* (3°/3-4), *să întorci cuvântul carile l-ai zis* (9°/2-3); *au făcut strigare care ai auzit tu* (13°/22). Absența prepoziției *pe* în astfel de situații duce la confuzii: *...un logoș măscăriciu ce sta aproape de împăratul, care îl făcea de râdea* (18°/14-15).

Complementele directe exprimate prin substantive sau pronume care se referă la nume de persoane și care sunt postpuse determinatului cunosc uneori fenomenul dublării prin anticiparea formei neaccentuate de acuzativ a pronumelui personal: *i-au lovit pe dușmani* (35°/6), *să-l trimată împăratul pe Bertoldu* (38°/5-6), *îndată i-au prinsu pe amândoi* (33°/21-22), însă mult mai frecventă este absența acestei particularități: *daca au înecat pe ticălosul dărăbanu* (52°/1), *să facă pre împăratul să grăiască* (9°/14), *împăratul au slobozit pe toți boierii* (21°/3-4). Izolat, anticiparea complementului direct exprimat prin pronume personal în cazul acuzativ are loc și atunci când determinatul nu este o persoană: *[oglinđa] eu o am cerșut-o* (6°/1). În mod excepțional am notat și un caz în care complementul direct este exprimat prin două forme neaccentuate ale pronumelui personal: *am gându că-l foarte îl voi defăima* (18°/20). Când este reluat, complementul direct exprimat prin pronume nu se acordă întotdeauna cu substantivul înlocuit: *ele această greșală nu le-au făcut cu nesupunere poruncii tale* (29°/1-2).

Complementul direct determină nu numai verbe, ci și interjecții predicative: *iată-l* (29°/3), *iată-mă-s* (45°/7, 55°/16), *iată-le-s* (36°/21).

Complementul indirect este exprimat prin substantive și pronume în cazul dativ: *i-au poroncit împărăteasa unei slujnice să aducă un vas cu apă* (16°/8-9), *să dea jumătate celeilalte* (13°/18-19), sau prin construcții alcătuite cu diverse prepoziții:

– *cătră*: *au început una cătră alta a zice* (26°/13-14);

– *de*: *omul carile este despărțit de muiere* (8°/22); *Ce grăiască acest mojić de mireasă și de galbeni?* (50°/9-10);

– *dintru*: *ce și nu ai dintru al tău, nici poți să-m dai dintr-al <al> tuia* (3°/20);

– *împotriva*: *împăratul să grăiască împotriva muierilor* (9°/14);

– *înde*: *sfătuindu-să ele înde ele pentru această pricină ...* (9-10);

– *între*: *asa să va potoli între noi vrajba* (7°/11-12);

– *la*: *tu te încrezi la lacrimile muierilor* (8°/1);

– *pentru*: *n-aș fi vrut să grăiescu pentru toată lume* (13°/14).

De regulă, complementul indirect exprimat prin substantive sau pronume în cazul dativ nu este anticipat prin forma neaccentuată a pronumelui personal în dativ: *să să dea mai bine aceștia* (7°/14), *să dea jumătate celeilalte* (13°/19-20).

Complementul indirect se exprimă prin verbe la supin: *este vrednică de iertat* (8°/19-20).

Complementul indirect exprimat prin pronume posesive se introduce cu prepoziția *asupra*: *și ave o mie de dreptăți muierile a să mânie asupra mea* (13°/7-8), *tot greul acestui lucru voi să-l dau asupra ta* (25°/1-2).

În textul nostru, complementul indirect este exprimat și printr-un verb la infinitiv: *să să învrednicească a lua* (24°/15), *este îndestulat a cunoaște dreptate mea și minciunile tale* (6°/18), *asa ne deprinsesem și noi a petrece până dimineață* (33°/7).

O construcție specială, influențată, probabil, de original, am găsit în propoziția *iartă pre cel vinovat spânzurătorii* (53°/11).

Complementul de agent determină verbe la diateza pasivă și este exprimat printr-un substantiv sau substituit al acestuia precedat de prepoziția *de*: *aî prinsu un măgaru bătrân, a căruia spinare era toată jupită și jumătate mâncată de muște și de viermi* (5°/23-5°/2), *[împăratul] ... să se biruiască de amestecarea muierilor* (10°/12), *vei fi cîstît de toți ca un boier* (46°/16), *fiindu rugat de mine* (58°/11), precum și de prepoziția compusă *de cătră*: *ele foarte s-au defăimat de cătră împăratul prin lucrare telpizului Bertoldu* (29°/15-17).

Complementul circumstanțial de loc este exprimat de cele mai multe ori prin adverbe (locuțiuni adverbiale) de loc: *Bertoldu... șădea deoparte* (12°/2-3), *pasă de ... le gonește mai curându de aice* (25°/10), *au agiuns Bertoldu aproape de strajă* (17°/13-14), *au trecut pe acolo o babă aproape de cuptoriu* (52°/4), *cându duc pe bou la meserniță, denainte asudă, iar denapoi tremură* (39°/22-39°/1) sau substantive și substitute ale lor precedate de diverse prepoziții: *are otravă întru tot trupul* (41°/4), *întră în sacu* (48°/16), *s-au dus singur la acel cuptoriu și căutându într-însul au văzut pe Bertoldu* (53°/6-7), *de acolo l-au dus prin toate pădurile Italiei* (56°/21-56°/1), *napi copți în spuză* (56°/17-18), *au șezut*

aproape de dânsul (28°/21), adevărul trebuie să fie deasupra peste toate (53°/20). În prima propoziție din fraza *cine știupește împotriva vântului își știupește în musteși* (30°/7) am identificat un complement de loc cu nuanță modală.

Complementul circumstanțial de timp este exprimat prin adverbe de timp: *această fâmeia au fost asară la casa mea* (6°/20-21), *astăzi, mai înainte până a merge la patul tău, vei ceti îndoit stihul acela care ieri l-ai zis spre lauda muierilor* (12°/6-8), *te-așu face să întorci cuvântul carile l-ai zis spre ajutorii muierilor mai înainte până a nu dormi sara* (9°/2-4), *mâne vei vedea ce lucru bun am făcut eu pentru tine* (48°/20-21), *eu ași ști să spui toate lucrurile acmu îndată* (16°/2-3), prin substantive (și substitute) precedate de diverse prepoziții: *numaidecât, peste un ceas, s-au vărsat veste acelui lucru nou peste tot orașul și peste pușin s-au strânsu mai mult de o mie de muieri* (10°/6-9), *nu grăiește mai mult într-această dată* (62°/16-62°/1), *să-l păzască până a doao zi dimineață* (41°/4-5) sau prin verbe: *au mersu la curte, așteptând până a nu însăra* (10°/20), *să răspundeți mai înainte până a nu purcede lucrul acesta înainte* (10°/16-18).

Complementul circumstanțial de cauză se exprimă printr-un substantiv precedat de prepoziție: *pușintel au rămas să se spânzure de ciudă* (21°/2-3), *Fagost de rușine nu mai cuteza să-și rădice ochii* (21°/1-2), *de să va și tâmpla să greșască vreuna din slăbăciunea firii* (8°/18-19), printr-o locuțiune adverbială: *și pentru aceea își zic fie* (2°/18) și printr-un verb la modul gerunziu: *s-au mirat nevăzându-l mort de acei câni* (40°/12-13).

Complementul circumstanțial de scop este introdus prin prepoziția *pentru*: *eu am venit înaintea împărășii tale cu aceste cinstite giupănese pentru răspunsul cererii* (28°/5-7).

Complementul circumstanțial de mod este exprimat prin substantive precedate de prepoziție: *fără nici o iertăciune să-l bată* (17°/11), *s-au păzit locurile lor și împărășile cu mare vitejie* (24°/10-12), *mergându acei trimiși și, căutând cu mare epistemie, i-au găsit și i-au adus* (62°/12-14) și prin adverbe: *arătându-să pușintel cam scârbit la față, i-au zis împăratul* (32°/14-15), *a început a călca boierește* (35°/18). Complementul circumstanțial de mod de conformitate a fost consemnat în: *i s-au plinit fapta după gândul lui* (12°/3-4), *să-ți dea tot binele la întâmplări după voia ta* (7°/14-15).

Complementul circumstanțial de mod comparativ se construiește cu prepoziția *decât*: *mai bun este un drum cu slobozanie decât zăce litre de aur cu robie* (55°/20-55°/1), *mai mult crede minciunile decât adevărul* (9°/20-21), cu adverbul *ca* sau cu adverbul compus *ca și*: *eu simtu om putrăzitoriu ca și alții* (4°/12), *iaste frumoașă ca soarele* (45°/20-21).

Complementul circumstanțial consecutiv a fost notat în *s-au foarte bolnăvit de moarte* (57°/10).

Complementul circumstanțial instrumental este exprimat, de regulă, prin substantive precedate de prepoziția *cu*: *pușin au lipsit să-m scoată ochii cu degetul lor* (12°/20), *le-au zdrobit cu beșile mânilor și capul* (17°/23-18°/1), *tată-meu ... au îngrădit cu spini* (21°/13-14), *l-ar fi ucis cu petri* (38°/14), *să-și zdrobăscu oasăle cu acest bătu* (37°/3-4) sau *fără de* (negativul prepoziției *cu*): *nu făcea nici un lucru fără de sfatul lui Bertoldu* (57°/4-5). În acest ultim exemplu, complementul circumstanțial instrumental are o nuanță modală.

Complementul circumstanțial sociativ se construiește cu prepoziția *cu*: *[ei] mergu cu mine* (17°/1), *veniți cu mine* (28°/1), *au mersu înaintea împăratului cu toată dăea tovrășie de muieri* (28°/16-17) și cu locuțiunile prepoziționale *dimpună cu*, *împună cu*: *slugile acele, dimpună cu Bertoldu au purces dreptu spre străj* (17°/7-8), *vino de șezi împreună cu mine pe acest scaun împărătescu* (12°/18-19).

Complementul circumstanțial de relație se construiește ca în limba de azi cu prepoziția *la*: *și era scurt și gros la stat și lat* (18°/16), *întru acest întunecat <mormânt> odihnește un țaran grozav la chip* (67°/14-15), *era foarte lat la capu* (20°/8).

Complementul circumstanțial opozițional este introdus de locuțiunea prepozițională *în loc de*: *acele giupănese au luat de la împăratul defăimare în loc de dar* (38°/11).

Complementul circumstanțial de excepție este exprimat prin substantive (și substitute) precedate de prepoziția *fără*: *Nu iaste altul nimenea, fără mine* (43°/1), locuțiunile prepoziționale *fără de*, „în afară de”: *este altcineva aice fără de tine* (43°/20), *fără decât*, „decât”: *u<n>de stau eu, alții nu pot să stea, fără decât eu* (21°/4-5) sau *fără numai*, „decât”: *nu va să arăte alta fără numai pagubă* (12°/3-4) și prin verbe la infinitiv însoțite de locuțiunea prepozițională *fără numai*: *greșala acmu s-au făcut și nu este cu puțință a să acoperi, nici a o îndrepta, fără numai a cere iertăciune de la împăratul* (27°/11-14).

Sintaxa frazei

Coordonarea

Raportul de coordonare se stabilește la nivelul propozițiilor principale, dar și între propozițiile subordonate de același tip. Am notat exemple de coordonare prin juxtapunere între propoziții principale: *mergi cu bucurie, nu te teme* (15°/10), *Eu nu voi aștepta, vino degrabă să închizi gura sacului* (48°/10-11) și între subordonate circumstanțiale cauzale: *Cine va vre să-m fie prietin să nu*

ocărască pe muieri, pentru că ele nu vatămă pe nimenia cât de puțin lucru, nu poartă armă, nu caută gălcevi. (14°/14-17).

Coordonarea copulativă se realizează cu ajutorul conjuncțiilor *iară*, *nici*, *și*: *să i să dea oglinda, iară ceealaltă să margă rușinată* (7°/7-8), *i-au găsit și i-au adus* (62°/13-14), *Mergi sănătoasă și te întărește să fii bună* (7°/17), *nici pălărie nu ș-eu luat înaintea împăratului, nici s-au închinat* (1°/6-7).

Coordonarea adversativă se realizează prin mijlocirea conjuncțiilor *ce*: *Dar nu este destul numai a o cunoaște, ce să o și răsplătească vro mulțămită*. (37°/15-16), *ci*: [muierile] ... *nu poartă armă, nu caută gălcevi, ci toate sânt smerite și vesele, milostive, dragăstoasă, împodobite cu tot felul de bunătați* (14°/16-19), *dar*: *ele cu ochii plângu, dar cu inima râdu* (8°/8-9), *Adevărat este bogat, dar pe lângă mine este foarte sărac*. (44°/8-9), *iară*: *ea este stăpână oglinzâi, iară ceealaltă o au furat* (7°/6-7) și *însă*: *tu ai stăut mare aflătoriu, însă au răs toți* (13°/5).

Coordonarea disjunctivă se realizează cu ajutorul conjuncțiilor *ori* și *sau*: *de s-au greșit vreodată cu oarecine sau de iaste curată sau necurată* (16°/19-22), *ori slujaște ca o slugă, ori fugi ca un cerbu* (55°/9-10).

Subordonarea

Propoziția subiectivă se introduce prin pronumele relativ *cine*: *Cine samănă spini să nu umble desculți*. (15°/24), *Cine nu face nu greșaste*. (55°/14-15) și prin conjuncția *că* după o construcție impersonală: *îți părea că le-au dat foc peste toate* (10°/5-6).

Propoziția atributivă se introduce prin pronumele relative *care*, *ce* și prin adverbul relativ *unde*: *muștile carele să pun pe capul celor chelboși să pun și pe masa împăratului* (37°/6-7), *oglanda este a celei ce nu va să se strice* (7°/3-4), *Vai de casăle acele unde cântă găinile și cucușii tac* (25°/1).

Propoziția apozitivă este marcată prin adverbul specific *adică*: *dacă m-oi cununa, ce-a vrea ea să facă, adecă să mă duc eu la casa ei* (50°/6-8).

Propoziția completivă directă se introduce prin conjuncția *că*: *Eu cu adevărat cunosc cu oglinda este a celei...* (7°/3), *Iată că te-am răzimat* (48°/17), prin relativul *cum* urmat de conjuncția *să*: *să hotărască cum avea lege să se strice* (10°/13-14), prin conjuncția compusă *cum că*: *arată cu o mare osârdie cum că ea este stăpână oglinzâi* (7°/5-6).

Propoziția circumstanțială de timp reflectă, în textul nostru, cu precădere raportul de simultaneitate. Temporala de simultaneitate se introduce prin

relativul *când*: *când grăia îți părea că ferbu oale* (1°/12-1°/1), *m-am născut când m-au făcut maica me* (2°/2-3), *când va vre să între cineva, trebuie să-și plece capul* (32°/17-18), *să se plece înainte lui când va intra în cămară* (32°/7-8).

Temporala de posterioritate se introduce prin conjuncția *daca*: *s-au dus la curte și dac-au agiuns acolo, au început a face cele mai mare ai lor și strigare* (10°/15-16), și *daca s-au întorsu la împăratul, i-au spus toate* (56°/5-6) și prin locuțiunea conjuncțională *îndată ce*: *îndată ce te-i cumuna cu mireasa și te vor vedea cum ești tânăr și frumos, aceea, văzântu-te, n-a zice ba, că n-a vre* (46°/10-13).

Temporala de anterioritate se introduce prin conjuncția *până*: *ași aștepta până ar înghița și apoi ți-ași aduce* (3°/2), *au început a-i pisa până le-au zdrobit cu bețile mânilor și capul* (17°/23-18°/1).

Propoziția circumstanțială cauzală este introdusă prin conjuncția *că*: *Nu socoti tu aceasta cu mintea ta, că eu n-am făcut niciodată vreun meștersugu de aceste, nici oi face cât oi trăi*. (43°/5-7), *Nu mai sta aicea să mă mai asurzești, că cu cât te rogi mai mult, cu atâta îți lepezi cuvintele în zădar și chisezi apa și-ți perzi osteneala*. (55°/2-5) și prin locuțiunile conjuncționale *fiindu că*: *Dar acele slugi, fiindu că s-au supărat de multa umblare și cunoscându tălpijicul lui, l-au dezlegat și l-au slobozit*. (56°/3-5), *ea-l poște ... fiindu că ea înfălesăse* (38°/8-11), *pentru că*: *Puțină mângâiere poși să-mi dai, pentru că ceea ce vor să-m facă este hotărât și sorocul este aproape*. (42°/15-17) și *de vreme că*: *i-am lăsat toți adormiți și pentru aceea îți zic ție, împărate, că toți au murit, pentru că de la un om ce doarme până la unul ce au murit, eu facu puțină dăspărșirea, de vreme că și somnul să numește frate cu moartea* (2°/17-2°/2).

Propoziția circumstanțială finală se introduce prin conjuncțiile *să*: *poate să-mi dea otravă să mă omioare* (45°/23-46°/1), *apoi iar trebuie să intri în sac ... să leg sacul la gură pă cum au fost* (44°/20-22) și *ca să*: *ea-l poște ca să-i scurteză viața de istov* (38°/8-9), *au trimis o samă de cavaleri ca să-i caute* (62°/6-7), *pururea mă voi ruga cerului ca să te păzască și să-ți dea tot binele la întâmplări după voia ta* (7°/13-15), *au pus un dărăban ca să-l păzască până a doao zi* (41°/4-5).

Propoziția circumstanțială modală este introdusă prin locuțiunile conjuncționale *ca cum*: *eu strălucescu într-aceste palaturi de obște ca cum ar străluci soarele între stelile cele mai mici* (4°/16-17), *pe cum*: *au perdut din gură casul pe cum am făcut și eu* (55°/2-3).

Propoziția circumstanțială consecutivă se introduce prin conjuncția *cât*, care apare uneori și în construcția corelativă *atâta ... cât*: *au rămas atâta de*

măhnite pentru această faptă, cât nici capul nu pot să-l rădăce (28°/17-18), au intrat toate la mare mânie, cât îți părea că le-au dat foc peste toate (10°/5-6) și prin conjuncțiile *ca* și *numai* cât să: *Eu nu sântu atâta de nemulțumitoriu ca să nu cunosc osteneala ta.* (30°/4); *Dar nu pociu să grăiescu într-acestu sac de nu vei dezlega gura atâta numai cât să-m scot capul.* (44°/6-9).

Propoziția circumstanțială condițională este introdusă prin conjuncțiile *dacă*: *Citește tu aice, dacă știi tu să citești.* (38°/6), *de*: *Dar nu pociu să grăiescu într-acestu sac de nu vei dezlega gura atâta numai cât să-m scot capul.* (44°/6-9), *de-ar fi fost laptele mai albu decât zâua, el ți-ar fi luminat în cămară și nu te-ai fi lovit de vasul cu lapte pe cum te-ai lovit* (23°/3-5) și *când*: *Când ai face tu aceasta, ași zice că tu ești omul cel mai bun decât toată lume, iar de nu-i face, îndată te voi spânzura* (9°/7-9).

Propoziția circumstanțială concesivă este introdusă prin locuțiunile conjuncționale *de... și* sau *măcar* *că*: *de nu și pot eu să-ți agiut cu putearea mea la aceasta fără de dreptate primejdie, dar cu un cuvânt pot să te mângâi* (42°/11-14), *orice* *lucru vor face ele și vor zice este făcut cu meșteșugu, măcar că ele cu ochii plângu* (8°/7-8), *au pus gându, măcar că sânt grozav, să-mi dea pe fiica lui muiere* (43°/21-22). În câteva rânduri, locuțiunea conjuncțională *măcar* *că* este corelată cu conjuncția *dar*: *măcar că sântu eu dărăban, dar și eu sântu om și am și oarecare milostivire spre tovarășii mei la vreme de nevoaie* (42°/9-11), *măcar că peste voia lui era, dar l-au adus la curte* (57°/1-2).

Propoziția circumstanțială opozițională se introduce prin locuțiunea conjuncțională *în loc să*: *în loc ... să se însoare, el s-au lipsit de viață* (51°/17-18).

Propoziția circumstanțială de excepție se introduce prin locuțiunea conjuncțională *fără decât*: *ție nu-ți trebuiește alta fără decât postești să mă bată* (17°/22-23).

Topica părților de propoziție

Atributul adjectival este adeseori plasat în fața determinatului: *dulce tovarășie* (13°/16), *frumoasă marghiolie* (9°/16), *mânioasa muiere* (41°/3-4). Care este mai mare zi decât toate? (22°/3); același lucru se întâmplă și cu unele attribute exprimate prin substantive: *aceste fără rușine muiere* (12°/20), sau prin adjective pronominale: *cu de acele bucate* (57°/5).

Când au rol de atribut sau complement, pronumele (adjectivele pronominale) nehotărâte compuse cu *ori* sunt dislocate prin introducerea unei prepoziții: *să le facă pofta ori de ce ar cere* (26°/1-2), *ori la câte-m vei poronci* (55°/17), *ori de la ce casă să desparte* (12°/6), *ori în ce casă ar intra* (12°/7).

O ordine cu totul specială a tuturor termenilor găsim în propoziția *atâta de mare minte purta foarte înaltă* (57°/16-17), unde grupul nominal este dislocat.

Complementul circumstanțial de mod exprimat prin adverbul *foarte* este plasat înaintea verbului pe care îl determină: *tu foarte iubești pe muieri* (8°/21-9°/1), *foarte să o păziți* (29°/1-2), *s-au foarte bolnăvit de moarte* (57°/10).

Topica propozițiilor

Subiectivele introduse prin pronumele relativ *cine* sunt întotdeauna antepuse regentei: *Cine spală capul măgariului pearde săponul și osteneala.* (30°/11).

Negația

Tipul cel mai frecvent întâlnit este negația simplă reprezentată de adverbul *nu*: *nu caută* (4°/1). Alături de aceasta apare și negația dublă *eu nu știu nimic* (9°/3), *eu niciodată nu m-am mâniat* (16°/7), *nicicum nu poate să scape* (17°/17), *nicidecum să nu îndrăznească a deschiiia cutiia* (26°/6-7). În propozițiile negative construite simetric, adverbului *nu* din prima propoziție îi corespunde *nici* în cea de-a doua: *n-oi mai aștepta, nici ți-oi mai bate capul* (47°/13), *eu niciodată n-am gândit, nici am visat* (12°/13). Uneori adverbul de negație este prezent doar în regentă, iar în subordonată nu mai este reluat: *să nu mă spânzura până voi găsi eu un pom frumos* (56°/4-5); cf. însă și *nu-l spânzurați până nu-ș va găsi el un pom* (56°/9-10).

Negația este exprimată și prin mijlocirea adverbului *ba*. În această situație *ba* poate apărea singur: *ba să cade* (11°/22), *ba așa ți-am zis* (21°/19), repetat: *ba, ba, - au răspuns Fagost* (19°/1) sau precedând adverbul *nu*: *ba nu m-au văzut niciodată* (45°/13).

Mijloacele de realizare a negației sunt utilizate cu precădere pentru a nota negarea întregii propoziții sau fraze, dar au fost consemnate și situații în care este negat doar unul - eventual, mai mulți - dintre termenii propoziției: *pentru tine grăiescu, iar nu pentru alții* (30°/15), *că nici tigrul apa, nici muierea nu lasă răsplătirea* (38°/3-4), *să nu fii nici gol, nici îmbrăcat* (21°/6), *nu tot ci strălucește este aur* (55°/13-14).

Vorbirea directă și vorbirea indirectă

Vorbirea directă este însoțită de verbul de declarație *a zice*: *Iar Aureliia, ocărându-o înaintea împăratului, zice Aurelia: „Vei ști, doamne împărate, că*

această fămeia au fost asară la casa mea și mi-au furat acea oglindă di creștal care o ține în mână ei și eu o am cerșut-o de multe ori, iar ea au tăgăduit și nu va să. mi-o dea". (6/20-6/2), Întorsu-s-au împăratul spre muiere cu fața schimbată spre mare mânie, zicându-le: „Ce lucru nou este acesta? Ce auz eu și de unde au venit atâta rădicare de turburare? Cine v-au pus la atâta mânia? De unde s-au născut atâta turburare? Pentru ce faceți atâta strigare? Nu cumva sânteți îndrăcite? Ce an rău v-au venit? Spuneți, la rău ceas ce v-au întâmpinat, muierele diavolului?! Cine sânteți?” (11/4-10).

Nici vorbirea indirectă nu lipsește din text. Ea se introduce după verbul a zice însoțit de conjuncția subordonatoare că: Altele iar zicea că împăratul nu va lua la mare defăimare pentru această călcare de poruncă (28/2-4), așa zice că tu ești omul cel mai bun decât toată lume (9/7-8).

Anacolutul

Anacolutul, ca o deviere de la structura logico-gramaticală, reprezintă una dintre caracteristicile fundamentale ale acestei cărți populare. Frecvența sa în text derivă în primul rând din oralitatea narațiunii, iar în al doilea rând ea poate fi reflexul structurilor lexico-gramaticale ale originalului. Iată câteva exemple: Cine mă cheamă eu îi răspund (16/3), și cei ce ț-a părea că-s ușori spune să-ți dea alții mai grei (51/4-5), Dar eu, spune-m, au nu puțin nu să numește mort omul carile este despărțit de muiere (8/21), Și lipsindu Bertoldu din naintea împăratului eare după ce au agiunsu acasă au prinsu un măgariu (5/22-23) – unde atributiva se referă la Bertoldo, nu la împărat.

LEXICUL

Cuvinte rare sau dispărute din limba actuală,
învechite sau regionale

1. Cuvinte de origine latină

a (< ad) „în”: aducând și o scrisoare a mână (23/19).

cani (< quam magis) „cam”: s-au cani depărtat de dâșii (17/11).

cerca (< circare) „a căuta, a încerca”: la omul îndrăzneți este de folos să-și cerce norocul lui (46/5).

mascur (< masculus) „porc (sălbatic)”: dinți<i> lui – ieșiți afară, ca de mascur (1/12).

spuză (< spodium) „cenușă fierbinte amestecată cu jărat”: să ruga să aducă ... napi copți în spuză (57/18).

stopi (< *scupire) „a scuipa”: fiindu că vorbisă mult i să umplușă gura de spumă și neștiind <unde> va stopi... (20/5).

știupi (< *scupire) „a scuipa”: Cine știupeaște împotriva vântului își știupeaște în musteți. (30/7-8).

2. Cuvinte de origine grecească

cavur (< καβουρας) „rac de mare”: racul și cavura ave mare prietelșugu și dragoste între dâșii (33/17-18).

câtargă (< κατεργον) „corabie; (fig.) muncă silnică, galere”: Să te puie la cătargă. (42/22).

chir (< κυριος) „domn; jupân”: tu, chir Țerfolie, ... să scrii această diată a cei dintâiu și a cei de pe urmă voii mele (58/11).

clironom (< κληρονομος) „moștenitor”: vei rămânea clironom peste toate (46/15).

cuneală (< κουνελι)⁸ „iepure de casă”: au mersu până la țara cunelilor (33/14).

diată (< διατα) „înțelegere, acord; testament, prevedere testamentară”: ajungându la patrida lor, au făcut diată cu mare giurământu ca toți cei ce să vor trage dintr-înșii să umble de acu înainte pe cum au îmblat ei îndărăptu (35/2-3); să scrii această diată a cei dintâiu și a cei de pe urmă voii mele (58/12-13).

epistemie (< επιστιμη) „știință, pricepere”: Și așa, mergându acei trimiși și căutând cu mare epistemie, i-au găsit și i-au adus (62/13).

garidă (< γαριδα)⁹ „crevete, crustaceu marin”: Povestea racului și a garidii, ce au spus Bertoldu împăratului (32/20-21).

marghiolie (< μαργιολια) „viclenie, șiretlic, înșelăciune”: Bertoldu cu o frumoasă marghiolie scapă de cea dintâiu urgie a împărăteasei (39/13-15).

melanhonie (< μελαγχολια, cf. it. melanconia) „melancolie”: pricina cu carile vor să mi-o dea în dă mai multă mela<n>honie (43/13-14).

⁸ Pentru sensul acestui cuvânt neînregistrat în DA, vezi DIGROM, s. v. καβουρας.

⁹ Pentru etimologia acestui cuvânt, vezi DA, Tomul I, Partea II, C, București, 1940, s. v. cuneală, unde se propune etimologie multiplă: <scr. kuneli, lat. cuniculus; cf. și DIGROM s. v. κουνελι.

⁹ Pentru sensul acestui cuvânt neînregistrat în DA, vezi DIGROM, s. v. γαριδα.

paramee (< παροιμία) „parimie; maximă, sentință, pildă, învățătură”: *La paramei grăiește adăvărât zicându...* (55^v/9).

patrida (< πατρίδα) „patrie”: *ca niște streini, ei nu știu nimic și cum că poftescu ca să-i sloboadă să să întoarcă la patrida lor* (34^v/5).

scandală (< σκανδαλον) „rușine (provocată de o faptă reprobabilă)”: *De trei ori merge cineva călare, iară tu ai făcut acmu a patra oară, care au stătut de mare scandală.* (54^v/15-16).

scopos (< σκοπος) „scop, țintă”: *scoposul esti a o răsplăti* (30^v/7).

stenohorie (< στενοχωρία) „stare de neliniște, tulburare sufletească; supărare”: *Așa toată noaptea aceea au petrecut cu multă stenohorie și nu știe ce vor face: merge-vor a doao zi la împăratul au... să șadă pe la casăle lor?* (27^v/12).

3. Cuvinte de origine slavă

barileă (< ucr. барилка) „butoi mic”: *De la tâlhar la tâlhariu altă nu piere nimic, fără cât barilei deșarte.* (39^v/1).

istov (< sl. истовъ) în loc adv. **de istov** „cu totul, definitiv”: *ea-l poste ca să-i scurteză viața de istov* (38^v/9).

izvodi (< sl. изводи) „a inventa, a născoci, a scorni”: *Mai nainte, până a fi tu încă cu patru mii de ani, măgariul postelor să izvodisă.* (4^v/22-5^v/1).

jalobă (< rus. жалоба sau pol. żaloba) „plângere, reclamație, jalbă”: *Poate au vro jalobă și poate să fie trebuință să le dau ascultare.* (6^v/9).

măni (< sl. мѣнѣти) „a spune, a rosti; a pomeni; a cobî”: *Tu mănești tot lucruri îndărătnice.* (30^v/14).

meserniță (< bg. месерница, scr. mesârnică) „măcelărie, abator”: *Cându duc pe bou la meserniță, denainte asudă, iar denapoi tremură.* (39^v/22).

povedi (< ucr. повісти, -ведь) „a fi gata să cadă, a-și pierde echilibrul”: *razămă-mă de părete că a șădea așa mă tem că m-oi povedi să cadu* (48^v/15).

smeri (< sl. смѣрати) „a se căi”: *învățătură pentru carele nu să va smeri cu necinstea pentru că le-a primit* (60^v/9-11).

voloc (< rus., ucr. волок) „plasă, năvod”: *Au venit desdiminează Bertoldu și s-au arătat înaintea împăratului învălit într-un voloc de cele ce prindu pește.* (21^v/12).

zavistie (< sl. завистіє) „invidie, pizmă; intrigă, discordie”: *eu n-am deprins a face zavistie cu împăratul meu, ci pururea l-am sfătuit dreptu și cu credință* (60^v/2).

zavistnic (< sl. завистникъ) „invidios, pizmutor; intrigant”: *Să gonească pe zavistnici și pe cei neînvățați și limbele cele răle* (61^v/4).

4. Cuvinte de origine turcească

cilibiu (< çelebi) „elegant, grațios, frumos, politic”: *O, ce dreaptă judecată, o, ce cilibii și împărătești fapte* (9^v/19).

ciohodar (< çohadar) „slujbaş care se îngrijea de încălțăminte domnitorului”: *Atunce, unul din ciohodarii împăratului au rădicat un toiagu ..., vrând ca să-l lovască...* (36^v/20).

șatrangi (< satranç) „jocul de șah”: *acolo era toți deșteptați și să giuca în șatrangi.* (34^v/3).

tălpijic (< telbizlik) „telpizlic; înșelăciune, fățarnicie, vicleșug”: *tălpijicul lui Bertoldu ca să nu să plece împăratului* (32^v/1-2).

telpiz (< telbis) „viclean, prefăcut, șiret”: *împăratul au cunoscut că este tălpizul tălpijilor și au îndrăgit această șagă.* (32^v/13).

5. Cuvinte de origine maghiară

dărăban (< darabant) „soldat (din infanterie); dorobanț”: *puindu-l în sacu, au pus un dărăban ca să-l păzască până a doao zi* (41^v/4).

feredeu (< feredö) „baie”: *Câte mile sânt de la facere lunii pâ<nă> la feredele din luncă?* (19^v/10).

6. Cuvinte cu etimologia controversată

buhnace „bufniță”: *Cu cine grăiești tu, buhnace zburliță?* (19^v/7), *Tu răzi, buhnace?! (24^v/9), Ce vei să faci tu, buhnace? (36^v/11), Tu ești o buhnace grozavă.* (44^v/15). Cuvântul *buhnace* nu este atestat în DA. După formă și după sensul rezultat din context, el pare a fi o contaminare între variantele atestate în DA *buhnă* și *puhace* ale cuvântului *buhă*, a cărei existență – cu forme apropiate celei românești – este consemnată de S. Pușcariu în limba latină, în unele limbi romanice, în unele limbi slave, precum și în alte limbi, cum sunt maghiara și greaca¹⁰. A. Scriban găsește la Cantemir cuvântul *puhace* și propune ca etimon tc. *buha*¹¹. Andrei Avram consideră că soluția propusă de Scriban nu este plauzibilă și propune ca etimon ucr. *puhac*¹². Menționăm că în alte manuscrise ale *Vieții lui Bertoldo*, în loc de *buhnace* apare *bogză* (ms. rom.

¹⁰ DA, s. v. *buhă*.

¹¹ August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939 s. v. *puhace*.

¹² Andrei Avram, *Dicționarul heptaglot de la Oxford ca sursă de informații asupra graiurilor daco-române în secolul al XVII-lea*, în „Anuar de lingvistică și istoric literar”, XXXVI, 1985, p. 285.

BAR 1417, f. 89^v/7; ms. rom. BAR 1067, f. 56^v/10). În ediția realizată de Alkis Anghelou corespondentul grecesc este $\mu\pi\omicron\gamma\iota\alpha\varsigma$ „hingher”¹³.

7. Cuvinte cu etimologia necunoscută

chelbe „cheli”: *Dedesuptul cușmii des șade ascunsă chelbile.* (15^v/18).

logoș „pitic; p. ext. măscărici, clovn”: *Într-acel ceas, un logoș măscăriciu ce sta aproape de împăratul, care îl făcea de râdea ...și era scurt și gros la stat și lat* (18^v/14-15).

nefiță „nevăstuică”: *între cunele și între nefiță era mare vrajbă* (33^v/16), (34^v/23).

tămășag „glumă, vorbă hazlie”: *împărăteasa ... scria ... să-l trimată împăratul pe Bertoldu pentru că, fiindu cam bolnavă, pohtește să se zăbovescă cu tămășagurile lui.* (38^v/7).

8. Formații pe teren românesc

a) de la cuvinte de origine latină

amăgeu „om, persoană care înșală; șarlatan”: *Și amăgeul este un rău tovarășu.* (20^v/3).

de-a mână „la îndemână, accesibil”: *să nu te amestici la lucrurile care nu ți se cuvin de-a mână.* (11^v/16).

desdimineață „dis-de-dimineață”: *Au venit desdimineață Bertoldu* (21^v/11).

încai „cel puțin, barem, măcar”: *Lasă-mă încai să-mi spun dreptatea mea.* (54^v/13).

înde „între”: *s-au strânsu mai mult de o mie de muieri, sfātuindu-să ele înde ele pentru această pricină* (10^v/11).

întrarma „înarma”: *căpitanu au poro<n>cit să se întrarmeză toți și să să gătească, dară pe mâlcomiș, ca să nu-i sântă.* (35^v/4).

pripus „presupunere”: *între cunele și între nefiță era mare vrajbă pentru că li era hotarul dimpreună și pentru un nou pripus de pără să rădicasă cu oaste și o parte, și alta* (33^v/17).

b) de la cuvinte de origine slavă

mâlcomiș adv. în loc. adv. **pe mâlcomiș** „pe furiș, pe ascuns”: *iară căpitanu au poro<n>cit să se întrarmeză toți și să să gătească, dară pe mâlcomiș, ca să nu-i sântă.* (35^v/5).

săracan „sărac, biet, amărât”: *O, săracan di mine, că acmu trebuie să te văz o mie de bucăți, drăguța mea oglindă!* (9^v/21).

¹³ Giulio Cesare Croce Dalla Lira, *op. cit.*, p. 35, 48, 60; cf. și DIGROM, s. v.

zăticeală „încurcătură, neplăcere”: *nu le-ar fi pricinuit nici o zăticeală.* (21^v/21).

c) de la cuvinte de origine turcească

mendirăș „saltelușă”: *Mai lasu mătușii mele Pandorii mendirașul meu pe care dormiiam* (59^v/1).

Cuvinte cu sensuri dispărute din limba actuală, învechite sau regionale

1. Cuvinte de origine latină

căuta (< *cautare) „a privi, a se uita”: *atunce toate au început a căuta una la alta* (16^v/21), 21^v/2.

cur(ge) (< currere) „a izvorî, a decurge” *această greșală nu le-au făcut cu nesupunere poruncii tale, ci din multa îndrăzneală au cursu această poftă a lor* (29^v/1).

porumb (< palumbus) „porumbel”: *Cine postește să aibă casă curată să nu fie puin în casă, nici porumbi în pod.* (25^v/11).

2. Cuvinte de origine grecească

chivernisi (< κυβερνω, aor. κυβερνησα) „a conduce, a diriguia, a guverna, a administra”: *chivernisește tu, că ești împărat* (13^v/5); *muiera iubește pe bărbatul ei, chivernisește copiii, îi hrănește, îi învață orânduială bună* (8^v/1).

3. Cuvinte de origine slavă

har (< sl. харъ) „hatâr, favoare”: *Rogu-mă să-m faci un har, să fie voia împărății tale să grăiescu pușintel cu acest mujic* (18^v/19-20).

4. Cuvinte de origine turcească

calabalâc (< kalabalyk) „zgomot mare, zarvă”: *nemaiputându răbda atâta calabalâc, fiindu tras de mânie, trebuia să lasă răbdare la o parte* (10^v/20).

5. Cuvinte cu etimologia necunoscută

mălai „mei”: *Cine să teme de vrabii să nu samene mălaiu.* (58^v/13).

6. Formații pe teren românesc

a) de la cuvinte de origine latină

adeveri „a afirma; a mărturisi; a promite”: *Numai eu mă fiu că am făcut deplin aceea ce am adevérit.* (5^v/19); *Și așa împăratul să adeverește să le facă pofta ori de ce ar cere* (26^v/1-2); *adeverește-m cu hotărârea mai curându* (41^v/14-15).

aflătoriu „născocitor; (p. ext.) cel care pune ceva la cale”: *Tu ești un mușic tâlpiz și de toate vicleșugurile aflătoriu.* (23°/7-8).

alegire „discuție, conversație”: *alegirea între împărat și între Bertoldu* (1°/17).

amestecătură „divergență, dispută; conflict”: *după multă voroavă și amestecături ce au făcut între dânsăle, au hotărât să o deșchiză.* (26°/7-8).

căzut „cuenit, meritat”: *apoi ... ț-or da căzuta pedeapsă* (14°/20).

fărmăcătoriu „vrăjitor”: *Cum știi tu atâtea vicleșuguri și te arăși ca un fărmăcătoriu?* (16°/17-18).

îndestulat în expr. **a fi îndestulat** „a fi în stare, a fi apt, a fi în măsură”: *ne aflăm înaintea unui judecătoriu care este îndestulat a cunoaște dreptate mea și minciunile tale.* (6°/18-19).

înnoire „noutate, schimbare; vești, știri noi”: *au mersu la curte, așteptând până a nu însăra să vază ceva înnoire.* (10°/19-20); *Ce înnoiri bune mi-ai adus cu atâtea tovarășii de muieri?* (28°/1).

ucisătură „lovire”: *lacrămele lor și ucisăturile, și scârbele feții, toate sântu înșălăciuni și vicleșuguri* (8°/12).

b) de la cuvinte cu etimologie necunoscută

ticălos „biet, sărac, nenorocit”: *acel ticălos și rău norocit dărăban au tras galbenii cu cumpăna și în loc ce aștepta să se însoare, el s-au lipsit de viață.* (51°/16-17).

Sinonime

a (58°/15) – *în* (58°/15)
acmu (16°/3) – *îndată* (16°/3)
ades (15°/11) – *adesăori* (30°/21)
aducere-aminte (61°/16-17) – *pomenire* (62°/5)
afla (56°/10) – *găsi* (34°/21)
alegere (4°/16) – *întrebări și răspunsuri* (54°/21) – *vorovă* (42°/1)
alerga (61°/13) – *fugi* (29°/14)
amestecare (12°/16) – *turburare* (12°/16)
apuca (16°/20) – *prinde* (21°/13)
argat (42°/4) – *ciohodar* (36°/20) – *șlugă* (17°/12)
ascuns (24°/20) – *cu taină* (24°/20)
așa – *așijderea* (13°/12-13)

baston (34°/7) – *toiag* (36°/21)
bărbat (8°/1) – *om* (10°/10)
blând (28°/22) – *milostiv* (1°/9-10) – *smerit* (14°/18)
blândețe (1°/6) – *smerenie* (29°/4)
bucura (11°/2) – *veseli* (1°/10)
bucurie (15°/10) – *veselie* (8°/8)
bun (15°/3) – *dulce* (14°/2)
calabalâc (10°/20) – *strigare* (10°/11)
casă (49°/5) – *cămară* (49°/9)
cavură (33°/17) – *garidă* (32°/21)
căi (52°/15) – *smeri* (60°/10)
căuta (3°/4) – *cerca* (46°/5)
căuta (16°/21) – *privi* (15°/18)
chiui (16°/5) – *striga* (16°/5)
chivernisi (8°/1) – *păzi* (8°/4)
ciudat (43°/17) – *grozav* (43°/17) – *slut* (45°/23) – *urât* (2°/5)
copaci (56°/16) – *pom* (56°/16)
copil (59°/19) – *fecior* (33°/2) – *fiu* (2°/7)
cunoaște (41°/1) – *ști* (41°/8)
cueni (11°/16) – *cădea* (11°/14)
cutremura (57°/19) – *tremura* (52°/14)
cuvânt (42°/18) – *vorovă* (51°/6) – *vorvă* (48°/19)
dar (50°/14) – *har* (17°/21) – *hatâr* (50°/14)
dărăban (42°/1) – *săldat* (34°/5)
deoparte (48°/22) – *într-o parte* (6°/7) – *la o parte* (54°/21)
deprinde (33°/7) – *obicinui* (18°/11-12)
deșchide (26°/17) – *deșchiia* (26°/7)
dorire (26°/22) – *sandasie* (23°/15) – *poftă* (26°/12)
dragoste (45°/7) – *iubire* (42°/9-10) – *prietelșug* (33°/17)
duce (12°/2) – *lipsi* (12°/1) – *merge* („pleca”, 54°/15)
face (4°/17) – *plini* (12°/3-4)
fată (43°/19) – *fiică* (43°/22)
fămeie (6°/21) – *muiare* (3°/12)
femeiesc (13°/9) – *muieresc* (6°/13)
gând (7°/17) – *minte* (43°/5)
gândi (39°/3) – *socoti* (1°/11)

ginere (45°/8) – mire (50°/17)
 grăi (8°/10) – spune (8°/21) – vorovi (8°/10) – zice (29°/13)
 grijă (34°/15) – privighere (8°/5)
 hârb (31°/18) – vas (31°/18)
 îndoi (32°/6) – pleca („apleca“, 32°/9)
 înfricoșă (53°/10) – spăimânta (49°/14)
 înșelăciune (8°/13) – marghiolie (9°/18) – meștersug (43°/6) – vicleșug (43°/3-4)
 întristare (43°/15) – melanhonie (43°/14)
 înțelepciune (61°/6) – minte (20°/23)
 logoș(i) (18°/15) – măscăriciu (18°/15)
 lovire (34°/17) – ucisătură (8°/12)
 maică (2°/1) – mumă (21°/6)
 măgieșită (10°/2) – vecină (21°/8)
 mânie (14°/19) – urgie (39°/14)
 moarte (52°/15) – prăpădire (52°/8)
 mojit (50°/10) sau mujic (53°/18-19) – țaran (40°/1)
 mrejă (47°/6) – voloc (21°/12, 20)
 neorânduială (18°/13) – netocmeală (12°/5-6) – sminteală (31°/2)
 nicicum (17°/17) – nicidecum (26°/6)
 osârdie (7°/5-6) – râvnă (47°/20)
 părinte (2°/5-6) – tată (21°/6)
 plânge (8°/8) – suspina (8°/9)
 pricină (9°/8) – sfadă (7°/19) – vrajbă (7°/12)
 pisa (17°/23) – sfârma (7°/22-7°/1) – sparge (5°/20) – zdrobi (7°/22)
 plini (12°/34) – sfârși (11°/17)
 pricină (9°/8) – sfadă (9°/8)
 prietelșug (33°/17) – tovărășie (14°/2)
 răotate (41°/7) – vicleșug (41°/7-8)
 săracan (9°/2) – ticălos (51°/16) – rău norocit (51°/16)
 scârnav (15°/2) – urât (2°/15)
 șfială (1°/3) – smerenie (29°/4)
 sminteală (31°/12) – zăticneală (21°/21)
 speria (37°/21) – teme (15°/12)
 sta (18°/14) – ședea (41°/22)
 șagă (32°/14) – tămășag (38°/7)
 tălpiz (16°/10) – viclean (32°/3)

Formarea cuvintelor

Derivarea

1. Cu prefixe:

- dez-: verbe: *deșese* (15°/20).
 în-: verbe: *încrede* (8°/1), *întâmpina* (11°/9),
 adverb: *împotrivă* (38°/8), *înapoi* (35°/1), *încăi* (54°/13), *încelea* (37°/5),
îndată (33°/21), *înăuntră* (28°/15-16);
 ne-: substantive: *necinste* (45°/1), *nerușinare* (6°/22), *nesațiu* (2°/13),
nesupunere (2°/17);
 adjective: *nebun* (11°/19), *necurat* (16°/22), *negrabnic* (48°/1), *neharnic*
 (24°/16), *nemilostiv* (40°/10), *nesățios* (8°/14), *nestrămutat* (28°/11).

2. Cu sufixe

- an: adjective: *săracan* (9°/21).
 -ariu: substantive: *bucătariu* (59°/9), *cârșmariu* (6°/14).
 -ământ: substantive: *acoperemânt* (19°/5), *rugăminte* (39°/13-14).
 -ătate: substantive: *răotate* (7°/11), *strămbătate* (54°/10).
 -ciune: substantive: *iertăciune* (29°/4), *împușciune* (6°/7), *închinăciune* (23°/18),
înșălăciune (15°/4), *înțelepciune* (8°/16).
 -eală: substantive: *chiverniseală* (24°/2), *îndrăzneală* (27°/10-11), *osteneală*
 (30°/11-12), *sminteală* 31°/2, *socoteală* (49°/18-19), *zăticneală*
 (21°/21).
 -ean: *deonisean* (16°/13).
 -easă: substantive: *mireasă* (50°/10).
 -el: adjective: *frumusețel* (45°/7), *pușintel* (12°/1).
 -enie: substantive: *milostenie* (48°/17), *slobozenie* (56°/19).
 -ește: adverb: *boierește* (35°/18).
 -i: verbe: *bolnăvi* (57°/10), *nebuni* (46°/1), *plini* (8°/14).
 -ie: substantive: *bucurie* (28°/20), *domnie* (13°/5), *nebumie* (22°/5), *ticăloșie*
 (23°/6), *tovărășie* (13°/5).
 -ime: substantive: *mulțime* (13°/21).
 -iș: adverb: *mălcomiș* (35°/5).
 -iță: substantive: *megieșită* (10°/2), *rămășiță* (17°/2), *tâlghăriță* (6°/10).
 -oiu: substantive: *vrăbioiu* (26°/17).
 -os: adjective: *bucuros* (20°/22), *chelbos* (45°/9), *mânios* (53°/17), *ticălos*
 (41°/17).

- toriu: substantive: *aflătoriu* (13'/7), *cârpitoriu* (58'/14-15), *croitoriu* (58'/20-21), *fărmăcătoriu* (16'/17-18), *împodobitoriu* (58'/19), *judecătoriu* (6'/18);
adjective: *înselătoriu* (8'/6), *putrăzătoriu* (4'/11).
-ui: verbe: *chiui* (16'/5), *sfătui* (39'/12).
-ură: substantive: *învățătură* (60'/9), *ucisătură* (8'/12).

3. Formații parasintetice

- pref. *în-* + bază + suf. *-a* creează verbe: *încenușa* (53'/13), *încredința* (4'/5), *îndestula* (51'/12-13), *însăra* (9'/10), *întâmpla* (40'/19) și substantive sau adjective deverbative: *înfricoșat* (17'/4), *îngropare* (57'/8), *înnuorât* (18'/12), *întristare* (43'/15).
— pref. *în-* + bază + suf. *-i* creează verbe: *îmbogăți* (45'/15), *îmblânzi* (45'/21), *încuscri* (42'/11), *îndoi* (32'/6), *întări* (53'/2) *întovărăși* (17'/4) și substantive sau adjective deverbative: *înnoire* (10'/20), *îndrăcit* (11'/8).
— pref. *des-* + bază + suf. *-a* creează verbe: *deșchiia* (26'/7).
— pref. *întru-* + bază + suf. *-a* creează verbe: *întrarma* (35'/4).

4. Formații regressive

Exemplele nu sunt prea numeroase: *laudă* (12'/8), *lucru* (16'/1), *pedeapsă* (14'/20).

Compunerea

Numărul elementelor reținute este mic: *a<l>te câte oarece* (59'/4), *oarecare* (42'/10), *oarecâteva* (59'/3), *oarecine* (16'/21-22), pronumele relativ compus *cela ce*, care a fost deja prezentat¹⁴, substantivul compus *aduceri-aminte* (61'/16-17), adverbele *aminte* (24'/6), *îndămână* (48'/17), *numaidecât* (10'/7-8), *vreodată* (16'/21).

Schimbarea valorii gramaticale

În textul nostru procedeul funcționează tot ca în limba de azi. Astfel, unele substantive articulate enclitic pot deveni adverb: *duminica* (53'/9), *iarna* (58'/4), *vara* (58'/4), *vinerea* (53'/9), adjectivele și numeralele pot deveni adverb: *drept* (7'/12), *greu* (15'/1), *îndoit* (12'/7), *mult* (14'/1) sau, dacă sunt articulate cu articol hotărât enclitic, substantive: *tâlpizul tâlpizilor* (32'/13).

¹⁴ Vezi mai sus, capitolul *Morfologia*, p. 122.

NOTA EDITORULUI

Pentru alcătuirea ediției de față, am ales manuscrisul cel mai vechi, care datează din anul 1774 și care este conservat la Muzeul istoric din Moscova. Am transcris textul după microfilmul deținut de BAR. Alegerea noastră a fost determinată în primul rând de vechimea și valoarea manuscrisului, precum și de faptul că această versiune, ca, de altminteri toate versiunile manuscrise, sunt practic necunoscute publicului, care, de-a lungul vremii, a putut lua cunoștință mai ales de versiunea tipărită la Sibiu în 1799 sau de prelucrări ale acesteia. Nu a fost trecut cu vederea nici împrejurarea că manuscrisul, negăsindu-se în țară, este practic inaccesibil cercetătorilor. Pe lângă textul propriu-zis, pus pentru prima oară la dispoziția tuturor celor interesați, ediția mai conține un studiu lingvistic și unul filologic, precum și un glosar (care cuprinde termeni învechiți și regionali, ieșiți din uz sau puțin cunoscuți astăzi), toate menite să faciliteze accesul cititorilor la text.

În reproducerea textului am utilizat metoda transcrierii interpretative, care își propune să transpună alfabetul slav în cel latin, păstrând caracteristicile fundamentale ale *limbii textului*. Prin aceasta înțelegem că nu se urmărește restabilirea *pronunțării autorului sau scribului*, ci a acelor elemente care sunt reflexul interacțiunii dintre diverși factori, între care cei mai importanți sunt factorul spațiu și factorul timp. Tocmai de aceea, în transcrierea noastră au fost menținute numai acele oscilații grafice care ilustrează variația uzului lingvistic și nu au fost luate în considerație dubletele de natură pur grafică, acestea nefiind menționate decât fie în aparatul critic, fie în nota asupra ediției. Transcrierea interpretativă, care, în stabilirea valorii fonetice a slovelor, ține seama de datele istoriei limbii române și ale dialectologiei istorice, este totodată o transliterare moderată.

Au fost menținute grafiile susceptibile de mai multe interpretări, fără a uniformiza limba textului. Astfel, au fost păstrate dubletele care reflectă particularități lingvistice regionale: *avea* (18'/8) ~ *ave* (13'/7), *cânii* (40'/4) ~ *câinii* (40'/4), *daca* (5'/7) ~ *dacă* (5'/10), *giumătate* (9'/6) ~ *jumătate* (9'/18), *ră* (10'/7) ~ *rră* (3'/12) ~ *rea* (7'/13) ~ *rrea* (10'/11), *sint* (3'/4) ~ *sânt* (3'/17) ~

notare a ierului mic în interiorul cuvintelor: *мъхните* = *măhnite* (26^v/13). Grafiile care conțin ieruri cu valoare zero în interiorul unor cuvinte, la sfârșit de silabă, nu au fost emendate în aparatul de subsol, astfel încât grafiile *8нѣѣ* (41^v/22), *к8рѣѣ* (42^v/17) au fost transcrise *unde*, *cursă*, fără notă.

În poziție finală postconsonantică ierurile pot avea valoare zero, situație în care nu le corespunde nici un grafem din alfabetul latin. Totuși, în cuvinte de tipul *dară* (46^v/6, 51^v/19, 54^v/1), *fără* (1^v/5, 3^v/14, 12^v/4), *iară* (10^v/5, 13^v/3), *nimică* (9^v/3, 24^v/18, 34^v/4, 23, 48^v/14), scrise cu ѣ, ierul mare a fost transcris prin ă. Nu a suportat același tratament *ar*, morfemul condiționalului, care apare de două ori cu grafia *арѣ* (3^v/11, 44^v/17), dar de mai multe ori cu grafia *ар* (42^v/3, 57^v/10), *дѣрѣ* *фи* (23^v/3). În toate aceste situații, am transcris *ar*, *de-ar*. Tot așa am procedat și în cazul grafiei *фѣр* (= *fără*, 12^v/2), care a fost transcrisă *făr*, în timp ce grafiile *фѣрѣ* (1^v/5, 12^v/4), *фѣ(р)* (1^v/3, 40^v/4) au fost transcrise *fără*, respectiv, *făr*. Grafia *дарѣ* (36^v/16) a fost transcrisă *dar*, iar *да(р)* (2^v/13) a fost echivalată cu *dar*. În conformitate cu principiul morfologic, grafiile *а8каѣ* (7^v/7), *н8мѣ* (14^v/19), *флѣрѣ* (13^v/18) au fost transcrise: *apucați*, *nu-mi*, *flori*.

În grafiile de tipul *а8аѣ* (21^v/7, 18), *ѣаѣ* (19^v/13) nu a fost notat elementul semivocalic labializant din limba de azi ([u̯a], [u̯o]), așa încât segmentul *аѣ* a fost transcris *oa*. Secvența *ѣѣ* din *нѣѣ* (58^v/6) a fost transcrisă *oo*, iar în notele de subsol s-a indicat și altă lecțiune posibilă: *oa*. Secvența *ѣа* din *зѣѣа* (= *ziua*, 15^v/5, 58^v/8) sau *зѣѣа* (23^v/4) a fost transcrisă *oa*: *zioa*, respectiv, *zâaa*.

ѣ a fost transcris prin [i], [im] și [in]: *ѣи* = *ii* (2^v/15, 8^v/2, 9^v/21, 15^v/2, 16^v/3, 21^v/10), *ѣ (парѣ)* = *im (pare)* (51^v/18), *ѣпѣрѣмѣѣѣ* = *împărăteasei* (39^v/15), *ѣнанѣѣѣѣ* = *înaintea* (8^v/9), *ѣдѣмѣѣѣ* = *îndeamnă* (8^v/4), *ѣнон(р)* = *înnoiri* (28^v/1).

Grafiile *дн(н)* *нан(н)мѣ* (5^v/22, 12^v/1) par a sugera că nu ne aflăm în prezența prepoziției *dinaintea*, ci a locuțiunii prepoziționale *din naintea*, în care cele două elemente nu s-au sudat. De aceea, soluția adoptată în transcriere a fost *din naintea*; cf. și adverbele *денан(н)мѣ* transcris *denainte* (39^v/22) și *денаномѣ* transcris *denapoia* (52^v/16).

Slovele (și grupurile de slove) omise de copist au fost întregite între paranteze ascuțite: *că<te>* (17^v/8), *dinți<i>* (1^v/11), *împărătea<sa>* (13^v/20), *pă<nă>* (19^v/9), *ră<o>tate* (10^v/4), *stră<n>su* (13^v/20); în cazul în care s-a apreciat că slovele omise ar fi putut să fie suprascrise, întregirea s-a făcut cu

caractere italice; în cele ce urmează, exemplele, pentru a fi mai bine puse în evidență, au fost subliniate cu o linie (fapt care nu se regăsește în transcrierea propriu-zisă): *a<ș>* (12^v/18), *socotin<d>* (14^v/15), *străjarilo<r>* (17^v/1), *un* (17^v/21).

Articolul hotărât enclitic masc., sg., nom.-ac. omis de copist nu a fost întregit de editor: *lucru* (2^v/15, 19, 3^v/1).

Tot între paranteze ascuțite au fost restabilite omisiunile de cuvinte: *<Bertold>* (23^v/1), *<cine>* (23^v/18), *<împărăteasa>* (50^v/9), *<lui>* (57^v/13), *<mai>* (4^v/5), *<mințe>* (1^v/11), *<faci ce-ți>* (36^v/5), *<papuci>* (58^v/15), *<unde>* (20^v/2).

Am semnalat porțiunile deteriorate ale textului prin [...]: *bunăt[ate]* (8^v/16), *[c]uvânt* (21^v/12), *[u]* (11^v/16), *[u]n* (14^v/3). Porțiunile restabilite de editor au fost, de asemenea, indicate prin semnele <>: *<Bertoldo>* (f. 1^r, titlul).

Transcrierea a ținut seama de regulile ortografice în vigoare. Din această cauză, grafii ca *дн(н)пѣрѣѣѣ* (5^v/5, 10), *пѣрѣ(н)ѣѣ* (25^v/11), *8(н)ѣрѣ* (13^v/22) au fost transcrise cu *dîmpreună*, *porumbi*, *umbră*; în conformitate cu principiul morfologic, grafii de tipul *мѣ8* (6^v/21), *цѣрѣ* *фи* (23^v/4), *цѣѣѣ* (3^v/2) au fost transcrise *mi-au*, *ți-ar*, *și-ași*. În virtutea aceluiași principiu, grafiile de tipul *ѣ8кѣ(ц)* (7^v/7), *ѣѣн(ц)* (1^v/11), *мо(ц)* (28^v/4) au fost transcrise *bucăți*, *ieșiți*, *toți*. Pronumele personal de pers. I, dat. sg. *mi* redat prin *м* final suprascris a fost coborât în rând și subliniat, deoarece atunci când este scris în rând, el prezintă atât rostire moale (*сѣмѣи* *ад8чи*, 3^v/22), cât și rostire dură (*сѣмѣѣ* *фачи* *8нѣѣ* *хѣрѣ*, 18^v/18). Din motivele expuse mai sus, o grafie ca *ѣн8ѣѣѣ(м)* (29^v/18) a fost transcrisă: *spuneți-m*. La fel am procedat și în cazul grafiei *ѣпѣрѣ(ж)* (17^v/8), unde *j* a fost coborât în rând și subliniat, deoarece aici există două lecțiuni posibile: *străj* (cu [j] dur) și *străji*. O soluție ortografică insolită a fost adoptată în cazul diftongilor [ѣа], [ѣя] rezultați din fonetică sintactică și reduși la [ѣ] în grafii de tipul *мѣи* (= *mi-ai*, 55^v/20), *мѣ8* (= *și-au*, 1^v/6), *ѣѣмѣѣ* (= *ți-am*, 11^v/7), care au fost transcriși *mei*, *s-eu*, *ț-em*.

De asemenea, au fost respectate normele privitoare la punctuație în limba de azi.

Cifrele chirilice au fost transpuse în cifre arabe. Semnele diacritice (accentul, spiritul etc.) nu au fost notate în transcriere.

Numărul filei a fost indicat marginal. Începutul fiecărei file verso este marcat în text printr-o bară oblică (/), iar începutul fiecărei file recto, cu excepția filei 1^r, este marcat cu două bare oblice (//).

Notele de subsol consemnează greșelile de scriere, repetițiile, unele corecturi făcute de copist (cele care privesc dublete fono-morfologice și lexicale viabile), alte lecțiuni posibile, traducerea porțiunilor de text străin, adaosurile ulterioare ale copistului, modalitatea în care editorul a restabilit unele porțiuni de text omise de scrib. În note nu s-au dat variantele slovelor, ci au fost folosite semnele clasice ale alfabetului slavon: ѱ, nu ѱ.

Înainte de a încheia, doresc să aduc mulțumirile mele tuturor acelor care, într-un fel sau altul, au contribuit la apariția acestei ediții, ultima pe care autoarea a realizat-o în calitate de colaboratoare permanentă a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan”: coordonatorilor acestei serii de cărți populare, Alexandru Mareș și Ion Gheție, șeful colectivului de limbă literară și filologie, doamnei Mirela Theodorescu, doctor în filologie, cercetător principal în cadrul colectivului de limbă literară și filologie din institut, colegului V. Guruianu, lector la Catedra de limba română a Universității București, redactorului șef al Editurii Minerva, Tiberiu Avramescu, și nu în ultimul rând redactorului de carte, doamna Viviana Șerbănescu.

<BERTOLDO>

În vremea lui Albon Logonbat, împăratul Italiei, aflându-
să în curțile acestui împărat un mujic, anume Bertoldu, carele
era la chipu/ lui, adică la cap, mare și rătundu ca o beșică;
frunte lui – măciucată; ochii lui – roșii, sprâncenile – lungi,
ca de¹ sălbateci; păru/ capului – ca de porc; urechile lui – ca
de măgar; gura mare și strâmbă; buzile mari, spânzurând în
jos, ca de cal; barba rară și mult supt barbă, adecă suptu
falcă, spânzurându în jos, ca de țap; nasu/ strâmbu² și rădicat
în sus; nările largi, dinți<i> lui – ieșiți afară, ca de mascu, și
când grăia își părea că ferbu / oale³; picioarele⁴ – ca de țap,
lungi și groasă; deci și tot trupu/ lui era flocos. Dar și
îndrăzneți și fără nici o sfiială, mergea înaintea domnilor și a
boierilor care șădea înaintea împăratului fără nici o sfiială și
nici pălărie nu ș-eu luat înaintea împăratului, nici s-au
închinat, ci au mersu îndată și au șezut tocma lângă
împăratu/, lângă scaun, care împărat, fiindu di fire blând și
milostiv, s-au veselit de tălmășagurile lui; au socotit că
<mintea> acestuia easte de om nebun, de vreame că și firea
este obicinuită de multe ori la aceste trupuri ciudate a vărsa
oareșcare daruri carele de obște nu să dau la toți. Și dar

¹ Seris: ме.

² Seris: стрѣ(м)м8; pentru simplificarea procesului de tipărire, aici și în continuare, între paranteze rotunde se dau slovele suprascrise.

³ Seris: оле.

⁴ Seris: пичориле.

nimică neschimbându-să, au început așa cu blândeță și frumos a-l întreba împăratul.

ALEGIREA ÎNTRE ÎMPĂRAT ȘI ÎNTRE BERTOLDO

Împăratul: Cine ești tu? Când te-ai născut și din ce loc ești?//

2^v Bertold: Eu sint *un om*; m-am născut când m-au făcut maica me și locul meu este întru această⁵ lume.

Împăratul: Care sânt cei ce să înalță, adecă moșii, părinții tăi, și cei ce să pogoară⁶ de la tine, adică fiii tăi?

Bertoldu: Fasolile, când fierbu la focu, să suie în sus și să pogoară în jos, în fundul oalei.

Împăratul: Ai tu tată, mamă, frați, surori?

Bertoldu: *Am* tată, mamă, frați și surori, dar au murit toți.

Împăratul: Cum dar îi ai tu, de vreme că au murit toți?

Bertoldu: Când m-am despărțit eu de acasă, i-am lăsat toți adormiți și pentru aceea îți zic ție, împărate, că toți au murit, pentru că de la *un om* ce doarme⁷ până la unul ce au murit, eu facu puțină dăspărțirea⁸, de vreme că și somnul să numește frate cu moartea.

Împăratul: Carile este cel mai grabnic lucru?

Bertoldu: Mintea.

Împăratul: Carile este cel mai bun vin?

Bertoldu: Cel ce să bea în casă streină.

⁵ Scris: ача(ст); altă lecțiune posibilă: *aceasta*.

⁶ Scris: погоръ.

⁷ Scris: до(р)ме.

⁸ Scris: дъсипъ(р)цирѣ.

Împăratul: Carile⁹ este mare care nu să satură niciodată?

Bertoldu: Nesatiul¹⁰ scumpului și al iubitorului de argint.

Împăratul: Carile este lucru cel mai urât la *un tânăru*?

Bertoldu: Nesupunerea și călcare de poruncă.

Împăratul: Care este lucru cel mai urât la *un om bătrân*?

Bertoldu: Curvie.

Împăratul: // Care este lucru cel mai urât la *un neguțător*?

Bertoldu: Minciuna.

Împăratul: Care este mâța aceea¹¹ care din față te linge și pe din dos te zgârâie?

Bertoldu: Curva și precurva.

Împăratul: Care este cel mai mare foc care să află în casă?

Bertoldu: Muiare cea răă și limba cea răă a slugilor.

Împăratul: Carele sânt boalele cele fără leac?

Bertoldu: Nebunie și datorii.

Împăratul: Care este copilu/ ce arde limba maicii lui?

Bertoldu: Feștila lumânării.

Împăratul: Cum ai face să-mi aduci apă într-un ciur și se nu se¹² verse? /

Bertoldu: Ași aștepta până ar înghița și apoi ți-ași aduce.

Împăratul: Carile sint lucrurile acele carile le caută oamenii și nu vor să le găsească?

Bertoldu: Păduchii în cămeșile cele rupte.

Împăratul: Cum ai face să prinzi un iepure fără goană?

Bertoldu: Ași aștepta până ar fierbe și apoi l-ași prinde.

⁹ Scris: ка(р)ле; altă lecțiune posibilă: *carele*.

¹⁰ Scris: несацідлѣн.

¹¹ Scris: ачениа.

¹² Secvența nu se scrisă: нѣ(с); altă lecțiune posibilă: *nu să*.

Împăratul: Tu ai niște crieri buni de s-ar arăta.

Bertoldu: Și tu ai fi un om mai ușor de n-ai mânca.

Împăratul: Vino de-ți cere orice ai pofti, că eu sânt gata a-ți da la ce vei cere.

Bertoldu: Ce¹³ și nu ai dintru al tău, nici poți să-m dai dintr-al <al>tuia¹⁴.

4^r Împăratul: Pentru ce eu nu pot să-ți dau tot aceea ce vei pofti?//

Bertoldu: Eu îți voiu cere noroc și întâmplare bună, care tu nu-l¹⁵ ai și pentru aceasta nu poți ca să-m dai.

Împăratul: Cum dar? Au nu sint norocit șazănd sus pe acest scaun?

Bertoldu: Acela¹⁶ ce șade pe cel mai nalt scaun să primejduiaște să¹⁷ cază jos și să nu să poate răzima.

Împăratul: Văzut-ai câți domni și boieri șād împrejurul meu ca să mă asculte și să mă cinstească?

Bertoldu: Cât și furnicile cele mari; șād împrejurul unui pom și fac de cade floare.

Împăratul: Eu strălucescu într-aceste palaturi de obște ca cum ar străluci soarele între stelile cele mai mici.

Bertoldu: Tu grăiești adevărul, dar eu vădu multe stele întunecate din vicleșugu.

Împăratul: Vino, dac-ai vrea, să fii om al curții.

4^v Bertoldu: / Cel slobod nu caută să se lege.

Împăratul: Cine dar te-au îndemnat să vii aice?

Bertoldu: Ca să mă încredințez cum că un împărat este

¹³ Scris: *чею* cu *е* peste hasta verticală a slovei *ю*.

¹⁴ Scris: *ли(и)тра(а)мѣа*; altă lecțiune posibilă: *dintr-<al> altuia*.

¹⁵ Scris: *нѣ(а)*; altă lecțiune posibilă: *nu le*.

¹⁶ Scris: *ачеле*; altă lecțiune posibilă: *acel*.

¹⁷ Scris: *къ*.

<mai> mare decât ceialalți oameni¹⁸ cu 10 au cu 12 picioare și cum că el să întreacă pe ceialalți oameni¹⁹, pe cum și clopotnișile întrec casăle, dar eu văd²⁰ cum că tu ești un om putrăzător, după cum sântu și alții, măcar că ești împărat.

<Împăratul>: Bine, eu sintu om putrăzătoriu ca și alții, atâta după chip²¹, iar după puteare vrednici<i> și bogații întrec pe alți oameni²² nu numai cu 10 picioare, ci cu o sută; numai cei ce te-a sfătuit să faci această²³ alegere cu mine.

Bertoldu: Măgariu/ pofti tale acela ce face voia ta.

Împăratul: Ce are să facă măgariu/ pofti mele cu mărirea pälatului meu?

Bertoldu: Mai nainte²⁴, până a fi tu încă cu patru²⁵ mii // 5^r de ani, măgariu/ poftelor să izvodisă.

Împăratul: Ah, ah, ah, o minune și aceasta este să răză cineva.

Bertoldu: Râsul/ pururea prisosește în gura nebunilor.

Împăratul: Tu ești un mojić²⁶ tâlpiz.

Bertoldu: Firea mea este într-acesta chip.

Împăratul: Iată, eu îți poroncescu îndată să lipsești de aicea din naintea mea, că oi face într-alt chip și vei lipsi de aice cu paguba și cu rușine ție.

Bertoldu: Eu oi lipsi, dar să știi că muștile au această²⁷

¹⁸ Scris: *смени*.

¹⁹ Scris: *смени*.

²⁰ Urmează: *cât ești*.

²¹ Scris inițial: *кѣ(р)*, apoi ultimele două slove au fost modificate în *и(и)*.

²² Scris: *смени*.

²³ Scris: *ача(ст)*; altă lecțiune posibilă: *aceasta*.

²⁴ Scris: *нан(и)мѣ*.

²⁵ Scris: *папатрѣ*.

²⁶ Scris: *мошикъ*.

²⁷ Scris: *ача(ст)*; altă lecțiune posibilă: *aceasta*.

fire că măcar că să gonescu, dar iar să întorcu. De vei face să mă gonească, eu iar m-oi întoarce²⁸ ca să supăr.

Împăratul: Acum du-te și dacă tu nu te vei întoarce²⁵ ca muștile, eu oi face de Ț-oi sparge capul.

VICLEȘUGU LUI BERTOLDU

5^v Și lipsindu Bertoldu din naintea împăratului care după²⁹ ce au agiunsu acasă au prinsu un măgariu / bătrân, a căruia spinare era toată jupită și jumătate mâncată de muște și de viermi, pre care încălecând Bertoldu s-au întorsu iară la curtea împăratului întovărășit cu un milion de muște și viespi, care toate dimpreună fiind arăta un nuor mare dintru care abia să vedea Bertoldu. Și dacă au agiunsu la împăratul, i-au zis Bertold: „Iată-mă-s, împărate, că m-am întors la tine.“

Împăratul: Au nu Ți-am zis eu că, dacă nu t-ei întoarce³⁰ spre mine ca muștile, oi face de Ț-oi zbura capul din locul lui?

Bertoldu: Muștile nu împlă numai spre împuțiciune.

Împăratul: Așa este.

Bertoldu: Acum iată că m-am întorsu călare pe un măgariu jupit și împuțit, plin de muști³¹ și de vermi, după cum vezi, pre care mai l-au mâncat tot și pre mine dimpreună. Numai eu mă Țiu că am făcut deplin aceea ce am adeverit.

²⁸ Seris: Țмо(р)че.

²⁹ Peste 8 – o pată de cerneală.

³⁰ Seris: Țмо(р)че.

³¹ Seris inițial: мѣшме, apoi ultima slovă a fost modificată în и.

Împăratul: Tu ești un om mare și acum te iertu. Luați-/ să³² mănânce.

Bertoldu: // Cela ce nu-și săvârșăște treaba încă nu 6^v mănâncă.

Împăratul: Pentru ce? Pe sâmnne tu nu mai ai să mai zici și altceva³³.

Bertoldu: Eu încă n-am început a grăi.

Împăratul: Vino de tragi într-o parte acea împuțiciune și tu te³⁴ dă în laturi³⁵ într-alt loc, că eu văd că vin doao muieri la mine. Poate au vro jalobă și poate să fie trebuință să le dau ascultare; și dacă le voi împăca, iar ne vom întoarce să vorbim.

JUDECATA MUIEREASCĂ

Venit-au doao muieri înaintea împăratului, dintru care una furasă de la ceealaltă o oglindă; și numele aceia era a căruia era oglinda o chema Aureliia, iar pe ceealaltă ce furasă o chema³⁶ Lisa, care și oglinda ce o furasă o ținea în mâna ei. Iar Aureliia, ocărându-o înaintea împăratului, zice Aurelia: „Vei ști, doamne³⁷ împărate, că această fâmeia au fost asară la casa mea și mi-au furat acea oglindă di creștal care o ține în mâna ei și / eu o am cerșut-o de multe ori, iar ea au tăgăduit și nu va să mi-o dea.“ 6^v

Lisa: Cu adevărat nu este așa, că sânt multe zile de cându

³² Seris: съ(а).

³³ Seris: а(а)тъ чева; altă lecțiune posibilă: altă ceva.

³⁴ Seris: нтъ.

³⁵ Seris: латѣ(р); altă lecțiuni posibile: latură, lature.

³⁶ Secvența ce furasă o chema apare în text în forma o chema ce furasă.

³⁷ Seris: до(м)не.

eu *am* cumpărat-o cu banii miei. Eu nu știu *cum* aceasta are atâta îndrăznire³⁸ să ceie un lucru ce nu easte *al* ei.

Aurelie: Dumnezeu, predreapte împărate, nu credi cuvintele ei cele mincinoasă, pentru că aceasta este o tâlhăriță dovedită, care n-are simțire; și să știi, Mărie ta, că eu n-ași fi venit să ceiu un lucru *strein* pentru tot aurul lumii.

Lisa: O, ce simțire de cărșmariu ai tu a ști bine să dai a înțelege³⁹ cum că aceasta ți-i socoteala și cei să te crează. O, soro, de-i fi știut să te⁴⁰ afli mai bine și mai în scurtu, noi ne aflăm înaintea unui judecătoriu care este îndestulat a cunoaște dreptate mea și minciunile tale.

7 Aureliia: O, pământule, pentru ce nu te deschizi să înghiți pe această⁴¹ fără de lege, care cu atâta nerușinare tăgăduiește lucru/ meu și mai mult pentru ce // nu te grăbești a face să să înțeleagă *cum* că ea are dreptate și eu nu *am*. O, ceriule, arată adăvărul/ aceștii fapte, bune au rea.

DREAPTĂ HOTĂRÂRE A ÎMPĂRATULUI

Veniți de vă împăcați și acmu eu pe voi voiu voiu mângâie. Apucați⁴² oglinda aceasta și o sfărmași⁴³ bucăți, bucățele și să ia fieștecăre din bucățile oglinzii⁴⁴ câte una, câte alta și așa veți fi mulțemite amândoa.

Lisa: Așa eu sântu mulțămită pentru că așa să va potoli

³⁸ Scris: Адръ(з)нирѣ .

³⁹ Scris: Ацеаевѣ ; altă lecțiune posibilă: *înțelegea*

⁴⁰ Scris: мѣ .

⁴¹ Scris: ача(сѣ) ; altă lecțiune posibilă: *aceasta*.

⁴² Scris: анѣкаѣ .

⁴³ Scris: сѣр(р)ма(и) ; alte lecțiuni posibile: *sfărâmați*.

⁴⁴ а scris peste o altă slovă, probabil р .

între noi vrajba; mai mult n-*am* mai striga.

Aureliia: Ba, ba, să dea mai bine aceștiiia decât să se⁴⁵ sfărme pentru că eu niciodată nu oi pute îngădui să văd sfărmată⁴⁶ această frumoasă oglindă. Și încă, cine știe, mai la urmă fiindu ea bătută de gândul inimii ei poate că mi-a da-o și lasă⁴⁷ să o ia sănătoasă. Și aice să săvârșască sfada noastră.

Lisa: Hotărîrea împăratului mie foarte⁴⁸ *îm* place. Și să să zdrobască oglinda că apoi n-om mai striga gâlcevin/du-ne și acmu aceea să ia sfârșit lucru/ acesta.

7^v

ÎNȚELEPCIUNEA ÎMPĂRATULUI

„Eu cu adevărat cunosc că oglinda este a ceia ce nu va să se strice, pentru că după plânsul și lacrimile și rugăciunea ei ce face arată cu o mare osârdie cum că ea este stăpână oglinzai, iară ceealtă o au furat. Ci dar să i să dea oglinda, iară ceealtă să margă rușinată.“

Aurelie: Eu foarte⁴⁹ ți mulțemescu, premilostive împărate, de vreme că cunoscându cu înțelepciunea ta răutate aceștiiia ai hotărât drept ca un dreptu judecător, pentru care pururea mă voi ruga ceriului ca să te păzască și să-ți dea tot binele la întâmplări după voia ta.

Împăratul: Mergi sănătoasă și te întărește să fii bună, că cu adevărat să cunoaști că oglinda este a ta.

Bertoldu, râzându de această hotărâre⁵⁰, a zis: „Această

⁴⁵ Secvența *să se* scrisă: сѣ(с) ; altă lecțiune posibilă: *să să*.

⁴⁶ Scris: сѣр(р)маѣ ; altă lecțiune posibilă: *sfărâmată*.

⁴⁷ Scris: ла(с) ; altă lecțiune posibilă: *las*.

⁴⁸ Scris: фo(р)ме .

⁴⁹ Scris: фo(р)ме .

⁵⁰ Scris: хотѣрѣѣ .

mente nu este bună, o împărate!“

8^r Împăratul: Pentru ce nu este bună această⁵¹ minte? //

Bertoldu: Pentru sămni tu te încrezi la lacrimile
muierilor.

Împăratul: Pentru ce nu vei tu să le crezi?

Bertolt: Dar nu știi tu că plânsul lor este înșelătoriu și
orice lucru vor face ele și vor zice este făcut cu meșteșugu,
măcar că ele cu ochii plângu⁵², dar cu inima rădu? Suspina
înainte ta, dar pe din dos te batjocorescu și grăiescu
împrotivă la cele ce socotescu și pentru aceea lacrămele lor și
ucisăturile și scârbele feții toate sântu înșălăciuni și
vicleșuguri care curgu din minte lor ca să-ș plinească cea
nesățioasă⁵³ pohta lor.

ÎMPĂRATUL LAUDĂ PE MUIARI

8^v „Atâta bunăt[ate], orânduială și înțelepciune au muierile,
cât la câte le defăimezi, toate cu mare strâmbătate li easte. Și
de să va și tâmpla să greșască vreuna din slăbăciunea firii,
este vrednică de iertat, fiindu că aceea este cea mai slabă fără
cât a bărbatului. Dar eu, spune-m, au nu puțin nu să numește
mort omul carile este despărjit de muieră căci, / întâiu,
muierea iubește pe bărbatul ei, chivernisește copiii, îi
hrănește, îi învață orânduială bună și le arată căile cele bune.
Muiere chivernisește casa, păzăște lucrurile casăi, îndeamnă
slujnicile a lucra și cu bună privighere apără casa de cele ce
nu să cade a intra în casă. Muiere easte veselii tinerilor

⁵¹ Scris: ача(ст); altă lecțiune posibilă: *aceasta*.

⁵² A adăugat ulterior de copist.

⁵³ Scris: нестѣиѣсь.

mângâierea bătrânilor, bucuria copiilor, veselii zilei,
dezmerdare nopții, iubeaște credința, este cu dulceață la
împreunare, celebră a vorovi, curat a îndemna, cu bunătate a
poronci, gata întru ascultare, cinstită la alegire, cu orânduială
a merge, cu înțelepciune a mânca, cu măsură a bea, blândă cu
oamenii⁵⁴ casăi și, în scurt, muieră lângă bărbat poate să să
numască un diamant. Și de să va întâmpla ca să cază vreuna
în vreo nebunie sau fandasie îndărătnică⁵⁵, împrotiva ei să
află o sută bune și cinstite. Și pentru aceasta eu socotescu că
hotărârea ce-am dat este cu mare dreptate.“

Bertoldu: Cu adevărat să cunoaște⁵⁶ cum că tu foarte
iubești// pe muieri și pentru aceea le lauzi cu atâtea cuvinte.
Numai ce ai⁵⁷ zice tu când te-așu face să întorci cuvântul/
carile l-ai zis spre ajutoriu muierilor mai nainte⁵⁸ până a nu
dormi sara?

Împăratul: Când ai face tu aceasta, ași zice că tu ești
omul cel mai bun decât toată lume, iar de nu-i face, îndată te
voiu spânzura.

Bertoldu: Lasă că mâne om mai vedea. Și dacă au
însărat, s-au dus împăratul la palaturile lui, iar Bertoldu, dacă
au cinat, s-au dus să doarmă într-acea noapte într-o iesle,
socotindu întru sine să afle vro cale să facă pre împăratul să
grăiască împrotiva muierilor după cum le lăudasă împăratul.
Și dacă au socotit o frumoasă marghiolie, s-au dus de s-au
culcat să doarmă așteptându zioa ca să puie la faptă.

⁵⁴ Scris: оменн.

⁵⁵ Scris: дѣръптникъ.

⁵⁶ Scris: кѣноуце.

⁵⁷ Secvența *ce ai* scrisă: чен ан.

⁵⁸ Scris: нан(н)пк.

MARGHIOLIIA LUI BERTOLD

9^v Dacă s-au făcut zioa, Bertoldu s-au sculat din paie și s-au dus de au găsit pe muiarea aceea, căriia împăratul îi dedeasă hotărârea spre ajutor și i-au zis / Bertoldu: „Tu nu știi ce au hotărât împăratul“.

Aurelie: Eu nu știu nimică dacă nu mi-i spune tu.

Bertoldu: El au poroncit să să sfarme oglinda precum au zis și să dea giumătate ceialalte muieri pentru că aceea au schimbat hotărârea împăratului și împăratul, ca să nu mai auză sfadă și pricini între voi, au socotit să mulțămască și pe una și pe alta.

Aurelie: Cum, împăratul au hotărât ca să mi să⁵⁹ strice oglinda de vreme că mai nainte⁶⁰ sângur el au hotărât ca să mi-o dea întreagă? Tu mă răzi pe mine; du-te în treabă-ți.

Bertoldu: Eu nu te răz, ci cu adevărat am înțeles din gura împăratului.

10^v Aurelie: O, vai de mine! Ce este aceasta ce auz? Pe sămne vra să facă să mulțămască pe acea fără de rușine muiere. O, ce⁶¹ dreaptă judecată, o, ce cilibii și împărătești fapte! O, săracă dreptate, cum te-ai întunecat de vreme că mai mult crede minciunile decât adevăru! O, săracan di mine, că acum trebuie să te văz o mie de bucăți, drăguța mea // oglindă! Ah, ah, ah!

Bertoldu: Ceriule, de ai face milă să nu ți să tâmple și alta, mai rău.

Aurelie: Și ce altă ră<0>tate mai trebuie pentru mine?

Bertoldu: El au făcut o lege ca toți bărbații să ia câte

⁵⁹ Secvența *mi să* scrisă: *ми(с)*; altă lecțiune posibilă: *mi se*.

⁶⁰ Scris: *нан(н)мѣ*.

⁶¹ Scris: *чѣ*.

șapte muiari. Acum, socoteaște sângură ce⁶² ră norocire va fi pentru toate casăle cu atâte fămei.

Aurelie: Cum, au legiuit el ca tot omul să-ș ia câte 7 muieri? Aceasta este mai rea. Mai bine ar fi poroncit să strice toate oglinzâle din⁶³ tot orașul. Ce nebunie easte aceasta? Ce⁶⁴ i-au înțat în cap?

Bertoldu: Eu nu știu. Să-ți spui alta. Ț-em spus cele ce am auzit că va să facă. Și acum la voi⁶⁵, la muieri, au rămas lucru să răspundeți mai nainte până a nu purcede lucrul acesta înainte⁶⁶.

Și într-acest chip, dacă i-au pus acest feliu de purici în urechi, lipsindu de acolo, au mersu la curte, așteptând până a nu însăra să văză ceva înnoire.

TURBURARE MUIERILOR DIN ORAȘ PENTRU
ACEA MINCIUNĂ ⁶⁷/

10^v Dacă s-au dus Bertoldu, crezând Aureliia că cele ce i-au spus sânt adevărate, îndată s-au dus la măgieșițale ei, cărora arătându toate acele ce au înțeles de la Bertoldu. Iară dacă au auzit di un lucru ca acesta, au înțat toate la mare mânie, cât își părea că le-au dat foc peste toate și numaidecât peste un ceas s-au vărsat veste acelui lucru nou peste tot orașul. Și pesti puțin s-au strânsu mai mult de o mie de muieri;

⁶² Scris: *чѣ*.

⁶³ Scris: *ди(т)*.

⁶⁴ Scris: *ча*.

⁶⁵ Scris: *кою*.

⁶⁶ Scris: *нан(н)мѣ*.

⁶⁷ A doua slovă nu se distinge bine, ar putea fi *н*.

sfătuindu-să ele înde ele pentru această⁶⁸ pricină, au hotărât să margă să găscă pre împăratul în divan și cu mare strigare să facă atacăt și turburare cât să se biruiască de amestecarea muierilor și așa iarăș să hotărască cum acea lege să se strice. Și așa, toate muierile pline de mânie, s-au dus la curte⁶⁹ și, dac-au⁷⁰ agiuns acolo, au început a face cele mai mare ai lor și strigare a lumii atâta cât împăratul au rămas ca un nebun, neștiind pricina. Și au rămas cu totu/ turburat, ieșindu-și din minte⁷¹, atâta cât nu mai putându răbda atâta calabalac, fiindu tras de mânie, trebuia să lasă răbdare la o parte. //

11' ÎMPĂRATUL SĂ ÎNVRĂJBEȘTE CU MUIERILE
ȘI BERTOLD SĂ BUCURĂ FOARTE

Întorsu-s-au împăratul spre muieri cu fața⁷² schimbată spre mare mânie, zicându-le: „Ce lucru nou este acesta? Ce auz eu și de unde au venit atâta rădicare de turburare? Cine v-au pus la atâta mânie? De unde s-au născut atâta turburare? Pentru ce faceți atâta strigare? Nu cumva sânteți îndrăcite? Ce an rău v-au venit? Spuneți, la rău ceas ce v-au întâmpinat muierile diavolului?! Cine sânteți?”

Muierile: „Ce înnoire este aceasta, o, împărate? Ce nebunie au intrat în capu/ tău?” – răspuns-au una care era mai cu îndrăzneală și cu multă mânie zicea: „Ce lipsiri⁷³ de

⁶⁸ Scris: ача(ст); altă lecțiune posibilă: *aceasta*.

⁶⁹ Scris: к8(р)мѣ.

⁷⁰ Secvența *dac-au* scrisă: да(к) а8; alte lecțiuni posibile: *daca au*, *dacă au*.

⁷¹ Scris: мн(и)тѣ.

⁷² Ultimul а pare a fi scris peste altă slovă, probabil ъ.

⁷³ Scris: липси(р); altă lecțiune posibilă: *lipsire*.

crieri te-au îndemnat să poroncești că tot bărbatu/ să-și ia câte șapte muieri? Ce frumoasă⁷⁴ socoteală de la un împărat înțeleptu! Dar să știi că nu să va sfârși această poruncă a minții tale ceii deșarte!“

Împăratul: Ce lucru spuneți voi, nebunilor? Grăiți mai încet ca să vă înțelegu și să vă răspunzu.

Muierile: Încă ne poroncești să grăim încet?! Ba să cade să⁷⁵ / te aruncăm gios di pe scaunul cel împărătesc, pre carile tu acmu șezi și să-ți scoatem și ochii.

Împăratul: Ce strâmbătate s-au arătat <ori> v-am făcut eu? Arătați⁷⁶ -m adevăru/ și nu vă aprindeți atâta, căjăle turbate ce sânteți!

Muierile: Nu Ț-ēm mai spus și altădată?

Împăratul: Eu n-am înțeles bine, mai spuneți-mi.

Muierile: Nu este mai rău surdu decât cel ce nu va să audă. Noi Ți-am mai spus cum tu, împărate, ai făcut o mare greșală, că ai poroncit ca tot omu/ să-și ia câte șapte muieri, în loc ce Ți să cade să păzăști veniturile și trebile împărăției, iar să nu te amestici la lucrurile care nu Ți să⁷⁷ cuvin de-a mână. Înțeles-ai t[u] acmu? Mai bine ai fi poroncit ca toată muiare să-și ia câte șapte bărbați, care aceasta ar fi fost lucru/ cel mai cu cale și ai fi rămas împărat lăudat. Dar așa, să cunoaște că n-ai nici pic de crieri și ești nebun de tot.

⁷⁴ Scris: фромось.

⁷⁵ Cuvânt reluat pe fila următoare.

⁷⁶ Scris: арѣтаце.

⁷⁷ Secvența *Ți să* scrisă: Țи(с); altă lecțiune posibilă: *Ți se*.

ÎMPĂRATUL GONEAȘTE PRE MUIERI
ȘI BLASTĂMĂ ÎMPREUNAREA LOR

12^r O, neam nemulțimitor și necunoscător! Când am // făcut eu această⁷⁸ legi? Lipsiți acmu din naintea mea și vă duceți la ceasul/ cel/ rău, fără de legi și fără <de> omenie ce sânteți, că acmu cunosc adevărat că muieră nu va să arăte⁷⁹ alta fără numai pagubă; și parte fâmeiască semănă necinste și neghină și netocmele; și ori de la ce casă să desparte ca cu o<ri>ce samă, orice ar putea; și iarăș, ori în ce casă ar intra, aduce pară de foc, că⁸⁰ această parte fâmeiască este un vas plin de înșălăciune și de pâră; acesta⁸¹ este un drum al muncii iadului dintru care adesăori să văd plânsuri și supărările ticăloșilor bărbați; aceasta este stricare părinților, pedeapsa maicilor, varga fraților, rușinea neamurilor, stricare casălor și, în scurtu, muierile sânt munca și plânsul a tot neamul omenescu. Duci-vă-ți⁸² toate la rău/ ceas și mai mult să nu veniți înaintea mea, duhurile iadului! O, ce turburare și amestecare au făcut aceste nebune și fără de rușine pentru un lucru de nimică; dar când a<ș> și ce au fost pricina scornirii acestui lucru, cu adevărat sânt hotărât că i-aș plăti după cum să cade, că aceste fără rușine muieri puțin au lipsit să-m scoată ochii cu degetul lor. /

12^v Dacă s-au dus muierile și împăratul/ s-au mai potolit puținel, iară Bertoldu, de acolo de unde șădea deoparte de

⁷⁸ Ultima slovă scrisă peste o alta, probabil a; altă lecțiune posibilă: *aceasta*.

⁷⁹ Scris: *арѣтъ*.

⁸⁰ Înaintea acestui cuvânt este o pată de cerneală, care ar putea ascunde o slovă, eventual *а*.

⁸¹ Scris: *ачаста*.

⁸² Scris: *аѣчивеци*.

asculta toate, fiindcă i s-au plinit fapta după gândul lui, s-au sculat și, mergând înaintea împăratului, rânzând au zis Bertold: „Ce zici, o, împărate, nu ți-am spus eu că astăzi, mai nainte⁸³ până a merge la patul tău, vei ceti îndoit stihul acela care ieri l-ai zis spre lauda muierilor? Acmu cunoști cum ele te-au deșteptat.

Împăratul: Ce crieri drăcești să socotească cum că eu am poroncit ca tot bărbatul să ia câte șapte muieri, lucru care eu niciodată n-am gândit, nici am visat. O, ce răle muieri! O, ce nemilostiv rod!

Bertoldu: Tu știi ce parolă am avutu între noi.

Împăratul: Tu ai multă dreptate, pentru care vino de șezi împreună cu mine pe acest scaun împărătescu, de vreme că ți să cade.

Bertoldu: Pe un scaun ca acesta nu pot încăpea patru buci de cur.

Împăratul: // Eu oi poronci de or face aproape lângă 13^r acesta altul și vei șede pe dânsul și vei da ascultare și răspuns ca și mine.

Bertoldu: Nici dragoste, nici domnie nu suferă tovarășie; ni, pentru aceea chivernisește tu, că ești împărat.

Împăratul: Eu zic că tu ai stătut aflătoriu/ aceștii turburări.

Bertold: Tu ai vrăjit și nu poți să-m dai vreo pedeapsă pentru această nici într-un chip, pentru că eu am meșteșugit⁸⁴ ca să împlinescu aceea⁸⁵ ce am adevărit că oi face.

Împăratul: De vreme că tu ai fost aflătoriu/ aceștii turburări, iată că te iertu, dar cum ai aflat acest drum de răutate?

⁸³ Scris: *нан(и)мѣ*.

⁸⁴ Scris: *меѣреѣди(т)*.

⁸⁵ Scris: *ачена*.

Bertoldu: Eu m-am dus de *am* aflat pe muiare aceea care i-ai dat oglinda și *am* făcut-o să înțeleagă *cum* că iar tu vei să faci să se strice oglinda și să dea jumătate⁸⁶ celeilalte⁸⁷ și *cum* ai poroncit ca tot bărbatul să ia câ<te> șapte muieri și pentru aceea au strâ<n>su ea atâta mulțime multă de muieri. Dimpună au făcut⁸⁸ strigare care ai auzit tu, împărate. /

13^v

ÎMPĂRATUL SĂ CĂIEȘTI CĂ AU GRĂIT RĂU
PENTRU MUIERI ȘI PENTRU ACEASTA SĂ
ÎNTOARCE IARĂ SPRE LAUDA MUIERILOR

Împăratul: Tu ai stătut mare aflătoriu, însă au răs toți și puțin/ au lipsit să fie astăzi pricină de mare răutate. Și ave o mic de dreptăți muierile a să mânia asupra mea atâta. Și eu n-aș fi putut credi *cum* că neamul femeiescu să fie atâta de bune a să porni să facă atâta mare turburare. Foarte⁸⁹ ave mare dreptate și ce mai mare pricină decât aceasta putei să le dai ca să <să> sălbăticească asupra mea? Așijderea⁹⁰ și mie mi-au dat pricină de *am* grăit împotriva muierilor aceea⁹¹ care n-aș fi vrut să grăiescu pentru toată lume și sânt căit cu mare durere. Și iar zic că omul carile este fă<ră> de muiere este ca o vie fără de gardu și ca o țarină fără fântână, gârlă fă<ră> de țermuri, grădină fără flori⁹², dumbravă <fără>

⁸⁶ Scris: жѣмѣмѣмѣ.

⁸⁷ Scris: челичелѣчѣ.

⁸⁸ Peste ѡ – o pată de cerneală; к pare a fi scris peste o altă slovă, ilizibilă.

⁸⁹ Scris: фоп(те).

⁹⁰ Scris: ашиждѣрѣ.

⁹¹ Scris: ачѣмѣ.

⁹² Scris: флорѣ.

frunză, struguri fără de bobite, pom fără de rod, orași fără negușitori, cetate fără păzitori, palaturi fără de ferestre, turn fără de scară, trandafir fără miros, inel fără peatră scumpă, copaciu fără de umbră, // mare fără pește, levadă fără pomi și, mai în scurt, cela ce este lipsit de această dulce tovărășie poate să să numască oglindă fără lumină și [u]n diamant fără strălucire. 14^v

Bertoldu: Și un măgar fără de căpăstru.

Împăratul: Tu ești cel mai fără rușine dobitoc.

Bertoldu: Tu m-ai cunoscutu dintru început, dar și eu văd că ai atâta dragoste asupra muierilor. Nu voi să mai grăim pentru dânsăle și cele ce au trecut să fie trecute.

Împăratul: Cine-m va vre să-m fie mie prietin să nu ocărase pe muieri, pentru că ele nu vatămă pe nimenea cât de puțin lucru, nu poartă armă, nu caută gâlcevi, ci toate sânt smerite și vesele, milostive, dragăstoasă, împodobite cu tot feliul de bunătați, pentru care nu-mi mai aprinde mânia pentru dânsăle, că apoi oi face de ț-or da căzuta pedeapsă.

Bertoldu: / Eu mai mult n-oi mai lovi strunile acestui canon, ci să luom sama pentru altile și așa⁹³ vom fi prietini iubiți. 14^v

Împăratul: Așa este *cum* zici, că scrie și la paramei să nu te pui cu cel mai mare decât tine și să nu te lupți cu⁹⁴ cel mai tare decât tine și să stai departe de apa ce curge.

Bertoldu: Apa lină și omul tăcut nu-m place.

⁹³ Scris: а аша.

⁹⁴ Scris: кѣ.

ÎMPĂRĂTEASA TRIMITE SĂ CEIE⁹⁵ LA ÎMPĂRATUL
PE BERTOLDU CU POFTĂ SĂ-L VAZĂ, FIIND E⁹⁶
APRINSĂ DE MÂNIE PENTRU MEȘTERȘUGIREA
DE AU ÎNȘELAT PE MUIERI, SĂCOTIN<D> CA
DOAR⁹⁷ L-AR BATE BINE

Iar împăratul, dacă au înțeles cererea împărăteasă⁹⁸, s-au
întors spre Bertoldu și i-au zis:

Împăratul: Împărăteasa au trimi<s> di te cere. Iată și
trimisul carele au venit pentru acea treabă cum că ea poștește
să te vază.

Bertoldu: Atâ<t> pentru rău, cât⁹⁹ și pentru bine să fac
solii¹⁰⁰ //

15' Împăratul: Sămșirile oamenilor celor răi pururea îi
mușcă.

Bertoldu: Înșălăciune din curte nu samănă cu cea din sat.

Împăratul: Cel curat trece fără frică prin mijlocul
străjilor.

Bertoldu: Muiere mânioasă¹⁰¹, focul aprinsu cu pară și
tigaie spartă sânt mari pagube la casă.

Împăratul: Ades îi vin omului rău acele primejdii de care
să teme.

Bertoldu: Stropitura sare adecă din tigaie ca să scape de
arsură și apoi cade pe cărbuni.

⁹⁵ Scris: чєм.

⁹⁶ Pentru ea.

⁹⁷ Scris: до(р).

⁹⁸ Inițial scris: ꙗмѣратѣлѣи, apoi ꙗлѣ au fost transformate de copist în ꙗсѣ.

⁹⁹ Peste м – o pată de cerneală.

¹⁰⁰ Inițial scris: солѣ, apoi е a fost modificat în ѝ.

¹⁰¹ Scris: мѣниѣсѣ.

Împăratul: Cine samănă fărălegi săciră răotate.

Bertoldu: Dedesuptu/ cușmii des șade ascunsă chelbile.

Împăratul: Cel/ ce au țesut pânza să o și desșasă.

Bertoldu: Rău poate să o desșasă dacă sântu marginile

țăsute.

Împăratul: Cine samănă spini să nu umble desculți.

Bertold: / Cu greu este cineva să se lovască în vârvu/ acului.

15'

Împăratul: Nu te teme că ț-a face ceva vreun rău.

Bertoldu: Pe bărbatu/ bun nu-/ doare¹⁰² capu/.

Împăratul: Pă samne te temi că te-a mâhni împărăteasa.

Bertoldu: Muiere mânioasă¹⁰³ – apă fără țarmuri.

Împăratul: Împărăteasa este cu totu/ milostivă și poștește
să te vază. Și mergi cu bucurie, nu te teme.

BERTOLD S-AU ADUS LA ÎMPĂRĂTEASA

Și așa Bertoldu s-au adus la împărăteasa care, fiindu că
înțelesășă precum a<m> mai zis, înșălăciunea¹⁰⁴ care
făcuse¹⁰⁵ el muierilor în zioa ce au trecut, poroncise să
gătească toiege și au poroncit muierilor ca să-/ închiză într-o
cămară și să scuture bine colbu/ din hainele lui. Și îndată cum
l-au văzut împărăteasa, privindu la acel/ ciudat chip a lui, cu
toată mânia i-au zis lui Bertoldu împărăteasa: „Ia caută ce bot
sucit și scârnav“.

Bertold: Căldare sună dând dosul ei.

Împărăteasa: Cum te poftescu oamenii¹⁰⁶ pe tine?

¹⁰² Scris: да(р).

¹⁰³ Scris: мѣниѣсѣ.

¹⁰⁴ Scris: ꙗмѣлѣчюнѣ.

¹⁰⁵ Scris: ꙗмѣсѣ(с); altă lecțiune posibilă: ꙗчусѣ.

¹⁰⁶ Scris: ѡмѣнѣи.

16^r 107

Bertold: // Eu nu poftesc pe nimenea.

Împărăteasa: Cum te cheamă?

Bertold: Cine mă cheamă eu îi răspund.

Împărăteasa: Cum te chiuiescu, adică te strigă?

Bertoldu: Eu niciodată nu m-am mâniat să strigu.

Când întreba împărăteasa pe Bertoldu, i-au poronci împărăteasa unei slujnice să aducă un vas cu apă ca să-l bage într-însu/ ca să-l ude, iar țăranul tălpiz, cunoscând, sta foarte bine socotindu și îndată au aflat un vicleșug nou, urmându după cuvântul împărătesei.¹

VICLEȘUGUL LUI BERTOLDU CA SĂ NU-I UDE CURUL

Împărăteasa: Cum știi tu atâta vicleșuguri și te arăți ca un farmăcătoriu?

Bertoldu: Totdeauna cându mi să udă curul, eu vrăjăscu toate lucrurile și le gâcescu ori de are vreo muiere dragoste cu cineva sau de s-au greșit vreodată cu oarecine¹⁰⁸ sau de easte curată sau necurată și, mai / pe scurtu, toate lucrurile le gâcescu și de ar fi aice cineva ca să mă ude la cur, eu ași ști să spui toate lucrurile acmu îndată.

BERTOLD SCAPĂ DE A-L UDA CU APĂ

Atunce¹⁰⁹ slujnica aceea care adusă¹¹⁰ apă ca să-l ude, auzind acele cuvinte, au luat vasul cel cu apă încet, încet,

¹⁰⁷ Seris: 14.

¹⁰⁸ Seris: сечине.

¹⁰⁹ Seris: атѣиче.

¹¹⁰ Seris: аѣдѣ(с); altă lecțiune posibilă: adusăse.

temându-să ca să nu i să arăte vreun lucru din meștersugurile ei și încă și din celelalte nici una nu îndrăznea să-i facă ceva, că toate ave câte o greșală. Iar împărăteasa, cum era cu totul mânioasă¹¹¹ asupra lui, au poronci ca toate slujnicile să apuce câte un băți și să-l bată bine. Iar ele au alergat asupra lui cu mai mare pornire decât deonisenii ce au făcut asupra unui¹¹² ticălos Orfios, atâta cât rău norocitu/ Bertold, văzindu-să pre sine întru atâta mare primejdie, au alergat iar la obicinuitu/ lui vicleșugu și, întorcându-să spre slujnice, le-au zis: „Ceea ce au socotit dintre voi să otrăvască pe împăratu/ la masă, întâiu aceea să apuce bătu/ să mă lovască, că eu oi fi mulțămii.“

Atunce toate au început a căuta una la alta zicând:

– Eu n-am gândit niciodată să fac eu una ca // aceasta.

– Nici eu, – au răspunsu ceealaltă.

Și așa din mână în mână au răspunsu toate până la împărăteasa. Și așa au întorsu toiegile la locu/ lor, iară el cu acest meștersugu de acele înfricoșate bătăi au rămas ferit bunul Bertoldu într-acea dată.

ÎMPĂRĂTEASA POFTEȘTE ORI CU CE CHIP¹¹³ BERTOLDU SĂ FIE BĂTUT

Împărătea<sa> tot într-una aprinzindu-și mâniia împotriva lui Bertoldu, care poftia cu tot chipu/ numa să-l bată, au trimis să zică străjărilor ei dacă va ieși afară Bertoldu fără nici o iertăciune să-l bată. Și întovărășindu-să patru din

¹¹¹ Seris: мѣниѣсь.

¹¹² 8u scrise peste alte slove, probabil аче.

¹¹³ Seris: кппи.

slugile împărătesăi cărora le poroncisă împărăteasa să-i aducă vestea de cele ce să vor întâmpla.

VICLEȘUGUL LUI BERTOLDU CĂ SĂ NU-L BATĂ STRĂJĂRII

Dac-au văzut Bertold că nicicum nu poate¹¹⁴ să scape, au alergat iară la obicinuitul/ lui gând și, întorcându-să spre împărăteasa, au zis:

17^r – De vreme că eu cunosc că cu adevărat tu voiești ca să fiu bătut, mă rogu să-*m* faci u<*n*> har pentru cererea mea. Este cinstit și cu toate aceste ție nu-ți trebuiește alta fără decât poștești să mă bată. Poroncește acestora / ce mergu cu mine să zică străjărilor<*r*> ca să-*m*¹¹⁵ cinstească capul/, iară ceealaltă rămășiță să o aducă măcar la cea mai rea pedeapsă.

Iară împărăteasa, neînțelegându bine pricina, au poroncit să zică străjărilor să cinstească capul/, iar ceealaltă parte să o aducă la cea mai ticăloasă stare, cum vor ști ei. Și așa, slugile acele, dimpreună cu Bertoldu au purces dreptu spre străj. care avea gata în mânule lor bețele ca să slujască după poruncă. Iar Bertoldu au început să margă mai naintea slugilor o bucată bună, atâta cât s-au cani depărtat de dânșii. Și cându au văzut slugile pe străjări puși la orânduială ca să facă porunca și daca au agiuns Bertoldu aproape de strajă au început de departe a striga ca să cinstească capul/, iar ceealaltă parte să o ducă la cea mai ticăloasă stare, că așa au poroncit împărăteasa.

¹¹⁴ Seris: *nome*.

¹¹⁵ Seris: *мѣ*.

SLUGILE S-AU BĂTUT ÎN LOCUL LUI BERTOLDU

Străjării, văzându pre Bertoldu mergând mai nainte decât slugile împărătesăi și socotindu că el este capul/, l-au lăsat de au trecut fără vătămare și, când au agiunsu slugile, au început a-i pisa până le-au zdrobit // cu bețele mânilor și capul/ și, în scurtu, n-au rămas un loc nebătut. Și într-acestu chip toți pisați și sfărmași¹¹⁶ s-au întorsu la împărăteasa. Și, dacă au înțelesu cu<*m*> că Bertoldu cu acestu feliu de vicleșug au scăpat și cum că au făcut de s-au bătut slugile ei în locul/ lui, au aprinsu mânie îndoită împărăteasa asupra lui și au pus și giurământ ca să-ș răsplătească. Numai într-acea dată au ascunsu mâniia ce avea, așteptându altă pricină noao. Și la această mijlocire au adus doftor să doftorească pe slugi care, pe cum am mai zis, era gătiți pentru sărbătoare precum să obicinuiescu a zice.

18^r

BERTOLD SĂ ÎNTOARCE LA ÎMPĂRATUL ȘI FACE UN MEȘTEȘUG FRUMOS CU UN LOGOȘI MĂSCĂRICIU

A doo¹¹⁷ zi după această pricină, au început a să umple curtea împăratului de cavaleri și de baluri după obiceiul¹¹⁸ lui, pre care, dac-au văzut pe dânșul, împăratul/, chemându-l la dânșul/, i-au zis:

Împăratul: Cum ai petrecut cu împărăteasa?

¹¹⁶ Seris: *сѣкъ(р)маци*; altă lecțiune posibilă: *sfărâmați*.

¹¹⁷ Seris: *доо*; altă lecțiune posibilă: *doao*.

¹¹⁸ Seris: *сѣбичею(л)*.

Bertoldu: Din poalile¹¹⁹ hainii până la papuci nu este
18^v multă osăbire. /

Împăratu/: Mare au fost foarte turburată?

Bertoldu: Cine știe înota trece fără primejdie iezăru/¹²⁰
câ<f> de mare.

Împăratul: Ceriul înfricoșază cu mare grindină.

Bertoldu: Grindina au căzut preste alții.

Împăratul: Crezi tu să să fi întorsu în sânin?

Bertoldu: Eu am lăsat ceriul foarte înnuorat.

NEORÂNDUIALĂ UNUI LOGOȘ¹²¹

Într-ace/ ceas, un logoș măscăriciu ce sta aproape¹²² de
împăratu/, care îl făcea de râdea; numele lui era Fagotos. Și
era scurt și gros la stat și lat; zis-au dar împăratului:

– Să trăiască domnul meu, împăratu//! Rogu-mă să-m faci
un har, să fie voia împărății¹²³ tale¹²⁴ să grăiescu puțintel cu
acest mujic, că am gându că-/ foarte îl voi defăima.

Zisu-i-au împăratu/:

– Ce-ți place fă, numai caută¹²⁵ binișor să nu petreci ca
19^v Benvenut, // carele au mersu să verse pe sine.

– Ba, ba, – au răspunsu Fago<s>t, că eu nu mă tem de
dânsu/. Și s-au întors spre Bertoldu cu¹²⁶ un bot îndărătnic.

¹¹⁹ Scris: *поиле*.

¹²⁰ a scris peste o altă slovă, probabil a.

¹²¹ Scris: *логош*.

¹²² Scris: *апропе*.

¹²³ Scris peste alt cuvânt, probabil *împărătesei*.

¹²⁴ Prima slovă scrisă peste o alta, ilizibilă.

¹²⁵ a scris peste o alta, ilizibilă.

¹²⁶ Scris: *ка*.

Fagost: Ce zici tu, leucheșiene¹²⁷, că ai căzu/ din cuibu?

Bertoldu: Cu cine grăiești¹²⁸ tu, buhnace zburlită?

Fagost: Câte mile sânt de la facere¹²⁹ lunii pâ<nă> la
feredeile din luncă?

Bertoldu: Câte faci tu de la zama arămii până la a brumii.

Fagost: Pentru ce găina cea neagră face oao albe?

Bertoldu: Pentru care pricină legăturile împăratului sânt
negre, iar papucii tăi sântu de bivol.

Fagost: Care sint mai mulți: turcii au ovreii?

Bertoldu: Care sânt mai mulți: acei din cămeșă au cei din
barbă?

Fagost: Măgariu/ și mujicu/ s-au născut amândoi
di<n>tr-o mamă.

Bertold: / Fagostos și porcu/ mănâncă amândoi di<n>tr-o 19^v
treucă¹³⁰.

Fagost: Cât este de cându tu n-ai mâncat napi?

Bertoldu: Cât este de cându nu Ț-au dat acoperemânt?

Fagost: Tu ești un bivo/ ori un Țap.

Bertoldu: Nu-ți pune rudele în adunare.

Fagost: Când vei lăsa¹³¹ la o parte vicleșugul?

Bertoldu: Când te vei lăsa tu să nu mai lingi blidele
bucătarilor?

Fagost: Mujicului nu-i da toiag a mână.

¹²⁷ Probabil pentru *unchiașule*; cf. *barbaghian(i)* în ms. 1417 (f. 73^v/5) și 1067 (f. 43^v/25), formulă de adresare către persoanele mai în vârstă preluată *ad litteram* din limba greacă, având sensul „nene Ioane”; cf. DIGROM.

¹²⁸ Scris: *грѣше*.

¹²⁹ Scris inițial: *фачеле*, apoi la baza piciorușului stâng al slovei *а* a fost adăugată codița slovei *р*.

¹³⁰ Scris: *мре(н)кѣ*.

¹³¹ *не* scrise peste alte slove, ilizibile.

Bertold: Porcului și broaștei nu-i rădica tina.

Fagost: Corbu/ nu au adus niciodată veste bună.

Bertold: Vulturul/ și uleul pururea umblă după stârv
împușit.

Fagost: Eu sânt un om bun și bine născut.

Bertold: Cine să laudă să spurcă.

20^v Favost: // Mujicul/ este un rău dobitocu.

Bertoldu: Și amăgeu/ este un rău¹³² tovarășu.

Favost: N-au stătut niciodată mujicul/ fără vicleșug.

Bertoldu: N-au stătut cucoș fără creastă, nici logoș fără
tălpijic.

Favost: Papucii tăi stau cu gura deschisă.

Bertoldu: Te rād pe tine că ești un dobitoc.

Favostu: Coljunii tăi sânt tot cârpiți¹³³.

Bertoldu: Mai bine culțuni cârpiți decât musteți ca a tale.

Ave acesta multe sămne în obraz, care le făcuse că i să
cădea. Și până văzându că-l împunge, nemaiștiindu ce va mai
răspunde, i s-au rușit obrazul/ ca focul/ de rușine și mai mult
că toată curte au început a rāde de aceasta alegire. Și așa
Fagost au tăcut și era foarte bucuros să se ducă de acolo, dar
îl ține cavalerii¹³⁴.

20^v Iar Bertoldu, fiindu că vor/bisă¹³⁵ mult i să umplușă gura
de spumă și neștiind <unde> va stopi, fiindu că toată casa era
așternută și împodobită cu fel/ de feliu de materie scumpă de
mătasă și cu fir, au zis împăratului:

– U<n>de voiu ștopi?

Zisu-i-au împăratul:

¹³² Urmează cuvântul *dobitoc* pus de copist între croșete.

¹³³ Scris: кърпицъ.

¹³⁴ Scris: кавалеръ.

¹³⁵ Prima silabă repetată și pe f. 20^v.

– Du-te de ștopește în cerdac¹³⁶.

Atunci s-au întorsu înapoi Bertold spre Fagost, care, după
cum am mai zis, era foarte lat la capu și i-au știupit în mijlocul
capului. Iară el, mâniindu-să, s-au dus la împăratul/ pentru
strâmbătate ce i-au făcut di s-au jăluit, iară Bertoldu au zis:

– Mie împăratul/ mi-au zis și mie mi-au dat voie să
stopăsc în mijlocul cerdacului. Și care este mai bun cerdacu
decât capul/ tău? Au nu zice la paramee „capul/ lat este
cerdacul/ păduch<i>lor“? Iată dar că eu n-am făcut nici o
greșală, că eu am știupit în cerdac după porunca împăratului.

Și toată curte au răspunsu că are dreptate Bertoldu, iar
Fagost, spărgându-și¹³⁷ capul, era¹³⁸ dar mai bine să șadă
nemâncat decât să se amestici vreodată cu Bertoldu. Și toți
boierii s-au bucurat, pentru că el să vestea de om cu minte
bună, că amăgea pe // toți; ș<i> de atunci Fagost de rușine nu
mai cuteza să-și rădice ochii săi să caute. Și puține/ au rămas
să se spânzure de ciudă.

Și fiind sara, împăratul au slobozit pe toți boierii ca să-ș
margă pe la casă, iară lui Bertold i-au zis: „Mâne să te
întorci la mine, dar să nu fii nici gol, nici îmbrăcat“.

MARGHIOLIE FOA<R>TE FRUMOASĂ A LUI BERTOLD CA SĂ SE ÎNTOARCĂ ÎNAINTE ÎMPĂRATULUI DUPĂ CHIPUL CE I-AU PORONCIT

Au venit desdimineață Bertoldu și s-au arătat înaintea
împăratului învălit într-un voloc de cele ce prindu pește. Și

¹³⁶ Primele două slove scrise peste o alta ilizibilă, posibil u.

¹³⁷ Pentru ștergându-și.

¹³⁸ În continuare scris: ера кѣ кале съ рабди, cuvinte anulate de copist prin
expunctare.

împăratul, dacă l-au văzut, i-au zis: „Pentru ce tu te-ai arătat înaintea mea așa?”

Bertoldu: Dar nu mi-ai zis tu¹³⁹ să mă întorc întru această noapte la tine așa: să nu fiu nici gol, nici îmbrăcat?

Împăratul: Ba așa ți-am zis.

21' Bertold: Și iată-mă-s învălit cu acest voloc cu care / o parte de trupul meu să acopere¹⁴⁰, iară o parte să veade.

Împăratul: U<n>de ai fost până acmu?

Bertoldu: Acolo unde am stăut eu, n-oi mai sta. Și u<n>de stau eu, alții nu pot să stea, fără decât eu.

Împăratul¹⁴¹: Ce face tată-tău, muma ta, frații tăi și soru-ta?

Bertold: Tată-mieu dintr-o muiere face doao; maica mea face vecinii ei un lucru care nu l-a mai face în veci, iar frati-mieu ucide pe¹⁴² câți îi¹⁴³ găsește, iar soru-mea plânge aceea de care au răs în tot anul acesta.

Împăratul: Dezleagă-m acest [c]uvânt.

Bertoldu: Tată-meu, poftindu să închiză un drum la câmpu, au îngrădit cu spini și cei ce era obicinuiți a trece pe acel drum, trecând când pe o parte, când pe alta pesti spini până cându s-au făcut și altu drum și unde era și altu drum s-au făcut doao. Maica mea închide ochii unei¹⁴⁴ vecine a ei ce au murit, lucru care nu l-a mai face în veci. Frati-meu, șazăndu la soare, ucide câți păduchi găsește în cămeșă. Iară

22' soru-mea, // fiindu că să dedeasă în dragoste cu un tânăr, acum plânge în pat durerile nașterii.

¹³⁹ Urmează Ț scris din greșeală și șters de copist.

¹⁴⁰ Scris: акопере; altă lecțiune posibilă: асоапере.

¹⁴¹ Ț scris peste o altă slovă, probabil м.

¹⁴² Prima slovă scrisă peste o alta, ilizibilă.

¹⁴³ Secvența câți îi scrisă: кѣ(ц) иѣи.

¹⁴⁴ Scris: 8и8и.

Împăratul: Care este mai mare zi decât toate?

Bertold<d>: Zioa aceea care șade nemă<n>cat.

Împăratul: Care este cea mai mare nebunie la om?

Bertoldu: A să țin pe sine cineva că este înțeleptu.

Împăratul: Pentru care pricină să nălbeaște mai degrabă capul decât barba?

Bertoldu: Pentru că păru/ s-au făcut întâiu pe cap.

Împăratul: Care iarbă este de o cunoscu oamenii¹⁴⁵ orbi?

Bertoldu: Urzica.

Împăratul: Cine este cel ce să închide sânгур pe sine?

Bertold: Vermele cel de mătășă.

Împăratul: Care este floarea cea mai rea decât toate?

Bertoldu: Aceea ce iese¹⁴⁶ din bute daca să sfârșăste vinul.

Împăratul: / Care este lucru cel mai făr de rușine?

Bertoldu: Vântul carele și pe suptu poalele muierilor să bagă.

Împăratul: Care este lucrul acela care nu-l poftescu oamenii¹⁴⁷ pin casăle lor?

Bertoldu: Păcatul, adică greșala.

Împăratul: Care este lucru cel strâmbu care taie picioarele¹⁴⁸ oamenilor¹⁴⁹?

Bertoldu: Săcerea care săciră¹⁵⁰ țarinile.

Împăratul: Care este din parte fămeiască mai multu supărată¹⁵¹?

¹⁴⁵ Scris: ѿменій.

¹⁴⁶ Scris: есте.

¹⁴⁷ Scris: ѿменій.

¹⁴⁸ Scris: пичори(ле).

¹⁴⁹ Scris: ѿменило(р).

¹⁵⁰ Scris: съчирѣ cu ч scris peste un р.

¹⁵¹ Scris: съпѣратѣ.

Bertoldu: Covata care frământă pâne într-însa.

Împăratul: Câți ani ai tu, de cându te-ai născutu tu?

Bertoldu: Cine-și numără anii își face socoteală cu moartea¹⁵².

Împăratul: Care lucru este mai albu decât toate?

Bertold: Zioa este mai albă.

Împăratul: Mai multu decât laptele și omătu?//

23' Bertoldu: Mai mult decât laptele și decât toate ce este albu.

Împăratul: Daca nu vei face să cunoscă aceasta, eu oi face de te vor bate.

Bertoldu: O, ticăloșie și rea norocire a curții tale!

ÎNȘELĂCIUNEA LUI BERTOLDU CA SĂ NU IE BĂȚAIE

Dusu-s-au dar Bertoldu și au luat un vas cu lapte și pe ascunsu¹⁵³ l-au dus în camera împăratului și au închis toate ferestrele. Și era amiazăzi. Și întrându împăratul în cameră s-au poticnit, lovindu-să de acel vas, pre care, vărsându-l, puțin au rămas să cază cu fața în lapte. Și cu mare mânie au făcut de au deschis ferestrele. Și văzând acel lapte vărsat și fiindu că să lovisă cu picioarele de acel vas, au început a striga, zicându împăratul: „<Cine> au fost acela ce au pus vasul cu laptele în camera mea și au închis ferestrele ca să mă poticnescu să cazu jos?”//

23' Bertold: Eu sântu acela care am pus ca să-ț arăt că zioa¹⁵⁴ este mai albă și mai curată decât laptele, pentru că de-ar fi

¹⁵² Seris: мор(тк).

¹⁵³ Seris: аскѣнѣ(с).

¹⁵⁴ scris peste o altă slovă, ilizibilă.

fost laptele mai albu decât zâoa, el ți-ar fi luminat în cameră și nu te-ai fi lovit de vasul cu lapte pe cum te-ai lovit.

Împăratul: Tu ești un mujic tâlpiz și de toate vicleșugurile¹⁵⁵ aflătoriu. Dar oari¹⁵⁶ cine este acel ce vine aice? Cu adevărat ești un trimis de la împărăteasa și ține și o scrisoare în mână. Dă-te în laturi ca să înțeleg ce zice acesta.

Bertoldu: Eu m-oi da în laturi, ceriul de ar face milă să nu fie vreo răotate noao pentru mine.

FANDASIE CE AU ÎNTRAT ÎN CAPUL MUIERILOR DIN ORAȘ

Viindu dar trimisul de la împărăteasa, au făcut căzuta închinăciune împăratului, aducând și o scrisoare a mână dintru¹⁵⁷ care înțelegând aceasta pricină cum că doamnele acei țări, adică cele mai de cinste, poftescu sloboadă cererea de la împărat ca să poată și ele să între la sfaturile și chiverniselile țării, după cum au fost și bărbații lor, și să poroncească, adecă să stăpânească și să asculte jalubile și să hotărască judecăți. Și, în scurt, să aibă și ele stăpânirea în mâna lor, aducându aminte împăratului cum că au statut și altile din muieri carile chivernisiia împărății și domnii cu atâta înțelepciune și cum că în vremile trecute era în loc de împărat și cum că au ieșit și la războiu și ș-au păzit locurile lor și împărățiile¹⁵⁸ cu mare vitejie. Și pentru aceea nu să cade împăratul să le facă lipsite de cererea lor, ci să le primască și să facă milă, că din câte ori cere să să

¹⁵⁵ Seris: виклєвиклєшѣриле.

¹⁵⁶ Seris: єри.

¹⁵⁷ Seris: динтра.

¹⁵⁸ Seris: динтрацієле, cu primul e corectat în и.

24^v învrednicească a lua, că le¹⁵⁹ pare cu supărare ca bărbații să aibă stăpânire spre toate lucrurile și pe dânsăle să le ție în loc de lucru de nimică, mai arătând mai la sfârșit cum că acele trebuitoare lucruri atâta vor fi și ele de ascuns și cu mare taină, ca și / bărbații și încă și mai mult. Și pentru aceasta și împărăteasa face mare silință, rugându-să împăratului foarte mult pentru acestu lucru.

Și dac-au cetit împăratul scrisoare și au înțeles nebuna cerere¹⁶⁰ a celor fâmei, nu știe ce drum ar apuca. S-au întorsu spre Bertoldu și i-au spus toate de amăruntul, care, dacă au auzit, au început a râde¹⁶¹, iară împăratul, cam mâniindu-se, i-au zis:

Împăratul: Tu râzi, buhnace?!

Bertold: Eu cu adevărat răzu și cine n-ar râde acmu i s-ar cădea să i să scoată toți dinții din gura lui.

Împăratul: Pentru ce?

Bertoldu: Pentru că acești muieri te socotescu ca pe un nehnaric, iară nu ca pe un harnic, și pentru aceea au făcut această nebună cerere¹⁶².

Împăratul: La dânsăle este a cere, iar a da este la mâna mea.

Bertoldu: Vai de cânila acela care să lasă de-/ apucă de coadă¹⁶³.

Împăratul: Grăiește lămurit ca să înțelegu.

25^v Bertoldu: // Vai de casăle acele unde cântă găinile și cucoșii tac.

¹⁵⁹ Scris inițial *кѣи*, apoi *и* a fost corectat în *л*, iar în spațiul rămas liber până la cuvântul următor a fost adăugat *е*.

¹⁶⁰ Scris: *череѣѣ*.

¹⁶¹ Scris: *рѣдер*.

¹⁶² Scris: *череѣѣ*.

¹⁶³ Scris: *ко(дѣ)*.

Împăratul: Tu ești ca soarele din luna lui mart, că numai încălzăște, iară nu dejgheață.

Bertoldu: La un om ce înțelege bine puținele cuvinte îi trebuiescu.

Împăratul: Dezleagă-mi acum pe dată.

Bertoldu: Cine poștește să aibă casă curată să nu ție puu în casă, nici porumbi în pod.

Împăratul: Cine să amestică cu lucruri de nimică i să afumă bucatile.

Bertoldu: Mai pe scurtu, ce poștești tu de la mine?

Împăratul: Eu poftescu sfatul tău la această treabă.

Bertoldu: Furnica acum cere pâne de la grieri.

Împăratul: Știu că tu ai minte și ești îndes[tul]at de pri/cepere¹⁶⁴ și pentru aceea tot greu/ acestui lucru voi să-l dau asupra ta. 25^v

Bertoldu: De vreme că vei să dai asupra mea această greotate, să nu socotești în inima ta cum că curundu oi scoate-o de asupra ta. Dar cu toate aceste, lasă să fac eu un meștersugu și, de te vor mai supăra pentru acestu lucru, eu să fiu ca un câne.

Împăratul: Pasă de socotește și le gonește mai curându de aice.

VICLEȘUGU PLIN DE DAR A LUI BERTOLDU CA SĂ
SCOATĂ¹⁶⁵ DIN MINTE PRE MUIERI, ACEA MINTE
FĂRĂ SOCOTEALĂ, MUIEREASCĂ, NEBUNĂ

S-au dus dară Bertoldu în târgu și au cumpărat un pușor sălbatec de pădure și, puindu-l într-o cutie, l-au adus la

¹⁶⁴ Prima silabă repetată pe f. 25^v.

¹⁶⁵ Scris: *смотѣ*.

împăratul zicând ca să-l trimită la împărăteasa așa închis
 într-acea cutie și împărăteasa să-l trimită la cele muieri și să
 li poroncească lămurit ca să nu deșchiză cutiia și a doo¹⁶⁶
 26' zi viindu să aducă cutiia // închisă. Și așa împăratul să
 adeverește să le facă pofta ori de ce ar cere¹⁶⁷. Și așa,
 apucându trimisu/ acela cutiia, au dus-o la împărăteasa, care
 și ea au dat-o la aceli muieri care s-au zis de sta în cămara
 ei, așteptând răspunsul. Și le-au poroncit despre parte
 împăratului ca nicidecum să nu îndrăznească a deșchiia cutiia
 și a doo¹⁶⁸ zi să vie la împăratul ca să-și ia cearerea aceea ce
 au poftit de la împăratul. Și așa s-au dus toate cu bucurie de
 la împărăteasa.

Dacă s-au dus cele mai sus zisă muieri de la împărăteasa,
 le-au venit foarte¹⁶⁹ o mare poftă ca să vază aceea ce era în
 cutie și au început una cătră alta a zice:

– Vreți să vedem acestu lucru ce este în cutie închis?
 Aice, într-această cutie pe semne este un lucru foarte¹⁷⁰ cu
 taină și nu a vede noi nu este cu puțință. Ci să deșchidem și
 să vedem și iară vom închide.

Altile zicea:

26' – Să nu facem aceasta că avem hotărâtă poruncă să nu
 deșchidem pentru că poate să fie înlăun/tru vreun lucru de
 mare trebuință pentru împăratul.

Iară cele ce să ținea mai capite dintru¹⁷¹ celelalte au zis:

– Și poate să fie! Și de om și deșchide-o, au nu știm noi

¹⁶⁶ Scris: доо; altă lecțiune posibilă: doao.

¹⁶⁷ Scris: черк.

¹⁶⁸ Scris: доо; alte lecțiuni posibile: doao.

¹⁶⁹ Scris: форме.

¹⁷⁰ Scris: фo(ρ)ме.

¹⁷¹ Scris: динтра.

să o închidem precum este? Și numai să o deșchidem, fie
 ce-a fi!

La cea di pe urmă, după multă voroavă și amestecături ce
 au făcut între dânsăle, au hotărât să o deșchiză. Și încă nu
 rădicasă bine capacul cutâii, și pasărea aceea rădicând
 aripioarele¹⁷² s-au dus zburându în vântu, iară muierile acele
 au rămas toate înspăimântate și foarte mâhnite și mai mult că
 nu văzusă ce felu de pasăre este de vreme că cu atâta grabă
 le-au ieșit dintre ochi, care n-au putut să cunoască ce au fost:
 vrabie au vrăbioiu¹⁷³? Pentru că, de ar fi văzut, ar fi căutat
 unul asămenea ca acel puiu și a doo¹⁷⁴ zi viindu l-ar fi adus
 cu cutiia, precum l-au luat. Și așa nu le-ar fi pricinuit nici o
 zăticneală.

DORIREA ACELOR DE MAI SUS MUIERI PE[NT]RU CĂ LE-AU // FUGIT PĂSĂRUICA

27'

După ce li s-au întâmplat acea aducătoare de multă
 mâhnire pricină acelor ticăloasă doamne, sta toate mâhnite
 pentru că le-au fugit păsăruica, defăimându-și deșarta
 îndrăznire¹⁷⁵: „Și cu ce obraz om mai merge înaintea
 împăratului, de vreme că n-am păzit¹⁷⁶ porunca lui, nici am
 putut într-o noapte să ținem puiu/ închis. O, ticăloasăle de noi
 și fără mângâiere ce¹⁷⁷ sântem! Ce suflet, ce îndrăzneală a fi

¹⁷² Scris: арипиориле.

¹⁷³ Inițial scris: вѣбѣиорѣ; apoi ultimele două slove au fost șterese, iar
 deasupra rândului a fost adăugată slova ю.

¹⁷⁴ Scris: доо; altă lecțiune posibilă: doao.

¹⁷⁵ Scris: адрѣ(з)нирѣ.

¹⁷⁶ Scris inițial: пѣрипѣ, apoi p a fost modificat în з.

¹⁷⁷ Prima slovă scrisă peste o alta, ilizibilă.

dimineată la noi?"

Așa toată noaptea aceea au petrecut cu multă stenohorie și nu știe ce vor face: merge-vor a doao zi la împăratul au să se lasă, să șadă pe la casăle lor?

HOTĂRÂREA CELOR MAI ÎNDRĂZNEȚE MUIERI

27^v Dac-au trecut noapte și s-au luminat de zioă, cele mai sus numite muieri s-au sculat și s-au strânsu toate dimpreună și ca¹⁷⁸ niște deznădăjduite nu știe ce drum or / apuca pentru ca să margă înaintea împăratului pentru greșala ce au făcut. Și să mira de easte trebuință să margă înaintea împărăteasii au ba. Și una zicea într-un chip, alta într-alt; alta îndemna să margă, alta să nu margă. Iar mai pre urmă, după multe cuvinte, au ieșit una înainte decât toate, care să arăta că are mai multă îndrăzneală decât altile, zicând: „Pentru care pricină mai pierdem noi atâta vreme chehăindu întru noi? Greșala acmu s-au făcut și nu este cu puțină a să acoperi, nici a o îndrepta, fără numai a cere iertăciune de la împăratul și să spunem adevărul, precum s-au întâmplat acestu lucru, pentru că el¹⁷⁹ este din feliu milostiv și mai vârtos spre muieri, și sânt încredințată că ne-a ierta. Și eu oi merge întâiu înainte lui. Sus, fiți cu îndrăzneală și veniți după mine, de vreme ce s-au făcut acest lucru. Doară nu este moarte de om. 28^v că știu că n-a fi fost mai mult decât patru // bani prețu/ puiului ce-au zburat. Veniți cu mine și nu vă temeți“.

Altile iar zicea că împăratul nu va lua la mare defăimare¹⁸⁰ pentru această călcare de poruncă mai mult

¹⁷⁸ Scris: κ8.

¹⁷⁹ Scris: елѣ.

¹⁸⁰ Scris: дефѣимара.

decât că i-ar fi fugit toți fazanii și toate prepilițele ce să află în levada lui. Iar după toate aceste, au hotărât să margă întâiu înaintea împărăteasei și să-i arăte toate pe amăruntu/ cum s-au întâmplat. Și așa au făcut.

MUIERILE SĂ DUC LA ÎMPĂRĂTEASA¹⁸¹ ȘI E¹⁸² LE VA DUCE ÎNAINTE ÎMPĂRATULUI

Auzindu împărăteasa de acestu lucru, au rămas foarte mahnită, până la sufletu, și nu știe ce să mai zică și ce să facă, fiindu că s-au fost spăriet de atâta mare netocmală. Numai cu toate aceste au îndrăznit de au mersu înaintea împăratului cu toată acea tovărășie de muieri, carile era vro trei sute. Și toate mergea cu capul plecat în gios. Împărăteasa în pălaturile împăratului s-au închinat după obicei și el iau mulțamit cu bucurie și au făcut-o de au șezut aproape de dânsul și întrebându-o / i-au zis: „Ce înnoiri bune mi-ai adus 28^v cu atâta tovărășii de muieri?“.

ÎMPĂRĂTEASA SPUNE PENTRU FUGIREA PUIULUI

Grăit-au împărăteasa: „Să știi, Mărie ta, cum că eu am venit înaintea împărășii tale cu aceste cinstite giupănese pentru răspunsul cererii ce am făcut cătră împărăție ta, adică să între și ele la vredniciia boierilor după cum sânt și bărbații, cărora fiindu că împărăție ta le-ai fost trimis această cutie cu nestrămutată poruncă ca să nu o deschiză nici într-un chipu, ci să o întoarcă precum li s-au fost dat. Acmu, una din celelalte, care au fost având mai multă îndrăzneală, poftindu

¹⁸¹ Scris: дмнѣрѣтѣса.

¹⁸² Pentru ea.

ca să vadă ce este înlăuntru închis, au deschis-o nesocotindu cele viitoare, iară puiul, îndată cum au deschis, puiul acela au și zburat, iar ele au rămas atâta de mahnite pentru această faptă, cât nici capul nu pot să-l rădicesc în sus, nici pot să caute să vadă fața Mării tale de mare rușine că au călcat porunca împărătească. Tu dar, carile ai fost pururea milostiv și blând spre toți, mă rogu să le ierți această greșală, care ele această greșală nu le-au făcut cu nesupunere poruncii tale, ci din multa îndrăzneală au cursu această poftă ai lor. Și iată-le înaintea împărăției tale; cu multă smerenie cer iertăciune acestii greșale.

ÎMPĂRATUL SĂ ARATĂ FOARTE TURBURAT ȘI
DEFAIMĂ PE MUIERI PENTRU ACEASTĂ FAPTĂ. MAI
PE URMĂ, IERTÂNDU-LE, LE TRIMITE PE LA CASĂ

Într-acelel ceas, arătându împăratul cum că are mare păreare de rău pentru această faptă, s-au întorsu spre acele cu față posomorâtă, zicându-le: „Voi sânteți care ați luat de au fugit puiul dinlăuntru¹⁸³ din cutâie? Spuneți, o, fără de minte muieri și lipsite de crieri! Și încă mai îndrăzniți a veni înaintea mea și cereți să intrați la cele ascunsă sfaturi a împărăției! Acum spuneți-mi cum ați <fi> putut să țineți o taină de un¹⁸⁴ lucru dintru care ar fi cursu un folos împărăției mele și vieții norodului, de vreme că un ceas n-ați putut să țineți încu/ietă o cutâie, care am dat-o cu poruncă că foarte să o păziți. Duceți-vă la lucru/ vostru cel/ fâmeiescu de vă chivernisiți casăle după cum sânteți obicinuite și lăsați să chivernisască

¹⁸³ Scris inițial: *дн(н)л88нтр8*, apoi primul 8 a fost transformat în *ъ*.

¹⁸⁴ Scris: *снъ*.

țara bărbații, că eu știu că toate lucrurile ar fi fost cu bune picioare de v-ar fi intrat în mână, că n-ar fi fost nici o taină care să nu o fi știut într-un ceas toată țara. Sculați-vă, dar, și vă duceți la casăle voastre, că iată că vă iert greșala și nu vă mai între aceste nebunii în capul vostru¹⁸⁵.

Și după ce s-au mântuit de muierile acele, au trimis și pe împărăteasa la palatul ei întovărășită cu mulți cavaleri. Și într-acest chip acele ticăloasă de muieri s-au dus mahnite și niciodată n-au mai vorovit ca să între în svaturile împărătești, fiindu că ele foarte s-au defăimat de cătră împăratul prin lucrare telpizului Bertoldu, cătră carile întorcându-să, împăratul râzând au zis:

Împăratul: Această au fost o frumoasă aflare și cu bună întâmplare¹⁸⁶.

Bertold: Bine, lasă să margă capra șchioapă¹⁸⁷ până când a a/ștepta pe lup.

Împăratul: Pentru ce zici tu așa?

Bertoldu: Pentru că muieră este apă și foc și petutindinea¹⁸⁸ îi dau loc.

Împăratul: Cine șade pe urzică, adesăori îl chișcă.

Bertoldu: Cine știupeaște împotriva vântului își știupeaște în musteți.

Împăratul: Cine să chișe supt omăt trebuie să se descopere¹⁸⁹.

Bertold: Cine spală capul măgariului pearde săponul și osteneala.

¹⁸⁵ Scris: *водстр8*.

¹⁸⁶ Urmează: *bine*.

¹⁸⁷ Scris: *шкіопъ*.

¹⁸⁸ Scris: *пет8(н)дидинк*.

¹⁸⁹ Scris: *дескопере*; altă lecțiune posibilă: *descoapere*.

Împăratu/: Pentru mine greiești tu așa?

Bertold¹⁹⁰: Cu adevărat pentru tine grăiescu, iar nu pentru alții.

Împăratu/: Pentru ce lucr<r>u ai pute tu să dorești¹⁹¹ de mine?

Bertoldu¹⁹²: Pentru ce pot¹⁹³ eu să mă laud cu tine?

Împăratu/¹⁹⁴: Spune-mi la ce lucru ti cunoști¹⁹⁵ tu supărat de mine.

30^v Bertoldu: Eu ți-am fost agiutoriu la un lucru foarte de¹⁹⁶ mare tre/buință¹⁹⁷, pentru care în loc ce s-ar cădea să-mi chivernisești viața mea, ia<r> tu mă iei în răs.

Împăratu/: Eu nu sântu atâta de nemulțămitoriu ca să nu cunosc¹⁹⁸ osteneala ta.

Bertoldu: Cât a o cunoaște este puțin; scoțindu dar scoposul esti a o răsplăti.

Împăratu/: Taci tu că eu voi^u să te mulțemescu într-acest chip ca să-ți șază picioarele toate dreptu.

Bertoldu: Numai cei spânzurați șadu cu picioarele drepte.

¹⁹⁰ Scris inițial: ꙗмѣратъ(а); se mai văd primele trei slove și ultimul a suprascris.

¹⁹¹ Scris: доареци.

¹⁹² Scris inițial: ꙗмѣратъ; apoi cuvântul a fost șters de copist și înlocuit cu Bertoldu.

¹⁹³ Scris: поаме.

¹⁹⁴ Scris inițial: вертолдо; apoi cuvântul a fost șters de copist și înlocuit cu ꙗмѣра(т).

¹⁹⁵ Scris: кѣноаци.

¹⁹⁶ Adăugat ulterior de același scrib deasupra rândului.

¹⁹⁷ Prima silabă repetată pe fila următoare.

¹⁹⁸ Prima silabă repetată.

Împăratu/: Tu măneste tot lucruri îndărătnice.

Bertoldu: Cine grăiește rău, vrăjăscu deplin pururea.

Împăratu/: Tu grăiești rău, încă și prea rău.

Bertold: Ce răutate fac eu în curte ta?

Împăratu/: Tu n-ai nici pic de omenie sau orânduială.//

Bertoldu: Ce sminteală ai tu dacă sântu eu cu orânduială?

Împăratu/: Mă smintești foarte mult pentru că tu foarte cu multă mujicie te porți cu mine.

Bertoldu: De ce pricină?

Împăratu/: Pentru că, cându vii înaintea mea, niciodată nu-ți iei pălărie, nici vei să te pleci.

Bertoldu: Omului nu să cade să se¹⁹⁹ plece la altu om.

Împăratu/: După făptura oamenilor este cu cale să se caute orânduiala închinăciunii.

Bertoldu: Toți sântem din pământu: tu din pământu, eu din pământu și toți ne întoarcem în pământ și pentru aceea pământului nu trebuie să se închine la pământu.

Împăratu/: Tu grăiești adevărul cum că sântem toți din pământ, dară osăbirea care caste între mine și între tine nu este alta fără cât precum dintru / acest pământu să fac multe feliuri de vasă, cu această osăbire²⁰⁰ între dânsăle, adică unul de cinste, altu/ de necinste. În cele de cinste să pun dulceți și ape mirositoare și alte lucruri de cinste, iar cele de necinste vasă sânt de trebuiescu la lucruri de toată necinstea și la alte lucruri scârnavе și puturoasă. Și întru acest chip și eu sântu un vas dintru acele ce țin într-însăle balsam și nardu și alte dulcețuri de cinste, iar tu ești un vas de acele de necinste întru carile să pișă și încă fac și alte scârnavii mai răle²⁰¹, numai toate sânt făcute dintru acest pământu.

¹⁹⁹ Secvența să se scrisă: съ(с); altă lecțiune posibilă: сѧ сѧ.

²⁰⁰ Scris: събврѣ.

²⁰¹ Scris: рѧлк.

Bertoldu: Aceasta nici eu nu o tăgăduiescu, dar bine zic eu *cum* câtă osăbire are una, atâta are și ceacalaltă și, când să vor strica, amândoa hâburile le leapădă în drum atâta a unui vas, cât și al altuia fără nici <o> deosăbire.

32^r Împăratul: Să lăsăm²⁰² aceste; fie cum or fi, eu voi cu să te // pleci mic.

Bertoldu: Eu aceasta nu pot ca să o fac și să mai aibi îngăduială.

Împăratul: Pentru ce nu poți?

Bertoldu: Pentru că eu *am* mâncat pui de la India și nu voi să mă îndoiescu plecându-mă.

Împăratul: He, he, he! Mujicule varvar, eu voi cu sila numai să te pleci cându te vei întoarce înaintea mea.

Bertold: Toate acele să poate face, iară cât pentru acestu lucru n-ași pute crede ca să poți face.

Împăratul: Mâne dimineață ți să va arăta lucrare ta. Numai acmu te du acasă-ți.

Și s-au dus.

Împăratul au poroncit să pogoare pragul cel de sus al cămării lui atâta cât, când va vre să între cineva, trebuie să-și plece capul. Și aceasta au făcut pentru Bertoldu ca să se plece cându va intra și cu acest chip și fără voia lui să-l facă să se închine împăratului. Pentru care aștepta zioa ca să vază ce să va întâmpla./

32^v

TĂLPIJICUL LUI BERTOLDU CA SĂ NU SĂ PLECE ÎMPĂRATULUI

A doao zi dimineața s-au întorsu vicleanul Bertold la curte după obiceiul lui și, văzându pragul pogorât întru acest

²⁰² Scris: сѣ лѣсемъ.

chip, îndată au alergat la vicleșugul lui și, conoscând *cum* că împăratul au făcut aceasta pentru ca să se plece înainte lui când va intra în cămară. Iar el, în loc ca să-și plece capul și să se închine la împărat, s-au întorsu cu dosul și au intrat înlăuntru și, în loc ca să se²⁰³ închine împăratului, i-au întorsu curul și l-au cinstit cu bucele curului. Atunci împăratul au cunoscut că este tălpizul tălpijilor și au îndrăgit această șagă; numai, arătându-să pușinte/ cam scârbit la față, i-au zis:

Împăratul: Cine te-au învățat, mujicule fără de omenie, să întri în cămara mea într-acestu chip?

Bertold<d>: Racul m-au învățat.

Împăratul: Cu adevărat că ai bun învățătoriu.

POVESTEA RACULUI ȘI A GARIDII, CE AU SPUS BERTOLDU ÎMPĂRATULUI //

<Bertoldo:>Ascultă, împărate, tatăl meu era un om sărac, 33^r
precum sânt și eu, și ave zăce feciori și de vreme că de multe ori nu ave pâne pentru cină, el săracul, în loc ca să ne hrănească și să-i trăim, sătui la pat să ne culcăm, să diprinsesă mai în toate sările să spuie câte²⁰⁴ o poveste cu bună socoteală ca să ne adoarmă. Și așa ne deprinsesem și noi a petrece până dimineață. Numai dintru toate acele ce am ascultat spuindu, numai aceasta mi-au rămas în minte și de vei pofti să ascuți, vei auzi lucru carele că-ți va plăcea și să potrivești desăvârșit cu pricina noastră.

²⁰³ Secvența să se scrisă: сѣ(c); altă lecțiune posibilă: сѣ сѣ.

²⁰⁴ Scris: кѣмѣ.

Împăratul: Spune, pentru că aceasta foarte²⁰⁵ îmi va plăcea.

Bertoldu: Spunea tatăl meu cum, când grăia dobitoacile²⁰⁶ cu limbă omenească și lilecii căca straiile, cum că racul și cavura ave mare prietelșugu și dragoste între dânșii, care cavura să asemănă cu racul, numai este rătundu și mersul este hărțișu. Deci, avându ei acest prieteșug, s-au / vorovit să îmble în lume ca să vază cum trăiescu pe²⁰⁷ la alte locuri. Iară racul atunce umbla înainte²⁰⁸ după cum îmblă și alte dobitoace. Așijdere²⁰⁹ și cavura nu umbla hărțiș cum îmblă acum. Și după ce s-au despărțit ei de la locurile lor cele părintești au îmblat multe locuri încungiurându lumea până au agiuns la împărăția lăcustelor; și de acolo au trecut la muntele Vusernoi, carile este hotar cu împărăția țințarilor. Și așa, încungiurând²¹⁰ multă parte de pământ, au văzut fel di feliu de dihăanii și fel di fel de orânduiale într-acele dihăanii. Iară după toate aceste, li s-au întâmplat de au mersu până la țara cunelilor; și era sara cându au agiunsu la acea țară. Și fiindu că între cunele și între nefiță era mare vrajbă, pentru că li era hotarul dimpreună și pentru un nou pripus de pâra, să rădicasă cu oaste și o parte, și alta. Dacă au agiunsu dară acești doi tovarăși la acele locuri, văzându străjarii au socotit că sânt niscareva iscoade și așa îndată i-au prinsu pe amândoi și, legându-i, i-au dus înainte că/pitanului lor, carele, cercetându-i de amăruntul, altă n-au găsat la dânșii fără de cât

²⁰⁵ Seris: фортѣ.

²⁰⁶ Seris: добиточилѣ.

²⁰⁷ Seris: пѣ(н).

²⁰⁸ Seris: ꙗни(н)мѣ.

²⁰⁹ Seris: аши(ж)дѣре.

²¹⁰ Seris: ꙗкѣицѣръни(д).

poftindu ca să vază lume au venit la acele locuri și, ca niște streini, ei nu știu nimică și cum că poftescu ca să-i sloboadă să să întoarcă la patrida lor, iar de nu, și poștește ca să-i oprească în loc de soli, dacă să le dea leafă ca și altora, pentru că ei vor sluji cu credință la oaste. Iar căpitanul, dacă au²¹¹ cunoscut pricina, îndată au poroncit de i-au dezlegat și părându-i-să că sântu niște dobitoace cu care să lucrează, având atâta²¹² picioare și atâta mâini²¹³, îndată i-au trimis și i-au trecut la condică. Apoi s-au tâmplat unu/ dintr-aceștia de au fost trimis ca să cerceteză ce fac dușmani<i> lor într-ace/ loc ce să afla ei cu oaste²¹⁴, care acela²¹⁵ trimis au fost racul. Și ca un nemernic ce era, într-ace/ loc umbla cu mare tăcere și adecă să acoperiia suptu coadă, nevrându ca să <să> cunoască așa în grabă; ci el dar s-au dus într-ace/ câmpu cu îndrăzneală și găsându pe străjări dormindu au trecut înainte, nesâmțindu-l nimică. Și s-au dus până la cortul nifiților, / socotindu că și acolo ar fi dormit, dară ticălosu/ au luat o ră întâmplare, că acolo era toți deșteptați și să giuca în șatrangi.

Și cum au băgat²¹⁶ racul capu/ înlăuntru/ cortului, îndată l-au văzut unul dintr-acei săldați carile încet, încet sculădu-să de la joc nu l-au văzut ticălosu/ racu, și apucându un baston, i-au tras una în cap, cât i-au întunecat vedecare și au rămas mai mort; și de n-ar fi avut asupra-i²¹⁷ obicinuitele arme, i-ar

²¹¹ Seris inițial ѿ8, corectat apoi în а8.

²¹² Urmează un cuvânt șters de copist.

²¹³ Seris: мѣниѣ.

²¹⁴ Seris: ѿсте.

²¹⁵ Seris: ачеле.

²¹⁶ ꙗ seris peste o altă slovă, probabil р.

²¹⁷ Seris: асѣираѣи.

fi sărit crierii din cap, iară acel ce lovisă pe rac în cap, neștiind că easte iscoadă, ci socotindu că s-au întâmplat de au căzut ca un nemernic într-acel loc, apucându-l de coarne, l-au aruncat într-o groapă și fără nici o grijă s-au întorsu iarăși la joc. Apoi, fiindcă²¹⁸ de-abea s-au sculat de acolo ticălosul de multa durere²¹⁹ acei<i> loviri ce au luat în cap, au pus mare giurământu cum că mai mult să nu între nicăiri cu capul înainte, ci să margă cu coada înainte²²⁰ pentru că, de s-ar întâmpla să-l mai lovască cineva, mai bine să-l lovască în spinare decât în²²¹ // cap.

Și așa, întorcându înapoi, au spus toate câte i s-au întâmplat și cum că străjerii dormiia, iară la curtu era deșteptați; iară căpitanu au poro<n>cit să se întrarmeză toți și să să gătească, dară pe mâlcomiș, ca să nu-i sântă. Și așa mergându i-au lovit²²² pe dușmani și bătându-i au luat și cortul, omorându pe toți cei ce era înlăuntru; și au făcut răsplătire pentru lovire ce au luat racul în cap ca să nu mai petreacă și altă dată așa.

Au zis cătră tovarășul lui cavura: „Noi să ne ducem de aice cu agiutoriu/ lui Dumnezeu, că oaste nu easte de noi”; iar cavura au zis: „Dar cum vom fugi, ca să nu să cunoască urmele noastre?” Zis-au racul: „Tu vei merge horțișu și eu voi merge îndărăptu și așa vom scăpa”.

Și plăcându cuvântul racului, cavure îndată s-au sculat în vârvul picioarelor și a început a călca boierește și cu atâta grabă, cât racul de-abia să ținea de cavura. Și într-acestu

²¹⁸ Seris: $\phi\dot{\iota}\nu(\Delta)$ κ; altă lecțiune posibilă: *fiindu că*.

²¹⁹ Seris: $\Delta\delta\rho\epsilon\rho\kappa$.

²²⁰ Seris: $\Delta\eta\alpha\iota\iota(\eta)\mu\kappa$.

²²¹ Repetat pe pagina următoare.

²²² Urmează: $\mu\epsilon\ \Delta\eta\eta\iota\iota\iota$, cuvinte eliminate de scrib prin expunțare.

chipu, s-au despărțit dintru acel loc și n-au putut nimenea să le ia urma pentru mer/su/ lor cel îndărăptu.

Și așa, ajungându la patrida lor, au făcut diată cu mare giurământu ca toți cei ce să vor trage dintr-înșii să umbli de acu înainte pe cum au îmblat ei îndărăptu de s-au întorsu la patrida lor, carele și până acmu să vede că racul îmblă până acum îndărăpt, iară cavura hărțișu.

Și pentru că racul au luat acele bejă în cap, întrându în curte, am știut-o aceasta de rost în mintea mea. Și pentru aceasta, întrând și eu

în camera ta, am intrat cu curul înainte, că am socotit că mai bine este să se bată curul decât capul. Acmu ce zici, împărate, nu-i frumoasă această povesti?

Împăratul: Cu adevărat că este frumoasă²²³. Și ai stătut un om mare, dar du-te acmu acasă și mâne dimineață să te întorci iar la mine și să faci să te văzu și să nu te văz și să-m aduci grădina și iasle și moara.

Bertoldu: Vrajăști-o acmu tu și eu m-oi duce și oi chiti să fac aceea ce o știi.//

VICLEȘUGUL LUI BERTOLD CA SĂ SE²²⁴ ARATE ÎNAINTEA ÎMPĂRATULUI PE CUM I S-AU PORONCIT

A doao zi Bertoldu au făcut pe maică-sa să-i facă o plăcintă cu știr și cu brânză și opărită bine cu unt. Și, făcându-i plăcinta după pofta lui, au luat-o a mână, au luat și un ciur și, puindu-l la ochi și cu p<l>ăcinta a mână, s-au dus la împăratul, carele, văzându-l arătându-să într-acestu chipu,

²²³ Seris: $\phi\rho\delta\mu\omicron(\epsilon)$.

²²⁴ Secvența *să se* scrisă: $\epsilon\kappa(\epsilon)$; altă lecțiune posibilă: *să să*.

râzându au zis:

Împăratul²²⁵: Ce însemnează acel ciur ce ai înaintea ochilor tăi?

Bertoldu: Dar nu mi-ai poroncit, cându oi veni la tine să fac meșterșugu să mă văzu și să nu mă văzu?

Împăratul: Ba așa ți-am poroncit.

Bertoldu: Iată-mă-s dar pe dinlăuntru acestui ciuru, prin care tu poți să mă vezi și să nu mă vezi²²⁶.

Împăratul: Tu ești un om foarte chitit, dar unde easte grădina, iesle și moara, care ți le-am zis să le aduci?

36 Bertoldu: Iată-le-s aice, într-această plăcintă, întru carile sântu trustrele vărsate, adică știrul, care / înșămnează grădina, brânza și untul, care însemnează iaslele, iară pâinea însemnează moara.

Împăratul: Eu n-am mai văzut om cu minte deșteptată ca tine și pentru aceea iată că-ți dau voie să-ți <faci ce-ți> trebuiaște, orice treabă în curtea mea.

Luându Bertoldu voaie, îndată s-au dus în laturi puține/ și au început a dezlega izmenile, arătându cum că va să se cace în curte.

Împăratul, văzându-l că va să facă un lucru ca acesta, strigându, au zis: „Ce vei să faci tu, buhnace?”

Bertoldu: Dar nu mi-ai zis tu ca eu să-m trebuiescu în curte ta toată treaba me?

Împăratul: Așa am zis, dară ce faptă este aceasta?

Bertoldu: Eu dar voi să-m trebuiescu să-m descarcu pântecele, carele atâta mă îngreună, câtu nu-l mai pociu purta.

²²⁵ Cuvânt omis inițial, apoi adăugat marginal. În text, locul unde trebuie intercalat cuvântul este marcat cu o cruciuliță. Scris: *апрѣ(т)*; altă lecțiune posibilă: *împărat*.

²²⁶ Scris: *везѣ*.

Atunce, unu/ din ciohodarii împăratului au rădicat un toiagu și, vrând ca să-l lovască, i-au zis: „Porcu scârnav, du-te în gu//noi²²⁷, unde mergu măgarii cei asămene cu tine și nu face astă scârnavie înainte împăratului. Ieși afară de aice, dacă nu po<t>ești să-ți zdrobăscu oasăle cu acest bățu“. Cătră carele întorcându-se, Bertold i-au zis: „Fugi²²⁸, frate²²⁹, și nu face înțelepțește, pentru că muștile carele să pun pe capul celor chelboși să pun și pe masa împăratului și să cacă tocma în blidu/ cu bucatele. Și cu toate aceste, el mănâncă. Dar eu să nu-m pot face treaba mea pre pământu și mai vârtos că sânghur împăratul mi-au poroncit ca să-m trebuiescu în curtea lui treaba? Și ce²³⁰ mai mare trebuință s-ar putea să fie a<l>ă decât această?”

Împăratul, înțelegându pricina lui Bertold, au scos din degetul său inelul foarte scumpu și cinstit, și, întorcându-să spre Bertold, i-au zis:

Împăratul: Priimește acestu inelu a/ meu, carele eu ți-l dăruiesc, și dumneata, visternice, du-te de-i dă²³¹ o mie de galbeni, pentru că eu voi să-i dăruiescu.

Bertoldu: Eu nu voi să-mi sparii somnul.

Împăratul: / Pentru ce să-ți spariu eu somnul?

37 Bertoldu: Pentru că eu, dacă oi avea un inel ca acesta și atâta galbeni, n-ași mai ave odihnă niciodată, ci mi s-ar duce minte încoace și încoalea, socotindu, adecă, cum ași face să-i înmulțesc și, cum am zis, nu mai m-ași odihni și încă mai

²²⁷ Prima silabă repetată pe pagina următoare.

²²⁸ u scris peste u.

²²⁹ Scris: *фрама*.

²³⁰ Scris: *чѣи*.

²³¹ Secvența *de-i dă* scrisă inițial *ааао*, apoi *а* a fost modificat în *ѣ*, iar *о* nu a mai fost corectat în *ѣ*.

vârtos că cine ie lucru strein să vinde pe sine. Și cu toate aceste, pe mine firea m-au făcut slobod și slobod voiu să fiu.

Împăratul: Dar ce pot eu să-ți facu ca să te mulțemescu?

Bertoldu: Multă plată să cade să dea cel ce cunoaște facere de bine.

Împăratul: Dar nu este destul numai a o cunoaște, ce să o și răsplătească vro mulțămită.

Bertoldu: Sufletul bun al omului cu bună orânduială este desăvârșită plată.

Împăratul: Nu este cu cale cel mai mare să se supuie celui mai mic spre dar și milostivire.

Bertold: Nu este cu cale cel mai mic să priimască un lucru ce este mai mare decât vredniciia lui.//

38^r

ÎMPĂRĂTEASA TRIMITE SĂ CEIE²³² PE BERTOLDU LA ÎMPĂRATUL

Și acolo unde șădea ei de vorovie, au venit un trimis de la împărăteasa cu o scrisoare, întru carile scrisoare scriia ca ori cu ce chipu numai să-l trimată împăratul pe Bertoldu pentru că, fiindu cam bolnavă, pohtește să se zăbovască cu tătășagurile lui.

Dar era împotrivă această cerere²³³, că ea-l pofte ca să-i scurteză viața de istov, fiindu că ea înțelesăse că cu mijlocirea lui Bertoldu acele giupănese au luat de la împăratul defăimare în loc de dar ce au cerșut, pentru care era foarte mânioasă²³⁴, care, dacă ar fi putut să-l prindă la

²³² Scris: чета.

²³³ Scris: черепъ.

²³⁴ Scris: мѣниость.

mănilor lor, l-ar fi ucis cu petri.

Împăratul, dac-au cetit scrisoare, dându credință împărătesei, s-au întorsu spre Bertoldu și i-au zis: „Chir Bertoldu, împărăteasa iar au trimis di te cere, zăcându că, fiindu cam bolnavă, să mergi să o jii de voarbă ca să se mai zăbovască cu tătășagurile tale“.

Bertoldu: Și vulpe de multe ori să face bolnavă cu înșălă/ciune²³⁵ ca să vâneză vânat.

38^v

Împăratul: Spre ce pildă zici tu aceste?

Bertoldu: Pentru că nici tigru/ apa, nici muiera nu lasă răsplătirea.

Împăratul: Citește²³⁶ tu aice, dacă știi tu să citești.

Bertoldu: Mintea mea mie în slujaște în loc de carte.

Împăratul: Mânia muierii de cinste degrabă trece.

Bertoldu: Cărbunii cei acoperiți în cenușa herbinte.

Împăratul: Nu înțelegi²³⁷ tu cuvântul cel bun care ea trimite jic.

Bertold: Cuvintele cele bune și faptele cele reale înșală pe cei înțelepți, cum și pe cei nebuni.

Împăratul: Cine are a merge să margă, că nu este sabie.

Bertoldu: Cine s-au friptu o dată cu bucate herbini suflă și peste cele răci.

Împăratul: // De la tâlhar la tâlhariu altă nu pierde nimică, fără cât barilci deșarte.

39^r

Bertoldu: Una au gândit bețivul și alta cărșmariul.

Împăratul: A face oarecine slujbă nu perde osteneala.

Bertoldu: Slujbă cu pagubă nu-i nici de o treabă.

Împăratul: Nu te teme de nimică în curte mea.

²³⁵ Secvența cu înșălă- repetată pe fila 38^v.

²³⁶ Scris inițial: четеице, apoi primul e a fost corectat în и.

²³⁷ Scris: ꙗцелє(з).

Bertoldu: Mai bine să fie pasăre în pădure decât în cușcă.

Împăratu/: Eu te sfătuiesc să te duci, să nu aștepti să te mai poștească, că un lucru pre cu multă rugăminte n-are dare bună²³⁸.

Bertoldu: Vai de cela ce dă pildă altora.

Împăratu/: Cine stă mult în chibzuri a<r> vrea să stea și mai mult.

Bertoldu: Cine împinge corabie în mare el șade pe țărmuri.

Împăratu/: Du-te acolo unde <te> trimiț și nu te teme.

39^v Bertoldu: Cându duc pe bou la meserniță, denainte asudă, iar / denapoi tremură.

Împăratu/: Ie-ți un suflet de leu și mergi cu îndrăzneală.

Bertoldu: Nu pot să fac²³⁹ suflet de leu cel ce are inimă de oaie.

Împăratu/: Nu mai face zăbavă, că te aștaptă, că toată zăbava este de stricăciune.

Bertoldu: Iată că eu mă duc pentru că tu îmi poroncești. Meargă cum a merge această treabă. Numai văd că trebui ori pe poartă ori peste prag să întru înlăuntru.

BERTOLDU CU O FRUMOASĂ MARGHIOLIE SCAPĂ DE CEA DINTÂIU URGIE A ÎMPĂRĂTEASEI

Așa Bertoldu au purces ca să margă la împărăteasa, carele, fiindu că înțelesesă că poroncisă copoilor ei îndată ce a intra în ogradă să-și sloboadă câinii asupra lui Bertoldu ca

²³⁸ Secvența *n-are dare bună* scrisă: *на(р) да(р) бѣиѣ*; altă lecțiune posibilă: *n-are dar bun*.

²³⁹ Pentru *Nu poate să facă*.

să-l sfarme fără milă, atât au fost de mânioasă²⁴⁰ pe dânsul.

40^r Dar, norocul lui cel bun, trecând pen târgu // au găsit un țăran cu un iepure viu de vândut, pre care, cumpărându-l, l-au pus pe su<p>tu hainele lui și cându au intrat în poartă²⁴¹, s-au și slobozit asupra lui toți câinii, care venie câinii asupra lui ca niște f<l>ămânzi și l-ar fi lăsat mortu. Iară el, văzându acea mare primejdie, îndată au slobozit iepurile la câni, care, văzându-l câinii, îndată au lăsat pe Bertoldu și s-au slobozit după iepure, după cumu-i firea cânilor. Iar el au rămas nevătămat de acele nemilostive mușcări a cânilor. Și așa au venit înaintea împărăteasei care cu totu/ s-au mirat nevăzându-l mort de acei câni și, fiind plină de mânie și de urgie, i-au zis: „Tu ești acel mujic scârnav?“

Bertoldu: Așa, de n-aș fi precum sânt.

Împărăteasa: Cum ai scăpat de înfricoșaii dinți ai cânilor mei?

Bertoldu: Firea me au priceput ce va să se întâmpleză.

Împărăteasa: / Muieru nu rade pururea tâlhariului.

40^v Bertoldu: Cine merge la moară²⁴² trebuie să se ungă cu făină.

Împărăteasa: Cel ce-ș știe cele dintâi nu merge făr de grijă.

Bertold: Pre cel ce-l împunge să scoală.

Împărăteasa: Pre tine te împungi²⁴³ într-această dată.

Bertold: Nu să înșală altu/ făr decât cel ce să încrede la cuvintele altora.

Împărăteasa: Să margă dobitoc și să vie dobitoc tot una este.

²⁴⁰ Scris: *мъниѣсь*, cu *с* scris peste o altă slovă, ilizibilă.

²⁴¹ Scris: *портъ*.

²⁴² Scris: *моръ*.

²⁴³ *и* scris peste *и*.

Bertoldu: „Nu trebuia să între“, zis-au vulpe cătră lupo.
Împărăteasa: Dar ne-ai venit tu la mână, cel ce faci multe tâlpijicuri.

Bertoldu: Zis-au lupo/ cătră măgariu: „Aibi îngăduială, că acesta²⁴⁴ ce merge la nuntă nu merge la masă“.

Împărăteasa: Pe urma ploi<i> vine peatra.

Bertoldu: Peștile cel mare mănâncă pe cel mic.

41' Împărăteasa: // Nu cunosc toți cucoșii greunțile.

Bertoldu: Toți șarpini au otravă în coadă, iară mânioasa²⁴⁵ muierie are otravă întru tot trupul.

Împărăteasa: Tu într-această dată nu să poate să mai scapi. Numai îți lasă toată răotată și vicleșugurile care le știi pentru că eu voiu să te fac să nu te mai lauzi că ai făcut vitejie în<po>triva muierilor.

Bertoldu: Cine nu merge²⁴⁶ la o fântână mergi la alta și cine merge mai în grabă amăgește pe tovarăș, numai adeverește-m cu hotărârea mai curându și ce-a fi să fie, precum au zis și vulpe cătră vânător: „De am trăi o mie de ani, nu ne vom căuta cu ochi buni, nici a fi pace între noi“.

ÎMPĂRĂTEASA PORONCEȘTE SĂ PUIE PE BERTOLDU ÎNTR-UN SAC

41' Atunce împărăteasa, fiindu plină de mânie, au poro<n>cit să-l apuce să-l lege tare, apoi au zis de l-au dus într-o cămară aproape, unde ședea / ea, pentru că nu-l credea²⁴⁷, ca să nu

²⁴⁴ Scris: аче(см); altă lecțiune posibilă: ацсту.

²⁴⁵ Scris: мѣнѣ(с).

²⁴⁶ Scris: мереѣ.

²⁴⁷ e scris peste o altă slovă, ilizibilă.

fugă și cum au fugit și altădată, cu²⁴⁸ tâlpijicurile lui și au poroncit să-l bage într-un sac. Și, puindu-l în sac, au pus un dărăban ca să-l păzască până a doao zi dimineață cu socoteală ca aceea să-l arunce în apă să-l înece, ori să-i facă altă pedeapsă ca să nu mai poată face altădată tâlpijicuri împotriva muierilor. Și așa ticălosu/ Bertoldu au rămas în sac legat și niciodată nu s-au temut de moarte, numai într-aceaună dată foarte²⁴⁹ să temea. Dar cu toate aceste, au socotit un nou vicleșugu ca să iasă din sac, care i s-au întâmplat foarte minunat.

VICLEȘUG MINUNAT A LUI BERTOLDU CA SĂ IASĂ DIN SAC

Au²⁵⁰ rămas dar ticălosul Bertoldu închis în sac cu paza acelui dărăban, carele, fiindu <că> au socotit o marghiolie noao și să arăte că grăiește singur, au început a-ș defăima norocul zicând: „O, blăstămat norocul, cum te dezmerzi tu a tur//bura atâta pe cei bogați, cât și pe cei săraci! O, lucru fără 42' de lege, carele tu m<i>-ai adusu o întâmplare ca aceasta, mai bine ar fi fostu pentru mine să mă fi lăsat tată-meu argat, că eu n-aș fi acum într-această petrecere. Ce mi-au folosit mie că m-am îmbrăcat întru aceste ruginite și groasă straie ca să mă arăt că sânt săracu? Eu m-am descoperit că sântu bogat precum și sânt. Numai acești tirani din iubirea lor de a<r>gint cunoscându că sânt un om bogat vor să să încuscrească cu mine, dar, fie cum a fi, eu niciodată nu mă

²⁴⁸ Scris inițial: кѣ, apoi ѣ a fost corectat în ѡ.

²⁴⁹ Scris: фѡармѣ.

²⁵⁰ Scris: Аа(ѡ).

adiverescu ca să o iau, pentru că eu sânt *un om* foarte grozav și știu bine că ea nu m-a iubi; și de vreme²⁵¹ că împărăteasa va ca să mi-o dea cu sila, poate să fie ceva.

DĂRĂBANUL AU ÎNCEPUT A SĂ PRINDE ÎN CURSĂ

Atunce dărăbanul, auzindu aceste cuvinte și poftindu ca să știe de unde vine această voroavă și fiindu²⁵² că și din fire era *cam* milostiv, / au zis:

Dărăbanul: Ce voroavă este această care faci tu? Pentru ce, ticăloasă, te-ai pus într-acest sac?

Bertoldu: Eh, frate, ție nu-ți trebuiește să știi aceste nenorociri a mele, pentru care lasă-mă să mă supăru, iară tu ai purtare de grijă pentru slujba ta.

Dărăbanul: Dar măcar că sântu eu dărăban, dar și eu sântu om și am și oarecare milostivire²⁵³ spre tovarășii mei la vreme de nevoaie și de nu și pot eu să-ți agiut cu putearea mea la aceasta fără de dreptate primejdie, dar cu *un* cuvânt pot să te mângâi.

Bertoldu: Puțină mângâiere poți să-mi dai, pentru că ceea ce²⁵⁴ vor să-m facă este hotărât și sorocul este aproape.

Dărăbanul: Pe sămne, vor să te bată.

Bertoldu: Mai rău.

Dărăbanul²⁵⁵: Doară de vor să te zugrume.

Bertoldu: Mai rău.

Dărăbanul: Să te puie la cătargă.

²⁵¹ Scris: *времѣ*.

²⁵² Repetat: *ши фінидѣ*.

²⁵³ Scris: *милостивирѣ*.

²⁵⁴ Scris: *че(м)*.

²⁵⁵ Adăugat marginal: *дѣръ(н)*; altă lecțiune posibilă: *Dărăban*.

Bertoldu: Mai rău.//

Dărăbanul: Să te spânzure ori să te facă bucăți.

Bertoldu: Mai rău.

Dărăbanul: Să te a<r>ză în foc.

Bertoldu: De o mie de ori mai rău.

Dărăbanul: Ce, diavolul, poate să-ț facă mai rău decât aceste?

Bertoldu: Vor să-m dea muiere.

Dărăbanul: Și aceasta este mai rea decât aceste șasă ce am zis? O, dobitoc ce ești! Că eu gândeam că vor să-ți facă un lucru mare, dar aceasta este bună. Încă ți să cade să cânti în lăută de bucurie.

Bertoldu: Nu doară că va lua cineva muiere este mai rău decât cele ce mi-ai zis, dar pricina cu carile vor să mi-o dea im dă mai multă mela<n>honie și întristare decât a-m face acele toate câte mi-ai zis.

Dărăbanul: Și cu ce pricină vor să ți-o dea? Grăiește-m mai lămurit ca să înțelegu.

Bertoldu: Dar este altcineva aice fără de tine? Pentru că n-aș vrea să mă auză alții spuindu-ți acest lucru.

Dărăbanul: / Nu easte altul nimenea, fără mine, grăiește și-mi spune adevărul.

Bertoldu: Să trăiești, frate! Dar mă rogu să nu-m faci vreun vicleșugu.

Dărăbanul: Nu socoti tu aceasta cu mintea ta, că eu n-am făcut niciodată vreun meșterșugu de aceste, nici oi face cât oi trăi.

Bertoldu: Vino să te încredințez, pentru că, după cum socotescu pe voarbă că ești om bun și apoi fie cum a fi că ceea ce este să se facă nu să poate a lipsi.

Dărăbanul: Începe, dar, a-m spune toate pe amăruntul și eu te voi asculta.

Bertoldu: Să știi, frate, că, aflându-mă eu bogat din buna norocire a tâmplării mele, dar la chipu foarte grozav și ciudat și la viață foarte prost și fiindu că mi să hotărăscu moșiile cu a unui boier din cei mai de cinste, carele are o fată foarte frumoasă, *acel* boier, fiindu că știe toată bogăția mea, au pus gându, măcar că sânt grozav, să-*m* dea pe fiica lui muiere. Și
 44' de multe ori au pus de mi-au // grăit, nu doară că-i plac eu, dar pentru multa bogăție ce *am*. Căci cât pentru viața mea, nu mă *tem* că-*m* va lipsi ceva, că de toate sânt îndestulat cu mila lui Dumnezeu.

Dărăbanul: Și, în scurt, ești bogat.

Bertoldu: Cu adevărat, sântu foarte bogat de moșii, di dobitoace, de robi, de bani și de toate lucrurile.

Dărăbanul: La Cancaro sântu boieri, marchizi și n-au atâta bogăție. Și acest boier ce spui tu este bogat?

Bertoldu: Adevărat este bogat, dar pe lângă mine este foarte sărac.

Dărăbanul: Că cât venit ar pute să aibă pe *an*?

Bertoldu: O mie de galbeni într-*un* an.

Dărăban: Cu toate aceste, nu este atâta de sărac, după cum zici tu. Și apoi casa lui este de cinste. /

44' Bertoldu: Foarte de cinste.

Dărăbanu: Nu va el să-ți dea ceva zăstre?

Bertoldu: Ba, zăstre îmi dă. Și-ț voi spune toate cele ce-*m* dă, de vreme că sântem aice amândoi. Dar nu pociu să grăiescu într-acestu sac de nu vei dezlega gura atâta numai cât să-*m* scot capul. Și apoi, dacă vei înțelege²⁵⁶ toată povestea, iar vei lega sacul cum au fost.

²⁵⁶ Scris: $\mu\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\tau\acute{\iota}$; altă lecțiune posibilă: *înțelegea*.

Dărăbanul: Bucuros, iată că am de<Z>legat; grăiește cu bucurie cât vei vrea, dar tu ai o²⁵⁷ musteață foarte grozavă și, de-a fi și ceealaltă așa, să se potrivească cu obrazul, tu ești o buhnace grozavă.

Bertoldu: Scoate-mă tot din sac și așa vei vedea frumsața chipului meu.

Dărăbanul: Eu te voi scoate, dar apoi iar trebuie să întri în sac, dacă vei sfârși voarba, să leg sacul la gură pă cum au fost.

Bertoldu: Aceasta este știută. Nu socoti tu cu minte ta, //
 45' că doară ți-o face eu vro necinste.

DĂRĂBANUL SCOATE PE BERTO<L>D AFARĂ DIN SACU

Dărăbanul: Vino, ieși afară, că *am* dezlegat sacul.

Bertoldu: Iată-mă-*s*. Ce-ți pare de acest frumușel trupșor?

Dărăbanul: Pre a me legi, că ești un cavaler frumos, dară, pe înaltul ceriu, că eu n-*am* văzut niciodată mai grozav dobitoac. Văzutu-te-au vreodată mireasa?

Bertoldu: Ba nu m-au văzut niciodată și, pentru ca să nu mă vază, m-au băgat într-acest sac și vor să o aducă într-acest lăcaș și să facă mijlocire să mă cunune fără lumină și apoi, dacă mă voi cununa, să mă arăte și atunci trebuie cu voie și fără de voaie să priimască că așa s-au hotărât. Și apoi să-mi dea 2000²⁵⁸ de galbeni di Ispanie care mi-i dă²⁵⁹ dar

²⁵⁷ Scris inițial: $\Delta\sigma$, apoi prima slovă a fost ștearsă.

²⁵⁸ Scris: $\pi\epsilon\mu\iota\eta$.

²⁵⁹ Scris: $\Delta\pi$.

45^v împărăteasa ca să se îmblânzească, să nu fugă de un noroc bun / ca acesta.

Dărăbanul: Cu adevărat bun noroc! O, ce copil cu bun dar, să ție²⁶⁰ cineva tot în brață! O, lucru cu rea naștere! De câți oameni²⁶¹ și fămei de aceste fugi tu? Văzut-ai, pentru Dumnezeu, un lucru scârnăv ca iadul? Și pentru că ari bogăție cei mai de cinste boieri îi au la mare dragoste și încă vor să te facă ginire. Bine zice la paramei că bogăție face pe chelbos și pe cele împușite ce șad la firestre. Iară eu, că sânt sărac și nu sânt ciudat cum este acestu diavol, nu mi-au venit un noroc cu întâmplare ca aceasta, ci tot blăstămata minte este toată pricina.

Bertoldu: De-ai fi tu un om bun, eu te-ași îmbogăți într-această noapte.

Dărăbanul: Cu ce mijlocire m-ai face bogat?

46^v Bertoldu: Eu am hotărâtu²⁶² că nici într-un chipu nu voi priimi să o iau, pentru că eu aud că easte frumoasă ca soarele, pentru carele eu socoteseu că eu nu<-i> voi plăcea, nici m-a ave dragu, că ea, văzându-mă așe slut, poate să-mi dea // otravă să mă omoare, ori să mă nebunească și, mai pe scurtu, eu cunosc că foarte m-oi primijdui. Iar de-i vrea să întri într-acest sac în locul meu, eu Ț-oi da ție acestu noroc.

Dărăbanul: Dar această nebunie făcutu-au vreun bivolt vrodată²⁶³? Pentru că, dacă m-or videa pre mine și tu să lipsești, atunci vor face ce-a fi mai rău.

²⁶⁰ Seevența să ție repetată.

²⁶¹ Seris: ѿмени.

²⁶² Seris inițial: хотѣхъ, apoi и modificat în ѹ.

²⁶³ Seris: вродатѹ.

Bertoldu: Nu ave tu nici un pripus pentru aceasta, că îndată ce te-i cununa cu²⁶⁴ mireasa și te vor vedea cum ești tânăr și frumos, aceea văzându-te n-a zice ba, că n-a vre, și aceea ce s-a face nu s-a mai desface. Și să iei și cele 2000 de galbeni care îi dă împărăteasa și mai vartos că vei rămânea stăpân peste toate lucrurile că tată-său este bătrân și fără zăbavă vreme poate să moară și trebuie să socotești²⁶⁵ sânșur că apoi vei trăi în viața ta cinstit, iară nu după cum ești acmu cu această slujbă de necinste.

Dărăbanul: / Tu faci treaba foarte digrabă și lesne: întră 46^v digrabă în sacu, că eu nu voi să mă îmbracu cu acest noroc.

Dărăbanul²⁶⁶: O, rău norocit ce ești, nu știi ce-Ț zic. Că la omul îndrăzneți este de folos să-și ceece norocul lui, dară ce rău poate să-Ț vie la acest lucru? Au socotești tu că tată-său, uaca te vei cununa, Ț-a face strâmbătate sau ea, după cum m-am înștiințat eu că easte atâta de cu bună orânduială, să zică cum că nu te-a vrea sau împărăteasa că easte atâta de îndurătoare să nu-Ț dea galbeni și să-Ț facă ea nume de scumpă, ci să fii încredințat că la aceea ce a vrea Dumnezeu toți or fi cu bun gând și tu vei merge la casa miresei și cu vreme vei rămânea clironom peste toate și vei fi cinstit de toți ca un boier. Învață-te a cunoaște acest mare norocu și socotești că nu să întâmplă în toate zilile de aceste norociri. Și mai pe scurt, vin de întră în sac și nu gândi multe, pentru că de aș socoti că este vro primejdie pentru tine, eu Ț-ași spu/ne²⁶⁷, că eu sânt om fără răutate și nu știu să spui o 47^v

²⁶⁴ Seris peste alt cuvânt, probabil m8.

²⁶⁵ Seris: сокоути.

²⁶⁶ Pentru Bertoldu.

²⁶⁷ Prima silabă repetată pe f. 47^v.

minciună și mâne, mai nainte, până a veni vremea de prânzu, vei cunoaște de-ți voiescu eu rău ție.

DĂRĂBANUL ÎNCEPE A CĂDEA ÎN MREJĂ

Tu mi-o zugrăvești atâta de frumos, cât cu adevărat m-ai făcut să-m vie poftă să întru în sacul cu sfatu/ tău. Eu *am* auzit că cine nu să supără nu agonisește. Cine știe dar de au făcut Dumnezeu o milă pentru ca să fii și eu norocit.

BERTOLDU SĂ FACE A NU VREA SĂ ÎNTRE ÎN SAC DĂRĂBANUL CA SĂ-L FACĂ SĂ POFTEASCĂ MAI CU DEADINSUL

47 Bertoldu: Eu nu știu să-ți spui minciuni; după *cum* am mai zis, ce/ ce nu-și cunoaște norocul/ lui, când îi vine la mână, apoi la urmă îl/ caută și nu-l găsește. Dacă vra Dumnezeu să-ți facă acest dar, pentru ce tu vei să-l gonești? Dar eu / știu foarte bine că de ai cunoaște tu inima mea cea curată, n-ai face atâta protivire. Ci, vino, frate, făcându ție voaie că eu mai multu nu m-oi osteni a-ți zice cu atâta cuvinte. Iată că eu întru în sac și dezleagă gura sacului degrabă, că eu nu Ț-aș mai zice pentru tot aurul lumii.

Dărăbanul: Mai așteaptă puțintel/ că este vreme de întra/ în sac.

Bertoldu: Cine are vreme să nu mai aștepte altă vreme. Au eu nu vād că nu-ți cunoști norocul/ tău și pentru aceea n-oi mai aștepta, nici Ț-oi mai bate capul, că nebun este cela ce va să²⁶⁸ facă bine altuia²⁶⁹ cu sila.

²⁶⁸ Adăugat deasupra rândului de aceeași mână.

²⁶⁹ Scris: *am8(a)ia*.

DĂRĂBANUL AU HOTĂRÂT SĂ ÎNTRE ÎN SAC

Zice dărăbanul: Acum cunosc cu adevărat că aceste cuvinte ale tale vin pentru o curată râvnă a dragostei ce-mi arăți și văzu că tu foarte mult te superi pentru // mine, pentru care nu mă²⁷⁰ voi arăta negrabnic acestui lucru. Și iată că sânt hotărât să întru în sac și să fac toate acele ce tu mi-ai zis, pentru că eu, dacă m-oi cununa cu dânsa, trebuie să priimască și fără voaie ei.

Bertold: Vino de închide sacul, că eu voi să întru într-însul.

Dărăbanul: Așteaptă, frate, nu întra, că eu *am* hotărât să întru în sac.

Bertoldu: Eu nu voi aștepta, vino degrabă să închizi gura sacului.

Dărăban: Pentru dragoste lui Dumnezeu, să trăiești, frate, nu mă lipsi de un noroc ca acesta, că eu Ți le ceiu în loc de milostenie.

Bertoldu: Vino dar de întra în sacul, că eu nu voiescu să te lipsescu de această milostenie; și măcar că mi-ai făcut puțintea sminteală, și întra mai în grabă, nu mai sta la vorbă, ci așteaptă aceea ce este se-ți vie și mâne vei vedea ce lucru bun *am* făcut eu pentru tine.

Dărăbanul: Dacă nu te-ași fi cunoscut de om bun și fără răo/tate de vicleșugu, nu m-ași fi lăsat eu să mă închizi într-acest sacul, dar să cunoaște că ești sângur bunătate.

Bertold: Ceriu/ te-au înțeleptit să grăiești; acum vino di te bagă înlăuntru bine cu ceealaltă mână și-ți pleacă capul/ puțintel/ jos pentru că tu ești mai lungu decât mine și nu pot să legu bine gura sacului.

²⁷⁰ Adăugat deasupra rândului de aceeași mână.

Dărăbanul: O, vai de mine, că eu îmi strâmbăzu grumazii²⁷¹; numai cum a fi, leagă precum ai zis.

Bertoldu: În doao – trei ceasuri cel mai multu și să alege. Iată că te-am legat, șezi cu liniște și nu mai grăi nimică.

Dărăbanul: Eu n-oi mai grăi nimică, dar razămă-mă de părete că a șădea așa mă tem că m-oi povedi să cadu.

Bertold: Iată că te-am răzimat; îndămână îți este?

Dărăbanul: Foarte îndămână este.

Bertoldu: Acum taci și caută de chivernisește treaba cum trebuie.

49' Dărăbanul: Eu n-oi mai grăi, dar și tu șez deoparte tăcându // doară a veni mireasa.

Bertoldu, dacă au pus Bertoldu pe nebunu/ dărăban în sac, au socotit îndată să fugă, să nu mai aștepte grindina ce era să cadă pre dânsul/ a doao zi. Și, de vreme <că> trebuie să treacă pin casăle împărătești, au pus ureache de multe ori, ascultându de s-a <a>uzi de ceva; și, neauzindu pe niminea într-acele cămări, pentru că să afla toț dormindu în somnul cel dintâiu, au deschisu ușa încet, încet a cămării aceii ce au fost el închisu și au ieșit în curte și de acolo în cămară unde dormiia împărăteasa; și, apropiindu-să la patul ei, au văzut că ea dormiia, dar au socotit să-i facă un meștersugu; și, apucându una din hainele ei, s-au îmbrăcat ca o muiare și așa îmbrăcat ca o muiere au purcesu pin celelalte casă, unde dormiia roabele; și, fiindu că găsisă toate cheile tuturor ușilor supt perina împărăteasei, au deschis el toate porțile cu bună socoteală și au ieșit afară de poartă. Și de vreme²⁷² că într-acea²⁷³

²⁷¹ Scris: r8(p)мази.

²⁷² Scris: время.

²⁷³ Urmează порты, scris inițial din greșeală, apoi șters de copist.

noapte²⁷⁴ să can teme să nu-i ia / urma să-/ găsească, dar el/ 49' ca un tâlpiz au încălțat papucii lui îndărăt atâta ca când²⁷⁵ era să să arăte că s-au dus, dar să vede urma că au venit, și așa umblându încoace și încoalea până ș-au pierdut urma și la cea di pe urmă s-au ascunsu într-un cuptior²⁷⁶ ce era pustiu dinapoia zidului.

Împărăteasa, negăsându haina, au dat vina pe dărăbanu, cum că el/ au furat, și, socotindu că grăiaște cu Bertoldu, ea grăia cu dărăbanul. Dacă s-au făcut zioa, au venit roabele să îmbrace pe împărăteasa și, negăsind haina aceea care de cu sara o scosese ca să o îmbrace împărăteasa s-au mirat și s-au spăimântat; apoi împărăteasa au făcut de i-au scos altă haină și s-au sculat cu totul mânioasă²⁷⁷ și îndată s-au dus în 50' cămara aceea²⁷⁸ unde lăsasă pe Bertoldu în sac și, nevăzând pecetea care sângură ea au pus, au intrat în pripus cum că dărăbanul este acela²⁷⁹ ce au furat haina // și au fugit; și au pus mare jurământ că îndată cum l-a găsi să-l spânzure; iară mai la urmă s-au apropiat lângă sac zicând: „Cum îți mai easte acum? Tot în fandasiia cea dintâiu te afli?“

Dărăbanul: Ba nu, Măriia ta, încă mă aflu aice așteptându ca să o iau mai curându.

Împărăteasa: Ce vei tu să iei? Vreo dohtorie?

Dărăbanul: Pusu-ați la căi ca să nu mai pricinuiască?

Împărăteasa: Am face de n-a fi pricină.

²⁷⁴ Scris: ночью.

²⁷⁵ Scris inițial: кѣмъ, apoi peste m s-a scris а și deasupra primului ier s-a adăugat н.

²⁷⁶ Scris: кѣптю(р).

²⁷⁷ Scris: мѣниѡсь.

²⁷⁸ Scris: ачина.

²⁷⁹ Scris: ачеле.

Dărăbanul: Cu cât mai curându mi-ți isprăvi, atâta ai cunoaște mai mult dar și hatâr.

Împărăteasa: Fără întârziere vei rămânea cu mare mângâiere.

Dărăbanul: Nu vād ceasu/ întru carile să ia acea bucurie, dar faceți ca ea să fie aice mai în grabă.

50^v Împărăteasa: / Zicu-ți că fără zăbavă te vom aduce la starea ce ți s-au gătit, numai așteaptă cu bucurie.

Dărăbanul: Măcar că s-au hotărât, că să vie ea într-această cămară și să mă cunun fără lumină și eu să ieu cele 2000²⁸⁰ de galbeni și apoi, dacă²⁸¹ m-oi cununa, ce-a vrea²⁸² ea să facă, adecă să mă duc eu la casa ei, dar faceți ca să margă ea la casa mea și să fac eu ce voiu vrea.

<Împărăteasa>: Ce grăiaște acest mojić de mireasă și de galbeni? Ia scoateți-l puțin/ din sac afară ca să-l vădu la față.

Dacă au scosu pe dărăban din sac și l-au văzut împărăteasa că nu-i Bertoldu, s-au mirat și, rămânindu înspăimântată, i-au zis: „Cine te-au băgat înlăuntru/ sacului, o ticăloasă?“.

51^r Dărăbanul: Acela ce era hotărât să fie mire și, neplăcându-i aceea ce era să-i dați, mi-au lăsat mie acest noroc pentru care faceți ca să vie mireasa și galbenii mai curând pentru că eu aștept. //

Împărăteasa: Ce mireasă și ce galbeni zici tu? Grăiește mai lămurit să-ți înțelegu.

Dărăbanul: Mireasa aceea ce erați să dați țaranului aceuia dimpreună cu 2000²⁸³ de galbeni zăstre.

Împărăteasa: Pe semne, te-au făcut și pe tine ca să

²⁸⁰ Scris: „в мѣн.“

²⁸¹ Scris: да(к); altă lecțiune posibilă: *daca*.

²⁸² Scris: вврѣ.

²⁸³ Scris: „в мѣн.“

înțelegi²⁸⁴ aceste lucruri.

Dărăbanul: Spusă-ți cum că acela mi-au zis din multa înțelepciune ce are și m-au pus într-acestu sacu anume; pentru aceeași el au fugit; numai să facem așezare de tocmală și să facem și scrisoare.

Împărăteasa: Acum degrabă oi²⁸⁵ face de or veni galbenii pentru care fii gata că să-i primești, pentru că eu voiu să se facă scrisoare pe spatile tale.

Dărăbanul: Eu pentru aceea sântu aice și un ceas în pare o mie de ani până voiu vedea și să număr. Dară să știți, îi ceiu cu cumpăna și încă să fie / mari și grei.

51^v Împărăteasa: Tu vei număra întâiu și de n-or veni în cumpănă, oi poronci să să schimbe și cu această mijlocire îi începe a-i număra și cei ce ți-a părea că-s ușori spune să-ți dea alții mai grei.

Și așa, după voroava, s-au și arătat patru din slugile împărăteasei, câte un băți a mână la fieștecare. Și îndată au început a bate pe ticălosul dărăban, carele gândia că cade atâta grindină peste dânsul, au început a să văita și a să ruga, dară nimică n-au folosit, că l-au lăsat mai <mult> mortu și nu s-au îndestulat cu atâta, ce încă împărăteasa au poroncit de l-au pus iarăși în sac și legându-l l-au aruncat în apă de l-au înecat. Și așa ace/ ticălos și rău norocit dărăban au tras galbenii cu cumpăna și în loc ce aștepta să se însoare, el s-au lipsit de viață.

BERTOLD ȘADE ASCUNSU ÎN CUPTORIU

Iară împărăteasa au poroncit să-l caute în toate părțile. //

Daca au înecatu pe ticălosul dărăbanu, au făcut mare

52^r

²⁸⁴ Scris: ꙗцелѣзи.

²⁸⁵ Scris: ан.

cercetare ca să găsească pe Bertoldu, dar pentru urmele lui cele întoarsă îndărăptu nu putea cunoaște cum că el au ieșit din curte afară, iară împărăteasa au poroncit să-l caute în toate părțile cu gându hotărât cum l-a găsi să-l spânzure, fiindu că era ei mare ciudă pentru luarea hainei și prăpădirea²⁸⁶ dărăbanului.

BERTOLDU SĂ VĂDEAȘTE DE O BABĂ CĂ EASTE
ÎN CUPTORIU ȘI SĂ VESTEĂȘTE PESTE TOT
TÂRGUL CĂ EASTE ÎMPĂRĂTEASA ÎN CUPTORIU

52^v Șăzându ticălosu/ Bertoldu în cuptoriu/ acela auziia toate și au început a tremura de frica morții, căindu-să di ce²⁸⁷ s-au dus la acea curte și nu îndrăzne a ieși afară ca să nu-l prindă. Știindu că împărăteasa socotește rău pentru dânsul și mai vârtos că-i făcuse acea poznă cu luare hainei și cu dărăbanul să foarte temea să nu-l spânzure²⁸⁸; dar fiindu că el era
lungă și netrăgându-o toată înlăuntrulu cuptoriului au fost rămas o bucată și după rea întâmplare lui au trecut pe acolo o babă aproape de cuptoriu, care, cunoscându că²⁹⁰ easte aceea o margine de haina împărăteasei, au socotit cu minte ei cum că împărăteasa să fie închisă într-ace/ cuptoriu, care ducându-să la o vecină a ei i-au spus că împărăteasa este într-ace/ cuptor și ducându-să amândoa, baba și acea vecină a ei, au văzut acea haină și cunoscându-o au spus și altia. Și

²⁸⁶ Scris: прѣпѣдирѣ.

²⁸⁷ Scris: чѣ.

²⁸⁸ Scris: спѣнзѣрѣ.

²⁸⁹ Secvența фѣиндѣ ель кѣ probabil pentru *fiindu că ea*.

²⁹⁰ Scris: ка.

53^v așa, din mână în mână, încă n-au trecut 2-3 ceasuri și s-au împlut tot orașu/ cum că împărăteasa este într-ace/ cuptoriu ce era denapoia zidului cetății, de care înștiințindu-să împăratu/ de această veste noo²⁹¹ au socotit că Bertoldu să fi adus pe împărăteasa într-ace/ cuptoriu pentru că-l cunoscuse atâta de tâlpiz, cât // au crezut că a pute face una ca aceea, că mai vârtos că cele trecute vicleșugurile lui îi întăria prepusu/ acela.

Și sculându-să împăratu/ îndată s-au dus în camera împărăteasei și au găsit-o turburată de mânieasă și înștiințindu-să de la dânsa pentru pricina hainei, apoi s-au dus singur la ace/ cuptoriu și căutându într-însu/ au văzut pe Bertoldu înfășurat într-acea²⁹² haină a împărăteasăi și îndată au poroncit și l-au tras afară, înfricoșindu-l cu moarte.

53^v Și așa, săracu/, s-au dezbrăcat de acea haină împărătească și au rămas iar cu cele rupte ai lui și, osăbit de grozăvie chipului lui, i să și încenușasă mustețile și fețișoara într-ace/ cuptoriu și-ți părea că cu adăvărat că easte un diavol ieșit acmu din iad. Și ieșindu Bertoldu din cuptor afară, iar împăratu/ cu totu/ fiindu mânios i-au zis: „Cu toate aceste te-am prinsu la mână, mujicule fără de lege, și într-această dată știu / cu adevărat că nu-i mai fugi, doară de-ai fi sângur diavolul.

Bertoldu: Cine este să nu între²⁹³ și cine este să nu să²⁹⁴ pocăiască.

Împăratu/: Cine face ceea ce nu să <cuvine> cade în vina aceea ce nu gândește.

²⁹¹ Scris: ное; altă lecțiune posibilă: *noao*.

²⁹² Scris: ꙗмрѣчѣ.

²⁹³ Scris: ꙗмрѣ.

²⁹⁴ Secvența *nu să* scrisă: нѣ(с); altă lecțiune posibilă: *nu se*.

Bertoldu: Cine umblă nu²⁹⁵ cade și cine cade nu să scoală curat.

Împăratu/: Cine râde vinerea²⁹⁶ plânge duminica.

Bertoldu: Iartă pre cel/ vinovat spânzurătorii²⁹⁷ și apoi iară te va spânzura pe tine.

Împăratu/: Între carne și între unghie niminea să nu să²⁹⁸ împungă. Bertoldu: Cel/ ce este lipsit easte și în pripus.

Împăratu/: Limba oasă n-are și oasă zdrobește.

Bertoldu: Adevăru/ trebuie să fie deasupra peste toate.

54' Împăratul: // Dar pentru adăvăr/ tace cineva vreodată?

Bertoldu: Cui îi easte voia să nu-/ grăiască trebuie să nu-/ facă.

Împăratu: Cine să îmbracă în haină streină degrabă să și dezbracă.

Bertoldu: Mai bine este să dai lâna decât oaia.

Împăratul: Păcatu/ vechiu aduce osândă noao.

Bertoldu: Cine să pișă limpede cacă pe doftoru.

Împăratulu: A-ș freca cineva mânila pare rău și păduchilor.

Bertoldu: A-ș freca cineva picioarele pare rău și celor ce s-au luat din furcile spânzurătorii²⁹⁹.

Împăratu/: Peste puțin și tot tu vei fi unul de aceia.

Bertoldu: Mai bine orbu decât fărâncătoriu.

Împăratu/: Vino să lăsăm aceste întrebări și răspunsuri la o parte, o, tu, cavalerule al dreptății, și voi³⁰⁰, slugilor, /

²⁹⁵ Seris din greșeală de copist.

²⁹⁶ Lecțiune nesigură; ultima slovă, greu de precizat, scrisă peste o alta, de asemenea, greu de identificat; este posibil ca ultima slovă să fie **к** scris din greșeală în loc de **т** peste o altă slovă, probabil **е**.

²⁹⁷ Seris: **спънзърѣторѣи**.

²⁹⁸ Secvența **nu să** scrisă: **нѣ(е)**; altă lecțiune posibilă: **ни се**.

²⁹⁹ Seris: **спънзърѣторѣи**.

³⁰⁰ Seris: **вою**.

apucați pe acest de-l spânzurați de un copaciu și nu mai dați 54' ascultare cuvintelor lui, că acesta este un mujic varvar și fără de leage, care are pe diavolul în inima lui, că crezi că într-o zi m-a face de mi-oi pune capu/ după cum am mai zis. Ci nu zăboviți.

Bertoldu: Un lucru ce să face în grabă niciodată nu este hân.

Împăratu/: Foarte greu au stătut strâmbătate ce ai făcut împărătesei.

Bertoldu: Cel/ ce are mai puțină dre<p>ate³⁰¹ strigă mai tare. Lasă-mă încai să-mi spuiu dreptatea mea.

Împăratu/: De trei ori merge cineva călare, iară tu ai făcut acmu a patra oară³⁰², care au stătut de mare scandală.

Bertoldu: Pentru ce grăiești adăvărul, voiui să pieiu. Rogu-mă dar nu fi³⁰³ atâta de nemilostiv asupra mea.

Împăratu/: Tu știi foarte bine ce zici la paramei. Ascultă: 55' „Prăvește, taci dacă vei să trăiești cu pace“ și³⁰⁴ // „cine poștește binele domniei poștește și binele domnului“. Nu mai sta aicea să mă mai asurzești, că cu cât te rogi mai mult, cu atâta îți lepezi cuvintele în zădar și chisezi apa și-ți perzi osteneala.

STRIGAREA LUI BERTOLDU PENTRU HOTĂRÂREA CE AU DAT ÎMPĂRATUL ASUPRA LUI

Bertoldu: La paramei grăiește adăvărat zicându: „Ori slujaște ca o slugă, ori fugi ca un cerbu“, că cerbu/ cu cerbii niciodată nu-și scoate ochii și frații să pare că-l aduce pe

³⁰¹ Seris inițial: **снпе**; apoi primele două slove au fost parțial șterse, iar peste n s-a scris **а**.

³⁰² Seris: **срѣ**.

³⁰³ Seris: **ѣи**.

³⁰⁴ Cuvânt repetat pe fila următoare.

frate până la spânzurătoare³⁰⁵, dar nu-l spânzură. Pentru acesta nu tot ci strălucește este aur. Numai cine nu face nu greșăște. Cuvântul/ grăit este peatră aruncată care nu este cu puțință a să mai întoarce înapoi. Și ori de cine de o râvnă este pricină de moarte ca o mii de muște, dar aceasta în râde gura cându îmblă briciu/ pe suptu dânsa; numai cu toate aceste
 55^v mai bun este un drum cu slobozanie decât zăce litre / de aur cu robie, pentru că la cea de pre urmă lupul nu mănâncă pe lupu. Pentru aceea corbul, <că> au cântat, au pierdut din gură cașul, pe cum am făcut și eu, că cântându am venit în gura morții și nu-mi pot scoate aripile înțălepciunii pentru că împăratul/ acmu au dat răspu<n>su cu hotaru și cuvântul/ lui nu mai poate întoarce înapoi, măcar că să zice că cine poate să facă poate să și desfacă, mai vârtos un împărat ce este stăpânirea a mână.

VICLEȘUGUL LUI BERTOLDU CEL MAI DE PRE
URMĂ CA SĂ SCAPE DE MOARTE

– Vîno, Bertolde, aicea. Ți să cade să faci o inimă de leu și să arăți vitejiia sufletului tău la această tîmplare, de vreme că atîta³⁰⁶ ține durerea cât zăbovește moarte³⁰⁷. Și aceea ce nu să poate vinde trebuie să să dăruiască.

– Iată-mă-s, o, împărate, gata ca să urmez la toate, ori la câte-m vei poronci. Dar mai nainte până a nu muri, eu poftescu un dar de la tine. Și aceasta să va chema darul cel mai de pre urmă care me-i face.

³⁰⁵ Scris: спънзурѣтоа(ре).

³⁰⁶ Scris: амѣта.

³⁰⁷ Scris: морте.

Împăratul: // Iată-mă-s și eu gata ca să fac aceea ce
 56^v poștești, numai spune degrabă, că eu m-am supărat de minciunile tale.

Bertoldu: Poronceaște, rogu-mă, acestor slugi ale tale să nu mă spânzure până voi găsi eu un pom frumos care mi-a³⁰⁸ plăcea și apoi voi muri mulțămît.

Împăratul: Acest dar să-ți fie făcut dupe pofta ta. Dar luați-l degrabă și nu-l spânzurați până nu-ș va găsi el un pom care i-a plăcea. Mai cere și alta de la mine să-ți dau.

Bertoldu: Alta nu ceiu și foarte mulțămescu pentru aceasta.

Împăratul: Cale bună, Bertolde! Aibi răbdare întru această dată.

BERTOLDU NU GĂSEȘTE POM, NICI COPACI
SĂ-I PLACĂ, IARĂ SLUGILE ÎMPĂRATULUI,
SUPĂRÂNDU-SĂ, L-AU LĂSAT

Împăratul/ n-au înțăles pricina lui Bertoldu, iară slugile lui, luându-l, l-au dus într-o pădure cu felu de felu de copaci și pomi și acolo nu i-au fost nici unu/ pe plăcere. Apoi de acolo l-au dus prin / toate pădurile Italiei și nicidecum n-au
 56^v putut găsi nici un copaci, nici pomi, nici butuc ca să-i fie după plăcere. Dar acele slugi, fiindu că s-au supărat de multa umblare și cunoscându tălpijicu/ lui, l-au dezlegat și l-au slobozit. Și dacă s-au întorsu la împăratul/ i-au spus toate, carele auzindu s-au mirat de a lui mare pricepere și înaltă minte, socotindu-l un mare înțăleptu.

³⁰⁸ Scris: мѣта.

ÎMPĂRATUL TRIMITE IAR SĂ CAUTE PE BERTOLDU
 ȘI, DACĂ³⁰⁹ L-AU AFLAT, S-AU DUS SINGUR³¹⁰
 ÎMPĂRATUL ACOLO UNDE ERA ȘI CU MULTĂ
 RUGĂMINTE ȘI CU MULTE DARURI L-AU FĂCUT
 SĂ SĂ ÎNTOARCĂ IARĂ LA CURTE

Daca au trecut mânie împăratului, au trimis iară să caute pe Bertoldu. Și daca s-au aflat au făcut de l-au rugat ca să se întoarcă iară la curte, hotărându-i că toate greșalele îi sântu iertate. Iară el au trimes să-i spuie că bucatele încălzate³¹¹ al doilea și dragoste întoarsă nu sântu bune și cum că nu sântu galbeni ca să plătească slobozenie. Iară împăratul, văzând așa, s-au dus sângur la dânsul și l-au rugat și l-au poftit atâta, 57^r cât la cea mai // de pre urmă, măcar că peste voia lui era, dar l-au adus la curte și au făcut și pe împărăteasa de i-au iertat toate. Și încă au făcut de șădea pururea aproape lângă dânsul și nu făcea nici *u<n>* lucru fără de sfatul lui Bertoldu.

Și așa, aflându-să el în curte, toate lucrurile mergea din bine la mai bine, numai fiindcă³¹² el era deprinsu a mânca bucate proaste³¹³, țărănești și roduri sălbatice. Îndată cum au început a mânca de acele bucate bune, împărătești, s-au foarte bolnăvit de moarte, cu mare mahnire împăratului și împărăteasei, care după moarte lui au trăit o viață rea și nenorocită.

³⁰⁹ Scris: *да(к)*; altă lecțiune posibilă: *daca*.

³¹⁰ Urmează: *ла*, scris din greșeală.

³¹¹ Scris: *ѡнѡлазѡс(к)*.

³¹² Scris: *ѡн(н)дѡ къ*.

³¹³ Scris: *просте*.

MOARTEA³¹⁴ LUI BERTOLDU ȘI ÎNGROPAREA LUI

Dofstorii, necunoscând firea lui Bertold, i-a făcut doftorie de carea făcea boierilor și cavalerilor curții împărătești. Dar el, cunoscându-ș firea lui, să ruga să aducă o oală³¹⁵ de fasoale cu ceapă și napi copți în spuză, pentru că el știa că cu acestu feliu de bucate să doftoria, iară doftorii n-au vrut nici o dată să-i dea de acele și așa ș-au săvârșit viața lui acela carele au stătu alt Ezop de înțelep/tu și mai vârtos un 57^v Iracie.

Și l-au plânsu toată curte; și împăratul au plânsu și l-au îngropat cu mare cinste. Iară doftorii aceia s-au căit că nu i-au dat ce poftia și au cunoscut că el au murit pentru că nu i-au mulțămît firea lui cu de acele bucate. Iară împăratul, pentru vecinica pomenirea acestui mare om, au poroncît de au scris pe mormântul lui cu slove de aur aceste stihuri de chipul îngropării lui și au mai făcut de s-au îmbrăcat toată curtea lui cu haine negre ca când ar fi murit cel <mai> mare om al curții împărătești.

STIHURILE CE S-AU SCRIS CU SLOAVE DE AUR PE
 PEATRA MORMÂNTULUI <LUI> BERTOLDU

Aice, întru acest întunecat³¹⁶ <mormânt> odihnește un țaran grozav la chip, care de om sau mai vârtos de ursu vom zice că era obrazul, dar atâta de mare minte purta foarte³¹⁷

³¹⁴ Scris: *мортѡ*.

³¹⁵ Scris: *олаѡ*.

³¹⁶ Scris în continuare: *ѡн нѡ драмѡ мо(р)мѡн(т)*, secvență eliminată prin expunecție de copist.

³¹⁷ Scris: *ѡо(р)ме*.

înalță care pe fire și pe lume au făcut de s-au cutremurat.
Acela, trăindu, Bertoldu să numiia. Cu mare dar la împăratu/
și cu înfricoșată durere³¹⁸ au murit pentru că n-au putut
mânca napi și fasole. //

58^r ÎNVĂȚĂTURILE LUI BERTOLD PÂNĂ A NU MURI

Cine este deprins cu napi să nu mănâ<n>ce carne.

Cine este deprinsu cu sapa să nu să apuce de sulită.

Cine este deprinsu la țară să nu margă la orașu.

Cine stăpânește pofta lui este mare capitan.

Cine să înnoiește în toate zilile cu straie noo³¹⁹ totdeauna
cu croitor.

Cine lasă treaba lui și face <a> altuia strein are puținică³²⁰
minte.

Cine va să dea zioa bună tuturor degrabă i să rupe
cușma.

Cine bate pe muiare îndeamnă pe măgiaș a mormăi.

Cine-ș socoteaște stare lui nu va sărăci curându.

Cine scarpină râia altuia scornește pe ai lui.

Cine dăruiaște în pădure trebuie să-ș stăpânească cuvântu/
în oraș.

Cine să teme de vrabii să nu samene mălaiu.

Cine face ca ariciu/ șade pururea închis în casa lui.

Cine merge pe drum să-și ia pâne în disagi³²¹ și toiag în
mână.

Cine crede visu/ își pune mintea în nori.

³¹⁸ Seris: дѣрѣк.

³¹⁹ Seris: ное; altă lecțiune posibilă: noao.

³²⁰ Seris: нѣдѣ(и)ти(к).

³²¹ Seris: днса(з).

Cine pune nădejde pe pământ să depărtează de ceriu.

Cine este leneși să nu margă la masă. /

Cine sfătuiește în loc să-ți ajute nu-ți easte prietiu bun. 58^v

Cine bate căteaoa³²² goneaște pe câne.

Cine să asămăna furnicăi vara nu să împrumutează³²³
iarna de pâne.

Cine aruncă peatra în sus să întoarcă³²⁴ și-/ lovește în cap.

Cine merge la joc și a juca nu știe iesă ocărât.

BERTOLDU FACE DIATĂ MICĂ LA PRIETENII SĂI

De vreme³²⁵ că voiu să-m fac o foarte mică diată atâta
pentru a me mulțămită, cât și pentru alor miei prieteni, cărora
eu mă aflu dator, și așa tu, chir Terfolie, fiindu rugat de mine
ca să scrii această diată a cei dintâiu și a cei de pe urmă voii
mele:

Lasu meșterului Bartol. *fiavatin*³²⁶, adică cârpitoriului de
<papuci>, papucii mei cei cu patru tălpi și optu bani pentru
că m-au³²⁷ fost iubit, că de multe ori în da sula de-mi
cârpim papucii și-m făcea și alte trebuință ale mele.

Mai lasu meșterului Amvrosou, împodobitoriu/ curții,
zece bani, că de multe ori mi-au adus croitoriu/ de mi-au
cârpit izmenele și pentru // alte slujbe ce mi-au făcut. 59^r

Mai la<s>u moșului Savuc, grădinariu/, pălăriia mea cea
de paie pentru că mi-au o dat o legătură de praj di dimineață

³²² Seris: кѣцеа.

³²³ Seris: ꙗпроуѣтѣ(з).

³²⁴ Seris: ꙗто(р)че.

³²⁵ Seris: времѣ.

³²⁶ Formă coruptă pentru gr. τζαβατινος; în trad.: *cârpaci*.

³²⁷ Seris: мѣѣ.

ca să-*m* fac stomah/ bun și ca să-*m* tocmăscu pohta mîncării.

Mai lasu³²⁸ meșterului Aligret Canaver cureaoa mea cea lungă și punguța mea pentru că-*m* umple totdeauna cana cu vin și altă slujbă.

Mai las meșterului Martin, bucătariu/, cujitu/ meu cu teaca, pentru că uniori *îm* cocea napi în spuză și-*m* făcea bucate de fasole cu ceapă, bucate care *îm* folosea la firea mea mai multu decât turturii și prepeliții pîne.

Mai lasu mătușii mele Pandorii mendirașul meu pe care dormiiam și trei coți de pînză, pentru că de multe ori îmi spăla blidu/ meu și-*m* ținea curată alte vasă ce mai avem.

59^v Și încă cînd *am* venit aicea jos ca să nu fiu flămînd *am* lăsat pe muiare mea Marcolfa cu un copil, anume / Bertoldin, carele easte de zăce ani, numai n-*am* lăsat să cunoască u<n>de mă aflu, ca să nu vic după mine, fiindcă³²⁹ n-au musteți, mai vîrtos că *avem* și oarecîteva³³⁰ dobitoace și a<l>te cîte oarece³³¹.

Las pe Marcofana doamnă³³² și stăpînă peste ale mele, pînă cîndu a agiunge copilul/ de a fi de 25 ani și apoi voiu să fie el/ sîngur stăpîn peste toate, dar cu acestu scopos: de să va întîmpla să ia muieri, să nu poftască³³³ niciodată a să pune cu cei mai mari decît dînsul.

Vezi³³⁴ să nu suguiască cu domnii sau cu boierii cei mari.

Să nu păgubască întru nimică pe vecinu/ său.

³²⁸ Scris: ласеѢ.

³²⁹ Scris: ꙗѡи(а) кѣ; altă lecțiune posibilă: ꙗѡиу că.

³³⁰ Scris: ѡрекѣтева.

³³¹ Scris: ѡрече.

³³² Scris: лѡ(м)иѣ.

³³³ Scris: поѡескѢ.

³³⁴ Adăugat ulterior de aceeași mână.

Să mănânce cât are și să lucreză cât poate.

Să nu ia sfat de la omul/ cu nărav rău.

Să nu să lasă să-l dohtorească doftorii bolnavi³³⁵.

Să nu ia sânge, nici să se lasă bărbierilor la care îi tremură mâna.

Să plătească unde va fi datoriu.

Să fie deșteptat la lucrurile lui³³⁶.

Să nu să puie cu cei ce nu sîntu de potrivă.

Să nu facă negușătorie cu lucru/ ce nu-*l*³³⁷ cunoaște // și 60^r
peste toate aceste să fie mulțămît cu stare ce să³³⁸ află și să nu poftască mai mult și să socotească că de multe ori merge melul înainte oii, adecă cum că moarte³³⁹ are lopată în mână și putearea a omori atîta pe cei tineri, cât și pe cei bătrîni, pentru că, daca va socoti aceste toate, nu i să va întîmpla niciodată pricină de pagubă, ci va fi norocit și a da sfârșit bun.

Și fiindu că nu mi s-au tîmplat a le găsi nimică altă la moarte mea, de vreme că niciodată n-*am* vrut să priimescu nimică de la împărat, carele nu lipsiia a mă sili cu daruri să priimescu de la dînsul/ inele de mult preți, haine, bani, cai și alte multe daruri, pentru că am socotit <că> cu aceste bogății n-ași fi avut odihnă niciodată: o mie de răutăți pentru carile ași fi fost urât de toți; însă din pricina bogățiilor mulți s-au înșelat și cu rea moarte³⁴⁰ au murit, da' eu sint / mulțămît să moriu săracu și știu că eu n-*am* deprins a face zavistie cu 60^v

³³⁵ Scris: болнавѣ.

³³⁶ Urmează c, scris din greșeală.

³³⁷ Secvența ce nu-*l* scrisă: ꙗе(а) иѢ.

³³⁸ Secvența ce să scrisă: ꙗе(с); altă lecțiune posibilă: ce se.

³³⁹ Scris: мо(р)ме.

³⁴⁰ Scris: морѣѣ.

împăratul micu, ci pururea l-am sfătuit dreptu și cu credință la toate lucrurile carele el sânġur mă chema, grăindu-*m* slobod precum l-am cunoscut eu, iară nu într-alt chip.

Și pentru ca să arăt la acest de pre urmă sfârșit³⁴¹ al meu dragoste ce am avut și o am spră dânsu/, îi lasu aceste puține învățături pentru carele nu să va smeri cu necinstea pentru că le-a priimit. Și păzându-le toate dimpreună, măcar că iesu din gura unui ăaran fără de pricepere, carele sântu aceste:

Să fii cumpăna dreptății atâta pentru cei bogați, cât și pentru cei săraci.

Să faci mare cercetare la judecăți, apoi să se pedepsască.

Să nu hotărească nici o judecată cându a fi mânios. //

61^r Să fie voitriu de bine spre norodu/ lui.

Să cinstească pe cei buni și cu fapte bune.

Să pedepsească pe cei răi și vinovați.

Să gonească pe zavistnici și pe cei³⁴² neînvățați și limbele cele răle care pun foc mai vârtos în casăle împăraților.

Să nu îngreueză pe supușii lui.

Să caute dreptate văduvelor și a săracilor și să răspunză la dreptatea lor.

Să hotărască judecățile și să potoale sfăzile³⁴³ și să nu lasă să se batjocorească săracii carele judecă, nici să-i facă să alerge în sus și în jos pe ulițele târgului și pe treptile scărilor boierești toată zioa.

61^v Pentru că păzând aceste puținele aduceri-aminte va trăi bucurându-să și mulțămît va fi de la toți în loc de bun / stăpân și dreptu. Și aice sfârșescu.

³⁴¹ Seris: сѣрш(т)итѣ.

³⁴² Urmează: невиноващи, cuvânt șters de copist.

³⁴³ Seris: свѣзиле; altă lecțiune posibilă: svăzile.

Dacă au auzit împăratu/ diata și bunile învățături ce i-au ăsat, n-au putut să facă într-alt chip fără de cât i-au căutat a plânge vărsându lacrimi, socotindu acea mare înțelepciune ce lăcuia într-însu/ și dragoste și credință ce-i aduce în viața lui și după moartea³⁴⁴ lui. Iară după aceasta au dăruir/ ăărțarfolios ducate cincizeci și l-au trimes cu mare cinste. Și precum marele Alecsandru au păzit între cele mai de³⁴⁵ mult preți odoară *Iliada* lui Omir, într-acestu chipu și împăratu/ au păzit diata lui Bertoldu între cele mai de cinste a lui lucruri. Apoi pre urmă au făcut mare // cercetare ca să afle pe copilul/ lui Bertoldu, anume Bertoldin și pe Marcolfa, maică-sa, și să-i aducă în orași fiindcă³⁴⁶ cu tot chipu/ poftiia împăratu/ a să afla lângă dânsu/ întru pomenirea lui Bertoldu și așa au trimis o samă de cavaleri ca să-i caute pintr-acei morți și <în> pădurile ce era acolo mai aproape, poroncindu-le împăratu/ ca numai să facă mijlocire să-i afle, iară neaflând nici să să mai întoarcă la împăratu/. Și așa, mergându acei trimiși și căutând cu mare epistemie, i-au găsit și i-au adus, iar ce viață au rămas urmându ei veți³⁴⁷ înțelege dintr-altă carte, pentru că aceasta nu grăiește mai mult într-această / dată, lăsându-vă cu zile bune și cu viață îndelungată și să fiți 62^v sănătoși întru toate zilele vieții voastre.

Sfârșitu/ lui Bertoldu

³⁴⁴ Cuvânt repetat; scris prima dată: мортѣ, iar a doua oară моа(р)мѣ.

³⁴⁵ Cuvânt repetat și șters apoi de scrib.

³⁴⁶ Seris: ꙗѣи(а) кѣ; altă lecțiune posibilă: fiindu că.

³⁴⁷ Seris peste alt cuvânt, probabil виеци.

GLOSAR

- a prep. „în“ 23^v/19, 36^v/7.
 alegire s. f. „discuție, conversație“ 1^v/17, 8^v/12, 20^v/21.
 amăgeu s. m. „om, persoană care înșală“ 20^v/3.
 amestecătură s. f. „divergență, dispută; conflict“ 26^v/7-8.
 barilcă s. f. „butoi mic“ 39^v/1.
 buhnace s. f. „bufniță“ 19^v/7, 24^v/9, 36^v/11, 44^v/15.
 calabalâc s. n. „zgomot mare, zarvă“ 10^v/20.
 cale s. f. în loc. adv. **cu cale** „potrivit, nimerit, înțelept, corect“ 11^v/19, 20^v/20.
 cani adv. „cam“ 17^v/11.
 canon s. n. „formă muzicală, melodie“ 14^v/2.
 cavoură s. f. „rac de mare“ 33^v/18, 35^v/7.
 cature v. **cavură**.
 cătargă s. f. „corabie; (fig.) muncă silnică, galere“ 42^v/22.
 căuta vb. „a privi, a se uita“ 16^v/21, 21^v/2.
 căzut adj. „covenit, meritat“ 14^v/20, 23^v/18.
 chehăi vb. „a vorbi, a discuta în contradictoriu“ 27^v/11.
 chelbe s. f. „peladă; p. ext. chelie“ 15^v/18.
 chelbos s. m. „om care are chelbe“ 37^v/7.
 chibzuri s. n. pl. în expr. *a sta în chibzuri* „a sta pe gânduri, a chibzui“ 39^v/16.
 chir s. m. „domn, stăpân“ 58^v/11.
 chiti vb. „a socoti, a chibzui; a intenționa“ 35^v/20.
 chitit adj. „socotit, chibzuit“ 36^v/18.
 chiverniseală s. f. „acțiunea de a chivernisi; conducere, administrare; gospodărire“ 24^v/2.
 chivernisi vb. tranz. „a conduce, a dirigu, a guverna, a administra; a gospodări“ 8^v/1, 13^v/5, 24^v/7, 29^v/3, 4.
 celibiu v. **cilibiu**.
 cilibiu adj. „elegant, grațios, frumos, politicos“ 8^v/10, 9^v/19.
 ciohodar s. m. „slujbaş care se îngrijea de încălzimintea domnitorului“ 36^v/20.
 clironom s. m. „moștenitor“ 46^v/15.

colb s. n. în loc, vb. a scoate colbul din hainele (cuiva) „a bate (pe cineva)” 15°/17.

colfun s. m. „un fel de ciorapi” 20°/13.

creștal s. n. „cristal” 6°/22.

cuncală s. f. „iepure de casă” 33°/14, 15.

curge vb. „a izvorî, a decurge” 29°/1.

curtu s. n. „cort” 35°/3.

dărăban s. m. „soldat (din infanterie); doroban” 41°/4, 18, 42°/1, 8, 43°/1.

deonisean s. m. „adept al zeului Dionisos” 16°/13.

diată s. f. „înțelegere, acord; testament, prevedere testamentară” 35°/2.

ducat s. n. „monedă de aur” 61°/10.

epistemie s. f. „știință, pricepere” 62°/13.

fandasic s. f. „dorință capricioasă” 8°/17, 50°/4.

fărmăcătoriu s. m. „vrăjitor” 16°/17-18.

feredeu s. n. „baie” 19°/9-10.

garidă s. f. „crevete, crustaceu marin” 32°/20.

har s. n. „hatâr, favoare” 17°/21.

hărțiș adv. sens neprecizat 33°/20, 35°/15, 35°/7.

horțiș v. **hărțiș**.

hotări vb. „a se învecina, a se mărgini” 43°/18.

istov s. n. în loc adv. **de istov** „cu totul, definitiv” 38°/9.

izvodi vb. „a inventa, a născoci, a scornii” 5°/1.

încăi adv. „cel puțin, barem, măcar” 54°/13.

încenușa vb. „a se murdări, a se umple cu cenușă” 53°/13.

înde pre. „între” 10°/11.

jalobă s. f. „plângere, reclamație, jalbă” 6°/9.

jupit adj. „jupuit” 5°/1.

leucheșian adj. (?) sens neprecizat 9°/5.

logoș s. m. „pitic; p. ext. măscărici, clovn” 18°/14, 20°/7.

marghiolie s. f. „viclenie, șiretlic, înșelăciune” 9°/16, 18, 39°/13-15, 21°/8.

mascur s. m. „pore (sălbatic)” 1°/12.

mălai subst. „mei” 58°/13.

măni vb. „a spune, a rosti; a pomeni; a cobi” 30°/14.

mâlcomiș adv. în loc. adv. **pe mâlcomiș** „pe furiș, pe ascuns” 35°/5.

mână s. f. în loc. adv. **de-a mână** „a mână; la îndemână, accesibil” 11°/16.

megiaș s. m. „vecin” 58°/9.

megieșăță s. f. „vecină” 10°/2.

mendirăș s. m. „salteluță” 59°/14.

meserniță s. f. „măcelărie; abator” 39°/22.

meștersug s. n. „meșteșug; vrăjitorie” 16°/7-8, 25°/7, 43°/6, 49°/13.

meștersugirea s. f. „acțiunea de a meștersugi, faptul de a face vrăjitorii, farmece” 14°/14.

mojie s. m. „țaran; p. ext. om de rând” 5°/7, 50°/10.

mrejă s. f. „plasă, năvod” 47°/6.

mujicie s. f. „starea, condiția moicului” 31°/5.

nard s. m. „esență parfumată extrasă din rădăcina de nard; plantă erbacee foarte aromată originară din regiunea munților Himalaia” 31°/9.

nefiță s. f. „nevăstuică” 33°/16, 34°/23.

netocmală s. f. „nesupunere; nechibzuință; dezordine” 28°/15.

uifiță v. **nefiță**.

obște s. f. în loc. adv. **de obște** 1. „în general” (1°/14); 2. „deopotrivă” 4°/16.

osârdie s. f. „zel, râvnă, sârguință” 7°/8-9.

paramee s. f. „parimie; maximă, sentință, pildă, învățătură; carte care conține parimii” 14°/5, 20°/14-15, 45°/8, 54°/21, 55°/9.

parolă s. f. „vorbă, înțelegere” 12°/16.

pasă v. **păsa**.

patrida s. f. „patrie” 34°/5.

păsa vb. „a merge, a se duce, a pleca; (urmat de prep. **de**) a încerca, a căuta” 25°/10.

păzi vb. „a (se) îngriji (de) ceva, a administra” 8°/4, 11°/14.

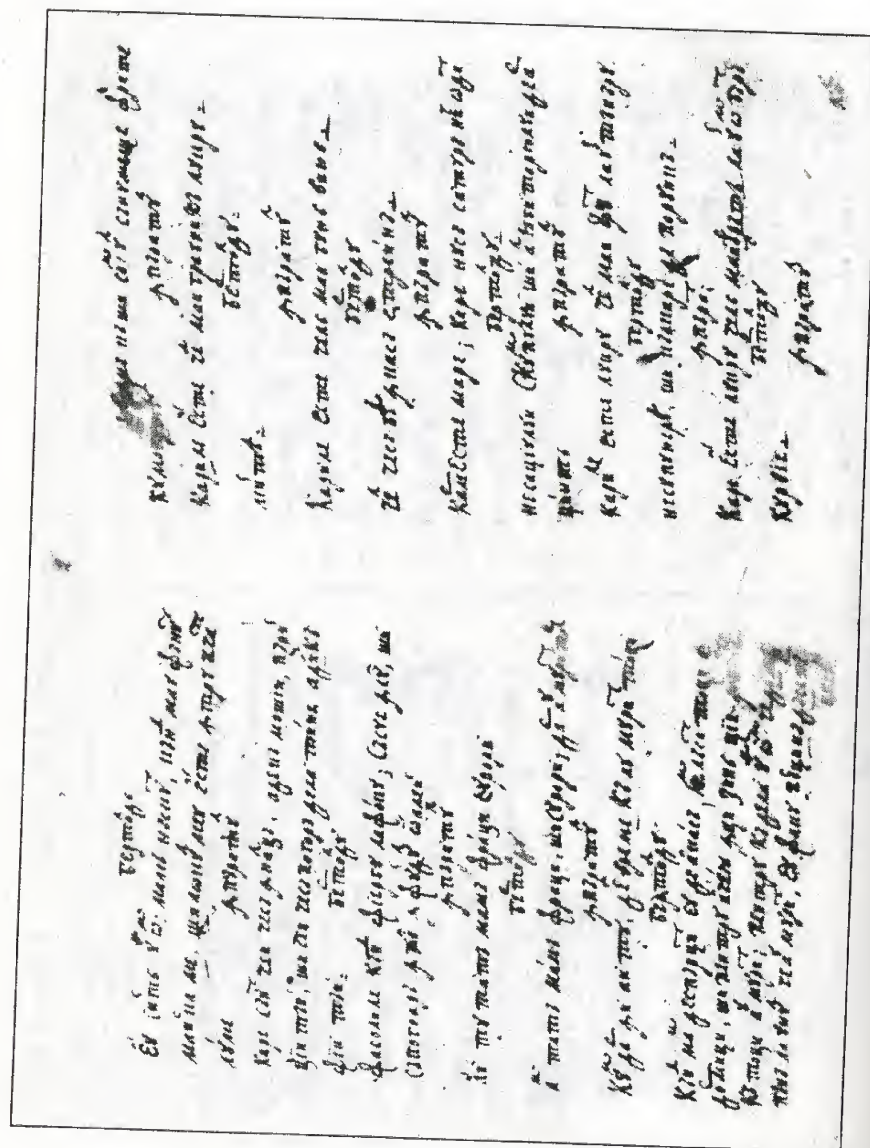
pîn prep. „prin” 22°/6.

porumb s. m. „porumbel” 25°/11.

povedi vb. „a fi gata să cadă, a-și pierde echilibrul” 48°/15.

pripus s. n. „presupunere” 33°/17.

protivire s. f. „împotrivire” 47°/2.

Bertoldo
Ms. Zabelin 230, f. 2^v-2^r.

CUPRINS

Izvoare și lucrări de referință	5
Abrevieri	8

CĂLĂTORIA LUI ZOSIM LA BLAJINI

Studiu filologic	11
Studiu lingvistic	31
Nota editorului	53
Citenie a lui s<ve>ti Zosim	55

BERTOLDO

Studiu filologic	69
Studiu lingvistic	101
Nota editorului	151
<Bertoldo>	157
Glosar	241

FACSIMILE

Citenie a lui s<ve>ti Zosim	245
Bertoldo	247